

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΕΛΕΝΗ ΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

**Η ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
(ΓΛΩΣΣΟΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΑ
ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ)**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**ΑΘΗΝΑ
2016**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΝΑΚΑΣ, Ομότιμος Καθηγητής ΠΤΔΕ/ΕΚΠΑ (Επιβλέπων)

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΑ ΣΑΡΑΦΙΔΟΥ, τ. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΠΤΔΕ/ΔΠΘ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΛΒΑΡΑΣ, Ομότιμος Καθηγητής ΠΤΔΕ/ΕΚΠΑ

Στην Αλεξανδρούλα μου

Ευχαριστίες

Η παρούσα διδακτορική διατριβή είναι το επιστέγασμα μιας δημιουργικής και επίπονης προσπάθειας η οποία όμως θα ήταν ατελέσφορη χωρίς τη συνδρομή και την υποστήριξη, άμεση ή έμμεση, κάποιων προσώπων.

Πρώτον απ' όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της διατριβής μου κ. Θανάση Νάκα, τον Επιστήμονα, Δάσκαλο και Άνθρωπο, που σ' όλο αυτό το ταξίδι της αναζήτησης, άοκνα και υπομονετικά, με καθοδηγούσε και με παρότρυνε να συνεχίζω την προσπάθειά μου. Οι παρατηρήσεις του, τα σχόλιά του και η κριτική του συνέβαλαν εποικοδομητικά στην πορεία και ολοκλήρωση αυτής της μελέτης. Τον ευχαριστώ που μου ενέπνευσε την αγάπη για τη Γλώσσα και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω και στους άλλους δύο καθηγητές, μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, στην κ. Τριανταφυλλιά Σαραφίδου για την προθυμία, τη στήριξη και την ενθάρρυνσή της κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διατριβής μου, καθώς, επίσης, και στον κ. Ιωάννη Σαλβαρά που με χαρά δέχτηκε να συμμετάσχει στη συμβουλευτική επιτροπή, αλλά και για την άμεση ανταπόκρισή του και την υποστήριξή του κάθε φορά που χρειαζόταν.

Ευχαριστώ τους γονείς μου, Στέφανο και Στεργιανή, και τις αδερφές μου, Δήμητρα και Αναστασία, που με υποστήριζαν και με εμπύχωναν για να μπορέσω να συνεχίσω.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ χρωστώ στον σύζυγό μου, Βασίλη Μερσινιά, για την υπομονή και την ανεκτικότητα που επέδειξε όλο αυτό το διάστημα, για την αισιοδοξία που προσπαθούσε να μου παράσχει, αλλά και για την αμέριστη βοήθειά του αναφορικά με την κόρη μας, Αλεξάνδρα.

Από την Αλεξανδρούλα μου ζητώ συγγνώμη για τις στιγμές της «απουσίας» μου, αλλά και για όσα της στέρησα. Την ευχαριστώ ολόψυχα που καρτερικά υπέμεινε πολλές φορές να ξεκλέψω χρόνο για ν' ασχοληθώ μαζί της.

Ευχαριστίες, τέλος, οφείλω να απευθύνω και στο Υπουργείο Παιδείας για τη χορήγηση εκπαιδευτικής άδειας προκειμένου να ασχοληθώ απερίσπαστα με την εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	iv
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ABSTRACT	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α: ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ – Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ	7
Α.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
Α.2. Η ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΚΑΙ Η ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΚΟΥ <i>ΠΩΣ</i> ;	7
Α.3. ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΩΝ ΕΚΦΡΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ.....	15
Β.1. ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ.....	15
Β.2. ΠΡΑΓΜΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΚΦΡΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ	17
Β.3. ΤΡΟΠΙΚΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ VS ΠΡΟΤΑΣΙΑΚΑ – ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ.....	18
Β.3.1. Η χρήση ερωτηματικών λέξεων ή φράσεων	19
Β.3.2. Η παράφραση	20
Β.3.3. Η θέση, ο επιτονισμός και η στίξη	22
Β.3.4. Η άρνηση.....	24
Β.3.5 Η προστακτική	25
Β.3.6. Η δυνατότητα υποκατάστασης των επιρρηματικών από κάποιο αντ-επίρρημα (pro-form)	25
Β.3.7. Η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών.....	26
Β.3.7.1. Παρατακτική σύνδεση.....	27
Β.3.7.2. Μη παρατακτική σύνδεση.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ: ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ	31
Γ.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	31
Γ.2. ΤΡΟΠΙΚΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ	32
Γ.2.1 Μορφολογία.....	32
Γ.2.2 Ζεύγη επιρρημάτων σε -α και -ως.....	33
Γ.3. ‘ΚΥΡΙΩΣ’ ΤΡΟΠΟΣ	39

Γ.3.1. Υποκατηγοριοποίηση	40
Γ.3.2. Τροπικά επιρρήματα των υποκατηγοριών ΤΡΟΠ ₀₋₁	42
Γ.3.3. Τροπικά επιρρήματα της υποκατηγορίας ΤΡΟΠ ₂	46
Γ.3.4. Επιρρήματα ‘προσανατολισμένα στο υποκείμενο’	47
Γ.3.4.1. Επιρρήματα ‘προσανατολισμένα στον δράστη’ vs τροπικά επιρρήματα.....	49
Γ.3.4.2. Επιρρήματα ‘ψυχικής διάθεσης’ vs τροπικά επιρρήματα	53
Γ.3.5. Διαφορά επιρρήματος προσανατολισμένου στο υποκείμενο και επιθέτου	58
Γ.3.6. Εκφορά του ‘κυρίως’ τρόπου	61
Γ.3.6.1. Επιρρήματα και επιρρηματικές εκφράσεις	61
Γ.3.6.2. Ονοματικές φράσεις.....	63
Γ.3.6.3. Προθετικές φράσεις	65
Γ.3.6.4. Μετοχικές φράσεις	69
Γ.3.6.5. Δευτερεύουσες προτάσεις δηλωτικές του τρόπου.....	74
Γ.3.7. Η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών του ‘κυρίως’ τρόπου.....	76
Γ.3.8. Σχέση των τροπικών επιρρηματικών με άλλες σημασιολογικές κατηγορίες..	77
Γ.3.8.1. Τροπικά και ποσοτικά / διαβαθμιστικά επιρρηματικά	78
Γ.3.8.2. Τρόπος και αποτέλεσμα.....	81
Γ.3.8.3. Ο τόπος ως τρόπος.....	84
Γ.3.8.4. Τρόπος και χρόνος.....	86
Γ.4. ΣΥΓΚΡΙΣΗ - ΟΜΟΙΟΤΗΤΑ	87
Γ.4.1. Μερική ομοιότητα	87
Γ.4.2. Απόλυτη ομοιότητα	94
Γ.4.3. Δευτερεύουσες προτάσεις ομοιότητας	96
Γ.4.4. Μια ιδιαίτερη περίπτωση προσδιορισμών τρόπου και ομοιότητας.....	98
Γ.5. ΣΥΝΟΔΕΙΑ	99
Γ.5.1. Εισαγωγή	99
Γ.5.2. Συνοδεία [+ συγκεκριμένη]	102
Γ.5.3. Συνοδεία [- συγκεκριμένη]	108
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ: ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΟΥ	112
Δ.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	112
Δ.2. ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ	113
Δ.2.1. Μέσα μετακίνησης / μεταφοράς.....	114
Δ.2.2. Μέσα επικοινωνίας.....	115
Δ.2.3. ‘Μέσα πεδίου’ και διάκρισή τους από τα επιρρήματα του πεδίου.....	116
Δ.3. ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΟΥ	118

Δ.3.1. Η έκφραση της ‘απουσίας’ του οργάνου.....	122
Δ.3.2. Υποκατηγοριοποίηση των επιρρηματικών του οργάνου κατά την Bartsch..	123
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε: ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ.....	124
E.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	124
E.2. ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ	125
E.2.1. Αναπροσαρμοσμένη Γραμματική Τριανταφυλλίδη – Συντακτικό – Γραμματική Τσολάκη	125
E.2.2. Τα νέα βιβλία Γραμματικής Δημοτικού και Γυμνασίου	128
E.3. ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ	131
E.3.1. Βιβλία της σειράς <i>Η γλώσσα μου</i>	131
E.3.1.1. Α΄ τάξη	132
E.3.1.2. Β΄ τάξη.....	135
E.3.1.3. Γ΄ τάξη	139
E.3.1.4. Δ΄ τάξη.....	144
E.3.1.5. Ε΄ τάξη.....	152
E.3.1.6. Στ΄ τάξη	158
E.3.2. Νέα βιβλία του γλωσσικού μαθήματος για το δημοτικό.....	164
E.3.2.1. Τάξεις Α΄ και Β΄	165
E.3.2.2. Τάξεις Γ΄ και Δ΄	169
E.3.2.3. Τάξεις Ε΄ και Στ΄	181
E.4. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	186
E.4.1. Συγκεντρωτικές παρατηρήσεις.....	186
E.4.1.1. Βιβλία <i>Η γλώσσα μου</i>	186
E.4.1.2. Νέα γλωσσικά εγχειρίδια.....	189
E.4.2. Συγκριτικές παρατηρήσεις	191
E.4.3. Συμπεράσματα.....	193
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	195
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	201
Λεξικά.....	201
Μελέτες.....	201
Σχολικά βιβλία	210

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εξέταση των εκφράσεων εκείνων που δηλώνουν τρόπο (με την ευρεία έννοια του όρου) και που λειτουργούν ως προσδιορισμοί του ρήματος, αποτελεί το επίκεντρο αυτής της μελέτης. Για τη διάκριση αλλά και την κατάταξη των εκφράσεων του τρόπου ακολουθήσαμε, κατά συνέπεια, ένα σημασιολογικό και λειτουργικό πρότυπο ανάλυσης. Επιπλέον, με βάση τις εκάστοτε επικοινωνιακές ανάγκες του ομιλητή, επικεντρωθήκαμε στη χρήση των ποικίλων γλωσσικών μέσων με τα οποία δύναται να εκφράζεται ο τρόπος (επιρρήματα και επιρρηματικές φράσεις, φράσεις ουσιαστικού, προθετικές και μετοχικές φράσεις, εξαρτημένες προτάσεις).

Η σημασιολογική κατηγορία του τρόπου είναι ευρεία και περιλαμβάνει διάφορες διαστάσεις / σημασίες οι οποίες σχετίζονται μεν μεταξύ τους αλλά δεν ταυτίζονται και, σε γενικές γραμμές, απαντούν στο ερωτηματικό *πώς*:. Όλες αυτές οι σημασίες εντάσσονται σε μία ενιαία κατηγορία για την οποία υιοθετήσαμε τον όρο 'διαδικασία'. Ο 'τρόπος', το 'μέσον' και το 'όργανο' είναι οι τρεις κύριες διαστάσεις της διαδικασίας. Ο 'τρόπος' περιλαμβάνει τις επιμέρους διαστάσεις του 'κυρίως' τρόπου' –της ευρύτερης και αντιπροσωπευτικότερης σημασιολογικής υποκατηγορίας της διαδικασίας– της 'σύγκρισης - ομοιότητας' και της 'συνοδείας', η οποία μπορεί να έχει το χαρακτηριστικό [\pm συγκεκριμένη].

Έμφαση δόθηκε και στη μελέτη των διδακτικών βιβλίων της γλώσσας του δημοτικού σχολείου (τόσο αυτών που διδάσκονται σήμερα στους μαθητές όσο και των προηγούμενων εγχειριδίων της σειράς *Η γλώσσα μου*, καθώς και των βιβλίων αναφοράς) σχετικά με το *πώς* πραγματεύονται τον τρόπο, με την ευρεία του έννοια (ως διαδικασία). Η σύγκριση των παλαιών και νέων γλωσσικών εγχειριδίων κατέδειξε ότι δεν υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές μεταξύ τους. Ειδικότερα, αν και σε μεγάλο μέρος των ασκήσεων απαντούν εκτός από τον τρόπο και άλλες διαστάσεις της διαδικασίας όπως το μέσον, η συνοδεία / συνοδευτικές περιστάσεις και το όργανο (σε μια δυο περιπτώσεις), εντούτοις οι διαστάσεις αυτές δεν αναφέρονται ούτε στα βιβλία του μαθητή αλλά ούτε και του δασκάλου. Μάλιστα, και οι σημασίες αυτές καλύπτονται από τη σημασία του τρόπου. Θα πρέπει, επίσης, να επισημάνουμε ότι από τις ασκήσεις που σχετίζονται με τη διαδικασία ένα μεγάλο ποσοστό καταλαμβάνει η διάσταση της σύγκρισης - ομοιότητας (παρομοίωση).

Λέξεις κλειδιά: προσδιορισμοί, διαδικασία, τρόπος, μέσον, όργανο, συνοδεία, ομοιότητα

ABSTRACT

The examination of the expressions that denote manner (in the broad sense of the term) and function as adjuncts is in the centre of this study. Therefore, we followed a functional and semantic model of analysis for the discrimination and classification of the expressions of manner. Furthermore, based on the speaker's different communication needs we focused on the use of diverse linguistic means through which the manner can be expressed (adverbs and adverbial phrases, noun phrases, prepositional and participial phrases, subordinate clauses).

The semantic category of manner is broad and includes various dimensions / meanings which relate to each other but do not coincide and, in general, they answer the interrogative *how?*. All these meanings belong to a unified category for which the term 'process' was adopted. 'Manner', 'means' and 'instrument' are the three main dimensions of process. 'Manner' includes the individual dimensions of 'proper manner' –the broadest and the most typical semantic subcategory of process– of 'comparison - similarity' and of 'accompaniment', which can have the characteristic [\pm concrete].

Emphasis was also given on the study of the primary school language books (both those that are taught to the students today and the previous handbooks in the series *My language*, as well as the reference books) as concerns how they deal with manner, in its broad sense (as process). The comparison of old and new language textbooks showed that there were no substantial differences between them. In particular, apart from manner, in a big part of the exercises other dimensions of process occur such as means, accompaniment, accompanying circumstances and instrument (in one or two cases). These dimensions however are mentioned neither in the student's nor in the teacher's books. Indeed, these meanings are covered by the meaning of manner, too. It should also be noted that among the exercises which are related to process a large proportion occupies the dimension of comparison - similarity (simile).

Keywords: adjuncts; process; manner; means; instrument; accompaniment; similarity

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι αφενός το πώς εκφράζεται ο τρόπος στη Νέα Ελληνική και αφετέρου το πώς αυτός προσεγγίζεται από τα σχολικά βιβλία της γλώσσας, παλαιότερα και τωρινά.

Ο τρόπος είναι μία από τις ποικίλες σημασίες τις οποίες εκφράζουν τα ‘επιρρηματικά’ (adverbials), τα οποία μπορούν να δηλωθούν εκτός από το επίρρημα και με άλλες γραμματικές / συντακτικές κατηγορίες που έχουν την ίδια λειτουργία με αυτά, όπως με προθετικές, μετοχικές, ονοματικές φράσεις αλλά ακόμη και με δευτερεύουσες προτάσεις. Τα επιρρηματικά μπορούν επίσης να διακριθούν σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με τις λειτουργίες που επιτελούν μέσα στην πρόταση. Έτσι, έχουμε τα επιρρηματικά που είναι κεντρικά –ενσωματωμένα στη δομή της πρότασης– και τα περιφερειακά ή προτασιακά. Οι Quirk & Greenbaum (1973) και Quirk κ.ά. (1985) χρησιμοποιούν τον όρο adjuncts για τα κεντρικά επιρρηματικά –υποχρεωτικά και προαιρετικά– και για τα προτασιακά τους όρους disjuncts και conjuncts, με τα τελευταία να έχουν συνδετική λειτουργία, εξού και ο όρος linking (‘συνδετικά’), σύμφωνα με τους Biber κ.ά. (1999), ενώ οι δύο προηγούμενοι όροι αντιστοιχούν στην ορολογία τους, κατά σειρά, στα ‘περιστασιακά’ (circumstance) και στα επιρρηματικά ‘στάσης’ (stance). Οι Quirk κ.ά. στις προαναφερόμενες κατηγορίες έχουν προσθέσει και την κατηγορία των ‘υποδιορισμών’ (subjuncts) όπου ο ρόλος των συστατικών που την απαρτίζουν είναι υποδεέστερος σε σχέση με άλλα συστατικά της πρότασης. Ο Νάκας (1987) ονομάζει ‘προσαρτήματα’ τα υποχρεωτικά και ‘προσδιορισμούς’ τα προαιρετικά συστατικά της πρότασης, ενώ οι όροι ‘παραδιορισμοί’ και ‘προ-σύνδεσμοί’ καλύπτουν τις άλλες δύο κατηγορίες των επιρρηματικών.

Η κατάταξη των επιρρηματικών σύμφωνα με τους προαναφερόμενους γλωσσολόγους ακολουθεί ένα λειτουργικό και σημασιολογικό πρότυπο ανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, η διάκρισή τους βασίζεται όχι μόνο στη σημασία αλλά και στη λειτουργία που ένα επιρρηματικό μπορεί να έχει σε μία πρόταση. Το ίδιο πρότυπο ανάλυσης έχουμε υιοθετήσει και στην παρούσα μελέτη. Για μια ακριβέστερη περιγραφή των εκφράσεων που εξετάζουμε, των εκφράσεων του τρόπου, θεωρούμε ότι είναι αναγκαία η συνεξέταση της συγκεκριμένης σημασίας (με την ευρεία της έννοια) με τη συντακτική λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων που τη δηλώνουν. Μ’ αυτόν τον τρόπο εκτός του ότι μπορούμε να

διακρίνουμε λ.χ. έναν προσδιορισμό του τρόπου από ένα προσάρτημα (επιρρηματικό συμπλήρωμα) του τρόπου, επιτυγχάνουμε και την ενιαία κατηγοριοποίηση όλων εκείνων των γλωσσικών μέσων που προαναφέραμε και που έχουν τον ίδιο σημασιολογικό ρόλο και την ίδια συντακτική λειτουργία ή βρίσκονται στο ίδιο συντακτικό επίπεδο.

Από τις λειτουργίες τις οποίες επιτελεί η σημασία του τρόπου θ' ασχοληθούμε μ' εκείνη του προσδιορισμού του ρήματος. Με άλλα λόγια, οι εκφράσεις που λειτουργούν ως επιρρηματικοί προσδιορισμοί του τρόπου –συνιστούν προαιρετικά συστατικά της πρότασης– είναι το επίκεντρο της εργασίας αυτής, ενώ και για κάποιες άλλες λειτουργίες με τον ίδιο σημασιολογικό ρόλο γίνεται, σε μικρή έκταση, λόγος. Για την επίτευξη αυτού του στόχου θα μελετήσουμε εκτός από το επίρρημα, το κατεξοχήν μέσον δήλωσης του προσδιορισμού του τρόπου, και άλλα μέσα που ο ομιλητής μπορεί να έχει στη διάθεσή του και να τα χρησιμοποιεί ανάλογα με το τι θέλει κάθε φορά να πετύχει (μεγαλύτερη σαφήνεια ή ακαθοριστία). Η επιλογή του κατάλληλου γλωσσικού μέσου, όταν αυτό είναι δυνατόν, παρέχει «διαφορετικές δυνατότητες στις επικοινωνιακές επιδιώξεις τού ομιλητή» (Κλαίρης και Μπαμπινιώτης 2005). Υπό αυτό το πρίσμα, το λειτουργικό και σημασιολογικό πρότυπο που ακολουθούμε στην εξέταση των εκφράσεων που δηλώνουν τον τρόπο πλαισιώνεται και από την επικοινωνιακή προσέγγιση.

Ένα από τα γλωσσικά στοιχεία με τα οποία εκφράζεται ο τρόπος είναι και η μετοχή, τόσο η μετοχή του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής (-οντας/-ώντας), όσο και οι μετοχές του μεσοπαθητικού ενεστώτα (-όμενος/-η/-ο, -όμενος/-η/-ο, -ούμενος/-η/-ο, -άμενος/-η/-ο, -είμενος/-η/-ο, -έμενος/-η/-ο) και παρακειμένου (-μένος/-η/-ο). Απ' αυτές, οι μετοχές της παθητικής φωνής λειτουργούν, φυσικά, ως επίθετα, εφόσον κλίνονται όπως αυτά, αλλά έχουν και επιρρηματική λειτουργία. Η άκλιτη μετοχή όμως, χωρίς να στερείται της επιθετικής της φύσης (συνάπτεται με το υποκείμενο ή το αντικείμενο της πρότασης, αν και μόνο λογικά, λόγω της μη γραμματικής συμφωνίας της με αυτά) χρησιμοποιείται μόνο επιρρηματικά. Γι' αυτόν τον λόγο θ' ασχοληθούμε μόνο με την άκλιτη μετοχή. Για τον ίδιο λόγο, θ' αναφερθούμε μεν στους 'προσδιορισμούς υποκειμένου/αντικειμένου' (Νάκας 2000) –στα λεγόμενα 'επιρρηματικά κατηγορούμενα' και στους 'κατηγορηματικούς προσδιορισμούς' σύμφωνα με το παραδοσιακό συντακτικό– χωρίς όμως να επεκταθούμε.

Η σημασιολογική κατηγορία του τρόπου είναι μία μεγάλη και ετερόκλητη κατηγορία που περιλαμβάνει πολλές φορές στοιχεία τα οποία δεν μπορούν να ενταχθούν σε καμία άλλη κατηγορία. Θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι εδώ βρίσκουν τη θέση τους γλωσσικά στοιχεία που δε χωρούν σε καμία άλλη σημασιολογική ομάδα. Η χρήση

άλλωστε του πολύσημου ερωτηματικού *πώς*; για τη διάκριση αυτής της σημασίας από άλλες λιγότερο ή περισσότερο στενά σχετιζόμενες μ' αυτή αποδεικνύεται κάποιες φορές ένα ανεπαρκές κριτήριο. Άλλα κριτήρια όπως αυτό της παράφρασης ή της συνδετικής παράταξης με άλλα ισοδύναμα από σημασιολογικής απόψεως στοιχεία εξετάζονται και επιστρατεύονται για την άρση οποιασδήποτε αμφιβολίας ή αμφισημίας. Επίσης, μελετώνται και κριτήρια που διαφοροποιούν το λέξημα που λειτουργεί ως προσδιορισμός του ρήματος και σημαίνει τον τρόπο από το ίδιο λέξημα που λειτουργεί ως προσδιορισμός του υποκειμένου ή ως προτασιακό επίρρημα. Τέτοια κριτήρια είναι η άρνηση, η θέση, ο επιτονισμός και η στίξη ενός επιρρηματικού, η αντικατάστασή του από κάποιο αντεπίρρημα καθώς και η χρήση προστακτικής.

Άλλο ένα ζήτημα που χρειάζεται διασάφηση είναι το τι εννοούμε με την έννοια *τρόπος*. Με τον όρο αυτόν διαπλέκονται και ταυτίζονται (ενώ δε θα έπρεπε) σημασίες όπως το *μέσον*, το *όργανο*, η *συνοδεία* και η *σύγκριση - ομοιότητα*, σημασίες οι οποίες θα μας απασχολήσουν εκτενώς. Ανατρέχοντας στην ελληνική βιβλιογραφία διαπιστώσαμε ότι αν και οι παραπάνω σημασίες αναφέρονται μαζί με τον *τρόπο*, εντούτοις δεν υπάρχει κάποια σαφής διάκρισή τους και κατά συνέπεια, υποκατηγοριοποίησή τους. Το *μέσον* και το *όργανο* αντιμετωπίζονται αποκλειστικά σχεδόν από κοινού, χωρίς να επισημαίνονται οι μεταξύ τους διαφοροποιήσεις που ομολογουμένως κάποιες φορές είναι δυσδιάκριτες. Επίσης, εκλείπει και κάποια συστηματική περιγραφή της *συνοδείας* ή, γενικότερα, των *συνοδευτικών περιστάσεων*.

Αυτό το κενό στη βιβλιογραφία θελήσαμε να συμπληρώσουμε προβαίνοντας σε μια υποκατηγοριοποίηση όλων των παραπάνω συναφών σημασιών, ακολουθώντας τους Biber κ.ά. (1999), με κάποια μικρή απόκλιση. Με βάση την κατάταξή τους, την οποία θεωρούμε πληρέστερη από την αντίστοιχη των Quirk κ.ά. (1985), όλες οι προαναφερόμενες σημασίες έχουν ενταχθεί σε μια ενιαία κατηγορία με τον όρο *‘διαδικασία’* (process) –όρος που χρησιμοποιείται από διάφορους ξένους γλωσσολόγους για τα επιρρηματικά αυτής της σημασιολογικής κατηγορίας. Έτσι, τα *‘περιστασιακά’* επιρρηματικά της *‘διαδικασίας’* καλύπτουν τις σημασίες του *τρόπου*, του *οργάνου*, του *μέσου* και του *ποιητικού αιτίου*. Ο *τρόπος* υποδιαιρείται στις σημασίες του *‘κυρίως’* *τρόπου*, της *σύγκρισης* και της *συνοδείας*. Στη δική μας υποκατηγοριοποίηση όμως δεν έχουμε συμπεριλάβει το *ποιητικό αίτιο* καθώς, όπως και ο ίδιος ο όρος *μαρτυρά*, *ενέχει* τη σημασία της *αιτίας*. Επιπλέον, έχουμε διακρίνει τη *συνοδεία* σε [± συγκεκριμένη]. Όσον αφορά τον *‘κυρίως’* *τρόπο*, την αντιπροσωπευτικότερη και ευρύτερη από τις σημασίες της *διαδικασίας*, επιδίωξή μας είναι να ομαδοποιήσουμε το πλήθος των ετερόκλητων

στοιχείων που τον απαρτίζουν με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά τους (αν για παράδειγμα αναφέρονται στη διαδικασία ή και στο υποκείμενο ή ακόμη σε γνωρίσματα της διαδικασίας όπως είναι η ταχύτητα και η ένταση), έχοντας ως άξονα την κατηγοριοποίηση των τροπικών επιρρηματικών σύμφωνα με τη Bartsh (1976).

Αλλά και τα επιρρηματικά που εκφράζουν τον τρόπο μαζί με κάποια άλλη σημασία –οι μεικτές σημασίες– θ' αποτελέσουν επίσης αντικείμενο της μελέτης μας.

Αφού επεξεργαστούμε τις προαναφερόμενες σημασίες με βάση τα πορίσματα των ερευνών, ελληνικών και ξένων, θα διερευνήσουμε το πώς αυτές οι σημασίες αντιμετωπίζονται από τα βιβλία του δημοτικού που χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος.

Για τον σκοπό αυτό θα εξετάσουμε τα βιβλία της σειράς *Η γλώσσα μου*, αλλά και τα τωρινά γλωσσικά εγχειρίδια (για τον μαθητή και τον δάσκαλο), όπως και τα βιβλία αναφοράς, τα βιβλία δηλ. της γραμματικής και του συντακτικού που χρησιμοποιούνταν πριν και μετά το 2011. Σ' αυτά έχουμε συμπεριλάβει και τα βιβλία του γυμνασίου (την αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη και το *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής*) λόγω του ότι χρησιμοποιήθηκαν και ως βοηθήματα για τον δάσκαλο, καθώς και –για λόγους σύγκρισης με τα τελευταία– το νέο βιβλίο γραμματικής του γυμνασίου. Θα καταγράψουμε όλες εκείνες τις ασκήσεις και των προηγούμενων και των τωρινών βιβλίων που αναφέρονται στον τρόπο και τις στενά με αυτόν σχετιζόμενες σημασίες, καθώς και ό,τι αναφέρεται στη διδασκαλία αυτών. Απώτερος στόχος μας είναι να διαπιστώσουμε ομοιότητες, διαφορές, αλλά και κατά πόσο οι νεότερες έρευνες έχουν ασκήσει κάποια επίδραση στη γλωσσική διδασκαλία των εκφράσεων που δηλώνουν τον τρόπο με την ευρεία του έννοια (ως διαδικασία).

Το Σώμα Υλικού που έχουμε χρησιμοποιήσει για να υποστηρίξουμε τη μελέτη μας το έχουμε αντλήσει από τέσσερις διαφορετικές πηγές: α) από το σώμα κειμένων του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ), β) από το σώμα κειμένων του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (ΚΕΓ), γ) από τη βιβλιογραφία τη σχετική με το εξεταζόμενο θέμα, δ) από το διαδίκτυο και ε) από τον προφορικό λόγο. Για την αντιγραμματικότητα και τη μερική ομοφωνία ως προς τη γραμματικότητα ενός εκφωνήματος (για τις οποίες αναζητήθηκε και η συνδρομή ανθρώπων με αναπτυγμένο το γλωσσικό τους κριτήριο) θα χρησιμοποιήσουμε τα σύμβολα * και ?, αντίστοιχα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ – Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ

A.1. Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η εξέταση των εκφράσεων με τις οποίες δηλώνεται ο τρόπος στη Νέα Ελληνική γλώσσα. Κύριο μέλημά μας είναι η οριοθέτηση αυτής της σημασιολογικής κατηγορίας, καθώς περιλαμβάνει πολλά και ετερόκλητα στοιχεία, αλλά και επιμέρους σημασίες ή διαστάσεις οι οποίες όμως δεν είναι αυστηρά καθορισμένες. Ωστόσο, για μια πιο σαφή και ακριβή περιγραφή αυτής της σημασίας θα την εξετάσουμε, σ' αυτό το κεφάλαιο, σε συνάρτηση με τις συντακτικές λειτουργίες που επιτελεί στην πρόταση, προκειμένου να θέσουμε το ακριβές πλαίσιο της διατριβής.

A.2. Η σημασιολογική κατηγορία του τρόπου και η χρήση του ερωτηματικού *πώς*;

Ο τρόπος είναι μία γενική και ευρεία κατηγορία στην οποία εντάσσονται πολλές φορές στοιχεία που δεν μπορούν να ενταχθούν σε καμία άλλη κατηγορία. Η χρήση του ερωτηματικού *πώς*; ως ένα αρχικό κριτήριο ταξινόμησης των επιρρηματικών που ανήκουν σ' αυτήν την κατηγορία είναι τόσο γενική που, όπως θα δούμε αμέσως πιο κάτω, δημιουργεί αρκετές φορές ασάφειες και ίσως λανθασμένες υποκατηγοριοποιήσεις.

Αυτό έχει αντίκτυπο και στη μελέτη της σημασίας του τρόπου, καθώς δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των γλωσσολόγων σχετικά με το τι περιλαμβάνεται στη σημασία αυτή. Έτσι, οι Quirk και Greenbaum (1973) κατατάσσουν, ως μέλη μιας και της αυτής κατηγορίας με τον όρο 'διαδικασία' (process), τα γλωσσικά στοιχεία που δηλώνουν τον 'τρόπο' (manner): *προσεκτικά*, το 'μέσον' (means): *με το αεροπλάνο* και το 'όργανο' (instrument): *με το μαχαίρι* ενώ οι Quirk κ.ά. (1985) καθώς και οι Biber κ.ά. (1999) στην κατηγορία της διαδικασίας εντάσσουν και το 'ποιητικό αίτιο' (agentive): *από τον Πέτρο*, το οποίο αντιστοιχεί με το *ο Πέτρος* ως υποκείμενο στην ενεργητική φωνή. Οι

τελευταίοι μάλιστα υποκατηγοριοποιούν περαιτέρω τον τρόπο ως ‘κυρίως’ τρόπο’ (manner proper), ‘σύγκριση’ (comparison): *σαν το ψάρι* και ‘συνοδεία’ (accompaniment): *με την Ελένη*. Οι Κλαίρης και Μπαμπινιώτης (2005) συμπεριλαμβάνουν τον ‘τρόπο’, το ‘μέσον’ και το ‘όργανο’ στους προσδιορισμούς του τρόπου, ενώ το σχολικό *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής (Β’ και Γ’ Γυμνασίου)* των Καρανικόλα κ.ά. (1984) προσθέτει, στις τρεις τελευταίες υποκατηγορίες, τη ‘συνοδεία’: *με τον αδερφό της* και την ‘παρομοίωση’: *σαν λαγός*.

Γενικά, οι παραπάνω υποκατηγορίες της έκφρασης του τρόπου απαντούν στην ερώτηση *πώς;*, κριτήριο που τις διαφοροποιεί από άλλες σημασιολογικές κατηγορίες, όπως είναι οι εκφράσεις του χρόνου, του τόπου, της αιτίας κτλ.

Όπως, όμως, επισημαίνει και ο Νάκας (1987, σσ. 224-6), η χρήση αυτή του ερωτηματικού *πώς;* είναι πολύ γενική και οι ερωτήσεις με τη χρήση του *πώς;* είτε επιδέχονται πολλαπλές απαντήσεις είτε ρωτούν για κάτι άλλο κι όχι για τον τρόπο (στις αγκύλες έχω προσθέσει κάποιες επιπλέον χρήσεις του *πώς;*):

- [1](α) A: Πώς τον σκότωσε; –B: Με μαχαίρι/με δίκανο
 –B’: Τον έσπρωξε από το μπαλκόνι / Τον κλότσησε
 στην κοιλιά // Σπρώχνοντάς τον από το μπαλκόνι /
 Κλοτσώντας τον στην κοιλιά /// Μ’ ένα σπρώξιμο
 απ’ το μπαλκόνι / Με μια κλοτσιά στην κοιλιά
- (β) Πώς το φτειάχνεις; (i)→ Πες μου *τον τρόπο* με τον οποίο το φτειάχνεις
 [(i’)→ Πες μου *με τι υλικά* το φτειάχνεις]
- (γ) Πώς γίνεται το γλυκό αυτό; (i)→ Πες μου *τον τρόπο* με τον οποίο γίνεται το
 γλυκό αυτό
 [(i’)→ Πες μου *με τι υλικά* γίνεται το γλυκό αυτό]
- (δ) A: Πώς χειροκροτούσε ο Νίκος; –B: Ενθουσιωδώς / Μ’ ενθουσιασμό /
 Ενθουσιασμένος / * Μ’ ενθουσιώδη
 (ενθουσιασμένο) τρόπο
- (ε) A: Πώς της το ανήγγειλε ο Νίκος; –B: Χαρούμενα / * Με χαρούμενο τρόπο /
 [Χαρούμενος]
- (στ) [A: Πώς πολέμησαν; –B: Γενναία / Με γενναιότητα / * Με γενναίο τρόπο
 –B’: Σαν λιοντάρια
 –B’’: Με τουφέκια και ξιφολόγχες]
- (ζ) [A: Πώς ήρθε; –B: Με το τρένο

–B': Με τον πατέρα του]

- (η) [A: Πώς εξιχνιάστηκε η υπόθεση; –B: Εύκολα / Με ευκολία
–B': Από τους αστυνομικούς της
Ασφάλειας Αττικής]
- (θ) [Πώς λέμε με το κλειδί στο χέρι;]
- (ι) [A: Πώς πληρώνονται; –B: Με την ώρα
–B': Με το κομμάτι]
- (ια) A: Πώς είσαι; –B: Καλά (είμαι), ευχαριστώ
- (ιβ) A: Πώς είναι η μητέρα σου; –B: Καλά/καλύτερα/μια χαρά
- (ιγ) A: Πώς είναι η κατάσταση (τα πράγματα) στην Κύπρο; Βελτιώθηκε;
Χειροτέρεψε; –B: Έτσι κι έτσι
- (ιδ) A: Πώς είναι η Μαρία ως δασκάλα; –B: Άριστη/Μέτρια
- (ιε) [A: Πώς σε λένε; –B: Μαρία]
- (ιστ) A: Πώς βλέπεις τον X; –B: Νομίζω ότι ο X, προχωρεί καλά
- (ιζ) Πώς βλέπεις τα πράγματα;
- (ιη) [Πώς να το 'ξερα;]
- (ιθ) [Πώς να μην πληγωθεί;]
- (κ) Πώς έγινε κι έπεσε στο πηγάδι;
- (κα) Πώς κι έπεσε στο πηγάδι;
- (κβ) Πώς (έγινε) και μας θυμήθηκες;
- (κγ) Πώς (έγινε) κι (ενήργησες) έτσι;
- (κδ) Πώς [έγινε] και (ήρθες) τόσο νωρίς;
- (κε) Πώς αυτό;
- (κστ) [Πώς όχι;]
- (κζ) Πώς γίνεται να μη λειτουργεί πάλι;
- (κη) Πώς (και) δεν ήρθες;
- (κθ) Αφού δεν τον είδες, πώς λες ότι δεν τον γνώρισες;
- (λ) [Πώς;]
- (λα) [Πώς είπατε;]
- (λβ) [A: Πώς την κοίταξε; -B: Κατάματα]
- (λγ) [A: Πώς μπήκες μέσα στο σπίτι; -B: Από το παράθυρο]

Για την αποφυγή ασαφειών (βλ. παραδείγματα [1α-β-γ-στ-ζ-η-ι]) απαιτείται η χρήση εξειδικευμένων ερωτήσεων όπως: *με τι όργανο/μέσον*; [1α-B], [1στ-B'], [1ζ-B], *με ποιον*

τρόπο/διαδικασία; [1α-B´], [1βι-γι], *με τι υλικά*; [1βι´-γι´], *με ποιον*; (συνοδεία) [1ζ-B´], *από ποιον*; (ποιητικό αίτιο) [1η-B´].

Ωστόσο, όπως φαίνεται και από τα [1δ], [1ε], [1στ-B-B´] και [1η-B], δεν είναι πάντοτε δυνατή η χρήση τέτοιων ερωτήσεων. Το ερώτημα [1θ] ισοδυναμεί με αναφορική παραβολική πρόταση: “*όπως λέμε με το κλειδί στο χέρι*” και στο [1ι-A] οι απαντήσεις: *με την ώρα, με το κομμάτι*, συνιστούν –σύμφωνα με τη Bartsch (1976)– ειδική υποκατηγορία των ποσοτικών προσδιορισμών. Πρόκειται, μάλλον, για μεικτές κατηγορίες: *τρόπος + χρόνος* στην πρώτη περίπτωση, και *τρόπος + ποσό* στη δεύτερη. Για τα [1ια-ιβ-ιγ] θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως ερώτηση: *σε ποια κατάσταση βρίσκεσαι/-ται*;, το [1ιδ] επιδέχεται ως απάντηση ένα επίθετο, το [1ιε] ένα κύριο ουσιαστικό, ενώ τα [1ιστ-ιζ], όπου το *πώς*; συνδυάζεται με το *βλέπω*, έχουν την ανάγνωση “*τι νομίζεις; / πώς είναι...*”

Ιδιάζουσες περιπτώσεις είναι οι ρητορικές ερωτήσεις των [1η-ιθ] εκ των οποίων η πρώτη ισοδυναμεί με άρνηση (“*δεν το ’ξερα*”) ενώ η δεύτερη με κατάφαση (“*πληρώθηκε*”).

Αλλαγή σημασίας έχουμε από το [1κ]: *πώς έγινε και...*; στο [1κα]: *πώς και...*; (τροπική vs αιτιολογική) καθώς και στα [1κβ-κγ-κδ]. Με το “*γιατί; / για ποιο λόγο;*” ισοδυναμεί επίσης το *πώς*; στο [1κε], στα [1κστ-κζ-κη] όπου έχουμε *πώς*; + άρνηση αλλά και στο [1κθ]: *πώς*; + λεκτικό ρήμα.

Όταν το *πώς*; χρησιμοποιείται μόνο του στο λόγο ([1λ]) μπορεί να σημαίνει “*με ποιο τρόπο / μέσον / όργανο*” αλλά μπορεί να ισοδυναμεί και με την ερωτηματική αντωνυμία “*τι;*”. αυτή τη δεύτερη σημασία έχει το *πώς*; όταν συνδυάζεται μ’ ένα λεκτικό ρήμα ([1λα]).

Τέλος, τοπική είναι η σημασία του ερωτηματικού *πώς*; στις περιπτώσεις [1λβ-λγ] όπου το *πώς*; ισοδυναμεί με το “*πού;*”, “*από πού;*” (τοπικό ως τρόπος και διατοπικό, αντίστοιχα).

A.3. Οι λειτουργίες των εκφράσεων του τρόπου

Οι διάφορες εκφράσεις του τρόπου στη Νέα Ελληνική μπορεί να έχουν τις εξής συντακτικές λειτουργίες:

- α) συμπληρωματική
- β) προσδιοριστική

- γ) συνδετική
- δ) παραπληρωματική
- ε) λειτουργία υποκειμένου
- ζ) άλλη λειτουργία

Ας δούμε κάποια παραδείγματα που αφορούν τις λειτουργίες αυτές:

- [2] Συμπεριφέρθηκε *ανάρμοστα* στο διαιτητή.
- [3] Απορροφήστε τη σκόνη *με την ηλεκτρική σκούπα*.
- [3'] Χρησιμοποιήστε *ηλεκτρική σκούπα* για ν' απορροφήσετε τη σκόνη.
- [3''] *Η ηλεκτρική σκούπα* απορροφά τη σκόνη.
- [4] Αποφύγετε *έξυπνα* τα μικροπροβλήματα των διακοπών!
- [5] *Ειλικρινά*, δεν καταλαβαίνω.
- [6] Κι έτσι κοιμήθηκε *ήσυχος*.
- [6'] [Κι έτσι κοιμήθηκε *ήσυχος*.]
- [7] Τα παράτησα κι έφυγα *αηδιασμένος*.
- [8] Μου δόθηκε η ευκαιρία να εκφράσω το σεβασμό μου σε δύο θεσμούς που θαυμάζω σε υπερβολικό βαθμό είπε *αστειευόμενος*.
- [9] Τον έφεραν στην Αθήνα, *κρυμμένο* σε ένα φορτηγό, από την Κρυσταλλοπηγή και τη Θεσσαλονίκη.
- [10] Εξ άλλου πολλές ισχυρές οικονομίες ξεπέρασαν την ύφεση *χρησιμοποιώντας* ως κινητήρια δύναμη τις καταναλωτικές δαπάνες.
- [11] Η Αθηνά Ρουσέλ δεν έχει κανένα δικαίωμα ή αξίωση στην περιουσία του Ιδρύματος "Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης" []. *Παρομοίως*, το Ίδρυμα δεν έχει καμία αξίωση ή δικαίωμα στην περιουσία της Αθηνάς Ρουσέλ.
- [12] Ο υπολογιστής διαθέτει ένα *όμορφα* σχεδιασμένο πληκτρολόγιο 105 πλήκτρων.
- [13] Στο 91' ο Σέρχιο Ράμος *κλότσησε* τον Οκκά και πήρε την κόκκινη κάρτα.
- [14] Η πομπή μεγαλώνει και μικροί και μεγάλοι *σιγοτραγουδούν* τους σκοπούς του τραγουδιού.

Στο [2] το *ανάρμοστα* είναι ένα επίρρημα ή φράση επιρρηματος (ΕρΦ) που συμπληρώνει το ρήμα *συμπεριφέρθηκε*. Λειτουργεί, λοιπόν, ως 'συμπλήρωμα' (complement), ως 'υποχρεωτικό παρα-ρηματικό συστατικό' ή 'συστατικό α' βαθμού' αφού εξαρτάται άμεσα από το ρήμα, και ειδικότερα –κατά την ορολογία του Νάκα (1987)– ως ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ, καθώς έχει επιρρηματική σημασία, δηλώνει δηλ. τον τρόπο “με

ανάρμοστο τρόπο''. Συμπληρωματική λειτουργία (ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ) έχει και η ονοματική φράση (ΟΦ) *ηλεκτρική σκούπα* του [3'] ενώ η ΟΦ του [3''] *η ηλεκτρική σκούπα* επέχει θέση υποκειμένου. Όμως και οι δύο λειτουργίες, αντικείμενο και υποκείμενο, αντίστοιχα, δηλώνουν το όργανο, όπως φαίνεται και από την ισοδυναμία τους με την πρόταση [3].

Οι ΕρΦ *έξυπνα, ειλικρινά* των [4, 5] λειτουργούν ως 'προσδιορισμοί', ως 'προαιρετικά συστατικά' ή 'συστατικά α' βαθμού' αφού εξαρτώνται κι αυτά άμεσα από το ρήμα ή την πρόταση. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι δεν προσδιορίζουν τον ίδιο όρο της πρότασης, με αποτέλεσμα ο Νάκας (1987) να διακρίνει τρεις επιμέρους λειτουργίες τους: α) τους 'διορισμούς' –που βρίσκονται πλησιέστερα στο ρήμα και περιλαμβάνουν τις σημασίες του τρόπου, του οργάνου, της διαβάθμισης, της στάσης, της κατεύθυνσης, κ.ά., β) τους 'επιδιορισμούς' –τα περιφερειακά συστατικά της πρότασης όπου ανήκουν οι σημασίες του χρόνου, της αιτίας, της εναντίωσης, κ.ά.: αυτές οι δυο πρώτες λειτουργίες αφορούν τα προαιρετικά (optional) 'adjuncts' της αγγλικής γλώσσας και γ) τους 'παραδιορισμούς' (disjuncts) –τα πλέον περιφερειακά στοιχεία της πρότασης– που διακρίνονται σε 'διαθεσιακούς' (δηλώνουν τη διάθεση του ομιλητή) και 'μεταγλωσσικούς / μετεπικοινωνιακούς' (σχολιάζουν ή χαρακτηρίζουν τη γλωσσική διατύπωση). Έτσι, το *έξυπνα* στο [4] που προσδιορίζει τη ρηματική φράση (ΡΦ) χρησιμεύει ως ΔΙΟΡΙΣΜΟΣ και δηλώνει τον τρόπο (με έξυπνο τρόπο): ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ}, ενώ η ΕρΦ *ειλικρινά* στο [5] προσδιορίζει ολόκληρη την πρόταση και λειτουργεί ως ΠΑΡΑΔΙΟΡΙΣΜΟΣ_{ΜΕΤΑΓΛ/ΜΕΤΕΠΙΚΟΙΝ} (style disjunct, κατά τους Quirk *et al.* 1985). Ο μεταγλωσσικός αυτός δείκτης ή ο προτασιακός προσδιορισμός ισοδυναμεί σημασιολογικά ή, αλλιώς, μπορεί να παραφραστεί ως: "Σου μιλάω/Στο λέω ειλικρινά", οπότε σ' αυτή την περίπτωση (με ένα λεκτικό δηλ. ρήμα και υποκείμενο σε πρώτο ενικό) το *ειλικρινά* είναι ένας ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ}.

Η επιθετική φράση (ΕΘΦ) *ήσυχος* στο [6] είναι προσδιορισμός –και με τον όρο αυτόν αναφέρεται και στο ρήμα– με σύναψη στο υποκείμενο. Λειτουργεί, με άλλα λόγια, ως 'προσδιορισμός του υποκειμένου' (ΠΡΟΣΔΙΟΡ^(Υ)) και χρησιμοποιείται επιρρηματικά ή αλλιώς παρεμπτωματικά (Νάκας 2000). Αλλά και οι μετοχικές φράσεις (ΜΦ) *αηδιασμένος, αστεεινόμενος* και *κρυμμένο* των [7, 8, 9], αντίστοιχα, προσδιορίζουν εκτός από το ρήμα –λόγω της επιθετικής φύσης που η μετοχή συνδυάζει με τη ρηματική– και κάποιον άλλον όρο της πρότασης: το υποκείμενο στην περίπτωση των μετοχών του μεσοπαθητικού παρακειμένου (*αηδιασμένος*) και μεσοπαθητικού ενεστώτα (*αστεινόμενος*) και το αντικείμενο όσον αφορά τη μετοχή *κρυμμένο* (ΠΡΟΣΔΙΟΡ^(Α)). Η άκλιτη μετοχή του ενεργητικού ενεστώτα (*χρησιμοποιώντας*) στο [10] προσδιορίζει

σχεδόν αποκλειστικά το ρήμα καθώς η σύναψη με το υποκείμενο περιορίζεται σε σύναψη λογική κι όχι γραμματική (Νάκας 2003, 2005, 2007). Οι προσδιορισμοί του υποκειμένου *ήσυχος*, *αηδιασμένος* και *κρυμμένο* στα παραδείγματα [6], [7] και [9] δηλώνουν τις ‘συνοδευτικές’ ή ‘συνοδεύουσες περιστάσεις’ (accompanying / attendant circumstances) –αυτό που εκφράζει η ΕθΦ ή η ΜΦ συνοδεύει το δηλούμενο από το κύριο ρήμα: “κοιμήθηκε και (παράλληλα ή ταυτόχρονα) ήταν ήσυχος”, “έφυγα και (παράλληλα ή ταυτόχρονα) ήμουν αηδιασμένος”, χωρίς ν’ αποκλείεται και αιτιολογική ερμηνεία εδώ· αυτό εξαρτάται και από τον επιτονισμό, “τον έφεραν και ήταν κρυμμένος”. Στο [8] η μετοχή *αστειευόμενος* δηλώνει τον τρόπο –καθώς το κύριο ρήμα (*είπε*) και το ρήμα της μετοχής είναι συγγενικά από άποψη σημασίας– σε συνδυασμό όμως με το σκοπό (μεικτή σημασία): “είπε εν είδει / υπό μορφή αστείου, για / ως αστείο”, ενώ η μετοχή *χρησιμοποιώντας* στο [10] εκφράζει το μέσον “με τη χρήση... / με το να χρησιμοποιήσουμε...”.

Επομένως, και οι ΠΡΟΣΔΙΟΡ^(Y/A) εκφράζουν διάφορες σημασίες κι όχι μόνο χρόνο, αιτία ή υπόθεση όπως υποστηρίζει η Bartsch (1976), η οποία διαχωρίζει αυτούς τους προσδιορισμούς από τους τροπικούς στηριζόμενη στο ότι οι τελευταίοι (βλ. [6’]) μπορούν να εμφανιστούν είτε ως ‘επιθετικοί προσδιορισμοί’ (attributes) ([6’α]) –ΠΑΡΑΠΛΗΡΩΜΑΤΑ σύμφωνα με το Νάκα (1987)– είτε ως κατηγορούμενα ([6’β]) στην αντίστοιχη ‘ονοματοποιημένη’ (nominalized) έκφραση:

[6’](α) Ο ήσυχος ύπνος...

(β) Ο ύπνος ήταν ήσυχος (ενν.: και όχι το υποκείμενο της πρότασης).

Ωστόσο, το *ήσυχα* –όπως και το *ήσυχος*– λόγω του σημασιολογικού του ποιού αναφέρεται και στο υποκείμενο (βλ. Νάκα 2000). Βέβαια, από το *ήσυχα* ([6’]) δεν εξυπακούεται ότι το υποκείμενο ήταν απαραίτητα και *ήσυχο* (σ’ αντίθεση με το *ήσυχος* στο [6]), αλλά μάλλον αναφέρεται σε μια σκοπούμενη ενέργεια του υποκειμένου, κι εδώ ίσως έγκειται η διαφορά σημασιολογικού ρόλου ανάμεσα στα δύο: τροπικός προσδιορισμός και προσδιορισμός των συνοδευτικών περιστάσεων, αντίστοιχα.

Συνδεδετική είναι η λειτουργία του *παρομοίως* (“κατά παρόμοιο τρόπο”) στο [11], όπου χρησιμεύει για να συνδέσει ανεξάρτητες ενότητες. Είναι ένας ‘προσύνδεσμος’ (conjunct) και μάλιστα ‘ομοιωτικός’. Η επιρρηματική φράση *όμορφα* στο [12] προσδιορίζει όχι το ρήμα, αλλά τη μετοχή και δηλώνει τρόπο + αποτέλεσμα (“σχεδιασμένο έτσι / με τέτοιο τρόπο ώστε να φαίνεται / είναι όμορφο”). Λειτουργεί ως

παραπλήρωμα ή συστατικό β' βαθμού, αφού δεν εξαρτάται άμεσα από το ρήμα, αλλά από έναν άλλο όρο της πρότασης (Νάκας 1987).

Στο [13] ο σημασιολογικός ρόλος του οργάνου εμπεριέχεται στο ρήμα *κλότσησε* (= χτύπησε με το πόδι) και στο τελευταίο παράδειγμα ([14]) το α' συνθετικό του ρήματος *σιγοτραγουδούν* είναι δηλωτικό του τρόπου. Ο τροπικός προσδιορισμός μπαίνει άμεσα πριν το ρήμα και σχηματίζει μ' αυτό ένα γραμματικό σύνολο μέσω της συντακτικής διαδικασίας της 'ενσωμάτωσης' (Incorporation) η οποία είναι δυνατή στη Νέα Ελληνική καθώς αυτής της κατηγορίας τα επιρρήματα θα μπορούσαν να θεωρηθούν προαιρετικά συμπληρώματα του ρήματος (Rivero 1992, Alexiadou 1997). Αντίθετος, ωστόσο, με την ενσωμάτωση των τροπικών επιρρημάτων, αλλά και των άλλων επιρρημάτων που προσδιορίζουν τη ρηματική φράση, εμφανίζεται ο Xydopoulos (1996), ο οποίος θεωρεί ότι το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε για την υποστήριξη αυτής της θέσης είναι περιορισμένο κι επομένως μη αντιπροσωπευτικό.

Το συντακτικό επίπεδο στο οποίο απαντούν τα επιρρηματικά που δηλώνουν τον τρόπο καθορίζει και τη συντακτική τους λειτουργία. Τα τροπικά επιρρηματικά (φράσεις επιρρήματος, πρόθεσης, ονόματος, μετοχής και δευτερεύουσες προτάσεις) που βρίσκονται κοντά στο ρήμα και το προσδιορίζουν, λειτουργούν δηλ. ως προσδιορισμοί του ρήματος ή ειδικότερα ως διορισμοί θ' αποτελέσουν το αντικείμενο της ενασχόλησής μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

B.1. Κατηγοριοποίηση των επιρρηματικών της διαδικασίας

Όπως προκύπτει από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, ο τρόπος θεωρείται από τις πλέον δυσδιάκριτες κατηγορίες των επιρρηματικών –των γλωσσικών εκείνων μέσων που εκφράζουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις. Σ’ αυτόν, πολλές φορές, εντάσσουμε ό,τι δεν ταιριάζει σε άλλες περισσότερο καθορισμένες κατηγορίες. Βέβαια, αυτό δεν είναι παράδοξο αν αναλογιστούμε ότι το κατεξοχήν κριτήριο για την αναγνώριση αυτής της σημασίας είναι η απάντηση στο ερωτηματικό *πώς*; το οποίο καλύπτει σημασίες που είναι συγγενικές με τον τρόπο όπως ‘μέσον’, ‘όργανο’, ‘συνοδεία’, ‘σύγκριση’ αλλά και άλλες που απέχουν απ’ αυτόν όπως ‘αιτία’, ‘ποιητικό αίτιο’, ‘τόπο’ αλλά και ‘ποσό’ (βλ. στην ενότητα για τη χρήση του ερωτηματικού *πώς*;). Επομένως, η οριοθέτηση αυτής της σημασίας και η ανάδειξη των σημασιών/διαστάσεων που την απαρτίζουν είναι πολλές φορές προβληματική με αποτέλεσμα να μην αντιμετωπίζεται ενιαία απ’ όλους.

Κατ’ αντιστοιχία με τους Quirk και Greenbaum (1973) και Biber κ.ά. (1999) θα προβούμε στην υιοθέτηση του όρου ‘διαδικασία’ ως την ευρύτερη εκείνη σημασιολογική κατηγορία που περιλαμβάνει επιρρηματικά που προσδιορίζουν τη ρηματική διαδικασία (‘επιρρηματικοί προσδιορισμοί της διαδικασίας’, εφεξής) και που συναπαρτίζουν τις διάφορες διαστάσεις του τρόπου. Άλλωστε και η Bartsch (1976) εντάσσει στην ίδια ευρεία κατηγορία του τρόπου εκείνους τους προσδιορισμούς (του οργάνου, της συνεργασίας αλλά και της κατεύθυνσης και κάποια τοπικά) που κοινό χαρακτηριστικό τους είναι ότι αποδίδονται σε μια διαδικασία, ενέργεια ή κατάσταση (r). Αλλά και ο Nakamura (1997) χρησιμοποιεί τον όρο ‘προσδιορισμοί της διαδικασίας’ (process adjuncts) για τα τροπικά επιρρήματα και ορίζει μάλιστα τον ‘τρόπο’ ή τη ‘διαδικασία’ ως μια ‘τέλεια διαδικασία’ (perfective process) ως μια σχέση δηλ. που μεταβάλλεται με το χρόνο. Οι Quirk και Greenbaum (1973), επίσης, χρησιμοποιούν τον όρο ‘διαδικασία’ για τα επιρρηματικά που εξετάζουμε, επειδή τα τελευταία συνεμφανίζονται με ρήματα που

αναφέρονται σε δραστηριότητες που βρίσκονται σε εξέλιξη δηλ. με δυναμικά ρήματα (dynamic), που εμπεριέχουν σύμφωνα με τον Dik (1997) κάποια αλλαγή. Ο ίδιος όρος, ‘προσδιορισμός της διαδικασίας’, αποδίδεται και από την Pittner (2003) στους τροπικούς προσδιορισμούς, επειδή οι τελευταίοι χαρακτηρίζουν τις ‘εσωτερικές όψεις’ (internal aspects) μιας κατάστασης (situation), χωρίς να δίνεται σημασία στην αρχή ή στο τέλος της παρά μόνο στην εξέλιξή της. Χαρακτηρίζουν, με άλλα λόγια, το σημασιολογικό ποιόν, την εγγενή λεξική σημασία του ρήματος κι επομένως βρίσκονται κοντά, δίπλα στο ρήμα ή τη ρηματική έκφραση. Ειδικότερα, βρίσκονται σε σχέση ‘ελάχιστης δομικής επιβολής’ (minimally c-command) ως προς το ρήμα, αμέσως μετά το ρήμα ή τη ρηματική έκφραση (Pittner 2003, Frey 2003).

Ακολουθώντας τους Biber κ.ά. (1999) οι οποίοι προβαίνουν σε μια λεπτομερή και συστηματική διάκριση των σημασιών των ‘επιρρηματικών της διαδικασίας’ προτείνουμε την εξής υποκατηγοριοποίηση των διαστάσεων του ‘τρόπου’ με την ευρεία έννοια, ή, καλύτερα των διαστάσεων της ‘διαδικασίας’, χωρίς όμως να έχουμε συμπεριλάβει στη δική μας υποκατηγοριοποίηση το ‘ποιητικό αίτιο’.

Όπως φαίνεται και από την παραπάνω σχηματική αναπαράσταση, ο γενικός όρος ‘διαδικασία’ καλύπτει τις σημασίες του ‘τρόπου’ (ο οποίος υποδιαιρείται στις κατηγορίες: ‘κυρίως’ τρόπος’, ‘σύγκριση - ομοιότητα’ και ‘συνοδεία’ [\pm συγκεκριμένη]), του ‘οργάνου’ και του ‘μέσου’.

B.2. Πραγμάτωση των εκφράσεων της διαδικασίας

Ο χρήστης έχει στη διάθεσή του διάφορα γλωσσικά μέσα προκειμένου να εκφράσει τον τρόπο, ανάλογα με το τι θέλει κάθε φορά να πετύχει. Αν θέλει για παράδειγμα να δηλώσει κάτι με μεγαλύτερη σαφήνεια θα χρησιμοποιήσει προθετικές εκφράσεις ή και δευτερεύουσες προτάσεις που λόγω της έκτασής τους επιτρέπουν μεγαλύτερη εξειδίκευση του μηνύματος, ενώ η χρήση της άκλιτης μετοχής προσδίδει μεγαλύτερη ασάφεια στο μήνυμα.

Οι εκφράσεις που δηλώνουν τρόπο μπορούν να πραγματοποιούν όχι μόνο με επιρρήματα αλλά και με άλλες γραμματικές ενότητες που χρησιμοποιούνται αντί γι' αυτά –τα λεγόμενα επιρρηματικά– και πιο συγκεκριμένα με:

A) επιρρηματικές φράσεις

- [1] Στη συνέχεια οι Εθνικές Υπηρεσίες επανεξέτασαν *προσεκτικά* αυτό το πρώτο προσχέδιο, για να βεβαιωθούν ότι τα εθνικά στοιχεία ερμηνεύονται σωστά στη συγκριτική ανάλυση.
- [2] Σηκώθηκα *κούτσα-κούτσα* κι έκανα λίγα βήματα.

B) προθετικές φράσεις

- [3] «Εξετάζουμε *με προσοχή* το θέμα των παρακολουθήσεων».
- [4] Έφευγαν *με ένα χαμόγελο στα χείλη* και ένα *πακεταρισμένο εργάκι στα χέρια*.

Γ) μετοχικές φράσεις

- [5] Σε ασπάζομαι *θλιμμένος*, φίλε μου.
- [6] Ο Στ. Μάνος απάντησε *κατηγορώντας* τον ότι ουσιαστικά δεν έχει διαβάσει το άρθρο.

Δ) φράσεις ουσιαστικού

- [7] Ο μικρός έφτασε *τρεχάλα*, πήρε τις ντομάτες κι έφυγε να πάει να κάμει το θέλημα της μάνας του.
- [8] [] έτρεχαν *του σκοτωμού* για να γλιτώσουν.

Ε) φράσεις επιθέτου

- [9] Ανέβηκε *ανήσυχος* τις φαρδιές σκάλες που έτριζαν [].
- [10] Τρεκλίζει, καθώς προχωράει *σκυφτός*.

Στ) δευτερεύουσες προτάσεις

[11] Οι παίκτες του ήταν πιο συγκεντρωμένοι στη μεσαία γραμμή και έπαιξαν έτσι όπως εμείς έπρεπε να παίζουμε.

[12] Συνεχίζουμε να κινούμαστε πέρα-δώθε, σαν να σκαρφαλώνουμε μια σκάλα και να κάνουμε ένα βήμα τη φορά.

Οι φράσεις *προσεκτικά*, *κούτσα-κούτσα*, *με προσοχή* ([1] – [3]), *κατηγορώντας*, *τρεχάλα* (= τρέχοντας), *του σκοτωμού* (= πολύ γρήγορα) ([6] – [8]), αντίστοιχα και *σκυφτός* [10] δηλώνουν τρόπο. Οι συνοδευτικές περιστάσεις εκφράζονται με τις ΠΦ *με ένα χαμόγελο στα χείλη* και *με ένα πακεταρισμένο εργάκι στα χέρια*, με τη ΜΦ *θλιμμένος* και με την ΕθΦ *ανήσυχος* στα [4], [5] και [9], αντίστοιχα. Τροπικο- αναφορική είναι η δευτερεύουσα πρόταση στο [11] ενώ η πρόταση στο [12] που εισάγεται με το *σαν να ...* είναι αναφορική- παραβολική.

B.3. Τροπικά επιρρηματικά vs προτασιακά – Κριτήρια διάκρισης

Ο όρος ‘προτασιακά επιρρηματικά’ (sentence adverbials) χρησιμοποιείται από τους Quirk κ.ά. (1985) τόσο για τους ‘παραδιορισμούς’ όσο και για τους ‘προσυνδέσμους’, αφού κοινό γνώρισμά τους είναι το ότι αναφέρονται σημασιολογικά σ’ ολόκληρη την πρόταση κι όχι μόνο σ’ ένα μέρος της. Τον όρο αυτό θα τον χρησιμοποιήσουμε μόνο για τους παραδιορισμούς (διαθεσιακούς και μεταγλωσσικούς), καθώς αυτοί επιτελούν την ίδια λειτουργία με τους διορισμούς του τρόπου, εκείνη του προσδιορισμού, αν και σε διαφορετικά επίπεδα. Οι παραδιορισμοί προσδιορίζουν την πρόταση, ενώ οι διορισμοί του τρόπου το ρήμα. Οι προσύνδεσμοι, από την άλλη, συνδέοντας ενότητες του κειμένου, λειτουργούν σ’ ανώτερο επίπεδο, σε κειμενικό –εξού και ο όρος ‘κειμενικοί δείκτες’ (discourse markers) (Νάκας 2005).

Σε κάποιες περιπτώσεις τα τροπικά επιρρήματα διακρίνονται από τα προτασιακά με βάση τη μορφολογία τους. Έτσι, η λόγια κατάληξη *-ως* παραπέμπει σε προτασιακά (*περιέργως*) σε αντίθεση με τη λαϊκή κατάληξη *-α* που δηλώνει τροπικά επιρρήματα (*περίεργα*). Η πλειονότητα, ωστόσο, των προτασιακών επιρρημάτων συμπίπτει μορφολογικά με τα τροπικά καθιστώντας δυσδιάκριτη τη διαφοροποίησή τους:

[13] *Ξόδευαν χρήματα απερίσκεπτα.*

[14] *Απερίσκεπτα, ξόδευαν χρήματα.*

Ειδικότερα, στο [13] έχουμε έναν προσδιορισμό και ειδικότερα, διορισμό τρόπου (ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ}) και στο [14] έναν παραδιορισμό διαθεσιακό (ΠΑΡΑΔΙΟΡ_{ΔΙΑΘ}). Το λέξιμα *απερίσκεπτα* στη μεν πρώτη περίπτωση δηλώνει τον τρόπο με τον οποίο ξόδευαν χρήματα ενώ στη δεύτερη περίπτωση δηλώνει τη διάθεση του ομιλητή απέναντι στο γεγονός ότι ξόδευαν χρήματα.

Για τη διάκριση των τροπικών επιρρηματικών από τα προτασιακά μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε διάφορα κριτήρια, στα οποία θ' αναφερθούμε αμέσως παρακάτω, όπως: 1) η χρήση ερωτηματικών λέξεων ή φράσεων, 2) η παράφραση, 3) η θέση, ο επιτονισμός και η στίξη, 4) η άρνηση, 5) η προστακτική, 6) η δυνατότητα υποκατάστασης από κάποιο αντ-επίρρημα (pro-form) και 7) η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών. Δεν πρόκειται, εντούτοις, για κριτήρια που εφαρμόζονται αποκλειστικά για το διαχωρισμό των τροπικών επιρρηματικών από τα προτασιακά, αλλά για κριτήρια που αποτελούν τη βάση για την υποκατηγοριοποίηση των επιρρηματικών, γενικά (βλ. σχετικά Νάκα 1987).

B.3.1. Η χρήση ερωτηματικών λέξεων ή φράσεων

Πρόκειται για το κατεξοχήν κριτήριο που χρησιμοποιείται από τους γλωσσολόγους για την υποκατηγοριοποίηση των επιρρηματικών. Τα προτασιακά επιρρηματικά αντιδιαστέλλονται από τα τροπικά με βάση το παραπάνω κριτήριο, αφού μόνο τα τροπικά μπορούν ν' απαντούν σε κάποια ερωτηματική λέξη ή φράση (στο *πώς*; *με ποιο τρόπο/διαδικασία*;) ([15α]), όχι όμως και τα προτασιακά ([15β]):

[15](α) - *Πώς / Με ποιο τρόπο* χρησιμοποιεί το διαδίκτυο; - *Με υπευθυνότητα /
Με υπεύθυνο τρόπο.*

(β) - *Πώς / Πότε* χρησιμοποιεί το διαδίκτυο; - **Βεβαίως. / *Δυστυχώς.*

Το ότι τα τροπικά αποτελούν τον 'στόχο' (κατά τον Νάκα 1987), την 'εστία' (focus κατά τον Greenbaum 1969) της ερώτησης φαίνεται και στην περίπτωση της εναλλακτικής (alternative) ερώτησης ([16α]) όπου και πάλι όμως τα προτασιακά δεν ανταποκρίνονται θετικά ([16β]), σε αντίθεση με τα επιρρηματικά του τρόπου ([16α]):

[16](α) *Απάντησε θετικά ή αρνητικά;*

(β) **Εξαφανίστηκε περιέργως ή παραδόξως;*

Η χρήση του ερωτηματικού *πώς*;, συγκεκριμένα, συμβάλλει στη διάκριση των επιρρηματικών του τρόπου, αλλά και γενικότερα των επιρρηματικών της ‘διαδικασίας’, από επιρρηματικά άλλων κατηγοριών όπως λ.χ. τόπου, ποσού, αιτίας, αποτελέσματος κ.ά., αν και δεν μας οδηγεί πάντα σε ασφαλή συμπεράσματα, καθώς η χρήση του είναι πολύ γενική και μπορεί να περιλαμβάνει κι άλλες έννοιες που απομακρύνονται απ’ αυτήν του τρόπου, όπως αναδείχθηκε και στη σχετική ενότητα. Για την υποκατηγοριοποίηση των επιρρηματικών της διαδικασίας, όπου αυτό απαιτείται και όπου είναι δυνατόν, μπορούμε να χρησιμοποιούμε και πιο εξειδικευμένες ερωτηματικές εκφράσεις: *με ποιο τρόπο/διαδικασία*;, *με τι όργανο*;, *με τι μέσον*;

B.3.2. Η παράφραση

Σύμφωνα με τη Bartsch (1976), μέσω των ‘μετασχηματισμών’ (transformations) ή, μάλλον, των ‘παραφράσεων’ (paraphrases), όπου οι συνθήκες αλήθειας (ή η έννοια) ανάμεσα στην έκφραση που περιέχει το επιρρηματικό και στην παράφρασή της παραμένουν αμετάβλητες, οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί εκφράζουν τις βαθύτερες λογικο-σημασιολογικές δομές τους (underlying logico-semantic structures) στις οποίες στηρίζεται η ερμηνεία τους.

Ο Greenbaum (1969) αντί για τον όρο ‘μετασχηματισμός’ που δεν έχει, όπως συμπεραίνει, καθολική εφαρμογή –το ίδιο, άλλωστε, διαπιστώνει και ο Νάκας (1986) για την ελληνική– υιοθετεί τον όρο ‘αντιστοιχία’ (correspondence) ως «την παράφραση που διατηρεί μέρος τουλάχιστον της μορφηματικής ταυτότητας του στοιχείου που παραφράζεται».

Για να καταδείξουμε τη σημασία αυτού του κριτηρίου αρκεί να δούμε τα επόμενα παραδείγματα:

[17](α) Ο Γιώργος εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση *έξυπνα*.

(β) Ο Γιώργος εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση *με έξυπνο τρόπο / με εξυπνάδα*.

[18](α) *Εξυπνα*, ο Γιώργος εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση.

(β) *Ήταν έξυπνο από μέρους του Γιώργου* } το ότι εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση.
 } (το) να εκμεταλλευτεί την κατάσταση.

(β₁) Ο Γιώργος *φέρθηκε έξυπνα* } με το να εκμεταλλευτεί την κατάσταση.
 } εκμεταλλευόμενος την κατάσταση.

(β₂) Ο Γιώργος, *από έξυπνάδα / έξυπνος*, εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση.

(β₃) Ο Γιώργος εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση. *Η πράξη αυτή ήταν έξυπνη*.

Στο [17α] το *έξυπνα* είναι ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ}, προσδιορίζει το ρήμα, και μπορεί ν' αναλυθεί σύμφωνα με το [17β]. Το *έξυπνα* δηλ. παραφράζεται ως "...με έξυπνο τρόπο / ...με έξυπνάδα". Διαφορετική είναι η περίπτωση της ΕρΦ *έξυπνα* στο [18α] η οποία προσδιορίζει ολόκληρη την πρόταση (*ο Γιώργος εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση*) και λειτουργεί ως παραδιορισμός διαθεσιακός (ΠΑΡΑΔΙΟΡ_{ΔΙΑΘ}) που φανερώνει τη διάθεση του ομιλητή απέναντι στο υποκείμενο με βάση την πράξη του τελευταίου, όπως δείχνουν και οι παραφράσεις [18β-β₁-β₂-β₃]. Λόγω, άλλωστε, της συνάφειας του επιρρήματος με το ενεργητικό και, συνήθως, έμψυχο –όπως κι εδώ– υποκείμενο, οι γλωσσολόγοι ονομάζουν το προτασιακό επίρρημα αυτής της κατηγορίας 'προσανατολισμένο στο υποκείμενο' (subject-oriented) επίρρημα (Jackendoff 1972, Laenzlinger 1996, 1998, Ernst 2002).

Αλλά και το ακόλουθο επιρρηματικό, το *ανεξήγητα* [19α] δεν μπορεί να ερμηνευτεί ως τροπικό "με ανεξήγητο τρόπο". Έχουμε πάλι έναν ΠΑΡΑΔΙΟΡ_{ΔΙΑΘ}, που διαφέρει όμως από τον προηγούμενο ως προς το ότι δεν αναφέρεται στο υποκείμενο και επομένως, παρουσιάζει διαφορετικές 'αντιστοιχίσεις', ή, μάλλον, παραφράσεις [19β- β₁-β₂-β₃]:

[19](α) *Ανεξήγητα*, οι παρατάξεις που τώρα απαρτίζουν την αριστερή πλευρηφία επέλεξαν να σιωπήσουν.

(β) (Το) θεωρώ ανεξήγητο (το) ότι	} οι παρατάξεις [] επέλεξαν να σιωπήσουν.
Είναι / Ήταν ανεξήγητο το ότι	
Είναι / Ήταν ανεξήγητο για μένα ότι	

(β₁) Το ότι οι παρατάξεις [] επέλεξαν να σιωπήσουν *είναι / ήταν ένα ανεξήγητο συμβάν*.

(β₂) Το γεγονός ότι οι παρατάξεις [] επέλεξαν να σιωπήσουν *είναι ανεξήγητο*.

(β₃) Οι παρατάξεις [] επέλεξαν να σιωπήσουν. *Κι αυτό είναι / ήταν ανεξήγητο*.

Στο [20α] το *ξεκάθαρα* λειτουργεί, επίσης, ως παραδιορισμός –προσδιορίζει ολόκληρη την πρόταση κι όχι μόνο τον ρηματικό πυρήνα. Εδώ, ο ομιλητής θέλει να διευκολύνει τον δέκτη του μηνύματος με το να αναδιατυπώσει το μήνυμα καθιστώντας το περισσότερο σαφές [20β]. Πρόκειται, λοιπόν, για έναν παραδιορισμό μεταγλωσσικό-μετεπικοινωνιακό (ΠΑΡΑΔΙΟΡ_{ΜΕΤΑΓΛ/ΜΕΤΕΠΙΚΟΙΝ}).

[20](α) *Ξεκάθαρα*, ο οικονομικός κύκλος δεν λειτουργεί σε περιόδους ύφεσης.

<p>(β) <i>Ξεκάθαρα</i> μιλώντας, <i>Για να το θέσω ξεκάθαρα,</i> <i>Σας το λέω ξεκάθαρα,</i> <i>Σας μιλάω ξεκάθαρα,</i> <i>Για να είμαι ξεκάθαρος,</i></p>	}	<p>ο οικονομικός κύκλος δεν λειτουργεί σε περιόδους ύφεσης.</p>
--	---	---

B.3.3. Η θέση, ο επιτονισμός και η στίξη

Όπως φάνηκε κι από το προηγούμενο κριτήριο, σημαντική παράμετρος διάκρισης ενός τροπικού από ένα προτασιακό επιρρηματικό αποτελεί και η θέση του μέσα στην πρόταση.

Σε γενικές γραμμές, οι θέσεις που μπορεί να καταλάβει ένα επιρρηματικό σε μια πρόταση είναι τρεις: αρχική, μεσαία και τελική. Αρχική είναι η θέση στην αρχή της πρότασης, μεσαία η θέση αμέσως πριν από το ρήμα και τελική μετά το ρήμα ή τη ρηματική έκφραση.

Σύμφωνα με τους Quirk κ. ά. (1985), η αρχική θέση είναι κυρίως η θέση ενός προτασιακού επιρρηματικού ενώ τα επιρρηματικά του τρόπου βρίσκονται στην τελική θέση, επειδή συνήθως φέρουν την ‘εστία της πληροφορίας’ (information focus), τη νέα δηλ. πληροφορία. Ανάλογα είναι και τα συμπεράσματα του Νάκα (1987) για την ελληνική γλώσσα. Ωστόσο, ο τελευταίος παρατηρεί ότι, επειδή τα επιρρηματικά κινούνται σχετικά ελεύθερα μέσα σε μία πρόταση, σημαντικό ρόλο για τη διάκρισή τους διαδραματίζει και ο επιτονισμός (intonation) –οι διακυμάνσεις της φωνής. Όταν η εστία, η κύρια πληροφορία δεν βρίσκεται στο τέλος της πρότασης, όπου έχουμε ουδέτερο επιτονισμό, τότε για την προβολή της χρησιμοποιούμε τον επιτονισμό και την παύση στον προφορικό λόγο, τα οποία αποδίδονται στο γραπτό λόγο, αν κι όχι πάντα επακριβώς, με τα σημεία στίξης (Κλαίρης και Μπαμπινιώτης 2005) –με το κόμμα, στην προκειμένη περίπτωση.

Στα [21], [22] και [23] το *σωστά* λειτουργεί ως ΠΑΡΑΔΙΟΡ_{ΔΙΑΘ}. Στο πρώτο εκφώνημα το επίρρημα καταλαμβάνει τη συνηθισμένη γι’ αυτήν την κατηγορία των επιρρηματικών, αρχική θέση (μπροστά απ’ όλους τους όρους της πρότασης) κι αποτελεί ξεχωριστή προσωδιακή ενότητα, όπως φαίνεται κι από τη χρήση των κεφαλαίων που δηλώνουν την εστία του επιτονισμού, καθώς και την παύση, το όριο μεταξύ των ενότητων του επιτονισμού που δηλώνεται με το σύμβολο ¶. Ξεχωριστή προσωδιακή

ενότητα –παρενθετικό στοιχείο– που εδώ δηλώνεται με τα κόμματα, αποτελεί επίσης, το προτασιακό στο [22] που βρίσκεται στην τελική θέση, μετά από το ρήμα. Για να διακρίνουμε τον παραδιορισμό από τον διορισμό *σωστά*, που μορφολογικά συμπίπτουν, η στίξη μετά το επίρρημα, όπως επισημαίνει και ο Greenbaum (1969), είναι απαραίτητη μόνο στο δεύτερο παράδειγμα όπου ο παραδιορισμός βρίσκεται στη θέση που κανονικά καταλαμβάνει ο διορισμός του τρόπου. Βέβαια, στο [23] το *φυσικά* αν και βρίσκεται στην τελική θέση και χωρίς να υπάρχει στίξη είναι ΠΑΡΑΔΙΟΡ_{ΔΙΑΘ}. Στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι δυνατή η λειτουργία του ως ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ} γιατί επιλογικοί περιορισμοί δεν επιτρέπουν τη συνεμφάνιση του ρήματος *συγκινούμαι* με την έκφραση *με φυσικό τρόπο*.

[21] *ΣωΣΤΑ*, ¶ η επιχείρηση πουΛΗθηκε.

[22] Ο πρωθυπουργός αποφάσισε, και *πολύ σωστά*, να μην κάνει ανασχηματισμό.

[23] Οι εθνικές μειονότητες που αποτελούν το 25% του πληθυσμού της χώρας, *συγκινούνται φυσικά* από τις υποσχέσεις για αυτονομία που τους δίνουν οι αντάρτες.

Στα επόμενα δύο παραδείγματα, στο [24] και [25] το *σωστά* βρίσκεται αμέσως μετά το ρήμα το οποίο και προσδιορίζει και είναι ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ}.

[24] «Ο μηχανισμός ενεργοποιήθηκε *σωΣΤΑ*»

[25] Για να μπορέσει ένα παιδί να κρατήσει *σωστά* το μολύβι, πρέπει να έχουν αναπτυχθεί αρκετά οι μύες των χεριών και των ώμων του.

Τη θέση που καταλαμβάνουν οι διάφορες σημασιολογικές κατηγορίες των επιρρηματικών σε μια πρόταση λαμβάνει υπόψη του ο Frey (2003) για την υποκατηγοριοποίησή τους. Έτσι, τους τροπικούς προσδιορισμούς, που βρίσκονται αμέσως μετά το ρήμα, τους κατατάσσει στην κατηγορία των προσδιορισμών που σχετίζονται με τη διαδικασία (process-related adjuncts). Στους προτασιακούς προσδιορισμούς (sentence adjuncts) κατατάσσει τους διαθεσιακούς παραδιορισμούς που βρίσκονται πριν απ' όλα τα ορίσματα (arguments) και το ρήμα της πρότασης αλλά και πριν απ' όλους τους άλλους προσδιορισμούς.

Η τοποθέτηση ενός παραδιορισμού, ως ξεχωριστής προσωδιακής ενότητας, στην αρχική θέση πρότασης η οποία είναι αρνητική, σύμφωνα με τον Greenbaum (1969), συνιστά βασικό κριτήριο διαφοροποίησής του από τους προσδιορισμούς. Το κριτήριο

αυτό είναι συναφές με το επόμενο κριτήριο, το κριτήριο της άρνησης, με το οποίο θα το εξετάσουμε.

B.3.4. Η άρνηση

Το κριτήριο της άρνησης είναι ένα ισχυρό κριτήριο για τη διάκριση των επιρρηματικών που εξετάζουμε. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι το πώς συμπεριφέρονται τα συγκεκριμένα επιρρηματικά όταν βρίσκονται σε μια αρνητική πρόταση. Αν, με άλλα λόγια, αυτά αποτελούν την εστία, τον στόχο της άρνησης ή το ρήμα.

Για να δούμε πώς λειτουργεί αυτό το κριτήριο, ας εξετάσουμε τον ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ} *εύκολα* ([26α]) και τον ΠΑΡΑΔΙΟΡ_{ΔΙΑΘ} *φυσικά* ([27α]) στις αντίστοιχες αρνητικές προτάσεις [26β] και [27β]:

[26](α) Για μένα το πρόβλημα λύθηκε *εύκολα*.

(β) Για μένα το πρόβλημα δε λύθηκε *εύκολα*.

(γ) Για μένα το πρόβλημα δε λύθηκε *εύκολα*, αλλά *δύσκολα*.

(δ) **ΕΥκολα*, το πρόβλημα Δ*Ε* λύθηκε για μένα.

[27](α) Αντέδρασαν, *φυσικά*, οι κομματικές νεολαίες.

(β) Δεν αντέδρασαν, *φυσικά*, οι κομματικές νεολαίες.

(γ) *ΦυσιΚΑ*, Δ*ΕΝ* αντέδρασαν οι κομματικές νεολαίες.

Σε αντίθεση με το [27β], στο [26β] αυτό που αρνείται κανείς δεν είναι το ρήμα, αλλά το τροπικό επίρρημα *εύκολα*: (Δεν αντέδρασαν οι κομματικές νεολαίες. Και αυτό είναι φυσικό vs Το πρόβλημα λύθηκε, αλλά όχι εύκολα). Πράγματι, εφόσον τα τροπικά χαρακτηρίζουν τη ρηματική διαδικασία (r), αυτή προϋποτίθεται για να της αποδοθεί ο τροπικός χαρακτηρισμός κι επομένως δεν είναι δυνατόν να είναι αυτή ο στόχος της άρνησης. Το ότι στόχος της άρνησης είναι το *εύκολα* φαίνεται και από το [26γ] όπου το επιρρηματικό χρησιμοποιείται αντιδιασταλτικά μ' ένα άλλο, το αντώνυμό του *δύσκολα*.

Αν χρησιμοποιήσουμε συνδυαστικά και το προηγούμενο κριτήριο τότε διαπιστώνουμε ότι ο διαθεσιακός παραδιορισμός *φυσικά* *εύκολα* μετακινείται, ως ξεχωριστή ενότητα επιτονισμού, στην αρχή ενός αρνητικού εκφωνήματος [27γ] σε αντίθεση με τον τροπικό διορισμό *εύκολα*. Η πρόταξη αυτού του επιρρήματος στην αρχή αρνητικής πρότασης οδηγεί σε αντιγραμματικό εκφώνημα [26δ].

Ακόμα πιο καθαρά φαίνεται η σημασία αυτού του κριτηρίου στα παρακάτω παραδείγματα όπου το επίρρημα *έξυπνα* λειτουργεί ως διορισμός του τρόπου στο [28α] και ως παραδιορισμός διαθεσιακός στο [29α]. Η μετακίνηση τόσο του ενός όσο και του άλλου, ως ξεχωριστών ενοτήτων επιτονισμού, στην αρχή αρνητικών προτάσεων, μας οδηγεί σε εκφωνήματα που είναι μεν ίδια, αλλά αυτό που περιλαμβάνει τον διορισμό του τρόπου είναι αντιγραμματικό. Κι αυτό γιατί, όπως επισημαίνει κι ο Νάκας (1986), οι διορισμοί του τρόπου αποτελούν πάντα τον στόχο της άρνησης, ανεξάρτητα από τη θέση τους στην πρόταση και τον επιτονισμό.

[28](α) Ο Νίκος χειρίστηκε την υπόθεση *έξυπνα*.

(β) **Εξυπνα*, ο Νίκος ΔΕ χειρίστηκε την υπόθεση.

[29](α) *Εξυπνα*, ο Νίκος χειρίστηκε την υπόθεση.

(β) *Εξυπνα*, ο Νίκος ΔΕ χειρίστηκε την υπόθεση.

B.3.5 Η προστακτική

Διαφορετική είναι η συμπεριφορά των τροπικών επιρρηματικών από τα προτασιακά, τα περισσότερα τουλάχιστον, ως προς το κριτήριο αυτό. Τα τροπικά μπορούν ν' απαντούν σε προτάσεις που το ρήμα τους είναι σε προστακτική έγκλιση [30α-β] σε αντίθεση με τους παραδιορισμούς τους διαθεσιακούς [31α-β]:

[30](α) Πάίξε, *καλά* !

(β) Δούλευε, *προσεκτικά* !

[31](α) **Περιέργως*, μείνε !

(β) **Ανεξήγητα*, έλα !

B.3.6. Η δυνατότητα υποκατάστασης των επιρρηματικών από κάποιο αντ-επίρρημα (pro-form)

Τα 'αντ-επιρρήματα', αλλά επίσης και οι επιρρηματικές εκφράσεις, που σημασιολογικά εκφράζουν τον τρόπο, μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως υποκατάστατα των τροπικών προσδιορισμών:

[32] Ο Νίκος τρώει *προσεκτικά*. Έτσι/με τον ίδιο τρόπο/κατ' αυτόν τον τρόπο τρώει και ο Γιάννης.

Αντί να χρησιμοποιήσουμε πάλι το επίρρημα *προσεκτικά*, χρησιμοποιούμε το από σημασιολογικής απόψεως αντίστοιχο αντ-επίρρημα *έτσι* ή τις επιρρηματικές φράσεις *με τον ίδιο τρόπο / κατ' αυτόν τον τρόπο*.

Τα προτασιακά επιρρηματικά όμως δεν έχουν αυτήν τη δυνατότητα, της υποκατάστασής τους από κάποιο αντ-επίρρημα:

[33] *Περίεργως*, ο Νίκος εκνευρίστηκε. * *Έτσι/μ' αυτόν τον τρόπο* εκνευρίστηκε και με τον φίλο του.

B.3.7. Η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών

Η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών συνιστά ένα ακόμη κριτήριο για την υποκατηγοριοποίησή τους. Οι τρόποι με τους οποίους μπορούν να συνδυαστούν τα επιρρηματικά / προσδιορισμοί είναι (βλ. Bartsh 1976, Νάκας 1987):

α) η παράταξη (coordination), όπου και τα δυο τα επιρρηματικά –έστω E_1, E_2 – έχουν την ίδια επίδραση στο ρήμα (P):

$$E_1 \cdot E_2[P] = E_1[P] \cdot E_2[P] = E_2[P] \cdot E_1[P]$$

(με το \cdot δηλώνονται οι παρατακτικοί σύνδεσμοι),

β) η προσάρτηση (adjunction), όπου τα επιρρηματικά δεν έχουν την ίδια επίδραση στο ρήμα:

$$E_1[E_2[P]] \neq E_2[E_1[P]], \text{ και}$$

γ) η υπόταξη (subordination), κατά την οποία ένα επιρρηματικό E_1 προσδιορίζει ένα άλλο επιρρηματικό E_2 , και η σύνθετη κατασκευή που προκύπτει μ' αυτόν τον τρόπο $[E_1[E_2]]$ ανήκει στην ίδια υποκατηγορία με το E_2 :

$$[E_1[E_2]][P] \neq [E_2[E_1]][P].$$

Στην περίπτωση της προσάρτησης, τα επιρρηματικά βρίσκονται σε σχέση υποτακτική ή, μάλλον, ιεραρχική- προσδιοριστική (εξαρτώνται από το ρήμα κι έτσι αποτελούν συστατικά α' βαθμού), ενώ στην υπόταξη τα εξαρτημένα επιρρηματικά βρίσκονται σε σχέση υποτακτική- παραπληρωματική (εξαρτώνται από άλλο, εκτός του ρήματος, συστατικό της πρότασης και συνιστούν συστατικά β' βαθμού). Το 'παραπλήρωμα' –σ' αντίθεση με τα προσαρτώμενα ή συμπαρατιθέμενα επιρρηματικά– δεν μπορεί να

μετακινείται μόνο του μέσα στην πρόταση, παρά μόνο μαζί με το επιρρηματικό από το οποίο εξαρτάται.

B.3.7.1. Παρατακτική σύνδεση

Δύο επιρρηματικά συνδέονται παρατακτικά όταν βρίσκονται στο ίδιο συντακτικό επίπεδο –εξαρτώνται δηλ. από τον ίδιο συντακτικό κόμβο– και είναι ισοδύναμα τουλάχιστον ως προς τη συντακτική λειτουργία και το σημασιολογικό ρόλο. Αν δεν ισχύει η παραπάνω συνθήκη, ή τουλάχιστον το ένα από τα δύο μέρη αυτής, τότε τα επιρρηματικά συνδέονται ιεραρχικά (μη παρατακτικά):

[34](α) Όμως, αυτήν την ίδια αρμοδιότητα *περιέργως* και *αντιφατικά* η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς μπορεί να την ξανααναθέτει με τη μορφή υπεργολαβίας στο χρηματιστήριο. $\Pi(\text{ΑΡΑ})\Delta(\text{ΙΟΡ})^1\Delta\text{ΙΑΘ} \cdot \text{Π}\Delta^2\text{ΔΙΑΘ}[\text{Ρ}]$

(β) Όμως, αυτήν την ίδια αρμοδιότητα η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς μπορεί να την ξανααναθέτει με τη μορφή υπεργολαβίας στο χρηματιστήριο. Κι αυτό είναι *περίεργο* και *αντιφατικό*.

[35] Ο Πρωθυπουργός θα είναι εδώ αύριο και θα ενημερωθείτε *αρμοδίως* και *καταλλήλως*. $\Delta(\text{ΙΟΡ})^1\text{ΤΡΟΠ} \cdot \Delta^2\text{ΤΡΟΠ}[\text{Ρ}]$

[36](α) **Παραδόξως* και *εύκολα* η ομάδα κέρδισε την πρώτη της νίκη.

$\text{Ε Π}\Delta\text{ΔΙΑΘ} \cdot \Delta\text{ΤΡΟΠ}[\text{Ρ}]$

(β) *Παραδόξως*, η ομάδα κέρδισε *εύκολα* την πρώτη της νίκη.

$\text{Π}\Delta\text{ΔΙΑΘ}[\Delta\text{ΤΡΟΠ}[\text{Ρ}]]$

Τα επιρρηματικά *περιέργως* και *αντιφατικά* στο [34] και τα *αρμοδίως* και *καταλλήλως* στο [35] συνδέονται παρατακτικά επειδή ανήκουν στο ίδιο συντακτικό επίπεδο και έχουν την ίδια λειτουργία αλλά και τον ίδιο σημασιολογικό ρόλο ($\text{Π}\Delta\text{ΔΙΑΘ}$ –ισοδυναμεί σημασιολογικά με το [34β]– και $\Delta\text{ΤΡΟΠ}$, αντίστοιχα). Αντιγραμματικό, όμως, είναι το εκφώνημα [36α] καθώς εδώ έχουμε συμπαράταξη ενός $\text{Π}\Delta\text{ΔΙΑΘ}$ και ενός $\Delta\text{ΤΡΟΠ}$ τα οποία διαφέρουν τόσο ως προς το συντακτικό τους επίπεδο και τη λειτουργία τους όσο και ως προς τη σημασία τους. Ωστόσο, με τη μετακίνηση του διορισμού του τρόπου (*εύκολα*) σε άλλη θέση στην πρόταση [36β], αίρεται η αντιγραμματικότητά της.

B.3.7.2. Μη παρατακτική σύνδεση

Εκτός από την παρατακτική σύνδεση και η συμπαράθεση δυο (ή και περισσότερων) επιρρηματικών σε μια πρόταση είναι ένας σημαντικός παράγοντας που διευκολύνει την κατηγοριοποίησή τους κι αυτό γιατί δεν έχουν και τα δύο την ίδια επίδραση, όπως ήδη αναφέρθηκε, στο ρήμα. Πρώτα στο ρήμα εφαρμόζονται τα επιρρηματικά που βρίσκονται πλησιέστερα σ' αυτό ή στον πυρήνα της πρότασης (τα απαραίτητα συστατικά εκτός του υποκειμένου), δηλ. τα 'συμπληρώματα' με επιρρηματική λειτουργία (ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑΤΑ) και ακολουθούν οι προσδιορισμοί –κατά σειρά εφαρμογής: ΔΙΟΡΙΣΜΟΙ – ΕΠΙΔΙΟΡΙΣΜΟΙ - ΠΑΡΑΔΙΟΡΙΣΜΟΙ.

Ακολουθούν κάποια παραδείγματα εφαρμογής αυτού του κριτηρίου:

- [37](α) *Αλλά αυτό, περιέργως, το προσπερνάμε εύκολα.* ΠΔΔΙΑΘΕΣ [ΔΤΡΟΠ [P]]
 (β) ...επειδή, *περιέργως*, αυτό το προσπερνάμε *εύκολα*.
 (γ) *...επειδή, *εύκολα*, αυτό το προσπερνάμε *περιέργως*.

- [38](α) *Γενικά παίζαμε αρκετά καλά.* ΠΔΜΕΤΑΓΛ [[ΔΔΙΑΒΑΘΜ [ΔΤΡΟΠ]] [P]]
 (β) ...επειδή, *γενικά*, παίζαμε *αρκετά καλά*.
 (γ) *...επειδή, *αρκετά καλά*, παίζαμε *γενικά*.
 (δ) *...επειδή, *αρκετά*, παίζαμε *καλά*, *γενικά*.
 (ε) *...επειδή, *αρκετά γενικά*, παίζαμε *καλά*.

Η μετατόπιση του *εύκολα* ως ξεχωριστής προσωδιακής ενότητας στην αρχή του [37γ], μας δείχνει ότι πρόκειται για συμπαράθεση ενός ΠΔΔΙΑΘΕΣ (*περιέργως*) κι ενός ΔΤΡΟΠ (*εύκολα*) αφού το τελευταίο επίρρημα εφαρμόζεται πρώτα στο ρήμα ενώ το πρώτο επιρρηματικό, ως περιφερειακό στοιχείο της πρότασης, απομακρύνεται από το ρηματικό πυρήνα. Στο επόμενο εκφώνημα [38α] έχουμε τον συνδυασμό τριών επιρρηματικών: *γενικά*, *αρκετά* και *καλά*. Η σχέση των δύο τελευταίων είναι παραπληρωματική. Το *αρκετά* το οποίο δηλώνει διαβάθμιση και λειτουργεί ως διορισμός (ΔΙΟΡΔΙΑΒΑΘΜ) προσδιορίζει τον διορισμό τρόπου *καλά*. Άλλωστε, το παραπλήρωμα δεν μπορεί να μετακινηθεί μόνο του στην πρόταση, χωρίς το ακόλουθο επιρρηματικό [38δ-ε]. Το *αρκετά καλά* (ΔΙΟΡΤΡΟΠ) συνδέεται ιεραρχικά με το *γενικά* το οποίο είναι προτασιακό [38β-γ] και συγκεκριμένα, μεταγλωσσικός παραδιορισμός “γενικά μιλώντας, σε γενικές γραμμές”.

Απολύτως γραμματικά είναι τα [39] και [40] κι αυτό γιατί οι συνδυασμοί *απροσδόκητα γρήγορα* και *αναμενόμενα καλά* δεν αποτελούν συνδυασμούς τροπικών προσδιορισμών:

[39](α) Αλλά και η ίδια η φετινή τρύπα - γίγαντας στην Ανταρκτική εξαφανίστηκε
απροσδόκητα γρήγορα. [ΔΔΙΑΒΑΘΜ(ΙΣΗΣ)+ΑΠΟΤΕΛ(ΕΣΜΑΤΟΣ) [ΔΤΡΟΠ]] [P]

(β)*...επειδή, *απροσδόκητα*, η φετινή τρύπα - γίγαντας στην Ανταρκτική
 εξαφανίστηκε *γρήγορα*.

↔ (γ) Αλλά και η ίδια η φετινή τρύπα - γίγαντας στην Ανταρκτική εξαφανίστηκε τόσο
 γρήγορα που/ώστε δεν το περίμενε κανείς.

(γ₁) Η γρηγοράδα εξαφάνισης της φετινής τρύπας - γίγαντα στην Ανταρκτική ήταν
 απροσδόκητη.

↔ (γ₂) Η γρήγορη εξαφάνιση της φετινής τρύπας - γίγαντα στην Ανταρκτική ήταν
 απροσδόκητη.

[40](α) Κάποιες από αυτές τις εφαρμογές λειτουργούν *αναμενόμενα καλά*.

ΠΔΔΙΑΘ [ΔΤΡΟΠ [P]]

(β) Κάποιες από αυτές τις εφαρμογές λειτουργούν καλά. Κι αυτό είναι αναμενόμενο.

(β₁) Η καλή λειτουργία κάποιων από αυτές τις εφαρμογές είναι αναμενόμενη.

(γ) ...επειδή, *αναμενόμενα*, κάποιες από αυτές τις εφαρμογές λειτουργούν *καλά*.

(δ) *...επειδή, *καλά*, κάποιες από αυτές τις εφαρμογές λειτουργούν *αναμενόμενα*.

Στην περίπτωση του εκφωνήματος [39α] οι συνδυαζόμενοι προσδιορισμοί δε λειτουργούν και οι δύο ως διορισμοί του τρόπου (*απροσδόκητα*: ΤΡΟΠ₃) και (*γρήγορα*: ΤΡΟΠ₀) –οι δείκτες 3 και 0 δηλώνουν διαφορετικές υποκατηγορίες τροπικών επιρρηματικών για τις οποίες θα γίνει λόγος πιο κάτω– αλλά η σχέση των δύο επιρρηματικών είναι παραπληρωματική, όπως προκύπτει και από την αντιγραμματικότητα του [39β], καθώς το παραπλήρωμα δεν μπορεί να μετακινηθεί μόνο του στην πρόταση. Το *απροσδόκητα* προσδιορίζει το *γρήγορα* και λειτουργεί ως μια ειδική υποκατηγορία διορισμού διαβάθμισης ΔΔΙΑΒΑΘΜΙΣΗΣ (ΒΑΘΜΟΣ + ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ: μεικτή σημασία) και, επομένως, μπορεί να παραφραστεί ως [39γ], με αντίστοιχη ονοματοποιημένη έκφραση το [39γ₁] κι όχι το [39γ₂] κι αυτό γιατί το τελευταίο αναφέρεται σε διαδικασία, ενέργεια ή κατάσταση, ενώ το [39γ₁] αποτελεί ονοματοποίηση της διαβάθμισης. Ωστόσο, τόσο το [39γ₂] όσο και το [39γ₁] είναι αμφίσημα και μπορούν να ερμηνευθούν και ως : “το ότι η φετινή τρύπα-γίγαντας στην Ανταρκτική εξαφανίστηκε γρήγορα ήταν απροσδόκητο”, οπότε έχουμε ΠΔΔΙΑΘ [ΔΤΡΟΠ [P]]. Διαπιστώνουμε, επομένως, ότι κάποιες φορές απαιτείται η συνδρομή και άλλων κριτηρίων για την αποφυγή ασαφειών σχετικά με την ερμηνεία των επιρρηματικών.

Στο [40α] έχουμε την προσάρτηση ενός ΠΔΔΙΑΘ (αναμενόμενα) –κι όχι ΔΤΡΟΠ– κι ενός ΔΤΡΟΠ (καλά). Εξάλλου, ο ΠΔΔΙΑΘ είναι εκείνος ο προσδιορισμός που μετακινείται εύκολα ως ξεχωριστή προσωδιακή ενότητα στην αρχή του εκφωνήματος [40γ] και ισοδυναμεί σημασιολογικά με το [40β]. Βέβαια, και η αντίστοιχη ονοματοποίηση [40β₁] δεν μας οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα, καθώς μπορεί να σημαίνει είτε “το ότι κάποιες από αυτές τις εφαρμογές λειτουργούν καλά είναι αναμενόμενο” είτε “κάποιες από αυτές τις εφαρμογές λειτουργούν καλά, έτσι/με τέτοιο τρόπο όπως το περιμέναμε (να λειτουργούν)”’ πρόκειται δηλ., στην τελευταία περίπτωση, για έναν ΤΡΟΠ₃.

Τα κριτήρια αυτά θα τα χρησιμοποιήσουμε και στα επόμενα κεφάλαια για να μπορέσουμε να διακρίνουμε τις διάφορες σημασίες των επιρρηματικών της διαδικασίας αλλά και για να διαχωρίσουμε, όπου απαιτείται, τα επιρρηματικά αυτά από εκείνα άλλων κατηγοριών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ

ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ

Γ.1. Εισαγωγή

Όπως είδαμε και στην ενότητα «Κατηγοριοποίηση των επιρρηματικών της διαδικασίας», η υποκατηγορία του τρόπου είναι ευρεία και περιλαμβάνει διάφορες σημασίες που σχετίζονται μ' αυτόν χωρίς όμως και να ταυτίζονται ('κυρίως' τρόπος, σύγκριση – ομοιότητα, συνοδεία). Πρόκειται, επομένως, για μια ανομοιογενή κατηγορία, όπου το συνδυαστικό στοιχείο των διαφόρων σημασιών είναι η απόκρισή τους στην ερώτηση *πώς*;

- [1] Έλυσε *δύσκολα* το γόρδιο δεσμό.
- [2] Πέρασε *με ευκολία* το πολυνομοσχέδιο.
- [3] Προσπαθώ να δω την κατάσταση *με διαφορετικό τρόπο, πιο θετικά*.
- [4] Επίδοξοι ληστές έφυγαν *τρέχοντας* από εκκλησία στο Λουτράκι.
- [5] Τρώγονται *σαν το σκύλο με τη γάτα*.
- [6] Καλοκαίρι του 1965 ήταν κι έκανα το πρώτο μου ταξίδι στο εξωτερικό, *μαζί με τρεις φίλους*.
- [7] Απομακρύνθηκε και σε λίγο γύρισε *με τα ποτά*.

Ο 'κυρίως' τρόπος εκφράζεται με τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς *δύσκολα* ([1]) / *πιο θετικά* ([3]), *με ευκολία* ([2]), *με διαφορετικό τρόπο* ([3]) και *τρέχοντας* ([4]) –που πραγματώνονται με φράση επιρρήματος, πρόθεσης, με προθετική φράση όπου χρησιμοποιείται το αρχιλέξιμο της κατηγορίας του τρόπου και με μετοχική φράση, αντίστοιχα. Ο επιρρηματικός προσδιορισμός *σαν το σκύλο με τη γάτα* ([5]) δηλώνει ομοιότητα (παρομοίωση), ενώ τα επιρρηματικά *μαζί με τρεις φίλους* ([6]) και *με τα ποτά* ([7]) εκφράζουν τη συνοδεία, [+ συγκεκριμένη] και [- συγκεκριμένη] αντίστοιχα.

Γ.2. Τροπικά επιρρήματα

Γ.2.1 Μορφολογία

Μία από τις μορφές και μάλιστα από τις πιο συνήθεις με τις οποίες παρουσιάζεται ο τρόπος είναι το επίρρημα. Οι βασικές καταλήξεις των επιρρημάτων των δηλωτικών του τρόπου είναι: *-α* ([8]), κυρίως, και *-ως* ([9]):

- [8] Δυστυχώς δεν έχουμε την πολυτέλεια να σηκώνουμε *αδιάφορα* τους ώμους κάνοντας ότι δήθεν το θέμα δεν μας αφορά.
- [9] Η εκάστοτε αντιπολίτευση στην Ελλάδα ζητάει *επιμόνως*, και μάλιστα λίγους μήνες μετά τις εθνικές εκλογές, *πάλι* εκλογές.

Άλλες καταλήξεις με τις οποίες απαντώνται τα τροπικά επιρρήματα, λιγότερο συνηθισμένες και σχεδόν αποκλειστικά λόγιες, είναι: *-ι* ([10-11]), *-δον* ([12]), *-δην* ([13]).

- [10] Οι περισσότερες μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις ενόψει του κινδύνου από τις μεγάλες εταιρείες του εσωτερικού και του εξωτερικού παραδόθηκαν *αμαχητί* (= χωρίς αντίσταση).
- [11] «Ο θεατής παρακολουθεί *απνευστί* τις κωμικές συγκρούσεις».
- [12] Η κυβέρνηση θα προσέλθει σ' αυτή τη σύνοδο με την πανηγυρική δήλωση ότι η Ελλάδα τάσσεται *αναφανδόν* υπέρ της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας.
- [13] [] [τουρίστες] διασχίζουν *τροχάδην* τους αρχαιολογικούς χώρους με τη μακραίωνη ιστορία προσπαθώντας να κρατήσουν τις εντυπώσεις τους με τις απαραίτητες πια φωτογραφίες.

Πώς όμως σχηματίζονται τα επιρρήματα; Η κύρια πηγή από την οποία προέρχονται τα επιρρήματα του τρόπου είναι τα επίθετα. Τα επιρρήματα σε *-α* παράγονται –πολλές φορές παράλληλα με τον τύπο σε *-ως*– από επίθετα σε: *-ος*, *-α/-η*, *-ο* (*άγριος* > *άγρια* / *αγρίως*, *αδιάφορος* > *αδιάφορα* / *αδιαφόρως*, *αμάχητος* > *αμαχητί*, *άπνευστος* > *απνευστί*), *-ύς*, *-ιά*, *-ύ* (*γλυκός* > *γλυκά*). Επίσης, τα επιρρήματα σε *-ως* προέρχονται από επίθετα σε: *-ύς*, *-εία*, *-ύ* (*ταχύς* > *ταχέως*), *-ης*, *-ης*, *-ες* (*θορυβώδης* > *θορυβωδώς*), *-ων*, *-ων*, *-ον* (*σώφρων* > *σωφρόνως*). Αλλά και οι μετοχές προσφέρονται για την παραγωγή των επιρρημάτων (*χαίρομαι* > *χαρούμενος*, *-η*, *-ο* > *χαρούμενα*, *επίσταμαι* > *επιστάμενος*, *-η*, *-ο* > *επισταμένως*).

Υπάρχουν βέβαια και επιρρήματα που δε σχηματίζονται παραγωγικά από κάποια γραμματική κατηγορία (*έτσι*) ή δεν έχουν τις καταλήξεις που αναφέραμε (*δωρεάν*).

Επίσης, υπάρχουν επιρρήματα τα οποία μορφολογικά –αλλά και σημασιολογικά– συμπίπτουν με ουσιαστικά (*τροχάδην, βερεσέ*).

Σε πολλά επιρρήματα συναντούμε και τις δύο καταλήξεις και τη λαϊκή *-α* και τη λόγια *-ως* που χρησιμοποιούνται εναλλακτικά (χωρίς δηλ. να υπάρχει σημασιολογική διαφοροποίηση):

[14] Προετοιμαστείτε *κατάλληλα/καταλλήλως* για τον φετινό χειμώνα.

Ωστόσο, τα επιρρήματα με κατάληξη *-ως* ([15]) λειτουργούν κυρίως σε συντακτικό επίπεδο ανώτερο από αυτό των τροπικών επιρρημάτων ([16]), σε επίπεδο προτασιακό, με διαφορά σημασίας:

[15] *Περίεργως* (= Θεωρώ περίεργο το ότι...), όμως, το περιοδικό ξεσήκωσε το πανελλήνιο.

[16] Οι μουσικοί την κοίταζαν *περίεργα* (= με περιέργεια, με περίεργο τρόπο).

Βέβαια, και τα επιρρήματα σε *-α* μπορεί να λειτουργούν ως προτασιακά [17] ή να εναλλάσσονται στη λειτουργία αυτή με τα επιρρήματα σε *-ως* [18]:

[17] Τρεις στους τέσσερις *λανθασμένα* (= είναι λανθασμένο να ...) πιστεύουν ότι έχουν διατροφική αλλεργία.

[18] «*Δικαίως/Δίκαια* (= Το θεωρώ δίκαιο το να ...) ξεσηκώνονται οι Έλληνες».

Γ.2.2 Ζεύγη επιρρημάτων σε *-α* και *-ως*

Πολλά από τα τροπικά επιρρήματα απαντούν και με τους δύο τύπους: σε *-α* και *-ως*. Η χρήση όμως διαφορετικών καταλήξεων συχνά επιφέρει και διαφοροποίηση ως προς τη σημασία τους ([19] – [24]):

[19] Η συγγραφέας έχει οραματιστεί το μέλλον με τρομακτική ακρίβεια και έχει ζωγραφίσει *έξοχα* (= θαυμάσια) τους χαρακτήρες της.

[20] Το κλίμα αυτό επηρεάζει *εξόχως* (= πάρα πολύ) αρνητικά και τα ελληνικά ομόλογα τα οποία υποχωρούν για όγδοη συνεχή ημέρα.

[21] Περιττό να σας πω ότι τα παιδιά πέρασαν *τέλεια* (= θαυμάσια).

[22] Ισοπεδώνουν *τελείως* (= εντελώς) την κοινωνική ασφάλιση.

[23](α) Ήταν κάτι που είχε γίνει πριν από πολύ καιρό, αλλά ποτέ δεν μου το περιέγραψε *ακριβώς* (= με ακρίβεια, με λεπτομέρειες).

(β) Άλλωστε ούτε και αυτό μπορεί να υπολογισθεί *ακριβώς* (= όχι κατά προσέγγιση) αφού δεν έχει αποφασισθεί ούτε ποιοι θα συνταξιοδοτηθούν ώστε να γνωρίζουμε σε ποιο μισθολογικό κλιμάκιο βρίσκονται και με τι ποσόν θα βγουν στη σύνταξη ούτε με ποια κριτήρια θα συνταξιοδοτηθούν.

(γ) Εφάρμοσαν το πλάνο όπως *ακριβώς* έπρεπε.

[24] Πληρώνουν *ακριβά* (= σε υψηλή τιμή) -όσοι μπορούν- την ενέργεια στην Ελλάδα.

Σε αντίθεση με τα επιρρήματα *έξοχα/εξόχως* ([19] / [20]) και *τέλεια/τελείως* ([21] / [22]), τα επιρρήματα *ακριβώς* και *ακριβά* ([23α-γ] / [24]) παράγονται από διαφορετικά επίθετα, τα *ακριβής* και *ακριβός*, αντίστοιχα. Επομένως, η διαφορετική κατάληξη παραπέμπει σε διαφορετικά λήμματα και ως εκ τούτου σε διαφορά σημασίας.

Αξίζει εδώ να επισημάνουμε ότι με την τροπική του σημασία συναντάμε το *ακριβώς* με ρήματα όπως τα *διηγούμαι* / *περιγράφω* [23α], αλλά και με τα *μετρώ* / *υπολογίζω* [23β] που εμπεριέχουν στο σημασιολογικό τους ποιόν το χαρακτηριστικό της ακρίβειας, με την έννοια, στα μεν πρώτα, της λεπτομέρειας, της πιστότητας ενώ στα δεύτερα με έννοια αντίθετη απ' αυτή της προσέγγισης. Κυρίως, όμως, το συγκεκριμένο επίρρημα χρησιμοποιείται για να προσδώσει έμφαση, να εστιάσει σ' ένα τμήμα της πρότασης, περιορίζοντας την αλήθεια της πρότασης σ' αυτό αποκλειστικά το τμήμα. Στο εκφώνημα [23γ] το *ακριβώς* εστιάζει στη δευτερεύουσα πρόταση *όπως έπρεπε*. Πρόκειται για ένα 'περιοριστικό εστιαστικό' (restrictive focusing) επίρρημα (Quirk κ.ά. 1985, Νάκας 1987, Huddleston και Pullum 2002) ή, μάλλον, για έναν 'υποδιορισμό εστίασης' (focusing subjunct) κατά τους Quirk κ.ά. (1985), αφού ο ρόλος του είναι δευτερεύων σε σχέση με τα άλλα συστατικά της πρότασης και, ειδικότερα, για έναν 'αποκλειστικό' (exclusive) 'περιοριστικό υποδιορισμό εστίασης'. Τη λειτουργία αυτή θεωρούμε ότι έχει το προαναφερθέν λέξιμα στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (ΛΚΝ) του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1999) –κι όχι του τροπικού επιρρήματος– όπως σημειώνεται. Συγκεκριμένα, στις σημασίες 1. «με ακρίβεια, με λεπτομέρειες» και 2. «όχι κατά προσέγγιση» αντιστοιχούν, λανθασμένα κατά την άποψή μας, τα παραδείγματα «*Μου τα είπες όπως ~ έγιναν*» και «*Αυτό ~ θέλω κι εγώ*», καθώς σημασιολογικά το *ακριβώς* και στο πρώτο παράθεμα ανταποκρίνεται στη δεύτερη σημασία. Άλλωστε, η απάντηση στο ερώτημα *πώς* δεν είναι το *ακριβώς*, αλλά η δευτερεύουσα πρόταση *όπως ακριβώς έγιναν*, ενώ το *ακριβώς* προσδιορίζει το *όπως έγιναν*. Παρόμοια, και το *Λεξικό της Νέας*

Ελληνικής Γλώσσας (ΛΝΕΓ) του Μπαμπινιώτη (1998) παραθέτει ως παράδειγμα με τη σημασία «με ακριβή και ορθό τρόπο, χωρίς την παραμικρή παρέκκλιση» το «*πες μου ~ τι συνέβη*» παραγνωρίζοντας έτσι την κύρια χρήση του *ακριβώς* ως ‘υποδιορισμό της εστίασης’.

Στα παραδείγματα που ακολουθούν [25] - [40] έχουμε ζεύγη επιρρημάτων σε *-α* και σε *-ως* όπου ο τύπος σε *-α* δεν μπορεί ν’ αντικαταστήσει σ’ όλες τις σημασίες και χρήσεις τον τύπο σε *-ως* ή και αντίστροφα. Έχουμε δηλ. κάποια επικάλυψη των σημασιών των δύο τύπων σε κάποιες από τις χρήσεις τους (Χρησιμοποιούμε την ίδια αρίθμηση –η προσθήκη του τόνου (´) δηλώνει απλώς διαφορετική κατάληξη– για τα ζεύγη επιρρημάτων με την ίδια σημασία):

- [25] Ο άντρας την κοίταξε *άγρια* (= με αγριότητα) κι ύστερα χαμογέλασε κοροϊδευτικά.
- [26] Ο Δήμαρχος, ο Αντιπεριφερειάρχης και οι εκπρόσωποι των κομμάτων του μνημονίου, αποδοκιμάστηκαν *αγρίως* (= έντονα) κατά την κατάθεση του στεφάνου.
- [26´] Η υπουργός [Αννα Διαμαντοπούλου] και ο βουλευτής [Θανάσης Παφίλης] καβγάδισαν *άγρια* με αφορμή το γιατί και το ποιοι κρατούν τα σχολεία κλειστά.
- [27] «Ποιος είναι ο μυστηριώδης επιστολογράφος;» ρώτησε *αδιάκριτα* (= χωρίς διακριτικότητα).
- [28] Μεγάλες ευκαιρίες δίνονται σε όλους τους πολίτες *αδιακρίτως* (= χωρίς διάκριση) - ιδίως στις γυναίκες.
- [28´] Οφείλει [η πολιτεία] να σχεδιάζει, να θέτει τους κανόνες και να ελέγχει *αδιάκριτα* και αμερόληπτα.
- [29] Σήμερα κρίνεται η αποζημίωση του κτηνοτρόφου που καταδικάστηκε *άδικα* (= με άδικο τρόπο).
- [29´] Δικαιώθηκε εφοριακός που κατηγορήθηκε *αδίκως*.
- [30] Τουρίστες περιμένουν *αδίκως* (= μάταια, χωρίς λόγο) έξω από το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου, το οποίο θα παραμείνει κλειστό τουλάχιστον για τα επόμενα δύομισι χρόνια.
- [30´] - Κύριε καθηγητά, φαίνεται ότι δεν πληρώνουμε *άδικα* τους γιατρούς.

- [31] Το θέμα αφορά *άμεσα* (= απευθείας, χωρίς να μεσολαβήσει κάτι άλλο) το φυσικό περιβάλλον, την υγεία, την αγροτική παραγωγή, την εθνική οικονομία, τη βιομηχανία τροφίμων και τους καταναλωτές.
- [31'] Ο λαός δεν συμμετέχει *αμέσως* στη θέσπιση των νόμων αλλά δια των αντιπροσώπων του.
- [32] Ο καπετάνιος έστειλε *αμέσως* (= χωρίς καθυστέρηση) SOS και μίλησε με τις αρχές ζητώντας βοήθεια.
- [32'] Ο νέος πρόεδρος της ΕΚΤ [Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα] θα πρέπει να μειώσει *άμεσα* τα επιτόκια πριν δούμε ακόμη πιο αρνητικά νούμερα.
- [33] Απέφυγε την ξύλινη γλώσσα και μίλησε *απλά* (= με απλό τρόπο).
- [34] Σε αυτές τις χώρες το δημόσιο συνταξιοδοτικό σύστημα παρέχει *απλώς* (= μόνο) μια βασική σύνταξη και από εκεί και πέρα ο εργαζόμενος πρέπει να φροντίσει ώστε να έχει ένα άλλο πρόσθετο εισόδημα όταν θα πάψει να εργάζεται.
- [34'] Αντί γι' αυτό όμως εισπράττουμε πλήρη αδιαφορία, δεν λαμβάνουμε καμία ενημέρωση κι ακούμε *απλά* πως το επάγγελμα ανοίγει.
- [35] Η πλέον «αποστασιοποιημένη» της παράστασης αυτής ήταν η υπηρέτρια, η Αμαλία Τσεκούρα, η οποία κινήθηκε και τραγούδησε *έκτακτα* (= θαυμάσια)!
- [36] Ο προσωπικός γιατρός του προέδρου [Β. Χάβελ] μετέβη *εκτάκτως* (= μη προγραμματισμένα) στην Πράγα, προκειμένου να πραγματοποιήσει την εγχείρηση.
- [36'] Συνεδρίασε *έκτακτα* το Δημοτικό Συμβούλιο της Σκιάθου με θέμα την παραχώρηση κτηρίου για τη στέγαση υπηρεσιών της ΔΟΥ Σκιάθου.
- [37] Απολαμβάνει κανείς τη θαυμάσια αυτή πιανίστρια [την Αλεξάνδρα Παπαστεφάνου] και εκπλήσσεται *ευχάριστα* (= με τρόπο που προκαλεί χαρά, ευχαρίστηση) καθώς διαπιστώνει την διαρκώς ουσιαστικότερη επεξεργασία των εκφραστικών της μέσων.
- [37'] Καμία κυβέρνηση δεν παρακολουθεί *ευχαρίστως* εικόνες σαν αυτές, οι οποίες χαρακτηρίζουν συχνά-πυκνά την καθημερινότητα όσων ζουν, εργάζονται ή κινούνται στο κέντρο της πρωτεύουσας.
- [38] Από το σύνολο των ερωτηθέντων το 73,6% δηλώνει ότι *ευχαρίστως* (= με προθυμία, με ευχαρίστηση) θα έφευγε από την Ελλάδα για να δουλέψει στο εξωτερικό.

- [39] Δυσλεξία είναι η ειδική μαθησιακή δυσκολία που εντοπίζεται στο γραπτό λόγο και αφορά *ιδιαίτερα* (= κυρίως) την ανάγνωση, τη γραφή και την ορθογραφία.
- [39'] Συγχαίρει *ιδιαίτερος* τους επιτυχόντες από τα μικρά νησιά η Αντιπεριφερειάρχης Μικρών Νησιών και Νησιωτικής Πολιτικής της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων.
- [40] Θα τα πουν *ιδιαίτερος* (= σε προσωπικό επίπεδο) Μέρκελ – Ολάντ.

Ας δούμε όμως πώς αντιμετωπίζονται οι διπλοί αυτοί τύποι των παραπάνω επιρρηματικών –*άγρια/αγρίως, αδιάκριτα/αδιακρίτως, άδικα/αδίκως, άμεσα/αμέσως, απλά/απλώς, έκτακτα/εκτάκτως, ευχάριστα/ευχαρίστως, ιδιαίτερα/ιδιαίτερος*– από λεξικά, γραμματικές της νέας ελληνικής γλώσσας και εγχειρίδια που αφορούν τη γλώσσα.

Σύμφωνα με τα σχόλια του ΛΝΕΓ (1998) τα παραπάνω επιρρηματικά ζεύγη διαφέρουν μεταξύ τους σημασιολογικά και επομένως χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά περιβάλλοντα, με εξαίρεση το *άδικα/αδίκως* όπου παρατηρείται μια, εν μέρει, σημασιολογική διαφορά, καθώς το *άδικα* χρησιμοποιείται και με τη σημασία του *αδίκως* (= α. χωρίς λόγο, β. μάταια). Βέβαια, ανατρέχοντας, στο λήμμα *ιδιαίτερος* παρατηρούμε ότι αντί για το τελευταίο μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και το επίρρημα *ιδιαίτερα* με τη σημασία “κυρίως”. Στο σχόλιο της λέξης *προηγούμενος*, ωστόσο, που μας παραπέμπει το Λεξικό, αναφέρεται ότι το *ιδιαίτερος* έχει διαφορετική σημασία από το *ιδιαίτερα* όπως συμβαίνει και με τα *απλά/απλώς*. Το *απλά* –σύμφωνα με σχόλιο του ΛΝΕΓ– χρησιμοποιείται από μερικούς αντί του *απλώς* «από εσφαλμένη αντίληψη τής έννοιας της δημοτικής ή από μια τάση να υπαχθούν τα πάντα σε ανεξίτητους κανόνες». Στη *Γραμματική της Νέας Ελληνικής* (2005), όμως, οι Κλαίρης και Μπαμπινιώτης αναγνωρίζουν ότι πολλοί ομιλητές χρησιμοποιούν τον τύπο *απλά* και με τις δύο σημασίες: “με απλό τρόπο” και “μόνο”.

Στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (ΛΚΝ) του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1999) παρατηρούμε μερική αλληλοεπικάλυψη των σημασιών όχι μόνο των *άδικα/αδίκως* και *ιδιαίτερα/ιδιαίτερος*, που σημειώνονται στο ΛΝΕΓ, αλλά και των *άγρια/αγρίως, αδιάκριτα/αδιακρίτως, άμεσα/αμέσως, ευχάριστα/ευχαρίστως*.

Αντιπαραβάλλοντας το ΛΚΝ με τη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* (1941), όσον αφορά το τελευταίο ζεύγος, σημειώνουμε ότι στο μεν πρώτο, το λήμμα *ευχαρίστως* χρησιμοποιείται και με τη σημασία *ευχάριστα* στο «*Δέχτηκε ~ την πρότασή μου*», ενώ στη *Γραμματική*, παρόμοιο παράδειγμα («*δέχομαι ευχαρίστως την πρότασή σας*») χρησιμοποιείται για να καταδείξει τη διαφορά στη σημασία μεταξύ του *ευχαρίστως* και του *ευχάριστα*. Η διαφοροποίηση αυτή μεταξύ του Λεξικού και της *Γραμματικής*

θεωρούμε ότι αντικατοπτρίζει την τάση της γλώσσας να εξελίσσεται κατά τη διάρκεια των ετών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το επιρρηματικό ζεύγος *άμεσα/αμέσως*. Ενώ στο ΛΝΕΓ επισημαίνεται η σημασιολογική διαφορά μεταξύ των δύο επιρρημάτων («απευθείας, χωρίς τη μεσολάβηση κανενός» και «χωρίς καθυστέρηση, τώρα», αντίστοιχα), η *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* (1941) και το ΛΚΝ βρίσκονται σε αντιστοιχία: το επίρρημα δηλ. *αμέσως* χρησιμοποιείται και με την τροπική σημασία του *άμεσα*. Σύμφωνα με την Ιορδανίδου (2009), στις *Συνηθισμένες γλωσσικές απορίες*, διττή είναι η σημασία του *άμεσα*: «με άμεσο τρόπο (όχι έμμεσα)» αλλά και «στο άμεσο μέλλον» ενώ το *αμέσως* σημαίνει «πολύ γρήγορα, ακριβώς την επόμενη στιγμή». Έτσι, το *άμεσα* εκτός από τροπική έχει –πολύ σωστά θεωρούμε– και χρονική σημασία όπως και το *αμέσως*, με τη διαφορά ότι το τελευταίο αναφέρεται σε κάποια στιγμή λιγότερο απομακρυσμένη χρονικά απ’ ότι το *άμεσα*, όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί η γλωσσολόγος: «*Αμέσως μετά το Πάσχα θα πάρουν στα χέρια τους οι υπουργοί ΠΕΧΩΔΕ και Οικονομίας το πόρισμα της επιτροπής*» vs. «*Ο Β’ Δημοτικός Σταθμός πρέπει άμεσα να λειτουργήσει, διαφορετικά κόβεται η επιχορήγηση*».

Η Ιορδανίδου (2009), επίσης, θεωρεί ότι τα επιρρήματα *άδικα* και *αδίκως* έχουν παρόμοιες σημασίες, ενώ τα *άγρια/αγρίως*, *αδιάκριτα/αδιακρίτως* και *ιδιαίτερα/ιδιαίτερος* επικαλύπτονται ως προς κάποιες σημασίες τους, όπως και τα *απλά/απλώς*. Βέβαια, για το *απλά* αναφέρει ότι έχει τη σημασία του *απλώς* «στον προφορικό λόγο και σε ανεπίσημο ύφος». Τρία ενδεικτικά παραδείγματα, όμως, που αναφέρονται αμέσως παρακάτω από τις εφημερίδες *Ελευθεροτυπία*, *Καθημερινή* και *Μακεδονία*, αντίστοιχα, δείχνουν ότι το *απλά* χρησιμοποιείται ευρύτερα με τη σημασία του *απλώς*:

- [41] Όμως σε πολλές περιπτώσεις η κρίση ίσως να οφείλεται *απλά* στην κακοδιαχείριση και στον επαρχιωτισμό -στην έλλειψη ταλέντου, οράματος και γνώσεων- που χαρακτηρίζει πολλούς διευθυντές και εκδότες.
- [42] Ειδικά για την περίπτωση της ΕΡΤ είπε ότι «δεν μιλάμε *απλά* για μια δημόσια επιχείρηση αλλά για μια κρατική επιχείρηση στην οποία επιδιώκεται να υπονομευθεί το δικαίωμα στην ενημέρωση και να ελεγχθεί ακόμα περισσότερο ένας στρατευμένος φορέας».
- [43] Αυτοί *απλά* περιμένουν με θλιβερή στωικότητα μian «εξ ουρανού» προερχόμενη λύση.

Η Οικονομάκου (2009) αναφέρει ότι μόνο το *ιδιαίτερα* διαφέρει μερικώς από το *ιδιαίτερος* ενώ ανάμεσα στα *άγρια/αγρίως*, *αδιάκριτα/αδιακρίτως*, *άμεσα/αμέσως* και *έκτακτα/εκτάκτως* υπάρχει σαφής σημασιολογική διαφοροποίηση.

Αξίζει, τέλος, να σχολιάσουμε τα *έκτακτα/εκτάκτως*. Σε όλες τις βιβλιογραφικές πηγές που παραθέσαμε αμέσως παραπάνω τα εν λόγω επιρρήματα διακρίνονται μεταξύ τους σημασιολογικά. Ωστόσο, μία πρόχειρη διαδικτυακή έρευνα δείχνει ότι και το *έκτακτα* συναντάται λ.χ. μαζί με τα ρήματα *συνεδρίασε* και *συγκλήθηκε* σε ικανό αριθμό παραδειγμάτων με τη σημασία του *εκτάκτως* (11400 και 1500 αποτελέσματα, αντίστοιχα). Και τη χρήση, λοιπόν, αυτή του *έκτακτα*, τα εγχειρίδια της γλώσσας και, κυρίως, τα λεξικά που αποτυπώνουν τη γλωσσική πραγματικότητα χρειάζεται να τη συμπεριλάβουν.

Γ.3. ‘Κυρίως’ τρόπος

Η υποκατηγορία αυτή των επιρρηματικών της διαδικασίας –η υποκατηγορία του ‘κυρίως’ τρόπου– συνιστά την κατεξοχήν κατηγορία των εκφράσεων εκείνων που δηλώνουν τρόπο, προσδιορίζουν το ρήμα ή τη ρηματική φράση και, γενικά, απαντούν στην ερώτηση *πώς; / με ποιον τρόπο;*

Πρόκειται για την πιο ετερόκλητη και ευρεία υποκατηγορία επιρρηματικών όπου συναντάμε ακόμη και γλωσσικά στοιχεία τα οποία δεν είναι εύκολο να τα κατατάξουμε σε άλλη σημασιολογική ομάδα. Εξάλλου, αυτό είναι αναπόφευκτο καθώς το ερωτηματικό *πώς;* που κυρίως χρησιμοποιούμε για την κατάταξή τους στα επιρρήματα του τρόπου είναι –όπως ήδη έχουμε αναφέρει– τόσο γενικό που πολλές φορές δεν μας οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα αν δεν συνδυαστεί και με άλλα κριτήρια, όπως π.χ. η παράφραση, η άρνηση, η θέση τους στην πρόταση, η δυνατότητα συνδυασμού τους με επιρρήματα της ίδιας κατηγορίας ή άλλων κατηγοριών, κ.ά.

Ποια όμως είναι τα επιρρήματα που ανήκουν σ’ αυτήν την κατηγορία; Διάφορες υποκατηγοριοποιήσεις των επιρρηματικών του τρόπου έχουν προταθεί από μελετητές της γλώσσας. Έτσι, η Bartsch (1976) –μεταξύ άλλων– διακρίνει πέντε υποκατηγορίες τροπικών επιρρηματικών, οι Platt και Platt (1972) και ο Dik (1975, 1997) υποκατηγοριοποιούν τα τροπικά επιρρήματα με βάση τον προσανατολισμό τους (orientation) ως προς το ρήμα, το υποκείμενο κ.ά., ενώ ο Nilsen (1972) μέσω δώδεκα

‘μετασχηματιστικών προφίλ’ (transformational profiles) καταλήγει σε διαφορετικά είδη τροπικών επιρρηματικών, σημασιολογικά και δομικά.

Γ.3.1. Υποκατηγοριοποίηση

Η Bartsch (1976) διακρίνει τους τροπικούς προσδιορισμούς στις εξής υποκατηγορίες:

ΤΡΟΠ₀: *γρήγορα, αργά, δυνατά, σιγανά...*

ΤΡΟΠ₁: *καλά, ωραία, άσχημα...*

θαυμάσια, ευχάριστα, δυσάρεστα...

Εδώ, δηλ. στα ΤΡΟΠ₁, ανήκουν και οι μεικτές κατασκευές με τις τροπικές-αποτελεσματικές προτάσεις.

ΤΡΟΠ₂: *προσεκτικά / με προσοχή / με προσεκτικό τρόπο, έξυπνα, επιπόλαια, χυδαία, ανόητα, στοργικά...*

ΤΡΟΠ₃: *σύμφωνα με την επιθυμία / τις εντολές / τις οδηγίες / τις προσδοκίες / την πείρα / το σχέδιο, κανονικά, με τον προκαθορισμένο τρόπο, ακατάλληλα...*

ΤΡΟΠ₄: *επωφελώς, επιτρεπτά/με επιτρεπτό τρόπο, απαγορευτικά...*

Οι δείκτες των τροπικών επιρρηματικών (1-4) χρησιμοποιούνται σε αντιστοιχία με τους δείκτες των προτασιακών (βλ. Bartsch 1976, Νάκας 1987), καθώς τα ίδια λεξήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε ως τροπικά είτε ως προτασιακά επιρρηματικά. Όπως συμβαίνει και με επιρρηματικά της υποκατηγορίας ΤΡΟΠ₁, τα ΤΡΟΠ₃ και ΤΡΟΠ₄ συνιστούν μεικτές κατηγορίες (παραφράζονται με το ‘...έτσι, όπως...’).

Η υποκατηγοριοποίηση των τροπικών επιρρηματικών βασίζεται στα ακόλουθα κριτήρια- παραφράσεις:

- [44] (s): Ο τρόπος/(Το) πώς/’Οπως x_1 F, είμαι + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ(ΟΣ)^υ ΕΠΙΘ(ΕΤΟ)_{ΕΠΙΡΡ}
(x_1 =υποκείμενο και F=ρήμα)
- (s’): Ο τρόπος/(Το) πώς/’Οπως x_1 F, συμβαίνω + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΡΡ
- (w₁): x_1 F· κάνοντας αυτό/σ’αυτό x_1 είμαι + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}
- (w’₁): x_1 F· κάνοντας αυτό/σ’αυτό x_1 ενεργώ/συμπεριφέρομαι + 3^ο εν.
+ ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}
- (w₂): Είμαι + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ} από/εκ μέρους του x_1 , ο τρόπος/
(το) πώς/όπως x_1 F

(w₃): Είμαι + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ} για x₁, ο τρόπος/το πώς/όπως x₁ F

(i): Η F-Διαδικ(ασία)/F-Κατάστ(αση) είμαι + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}

(i'): Η F-Επιτέλεση Πράξης είμαι + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}

↔ Η F-Ενέργεια είμαι + 3^ο εν. + ΧΡΟΝ^υ ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}

Οι παραπάνω τυποποιημένες παραφράσεις ισχύουν κυρίως για επιρρήματα με επιθετική βάση (ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}). Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί σε όλες τις τυποποιήσεις, η υποχρεωτική ταυτότητα ανάμεσα στη χρονική βαθμίδα της κύριας πρότασης (matrix) και της ρηματικής έκφρασης με την οποία παραφράζονται οι τροπικοί προσδιορισμοί (ΧΡΟΝ^υ).

Αν εφαρμόσουμε επιρρηματικά των υποκατηγοριών ΤΡΟΠ₀₋₄ στην πρόταση *Ο Γιώργος οδηγεί* τότε θα έχουμε:

[45]	Ο Γιώργος οδηγεί	{	<i>γρήγορα.</i>	(ΤΡΟΠ ₀)
			<i>καλά.</i>	(ΤΡΟΠ ₁)
			<i>προσεκτικά.</i>	(ΤΡΟΠ ₂)
			<i>σύμφωνα με τους κανονισμούς.</i>	(ΤΡΟΠ ₃)
			<i>επικίνδυνα.</i>	(ΤΡΟΠ ₄)

Ας δούμε τώρα ποιες από τις παραφράσεις- κριτήρια (s-i') ισχύουν για την κάθε υποκατηγορία των τροπικών επιρρηματικών:

[46]	ΤΡΟΠ _{0,1,2,3,4}	↔ (s): Ο τρόπος που ο Γιώργος οδηγεί είναι/	{	<i>γρήγορος.</i>
		*ήταν		<i>καλός.</i>
				<i>προσεκτικός.</i>
				<i>?σύμφωνος με τους κανονισμούς.</i>
				<i>επικίνδυνος.</i>

[47]	ΤΡΟΠ _{0,1,3}	↔ (i): Η διαδικασία οδήγησης του Γιώργου είναι/	{	<i>γρήγορη.</i>
		*ήταν		<i>καλή.</i>
		↔ Η οδήγηση του Γιώργου είναι/*ήταν		<i>σύμφωνη με τους</i>
				<i>κανονισμούς.</i>

[48]	ΤΡΟΠ _{2,3}	↔ (s'): Ο τρόπος που/(Όπως) ο Γιώργος οδηγεί, συμβαίνει/	{	<i>προσεκτικά.</i>
		*συνέβη		<i>σύμφωνα με τους</i>
				<i>κανονισμούς.</i>

- ↔ (i'): Η επιτέλεση της πράξης της οδήγησης από το Γιώργο είναι/*ήταν $\left\{ \begin{array}{l} \text{προσεκτική.} \\ \text{σύμφωνη με τους} \\ \text{κανονισμούς.} \end{array} \right.$
- ↔ Η ενέργεια οδήγησης του Γιώργου είναι/*ήταν
- ↔ (w'1): Ο Γιώργος οδηγεί· κάνοντας αυτό ενεργεί/συμπεριφέρεται (*ενήργησε/*συμπεριφέρθηκε) $\left\{ \begin{array}{l} \text{προσεκτικά.} \\ \text{σύμφωνα με τους} \\ \text{κανονισμούς.} \end{array} \right.$
- ↔ (w1): Ο Γιώργος οδηγεί· κάνοντας αυτό είναι/*ήταν *προσεκτικός*.
- ↔ (w1): Ο Γιώργος οδηγεί· κάνοντας αυτό είναι/*ήταν *σύμφωνος με τους κανονισμούς*.
- ↔ (w2): Είναι/*Ηταν *προσεκτικός* από μέρους του Γιώργου ο τρόπος που οδηγεί.
- ↔ (w2): Είναι *σύμφωνος με τους κανονισμούς* από μέρους του Γιώργου ο τρόπος που οδηγεί.

[49] ΤΡΟΠ₄

- ↔ (w3): Είναι/*Ηταν επικίνδυνος για τον Γιώργο ο τρόπος που οδηγεί.

Το γενικό χαρακτηριστικό όλων των υποκατηγοριών είναι ότι σχετίζονται με τον τρόπο που μια ενέργεια, διαδικασία ή κατάσταση επιτελείται. Πιο συγκεκριμένα, τα ΤΡΟΠ₀ χαρακτηρίζουν την ταχύτητα και την ένταση μιας διαδικασίας, τα ΤΡΟΠ₁ αποτιμούν αισθητικά μια διαδικασία, ορισμένα από τα ΤΡΟΠ₂ αποτιμούν ηθικά μια διαδικασία και ειδικότερα μια ενέργεια, ενώ άλλα από τα ΤΡΟΠ₂ καθώς και τα ΤΡΟΠ_{3,4} χαρακτηρίζουν τη μέθοδο μιας διαδικασίας. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί που αποδίδονται με τους τροπικούς προσδιορισμούς παίζουν το ρόλο τους ως προς τη δυνατότητα συνδυασμού των επιρρηματικών του τρόπου.

Γ.3.2. Τροπικά επιρρήματα των υποκατηγοριών ΤΡΟΠ₀₋₁

Σύμφωνα με το κριτήριο (i) (βλ. [47]) τα επίθετα που αντιστοιχούν στα ΤΡΟΠ₀ (*γρήγορα, αργά, δυνατά, σιγανά...*) μπορούν ν' αποδοθούν ως κατηγορήματα μιας διαδικασίας, ή, αλλιώς, χαρακτηρίζουν άμεσα τη (ρηματική) διαδικασία. Αυτό φαίνεται καλύτερα μέσω της λογικής ανάλυσης που επιχειρεί η Bartsch:

[50] Ο Γιώργος οδηγεί *γρήγορα*_{ΤΡΟΠ₀}.

- ↔ $r_1 = (ir)(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Οδήγησης}(r)) \cdot \text{γρήγορη}$

ή ↔ $\text{γρήγορη} ((ir)(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Οδήγησης}(r)))$

Δηλ.: ο Γιώργος βρίσκεται σε μια διαδικασία (r) κι αυτή η διαδικασία είναι η οδήγηση. Η διαδικασία αυτή είναι *γρήγορη*. Ο τελεστής γιώτα (i) (βλ. και Allwood, J. *et al.* 1977) δηλώνει ότι πρόκειται για κάποια συγκεκριμένη διαδικασία, π.χ. *ο Γιώργος τώρα οδηγεί γρήγορα*.

Ειδικότερα, το *γρήγορα* σε μια πρόταση όπως:

[51] Η Μαρία βάδισε *γρήγορα* μέσα στο σκοτάδι

δε χαρακτηρίζει ολόκληρη την κατάσταση –βλ. [52] και [53]– αλλά μόνο μέρη της, όπως αυτά εκφράζονται από τη λεξική σημασία του ρήματος μόνο και δηλώνει τις διαδοχικές κινήσεις των ποδιών που απαρτίζουν τη δραστηριότητα του βαδίσματος, με βάση τη μέση ταχύτητα που έχει το βάδισμα (Pittner 2003). Ειδικότερα, ο λόγος της απόστασης που διανύεται προς το χρόνο που απαιτείται στις περισσότερες απ' τις παραπάνω κινήσεις είναι πάνω από το μέσο όρο των αντίστοιχων κινήσεων ενός συνηθισμένου βαδίσματος (Cresswell 1985).

Διαφορετική είναι η ερμηνεία της ΕρΦ *γρήγορα* όταν αυτή βρίσκεται στην αρχή της πρότασης:

[52] *Γρήγορα*(,) ο Πέτρος έλυσε το πρόβλημα.

[52'] *Γρήγορα*(,) η Μαρία κατάλαβε το λάθος της.

Στις περιπτώσεις αυτές ([52], [52']) το επίρρημα δηλώνει ότι ο χρόνος που έχει μεσολαβήσει από κάποιο σημείο αναφοράς μέχρι την έναρξη του συμβάντος (event) –που συνίσταται στο μεν [52] στο ότι *ο Πέτρος έλυσε το πρόβλημα*, ενώ στο [52'] στο ότι *η Μαρία κατάλαβε το λάθος της*– είναι μικρός (Voorst 1993, Eckardt 2003).

Αλλά και ο Dik (1975) επισημαίνει τη διττή σημασία (ταχύτητα / χρόνος) που μπορεί να έχει το επίρρημα *γρήγορα* όπως και το *αργά*, τα οποία θεωρεί ότι είναι επιρρήματα της ταχύτητας και τα αντιδιαστέλλει από τα επιρρήματα του τρόπου, διαφορά η οποία –όπως υποστηρίζει– δεν απεικονίζεται μέσω της λογικής ανάλυσης που προτείνει η Bartsch, όπου τα τροπικά επιρρήματα χαρακτηρίζουν τις ίδιες τις ενέργειες / διαδικασίες κι όχι τον τρόπο που αυτές πραγματοποιούνται. Επίσης, τονίζει ότι τα προαναφερόμενα επιρρήματα δηλώνουν την ταχύτητα όταν συνδυάζονται με μεταβαλλόμενες (+Change) καταστάσεις, περιορισμός που δεν ισχύει όταν με αυτά δηλώνεται η χρονική απόσταση μεταξύ κάποιου σημείου αναφοράς και κάποιας κατάστασης. Έτσι, το *γρήγορα* στην πρόταση:

[53] Η Μαρία κατάλαβε *γρήγορα* το λάθος της

ισοδυναμεί σημασιολογικά με την ΕρΦ στο [52'], καθώς το ρήμα *κατάλαβε* σημασιολογικά χαρακτηρίζεται από απουσία μεταβολής, κι επομένως, δεν μπορεί να συνδυάζεται μ' ένα επίρρημα που δηλώνει ταχύτητα. Αντίστοιχη θέση εκφράζει και η Pittner (2003) υποστηρίζοντας ότι τα επιρρήματα της διαδικασίας δεν μπορούν να συνδυαστούν με στατικά κατηγορήματα.

Σύμφωνα με τον Schäfer (2002) η τροπική ερμηνεία επιρρηματικών όπως το *γρήγορα* και το *αργά* είναι η πρωταρχική και από αυτή προέρχεται η προτασιακή ερμηνεία τους. Τα επιρρήματα αυτά όπως και τα *δυνατά* και *σιγανά* (ΤΡΟΠ₀) αλλά και επιρρήματα της κατηγορίας ΤΡΟΠ₁ της Bartsch, εντάσσονται στα 'γνήσια τροπικά επιρρήματα' (pure manner adverbs: PMA). Χαρακτηριστικό αυτών, σε αντιδιαστολή με άλλα τροπικά επιρρήματα, είναι ότι χαρακτηρίζουν άμεσα το ρηματικό κατηγορημα, έχουν μόνο μία ανάγνωση, τροπική ή, μάλλον, ρηματική (VP reading) και όσα απ' αυτά έχουν και προτασιακή ανάγνωση (*γρήγορα*, *αθόρυβα*), αυτή δεν είναι πρωταρχική, αλλά πάντα μεταφορική· δεν περιορίζεται, με άλλα λόγια, σε φυσικές / αντιληπτικές ιδιότητες (βλ. [52], [52']). Αντιθέτως, ο Ernst (2000, 2002) θεωρεί ότι η μεταφορική αυτή χρήση και κατά προέκταση η προτασιακή ερμηνεία επιρρημάτων όπως τα *γρήγορα*, *αργά*, αλλά και *αθόρυβα* ('αποψιακά-τροπικά'/aspect-manner επιρρήματα) τα αντιδιαστέλλει από τα 'γνήσια τροπικά επιρρήματα', όπως το *δυνατά*, που έχουν μόνο μία ερμηνεία, τροπική και επιλέγουν συμβάντα (events) –διαδικασίες ή καταστάσεις– που περιέχουν κάποιο φυσικό ερέθισμα (λ.χ. ήχο, φως, κ.λ.π.). Η επιλογή δηλ. των συγκεκριμένων αυτών συμβάντων, που σχετίζονται για παράδειγμα με ήχο, φως κ.ά., θέτει στα επιρρήματα αυτού του είδους επιλογικούς περιορισμούς κι έτσι τ' αποκλείει από το να λειτουργούν ως προτασιακοί προσδιορισμοί όπου, ανάλογα και με το γλωσσικό περιβάλλον όπου απαντούν, διάφορα είδη συμβάντων είναι δυνατά και που ίσως κανένα από αυτά δεν έχει σχέση με τα προαναφερόμενα ερεθίσματα (Ernst 1987). Ο Shaer (2003) όμως υποστηρίζει ότι και τα 'γνήσια τροπικά επιρρήματα' –συμπεριλαμβανομένων και των *γρήγορα*, *αργά*, *αθόρυβα*– βρίσκονται όχι μόνο στη χαμηλότερη (lower), εσωτερική της ΡΦ (verb-phrase-internal) θέση, οπότε έχουν τροπική ανάγνωση, αλλά και σε υψηλότερη (higher), εξωτερική της ΡΦ (verb-phrase-external) θέση, οπότε έχουν άλλη ανάγνωση, προτασιακή, η οποία μπορεί να μην έχει μεταφορική σημασία. Επιπλέον, τα επιρρήματα αυτά, ανάλογα με το περιεχόμενο, μπορούν είτε να περιγράψουν φυσικές ιδιότητες μιας κατάστασης είτε να έχουν μεταφορική ερμηνεία, ανεξάρτητα από τη θέση (εσωτερική ή εξωτερική της ΡΦ) στην οποία βρίσκονται μέσα στην πρόταση. Και η Pittner (2003), αντίστοιχα, επισημαίνει

ότι η ερμηνεία επιρρηματικών που βρίσκονται πολύ κοντά στο ρήμα, όπως τα *γρήγορα* και *αργά*, εξαρτάται από το σημασιολογικό ποιόν του ρήματος.

Η Bartsch (1976) –όπως και ο Schäfer (2002)– υποστηρίζει ότι τα επιρρήματα *δυνατά* και *σιγανά* που ανήκουν στα ΤΡΟΠ₀ (βλ. και [47]) χαρακτηρίζουν άμεσα τη ρηματική διαδικασία:

[54] Ο Γιώργος μιλάει *δυνατά*.

$\leftrightarrow r_1 = (\text{ir})(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Ομιλίας}(r)) \cdot \text{δυνατή}$

ή $\leftrightarrow \text{δυνατή} ((\text{ir})(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Ομιλίας}(r)))$

Σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, ο Γιώργος βρίσκεται σε μια διαδικασία (r) κι αυτή η διαδικασία είναι η ομιλία. Η διαδικασία αυτή είναι [*]*δυνατή*.

Αν και μια διαδικασία μπορεί να θεωρηθεί *γρήγορη*, ο χαρακτηρισμός *δυνατή*, με την έννοια της έντασης του ήχου, δεν μπορεί ν' αποδοθεί σε διαδικασία. Ο Shaer (2003) θεωρεί ότι το επίρρημα *δυνατά* δεν αναφέρεται στον τρόπο που μια διαδικασία ή ενέργεια πραγματοποιείται (εδώ έχουμε κάτι ανάλογο με την επισήμανση του Dik 1975 που αναφέραμε πιο πάνω για το *γρήγορα*) και μπορεί ν' αναλυθεί ως “με αποτέλεσμα να παράγει θόρυβο”. Η πρόταση [54] λοιπόν μπορεί καλύτερα να παραφραστεί ως “ο Γιώργος μιλάει με αποτέλεσμα να παράγει θόρυβο”. Επομένως, το *δυνατά* αποδίδεται στην ένταση του ήχου που συνδέεται με τη συγκεκριμένη διαδικασία –θέση που ενισχύεται κι από το ότι ο τροπικός αυτός προσδιορισμός απαιτεί, κατά τον Ernst (2002), ρηματικές διαδικασίες / ενέργειες που εμπεριέχουν στη λεξική τους σημασία το φυσικό χαρακτηριστικό του ήχου.

Επιρρήματα της υποκατηγορίας ΤΡΟΠ₁ ([55]) αναλύονται όπως και τα ΤΡΟΠ₀, αφού κι αυτά χαρακτηρίζουν άμεσα τη ρηματική διαδικασία (βλ. και [54]):

[55] Ο Γιώργος μιλάει *ωραία*.

Αυτό φαίνεται κι από τα ακόλουθα κριτήρια- παραφράσεις της Bartsch:

[56](α) Εμφάνιση ως επιθετικού προσδ. στην ΟΝΟΜ(ΑΤΟΠΟΙΗΜΕΝΗ)_{ΠΡΟΤ(ΑΣΗ)}:

$\text{ΕΠΙΘ}_{\text{ΕΠΙΡΡ}} \text{ΟΝΟΜ}_{\text{ΠΡΟΤ}}, \text{ΟΝΟΜ}_{\text{ΠΡΟΤ}} \text{ΠΦ}_{\text{ΕΠΙΡΡ}}$

(β) $\text{ΟΝΟΜ}_{\text{ΠΡΟΤ}} \text{είμαι} + 3^\circ \text{ εν. ΕΠΙΘ}_{\text{ΕΠΙΡΡ}}$

που αν εφαρμοστούν στο [55] τότε θα έχουμε: “Η ωραία ομιλία του Γιώργου” ή “Η ομιλία του Γιώργου είναι ωραία”.

Ονοματοποιήσεις λοιπόν όπως οι παραπάνω αντιστοιχούν σημασιολογικά σε τροπικά επιρρήματα που προσδιορίζουν το ρήμα ή είναι ‘προσανατολισμένα στο ρήμα’ (verbal orientated) (Platt & Platt 1972), ή ‘προσανατολισμένα σε καταστάσεις πραγμάτων’ (SoA-oriented) δηλ. σε ±μεταβαλλόμενες, ±ελεγχόμενες καταστάσεις (Dik 1997). Με βάση μάλιστα διαφορετικούς προσανατολισμούς του (ως προς το ρήμα, το υποκείμενο κ.ά.), το τροπικό επίρρημα κατατάσσεται σε διαφορετικές υποκατηγορίες. Κοινό χαρακτηριστικό, όμως, όλων των τροπικών επιρρημάτων είναι ότι μπορούν να παραφραστούν “με ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ} τρόπο”. Αντίστοιχη παράφραση συναντούμε και στην Bartsch (1976). Πρόκειται για την παράφραση (s) (βλ. [46]), που ισχύει για όλα τα επιρρήματα του τρόπου (0-4): “Ο τρόπος που X₁F είναι ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}”. Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι δεν είναι δυνατή σε όλες τις περιπτώσεις η παράφραση με το λέξημα *τρόπος*, καθώς επιλογικοί περιορισμοί καθιστούν ίσως αδύνατη μια τέτοια αντιστοιχία: *?τρόπος... σύμφωνος με..., *με δυνατό τρόπο*. Το ότι η προαναφερόμενη παράφραση δεν ισχύει για όλα τα επιρρήματα του τρόπου ενισχύεται από τον Nilsen (1972) ο οποίος διακρίνει μία υποκατηγορία τροπικών επιρρημάτων με βάση το μετασχηματιστικό προφίλ “με ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ} τρόπο”. Αυτό, με άλλα λόγια, σημαίνει ότι υπάρχουν και επιρρηματικά του τρόπου που δεν υπόκεινται σ’ έναν τέτοιο μετασχηματισμό, ή, καλύτερα σε μια τέτοια παράφραση.

Στην υποκατηγορία αυτή (ΤΡΟΠ₁) ανήκουν και επιρρήματα όπως λ.χ. τα *θαυμάσια* και *ευχάριστα* που μόνο έμμεσα αναφέρονται στη διαδικασία που εκφράζεται με το ρήμα. Πρόκειται για μεικτές (τροπικές- αποτελεσματικές) κατηγορίες οι οποίες θα μας απασχολήσουν πιο κάτω.

Γ.3.3. Τροπικά επιρρήματα της υποκατηγορίας ΤΡΟΠ₂

Στην υποκατηγορία αυτή (ΤΡΟΠ₂ –κατά τη Bartsch) ανήκουν επιρρήματα όπως: *προσεκτικά, έξυπνα, επιπόλαια, χυδαία, ανόητα, στοργικά...* Για να δούμε πώς συμπεριφέρονται αυτά τα επιρρήματα, και κατ’ επέκταση πώς διαφοροποιούνται από τις άλλες υποκατηγορίες των επιρρημάτων του τρόπου:

[57] Ο Γιώργος μιλάει *επιπόλαια*.

↔ (s): Ο τρόπος που ο Γιώργος μιλάει είναι/*ήταν επιπόλαιος.

↔ (s'): ? Όπως ο Γιώργος μιλάει συμβαίνει/
*συνέβη $\left\{ \begin{array}{l} \text{επιπόλαια/} \\ \text{μ' επιπολαιότητα.} \end{array} \right.$

[Συμβαίνει να μιλάει επιπόλαια/μ' επιπολαιότητα όπως ο Γιώργος μιλάει.]

↔ (i'): Η επιτέλεση της πράξης της ομιλίας από το Γιώργο είναι/ *ήταν επιπόλαιη.

↔ Η ενέργεια ομιλίας του Γιώργου είναι/*ήταν επιπόλαιη.

↔ (w'₁): Ο Γιώργος μιλάει· κάνοντας αυτό ενεργεί/συμπεριφέρεται (*ενήργησε/*συμπεριφέρθηκε) επιπόλαια.

↔ (w₁): Ο Γιώργος μιλάει· κάνοντας αυτό είναι επιπόλαιος.

↔ (w₂): Είναι επιπόλαιος από μέρους του Γιώργου ο τρόπος που μιλάει.

[57'] ↔ επιπόλαιη ((ir)(P(x₁, r) . Διαδικ-Ομιλίας(r) . Ενέργεια(r))

Οι επιθετικές βάσεις των ΤΡΟΠ₂ χαρακτηρίζουν πρωτίστως την εκτέλεση της πράξης από το υποκείμενο· μ' άλλα λόγια, χαρακτηρίζουν την ενέργεια του υποκειμένου –κι όχι τη φυσική διαδικασία που λαμβάνει χώρα κατά την επιτέλεση της πράξης– και δευτερευόντως το ίδιο το υποκείμενο (κριτήρια: i', w₁). Επομένως, τα ΤΡΟΠ₂ πρέπει να έχουν τον επιλογικό περιορισμό 'ενέργεια (r)' ([57']) –χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί αυτή την υποκατηγορία των τροπικών από τις υποκατηγορίες ΤΡΟΠ₀ και ΤΡΟΠ₁. Επιπρόσθετα, και η ισχύς των (w'₁) και (w₂) μας δείχνει ότι τα ΤΡΟΠ₂ σχετίζονται με το υποκείμενο.

Γ.3.4. Επιρρήματα 'προσανατολισμένα στο υποκείμενο'

Λεξήματα της παραπάνω υποκατηγορίας –όπως λ.χ. *προσεκτικά, έξυπνα, στοργικά*– μπορεί να είναι όχι μόνο προσδιορισμοί του τρόπου αλλά και παραδιορισμοί διαθεσιακοί (βλ. ενότητα που αναφέρεται στην παράφραση) ή / και 'προσδιορισμοί του υποκειμένου' (subject adjuncts) σύμφωνα με τους Quirk και Greenbaum (1973). Οι Quirk κ.ά. (1985) ονομάζουν την τελευταία αυτή κατηγορία 'υποδιορισμούς προσανατολισμένους στο υποκείμενο' (subject-oriented subjuncts) –η απόδοση του όρου subjunct στην ελληνική είναι του Ξυδόπουλου, στο μεταφρασμένο λεξικό του Κρύσταλ (2003)– καθώς έχουν

υποδεέστερο ρόλο σε σχέση με άλλους όρους της πρότασης· στην προκειμένη περίπτωση σχετίζονται με το υποκείμενο της πρότασης.

Οι διαθεσιακοί παραδιορισμοί της ομάδας του τύπου *σωστά, συνετά, έξυπνα, ανόητα*, εκφράζουν τη στάση του ομιλητή και συγχρόνως η κρίση αυτή εφαρμόζεται και στο υποκείμενο της πρότασης:

[58] *Έξυπνα*, ο Γιάννης επέστρεψε το βιβλίο χθες

όπου ο ομιλητής θεωρεί και την πράξη έξυπνη “Ήταν έξυπνο που ο Γιάννης επέστρεψε το βιβλίο χθες” και τον Γιάννη έξυπνο που προέβη σ’ αυτήν την πράξη “Ο Γιάννης ήταν έξυπνος που επέστρεψε το βιβλίο χθες”, ενώ οι ‘προσδιορισμοί’ / ‘υποδιορισμοί’ του υποκειμένου αναφέρονται στο υποκείμενο ή στον δράστη της πρότασης (όταν η πρόταση βρίσκεται στην παθητική φωνή) σε σχέση με τη ρηματική διαδικασία ή κατάσταση:

[59] *Περήφανα*, παρέλαβε το βραβείο.

↔ Ήταν *περήφανος* όταν παρέλαβε το βραβείο.

Οι προσδιορισμοί / υποδιορισμοί του υποκειμένου υποδιαιρούνται σε ‘γενικούς’ (general): *πικρά, περήφανα, ειλικρινά* ... –εκφράζουν, θα λέγαμε, τα συναισθήματα ή τον χαρακτήρα του υποκειμένου– και σε ‘βουλητικούς’ (volitional) που φανερώνουν την πρόθεση ή τη θέληση του υποκειμένου: *σκόπιμα, πρόθυμα*. Οι Quirk και Greenbaum (1973) συμπεριλαμβάνουν σ’ αυτήν την κατηγορία και τους ‘τυποποιημένους’ (formulaic) προσδιορισμούς που εκφράζουν ευγένεια: *ευγενικά, ταπεινά, εγκάρδια*.

Ο Ernst (2002) ονομάζει και τις δύο προηγούμενες κατηγορίες –τους διαθεσιακούς παραδιορισμούς της ομάδας επιρρημάτων όπως το *έξυπνα* και τους προσδιορισμούς / υποδιορισμούς του υποκειμένου– επιρρήματα ‘προσανατολισμένα στο υποκείμενο’ (subject-oriented), τα οποία υποκατηγοριοποιεί σε επιρρήματα ‘προσανατολισμένα στον δράστη’ (agent-oriented) και ‘ψυχικής-διάθεσης’ (mental-attitude) ή ‘διαφανή’ (transparent) επιρρήματα, κατά τον Geuder (2000). Κοινό χαρακτηριστικό των επιρρημάτων των προσανατολισμένων στο υποκείμενο είναι ότι ένα από τα ορίσματά τους είναι συνήθως το υποκείμενο (το γραμματικό υποκείμενο στην ενεργητική φωνή ή το λογικό υποκείμενο στην παθητική φωνή)· το άλλο είναι το συμβάν (event) –εξωτερικό και εσωτερικό όρισμα, αντίστοιχα, κατά τον Ξυδόπουλο (1996). Στα μεν επιρρήματα τα προσανατολισμένα στον δράστη ο τελευταίος κρίνεται, αξιολογείται από τον ομιλητή σε σχέση με το συμβάν –εκφράζεται, επομένως, η υποκειμενική κρίση

του ομιλητή για τον δράστη— ενώ στα επιρρήματα ψυχικής διάθεσης το υποκείμενο βιώνει κάποια ψυχική κατάσταση είτε κατά τη διάρκεια του συμβάντος (επιρρήματα ‘κατάστασης’/state: *ήρεμα, πρόσχαρα, ανήσυχα*), είτε πριν το συμβάν (επιρρήματα ‘πρόθεσης’/intentional: *απρόθυμα, σκόπιμα*).

Γ.3.4.1. Επιρρήματα ‘προσανατολισμένα στον δράστη’ vs τροπικά επιρρήματα

Ας δούμε, όμως, ποια είναι η διαφορά των επιρρημάτων των ‘προσανατολισμένων στον δράστη’ από τα επιρρήματα του τρόπου.

[60](α) *Έξυπνα*, ο Νίκος επένδυσε τα χρήματά του.

(β) Ο Νίκος *έξυπνα* επένδυσε τα χρήματά του.

(γ) Ο Νίκος επένδυσε *έξυπνα* τα χρήματά του.

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η θέση την οποία καταλαμβάνει στην πρόταση ένα επίρρημα παίζει σημαντικό ρόλο για την ερμηνεία του, που ενισχύεται κι από τη στίξη στο [60α]. Έτσι, το *έξυπνα* στην αρχή της πρότασης, πριν από οποιονδήποτε όρο της ([60α]) ή μετά το ρήμα ([60γ]) επιδέχεται διαφορετικές αναγνώσεις –προτασιακή στην (α) περίπτωση και τροπική στην (γ) περίπτωση.

Ειδικότερα, το *έξυπνα* στο [60α] είναι επίρρημα ‘προσανατολισμένο στο υποκείμενο’ ή, μάλλον, ‘προσανατολισμένο στον δράστη’ (Geuder 2000, Ernst 2000, 2002), ενώ το ίδιο επίρρημα στο [60γ] είναι επίρρημα του τρόπου. Σύμφωνα με τον τελευταίο, το *έξυπνα* στην τροπική του ανάγνωση, όπως φαίνεται και σχηματικά στο [61], περιγράφει κάποιο είδος εξωτερικής εκδήλωσης της ιδιότητας που εκφράζεται με το επίρρημα που είτε μπορεί ν’ αντανακλά την εσωτερική πραγματικότητα είτε όχι:

[61] ΕΠΙΡΡ (e) = e _[ΣΧΕΣΗ εκδηλώνει] περισσότερη P_{ΕΠΙΘ} στον Δράστη απ’ ότι είναι ο κανόνας για τα συγκεκριμένα συμβάντα.

όπου η σχέση ‘εκδηλώνει’ έχει τη σημασία «δείχνει ιδιότητες χαρακτηριστικές του...», Δράστης είναι η οντότητα που μπορεί να επιλέξει να κάνει κάποια πράξη ή να βρεθεί σε κάποια κατάσταση, P είναι η ιδιότητα που δηλώνεται από το επίθετο, e είναι το συμβάν και ‘συγκεκριμένο συμβάν’ / spec_(ifc)Event είναι αυτό που προσδιορίζεται από το ρήμα.

Με άλλα λόγια, ενώ το επίρρημα δηλώνει εξυπνάδα όσον αφορά τον τρόπο που ο Νίκος επένδυσε τα χρήματά του αυτό δε σημαίνει απαραίτητα ότι ο Νίκος είναι και στην πραγματικότητα έξυπνος. Σε αντίθεση, στο [60α] ο Νίκος ήταν έξυπνος που επένδυσε τα χρήματά του ([62]) ανεξάρτητα από το πώς, με ποιον τρόπο τα επένδυσε:

[62] ΕΠΙΡΡ (e) = e [_{ΣΧΕΣΗ} βεβαιώνει την ύπαρξη] περισσότερης P_{ΕΠΙΘ} στον Δράστη απ' ότι είναι ο κανόνας για τα συμβάντα.

Ο Geuder (2000) υποστηρίζει ότι η λεξική σημασία των τροπικών επιρρημάτων αυτού του είδους –όπως το *έξυπνα*– δεν είναι ακριβώς η ίδια με εκείνη των αντίστοιχων επιθέτων. Με τα επίθετα αυτά συνδέονται άμεσα από άποψη λεξικής σημασίας τα επιρρήματα τα προσανατολισμένα στον δράστη. Επομένως, η τροπική ανάγνωση αυτών των επιρρημάτων δεν είναι πρωταρχική, αλλά προέρχεται από εκείνη των επιρρημάτων των προσανατολισμένων στον δράστη.

Άλλη μια διαφορά που ο Ernst (2002) διαπιστώνει ανάμεσα στα δύο επιρρήματα, του προσανατολισμένου στο υποκείμενο και του τρόπου, είναι διαφορά ως προς τα συμβάντα τα οποία συγκρίνονται. Έτσι, στο [60α] ο Νίκος κρίνεται έξυπνος εξαιτίας του συμβάντος της επένδυσης των χρημάτων του σε αντίθεση με άλλες ενέργειες στις οποίες θα μπορούσε να είχε προβεί όπως στο να μην επενδύσει τα χρήματά του. Η σύγκριση στην προκειμένη περίπτωση είναι ανάμεσα σε συμβάντα οποιουδήποτε είδους. Στο [60γ] η αξιολόγηση βασίζεται στη σύγκριση ανάμεσα σε συμβάντα του ίδιου είδους –‘συγκεκριμένα συμβάντα’ (specEvents)– συμβάντα που προσδιορίζονται από το ρήμα, που έχουν σχέση, στην προκειμένη περίπτωση, με την επένδυση, όπως μπορεί να είναι για παράδειγμα η αγορά γης, ακινήτου, μετοχών. Πρόκειται για σύγκριση ‘εσωτερική’ (internal) γι’ αυτό το είδος του συμβάντος, του ‘συγκεκριμένου συμβάντος’ (Ernst 2004). Ο τροπικός προσδιορισμός είναι, λοιπόν, προσδιορισμός ‘εσωτερικός του συμβάντος’ (event-internal) –σε αντίθεση με τον προσδιορισμό στο [60α] που είναι ‘εξωτερικός του συμβάντος’ (event-external)– και αποτυπώνει τα συμβάντα σε μία κλίμακα όπως αυτή ορίζεται από το επίρρημα. Με άλλα λόγια, στο [60γ] το συμβάν της επένδυσης των χρημάτων από τον Νίκο είναι πάνω από τον κανόνα αναφορικά με τα συμβάντα της επένδυσης χρημάτων, σε μία κλίμακα εξυπνάδας (βλ. και [61]).

Αμφίσημη, ωστόσο, θεωρείται από γλωσσολόγους (Jackendoff 1972, Huang 1975) η ερμηνεία του επιρρήματος *έξυπνα* στο [60β], όπου αυτό βρίσκεται μετά το υποκείμενο και αμέσως πριν το ρήμα. Στην προκειμένη περίπτωση ερμηνεύεται είτε ως

επίρρημα προτασιακό, προσανατολισμένο στον δράστη, έχει δηλ. τη σημασία του [60α]: “ήταν έξυπνο από μέρος του Νίκου...” / “ο Νίκος ήταν έξυπνος...” είτε ως επίρρημα τροπικό, έχοντας τη σημασία του [60γ]: “...με έξυπνο τρόπο”.

Αλλά ακόμη και στην περίπτωση που το επίρρημα *έξυπνα* –το ίδιο ισχύει και για τα περισσότερα επιρρήματα αυτής της κατηγορίας– βρίσκεται μετά το ρήμα ([60γ]), η πρόταση, σύμφωνα με τον Buyschaert (1982), είναι αμφίσημη και επιδέχεται είτε προτασιακή είτε τροπική ερμηνεία. Πρόκειται όμως, όπως αναφέρει, για ‘δομική αμφισημία’ (structural ambiguity), όπου η αμφισημία είναι μόνο θεωρητική, από πλευράς σημασίας, καθώς οι δύο ερμηνείες διαπλέκονται κατά κάποιον τρόπο. Έτσι, το επίρρημα σχετίζεται όχι μόνο με το ρήμα αλλά και με το υποκείμενο (Armstrong 1976).

Αντίστοιχη περίπου με την αμέσως προηγούμενη θέση είναι και εκείνη της Virtanen (2008) που υποστηρίζει ότι επιρρηματικά του τρόπου που δείχνουν και αποτίμηση όπως το *έξυπνα* (ή το *λυπημένα* που θα εξετάσουμε στην επόμενη ενότητα) σχετίζονται έμμεσα με τα παροδικά ή μόνιμα χαρακτηριστικά του συμμετέχοντος που εκδηλώνονται κατά την επιτέλεση της συγκεκριμένης ενέργειας ή πράξης. Ο Schäfer (2004), εντάσσει, και πολύ σωστά θεωρούμε, τροπικά επιρρήματα όπως το προαναφερόμενο στην κατηγορία των ‘τροπικών επιρρημάτων των προσανατολισμένων στον δράστη’ / Agent-Oriented Manner Adverbs (AOMA), προσδίδοντάς τους δηλ. και την ιδιότητα που είναι συνυφασμένη με τον δράστη. Αλλά και ο Xydopoulos (1996) για τη Νέα Ελληνική γλώσσα, στο παράδειγμα που ο ίδιος χρησιμοποιεί, προτείνει για το επίρρημα *ευγενικά*, είτε αυτό βρίσκεται ανάμεσα στο ρήμα και το συμπλήρωμά του ([63α]) είτε στο τέλος της πρότασης ([63β]):

[63](α) Ο Νίκος έδωξε *ευγενικά* τον πελάτη.

(β) Ο Νίκος έδωξε τον πελάτη *ευγενικά*

την ερμηνεία: “ο Νίκος ήταν ευγενικός επειδή ο τρόπος που επιτέλεσε την πράξη ήταν ευγενικός”, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η *ευγένεια* είναι μόνιμο χαρακτηριστικό του υποκειμένου. Σημασιολογικά, το τροπικό επίρρημα *ευγενικά* είναι προσανατολισμένο και στον δράστη, επειδή, όπως υποστηρίζει, αυτά τα επιρρήματα εγγενώς έχουν ευαισθησία στον έμψυχο δράστη της ρηματικής πράξης. Οι Platt και Platt (1972), επίσης, θεωρούν ότι τροπικά επιρρήματα όπως το *λαίμαργα* ([64]) και το *άτσαλα* ([68]) είναι προσανατολισμένα στον δράστη (agentive orientated), όπως δείχνουν και οι αντίστοιχες ονοματοποιήσεις, ή μάλλον, παραφράσεις ([66α-β], [69α-β]):

[64] Ο Γιώργος έφαγε τα λουκάνικα *λαίμαργα*.

[65] *Λαίμαργα*, ο Γιώργος έφαγε τα λουκάνικα.

[66](α) Η *λαίμαργία* του Γιώργου στο φάγωμα των λουκάνικων.

(β) Ο Γιώργος ήταν *λαίμαργος* στο φάγωμα των λουκάνικων / όταν έτρωγε τα λουκάνικα.

[67](α) Του Γιώργου το *λαίμαργο* φάγωμα των λουκάνικων.

(β) Το φάγωμα των λουκάνικων από τον Γιώργο ήταν *λαίμαργο*.

[68] Ο Γιώργος έφαγε τα λουκάνικα *άτσαλα*.

[69](α) Η *ατσαλιά* του Γιώργου στο φάγωμα των λουκάνικων.

(β) Ο Γιώργος ήταν *άτσαλος* στο φάγωμα των λουκάνικων / όταν έτρωγε τα λουκάνικα.

[70](α) Του Γιώργου το *άτσαλο* φάγωμα των λουκάνικων.

(β) Το φάγωμα των λουκάνικων από τον Γιώργο ήταν *άτσαλο*.

Κι εδώ υποστηρίζεται η άποψη ότι ο τρόπος που τρώει κάποιος είναι ένδειξη εξωτερική και ορατή της εσωτερικής ποιότητας αυτού που τρώει. Όμως, η κρίση που εκφέρεται για τον δράστη αναφέρεται μόνο στον χρόνο που διαρκεί η πράξη, όσο δηλ. διαρκεί το φαγητό. Ο δράστης είναι *λαίμαργος* όσο τρώει τα λουκάνικα άσχετα ίσως με τη γενική στάση του. Δε συμβαίνει όμως το ίδιο και στην περίπτωση των προτασιακών επιρρημάτων των προσανατολισμένων στο υποκείμενο. Έτσι, στο [65] ο Γιώργος δεν είναι *λαίμαργος* μόνο κατά τη διάρκεια που τρώει τα λουκάνικα, αλλά γενικότερα θεωρείται από τον ομιλητή ως *λαίμαργος* που προέβη σ' αυτήν την πράξη. Μια άλλη παράφραση θα μπορούσε να είναι: “θεωρώ τον Γιώργο *λαίμαργο* επειδή έφαγε τα λουκάνικα”. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην περίπτωση των επιρρημάτων του τρόπου η ιδιότητα που αναφέρεται στο υποκείμενο είναι παροδική ενώ στην περίπτωση των προτασιακών επιρρημάτων που είναι προσανατολισμένα στο υποκείμενο η ιδιότητα που προσάπτεται στο υποκείμενο είναι μόνιμη.

Ωστόσο, οι προαναφερόμενοι γλωσσολόγοι υποστηρίζουν ότι μόνο το *άτσαλα* είναι προσανατολισμένο, εκτός από τον δράστη, και στο ρήμα της πρότασης (παραφράσεις [70α-β]). Θεωρούμε, όμως, ότι αντίστοιχες παραφράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν και για το *λαίμαργα* ([67α-β]). Εξάλλου, τα τροπικά επιρρήματα προσδιορίζουν τα ρήματα και είναι στενά συνδεδεμένα μ' αυτά.

Τα επιρρήματα της κατηγορίας του τύπου *έξυπνα* που έχουμε εξετάσει σ' αυτήν την ενότητα απαιτούν ένα έμψυχο υποκείμενο. Όμως το επίρρημα αυτό όπως και άλλα επιρρήματα της κατηγορίας αυτής συντάσσονται και με υποκείμενα άψυχα ([71α], [72α], [73α]), όπου δεν είναι δυνατή η παράφραση *υποκ. + είμαι + επίθετο* ([71γ], [72γ], [73γ]):

[71](α) Το [καρότσι] Quinny Buzz ανοίγει *έξυπνα* και αυτόματα [].

(β) Το Quinny Buzz ανοίγει *με έξυπνο τρόπο*...

(γ)* Το Quinny Buzz είναι *έξυπνο*...

[72](α) [] οι διαδρομές αυτές θα σε ανταμείψουν *γενναιόδωρα*.

(β) [] οι διαδρομές αυτές θα σε ανταμείψουν *με γενναιόδωρο τρόπο / με γενναιοδωρία*.

(γ)* [] οι διαδρομές αυτές είναι *γενναιόδωρες*.

[73](α) Το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων και των συνταξιούχων έπεσε *βίαια* [].

(β) Το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων και των συνταξιούχων έπεσε *με βίαιο τρόπο*.

(γ)* Το βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων και των συνταξιούχων ήταν *βίαιο* [].

Τα επιρρήματα *έξυπνα*, *γενναιόδωρα* και *βίαια* ([71α], [72α], [73α]) έχουν μόνο μία ανάγνωση: τροπική ([71β], [72β], [73β]). Σε αντίθεση με τα επιρρήματα που εξετάσαμε στην ενότητα αυτή τα προαναφερόμενα επιρρήματα δεν είναι προσανατολισμένα στο υποκείμενο, ή, ειδικότερα, στον δράστη, καθώς ο δράστης έχει τη δυνατότητα της επιλογής για τις πράξεις του (Geuder 2000, Ernst 2002), ενώ για τα άψυχα υποκείμενα δεν ισχύει κάτι τέτοιο.

Γ.3.4.2. Επιρρήματα 'ψυχικής διάθεσης' vs τροπικά επιρρήματα

Η δεύτερη κατηγορία των επιρρημάτων των προσανατολισμένων στο υποκείμενο είναι τα επιρρήματα 'ψυχικής διάθεσης' (Ernst 2002) τα οποία υποκατηγοριοποιούνται σε επιρρήματα της 'κατάστασης' (state) –που συμπίπτουν με τα 'ψυχολογικά' ή 'διαφανή' επιρρήματα κατά τον Geuder (2000)– και επιρρήματα της 'πρόθεσης' (intentional). Όπως τα επιρρήματα τα 'προσανατολισμένα στον δράστη' έτσι και τα 'ψυχικής διάθεσης' έχουν δύο ορίσματα, το ένα είναι συνήθως το υποκείμενο και το άλλο το συμβάν. Τόσο τα επιρρήματα της 'κατάστασης' (state) όσο και της 'πρόθεσης' (intentional) –που

συνιστούν τις δύο υποκατηγορίες των επιρρημάτων της ‘ψυχικής διάθεσης’– μπορούν, δευτερευόντως και ανάλογα με το περιεχόμενο, να έχουν και τη σημασία που είναι χαρακτηριστική της άλλης υποκατηγορίας.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα των δύο παραπάνω υποκατηγοριών είναι τα επιρρήματα *ήρεμα* ([74α]) και *πρόθυμα* ([75α]), επιρρήματα της ‘κατάστασης’ και της ‘πρόθεσης’ αντίστοιχα. Οι περιπτώσεις (β) των προαναφερόμενων επιρρημάτων έχουν τροπική σημασία.

[74](α) *Ηρεμα*, η Μαρία απάντησε στην ερώτηση.

(β) Η Μαρία απάντησε στην ερώτηση *ήρεμα*.

[75](α) *Πρόθυμα*, ο Γιώργος βοήθησε τον συμμαθητή του.

(β) Ο Γιώργος βοήθησε τον συμμαθητή του *πρόθυμα*.

Στο [74α] “η Μαρία είναι ήρεμη καθώς απαντά στην ερώτηση”. Εδώ η ηρεμία δεν αξιολογείται σε σχέση με άλλα πιθανά πράγματα που η Μαρία θα μπορούσε να κάνει όπως στην περίπτωση των επιρρημάτων των ‘προσανατολισμένων στον δράστη’, αλλά καθορίζεται με βάση τον τρόπο που οι άνθρωποι βιώνουν συναισθήματα. Το υποκείμενο βιώνει κάποια ψυχική κατάσταση κατά τη διάρκεια του συμβάντος σε μεγαλύτερο βαθμό από τον κανόνα ([76]):

[76] $e_{[ΣΧΕΣΗ]}$ συνοδεύεται από] έναν μεγαλύτερο βαθμό της $P_{ΕΠΘ}$ σ’ αυτόν που την βιώνει (υποκείμενο) απ’ ότι είναι ο κανόνας για όσους βιώνουν αυτή την κατάσταση (‘βιώνοντες’ / experiencers).

Το [75α] μας λέει ότι “ο Γιώργος είναι πρόθυμος να βοηθήσει τον συμμαθητή του”. Η πρόθεση του Γιώργου να βοηθήσει έχει υψηλό βαθμό προθυμίας ([77]). Η προθυμία αυτή του υποκειμένου λαμβάνει χώρα πριν την έναρξη ακόμη του συμβάντος αν και για λίγο χρονικό διάστημα.

[77] $e_{[ΣΧΕΣΗ]}$ επιδιώκεται σε] έναν μεγαλύτερο βαθμό της $P_{ΕΠΘ}$ απ’ τον βιώνοντα (υποκείμενο) απ’ ότι είναι ο κανόνας για τους βιώνοντες.

Το *ήρεμα* στο [74β] είναι επίρρημα του τρόπου και σημαίνει ότι “η Μαρία δείχνει ήρεμη καθώς απαντά στην ερώτηση”, αν και μπορεί να μην είναι στην πραγματικότητα, και η απάντησή της δηλώνει ηρεμία –χαμηλή φωνή, χωρίς σύσπαση του προσώπου– σε

αντίθεση με άλλες πιθανές απαντήσεις (συγκεκριμένα συμβάντα) που θα μπορούσε να είχε δώσει, όπως απάντηση με έντονο ύφος και χειρονομίες και με ιδιαίτερη ένταση στη φωνή ([78]):

[78] e [ΣΧΕΣΗ δηλώνει] έναν μεγαλύτερο βαθμό της P_{ΕΠΙΘ} στον βιώνοντα (υποκείμενο) απ' ότι είναι ο κανόνας για τους βιώνοντες.

Σύμφωνα με τον Ernst (2002, 2003) τόσο στο [74α] –επίρρημα ‘κατάστασης’ –όσο και στο [75α] –επίρρημα ‘πρόθεσης’– συγκρίνονται οι βιώνοντες ως προς τον βαθμό ηρεμίας και προθυμίας και η σύγκριση αυτή δεν έχει να κάνει απαραίτητα με τα συμβάντα αυτά καθαυτά (για παράδειγμα η Μαρία μπορεί να είναι πάντα ήρεμη). Στο [60α] –*Εξυπνα*, ο Νίκος επένδυσε τα χρήματά του– αυτό που συγκρίνεται είναι το συμβάν με βάση μια κλίμακα που απεικονίζει τον δράστη ως προς την εξυπνάδα, σύμφωνα με την κρίση του ομιλητή (η οποία εξαρτάται από το γλωσσικό περιβάλλον και επομένως ενέχει ψηλό βαθμό ακαθοριστίας) και γι' αυτό τα επιρρήματα αυτά θεωρούνται ‘υποκειμενικά’ (subjective). Οι Huddleston και Pullum (2002) αν και θεωρούν τα προαναφερόμενα επιρρήματα ‘υποκειμενικά’, εντούτοις τα εντάσσουν στην ίδια κατηγορία με τα επιρρήματα της ‘πρόθεσης’ –‘βουλητικά’ (volitional) κατά την ορολογία τους– που δεν εμπεριέχουν κάποια υποκειμενική εκτίμηση. Αντιθέτως, η κατάταξη από τον Ernst (2002, 2003) των επιρρημάτων της ‘πρόθεσης’ στην ίδια κατηγορία με τα επιρρήματα της ‘κατάστασης’ –με τον όρο επιρρήματα ‘ψυχικής διάθεσης’– έχοντας ως μέτρο σύγκρισης τους βιώνοντες κι όχι τα συμβάντα, όπως στην περίπτωση των επιρρημάτων των προσανατολισμένων στον δράστη, θεωρούμε ότι είναι περισσότερο συνεπής και γι' αυτόν τον λόγο την ακολουθούμε στην παρούσα μελέτη.

Στην περίπτωση των επιρρημάτων των προσανατολισμένων στον δράστη και των τροπικών η διαφορά τους έγκειται αφενός στο είδος των συμβάντων που συγκρίνονται και αφετέρου στην εκδήλωση ή μη της ιδιότητας που εκφράζεται με το επίθετο ([62], [61]). Η τελευταία διαφορά παρατηρείται και μεταξύ των επιρρημάτων που σημαίνουν ψυχική διάθεση (επιρρήματα ‘κατάστασης’ και ‘πρόθεσης’) και των επιρρημάτων του τρόπου ([76], [77], [78]).

Ωστόσο, όπως τονίζεται από τον Ernst (2002), πιο κοντά στη σημασία βρίσκονται τα επιρρήματα ψυχικής διάθεσης με τα τροπικά απ' ότι τα τελευταία με τα επιρρήματα τα προσανατολισμένα στον δράστη. Παρόμοια θέση εκφράζεται και από τους Huddleston και Pullum (2002) χρησιμοποιώντας για τα μεν τροπικά επιρρήματα που δηλώνουν

συναισθήματα ή διαθέσεις (λ.χ. *ήρεμα, γαλήνια, κακόκεφα*) τον όρο ‘πρωτογενή τροπικά’ (primary manner) επιρρήματα και για τα δε επιρρήματα της ίδιας ομάδας που βρίσκονται στην αρχή της πρότασης τον όρο ‘δευτερογενή τροπικά’ (secondary manner). Όπως άλλωστε δηλώνουν και οι όροι, τα ‘δευτερογενή τροπικά’ επιρρήματα έχουν μεγάλη σχέση με τον τρόπο καθώς η διάθεση του υποκειμένου αντανακλάται στον τρόπο που η πράξη επιτελείται, ενώ δε συμβαίνει το ίδιο με επιρρήματα του τύπου *έξυπνα* που οι τελευταίοι τα ονομάζουν επιρρήματα ‘σχετιζόμενα με την πράξη’ (act-related), κατηγορία στην οποία εντάσσουν και τα επιρρήματα του τύπου *πρόθυμα*.

Στο [60α] ο Νίκος είναι *έξυπνος* που επένδυσε τα χρήματά του, αν και ο τρόπος που τα επένδυσε μπορεί να μην ήταν *έξυπνος*, ενώ στο [60β] ο Νίκος δείχνει *έξυπνάδα* με τον τρόπο που επένδυσε τα χρήματά του, αν και η πράξη της επένδυσης χρημάτων μπορεί να μην ήταν *έξυπνη*. Αντίστοιχα, στο [74α] η Μαρία είναι *ήρεμη* καθώς απαντά στην ερώτηση, ενώ στο [74β] η Μαρία εκδηλώνει *ηρεμία* καθώς απαντά. Η εκδήλωση της ηρεμίας, όμως, συνήθως αντανακλά και την πραγματική κατάσταση του υποκειμένου, με αποτέλεσμα αυτά τα δύο επιρρήματα να διαφέρουν ελάχιστα σημασιολογικά.

Αλλά και ο Geuder (2000) αντιδιαστέλλει τα ‘ψυχολογικά’/psychological επιρρήματα (που εκφράζουν ψυχολογικές, συχνά συναισθηματικές καταστάσεις) ή αλλιώς ‘διαφανή’/transparent επιρρήματα –σε σχέση με την επιθετική τους βάση (η σημασία τους δηλ. είναι στενά συσχετιζόμενη με τη σημασία των αντίστοιχων επιθέτων)– από τα επιρρήματα του τρόπου. Διακρίνει δύο υποκατηγορίες ‘ψυχολογικών’ επιρρημάτων, τα ‘αιτιολογικά’/causal ([79]) και του ‘κινήτρου’/motivational ([80]), στα οποία αποδίδονται οι παραπάνω σημασίες ανάλογα με το περιεχόμενο και τις στερεοτυπικές ιδιότητες των συναισθηματικών καταστάσεων που κάθε φορά εξετάζουμε (αν, για παράδειγμα, προκαλούνται από κάποιο συμβάν ή προκαλούν κάποια δράση, αντίστοιχα).

[79](α) Η Μαρία *μελαγχολικά* διάβασε το γράμμα.

(β) Το διάβασμα του γράμματος *μελαγχόλησε* τη Μαρία.

[80](α) Ο Γιάννης *νευρικά* έπαιξε με το μολύβι του.

(β) Ο Γιάννης έπαιξε με το μολύβι του λόγω της *νευρικότητάς* του.

Στο [79α] η ψυχολογική κατάσταση του υποκειμένου, η *μελαγχολία*, προκαλείται από την πράξη της ανάγνωσης του γράμματος ([79β]), ενώ στο [80α] είναι το *συμβάν* που προκαλείται από την κατάσταση της *νευρικότητας* ([80β]). Τόσο η *μελαγχολία* όσο και η

νευρικότητα συμπίπτουν χρονικά με το κύριο συμβάν και, μάλιστα, στο [80α] υπάρχει κάποια αρχική επικάλυψη της ψυχολογικής κατάστασης με το συμβάν ενώ στο [79α] έχουμε τελική επικάλυψη.

Το επίρρημα *κακόκεφα* στο [81α] δηλώνει τον τρόπο. Εδώ δεν έχουμε κάποια αιτιώδη σχέση μεταξύ συμβάντος και ψυχολογικής κατάστασης αλλά μία σχέση μετωνυμίας μεταξύ της κατάστασης του υποκειμένου και της έκφρασης του σώματος. Η τροπική ερμηνεία του επιρρήματος στηρίζεται λοιπόν σε κάποιον εξωτερικά ορατό δείκτη (στάση του σώματος, έκφραση του προσώπου) της κακής διάθεσης ([81β]) –θέση παρόμοια με αυτήν του Ernst (2002) που εκθέσαμε πιο πάνω:

[81](α) Ο Νίκος αποχώρησε *κακόκεφα*.

(β) αποχωρώ → κίνηση σώματος

κίνηση σώματος → στάση σώματος

η στάση του σώματος είναι ένας δείκτης των συναισθημάτων

Επομένως, τα επιρρήματα του τρόπου δεν ερμηνεύονται, σύμφωνα με τον Geuder, ως κατηγορήσεις συμβάντων, αλλά ως κατηγορήσεις της στάσης του σώματος ή της έκφρασης του προσώπου ενός ατόμου, που είναι όμως συστατικά στοιχεία των συμβάντων. Σύμφωνα λοιπόν με τη θέση του γλωσσολόγου τα επιρρήματα αυτής της κατηγορίας στην τροπική τους ανάγνωση δηλώνουν και πάλι την ψυχική κατάσταση του υποκειμένου. Αυτό ενισχύει τη θέση του Ernst (2002) για την εγγύτητα από πλευράς σημασίας των τροπικών επιρρημάτων με τα ‘διαφανή’ επιρρήματα. Ο Kelepouris (2012), επίσης, υποστηρίζει ότι τα επιρρήματα του τύπου *θυμωμένα*, αλλά και *πρόθυμα* – οι δύο κατηγορίες των επιρρημάτων ‘ψυχικής διάθεσης’– στην τροπική τους ανάγνωση έχουν την τάση να υπονοούν και την προσανατολισμένη στο υποκείμενο ανάγνωση, με μεγαλύτερη την τάση στα επιρρήματα του τύπου *πρόθυμα*. Η τάση αυτή, σε πολύ μικρότερο βαθμό, παρατηρείται και στα επιρρήματα του τύπου *έξυπνα*.

Πρόκειται, επομένως, για επιρρήματα με μεικτή σημασία: τροπικά και δηλωτικά της συναισθηματικής κατάστασης του υποκειμένου (Collins 1990, Κλαίρης και Μπαμπινιώτης 2005). Ή, μάλλον, θα μπορούσαμε να πούμε ότι επιρρήματα του τύπου *ήρεμα*, *μελαγχολικά*, *κακόκεφα* είναι επιρρήματα τροπικά προσανατολισμένα στο υποκείμενο και συγκεκριμένα στον βιώνοντα (*experiencer orientated*: Platt και Platt 1972), σε αντιδιαστολή με τα τροπικά επιρρήματα του τύπου *έξυπνα* που είναι προσανατολισμένα στον δράστη. Μάλιστα, οι Himmelmann και Schultze-Berndt (2005)

επισημαίνουν ότι στα προαναφερόμενα επιρρηματικά, στα τροπικά επιρρηματικά τα προσανατολισμένα στο υποκείμενο, –‘τροπικά επιρρηματικά (με την ευρεία έννοια)’, κατά την ορολογία τους– ο ‘προσανατολισμός προς τον συμμετέχοντα’ (participant orientation) και ο ‘προσανατολισμός προς το συμβάν’ (event participation) είναι συγχρόνως παρόντα ή μπορεί να προκύψει το ένα απ’ το άλλο μέσω μετωνυμίας.

Αξίζει, όμως, να σημειωθεί ότι τα επιρρήματα αυτής της ομάδας, τα προσανατολισμένα στον βιώνοντα, δεν αναφέρονται πάντα στο υποκείμενο αλλά και στο αντικείμενο ([82]):

[82](α) Ο Γιάννης ακούμπησε τον Πέτρο *στοργικά* στον ώμο.

(β) Το ακούμπημα του Γιώργου ήταν *στοργικό* για τον Πέτρο.

(γ) Ο Πέτρος ένιωσε *στοργή* από το ακούμπημα του Γιώργου.

Στο [82α] ο βιώνων τη στοργή είναι ο Πέτρος, το αντικείμενο του ρήματος, κι όχι ο Γιάννης, το γραμματικό υποκείμενο, όπως φαίνεται και από τις σχετικές παραφράσεις [82β-γ].

Όπως στην περίπτωση των τροπικών επιρρημάτων των προσανατολισμένων στον δράστη έτσι και στην περίπτωση των τροπικών επιρρημάτων των προσανατολισμένων στον βιώνοντα, το υποκείμενο, ή και το αντικείμενο που εξετάσαμε αμέσως πιο πάνω, απαιτείται να έχουν το χαρακτηριστικό [+έμψυχο]. Κι εδώ επιρρήματα αυτής της κατηγορίας όπως λ.χ το *νευρικά* συντάσσονται και με άψυχα υποκείμενα ([83α]), αλλά τότε η σημασία τους δεν είναι μεικτή –επίρρημα τροπικό και ψυχικής διάθεσης ή, μάλλον, τροπικό επίρρημα προσανατολισμένο στον βιώνοντα– παρά μόνο τροπική ([83γ]).

[83](α) Ο γενικός δείκτης του ΧΑ κινείται *νευρικά* [].

(β)* Ο γενικός δείκτης του ΧΑ είναι *νευρικός*.

(γ) Ο γενικός δείκτης του ΧΑ κινείται *με νευρικό τρόπο* / *με νευρικότητα*.

Γ.3.5. Διαφορά επιρρήματος προσανατολισμένου στο υποκείμενο και επιθέτου

Στο σημείο αυτό είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στα επιρρήματα τα προσανατολισμένα στο υποκείμενο και τα αντίστοιχά τους επίθετα. Σύμφωνα με τον Ernst (2002) τα επιρρήματα ‘ψυχικής διάθεσης’, ειδικότερα, της

‘κατάστασης’ ([84]) σημασιολογικά δε διαφέρουν από τα ‘δευτερογενή κατηγορήματα’ / secondary predicates –προσδιορισμούς του υποκειμένου– ([85] και [86]):

[84] *Ήρεμα*, η Άννα εγκατέλειψε το δωμάτιο.

[85] *Ήρεμη*, η Άννα εγκατέλειψε το δωμάτιο.

[86] Η Άννα εγκατέλειψε το δωμάτιο *ήρεμη*.

[87] Η Άννα εγκατέλειψε το δωμάτιο *ήρεμα*.

Δεν παρατηρείται όμως το ίδιο με τα επιρρήματα τα προσανατολισμένα στον δράστη ([88]) και τους προσδιορισμούς του υποκειμένου ([89] και [90]):

[88] *Ανάγωγα*, η Άννα αποχώρησε.

[89] ?? *Ανάγωγη*, η Άννα αποχώρησε.

[90] ?? Η Άννα αποχώρησε *ανάγωγη*.

[91] Η Άννα αποχώρησε *ανάγωγα*.

Για να κριθεί κάποιος *ανάγωγος*, *έξυπνος* κ.λ.π. –παροδική ιδιότητα για τους προσδιορισμούς του υποκειμένου ή και του αντικειμένου– θα πρέπει να υπάρχει κάποια ένδειξη, κάποια βάση πάνω στην οποία θα στηριχθεί η κρίση μας. Η ερμηνεία, επομένως, αυτών των προσδιορισμών θα πρέπει να βασίζεται σε συγκεκριμένα συμβάντα, που όμως αυτό καθίσταται αδύνατο γι’ αυτούς, με αποτέλεσμα τα [89] και [90] να μην είναι πλήρως αποδεκτά. Για τα επιρρήματα όμως της ‘ψυχικής διάθεσης’ όπως το *ήρεμα* ([84]) δεν απαιτείται η αναφορά σε συμβάντα για την εκτίμηση λ.χ. της *ηρεμίας*.

Θεωρούμε ότι τα *ήρεμα* και *ήρεμη* στα παραδείγματα [84] και [85] σημασιολογικά δεν έχουν διαφορά αφού το *ήρεμα* στην αρχή του εκφωνήματος παραφράζεται ως “η Άννα ήταν *ήρεμη*...”. Σημασιολογική διαφορά παρατηρούμε ανάμεσα στα *ήρεμη* και *ήρεμα* στα εκφωνήματα [86] και [87]. Όπως προαναφέρθηκε στην ενότητα «Οι λειτουργίες των εκφράσεων του τρόπου» το *ήρεμη* είναι προσδιορισμός του υποκειμένου που δηλώνει τις συνοδευτικές περιστάσεις, ενώ το *ήρεμα* είναι προσδιορισμός του τρόπου και παραφράζονται, αντίστοιχα, “η Άννα εγκατέλειψε το δωμάτιο και ταυτόχρονα ήταν *ήρεμη*” και “η Άννα εγκατέλειψε το δωμάτιο *με ήρεμο τρόπο / με ηρεμία*”. Ωστόσο, η κατάσταση του υποκειμένου –η *ηρεμία*– στο [84] αντικατοπτρίζεται και στον τρόπο που η Άννα εγκαταλείπει το δωμάτιο, αλλά από την άλλη και ο τρόπος με τον οποίο επιτελείται η πράξη στο [87] δηλώνει και την ψυχική κατάσταση της Άννας. Έτσι, το *ήρεμα* στο τελευταίο εκφώνημα είναι τροπικό επίρρημα, προσανατολισμένο και στο υποκείμενο.

Αλλά και ο Geuder (2000) υποστηρίζει ότι από τα επίθετα, εκείνα τα οποία περιγράφουν ψυχολογικές ή συναισθηματικές καταστάσεις –σε αντίθεση με αυτά που περιγράφουν τη διάθεση ή τον χαρακτήρα του δράστη– μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ‘απεικονιστικά’ / depictives (προσδιορισμοί του υποκειμένου / αντικειμένου). Η χρήση επιθετικών ή επιρρηματικών τύπων (‘ψυχολογικών’ επιθέτων ή επιρρημάτων) καθορίζεται από το περικείμενο ή από πραγματολογικούς παράγοντες. Όπου χρησιμοποιούνται οι προσδιορισμοί του υποκειμένου, η ψυχολογική κατάσταση του υποκειμένου είναι ανεξάρτητη από το συμβάν –όπως αυτό δηλώνεται με το ρήμα– κι όπου χρησιμοποιούνται τα ‘διαφανή’ επιρρήματα, έχουμε κάποια σχέση ‘εξάρτησης’ (dependency) ανάμεσα στην κατάσταση και στο συμβάν. Οι προσδιορισμοί του υποκειμένου / αντικειμένου εκφράζουν την ταύτιση μιας κατάστασης μ’ ένα συμβάν και μπορούν να συνδέονται μεταξύ τους χρονικά, όχι όμως και αιτιολογικά ή υποθετικά ([92β]):

[92] (α) Επέστρεψε στο σπίτι του *μελαγχολικός*.

(β) Ήταν *μελαγχολικός* όταν επέστρεψε στο σπίτι του.

Στο [92α] η κατάσταση *μελαγχολίας* στην οποία βρίσκεται το υποκείμενο είναι ανεξάρτητη από το συμβάν της επιστροφής του στο σπίτι, αλλά η *μελαγχολία* και η επιστροφή του υποκειμένου επικαλύπτονται. Τα ‘διαφανή’ επιρρήματα έχουν μία στενότερη σύνδεση με το συμβάν’ περιγράφουν μία κατάσταση αλλά και κάποιο είδος αιτιώδους σχέσης που συνδέει την κατάσταση με το συμβάν. Για μεν τα ‘αιτιολογικά’ ψυχολογικά επιρρήματα η ψυχολογική κατάσταση του υποκειμένου ταυτίζεται με το τέλος του συμβάντος ([93α-β]), ενώ για τα επιρρήματα του ‘κινήτρου’ η κατάσταση του ατόμου επικαλύπτεται με το αρχικό στάδιο του συμβάντος ([94α-β]):

[93](α) Ο Γιάννης *περήφανα* παρουσίασε το βιβλίο του.

(β) Η παρουσίαση του βιβλίου του έκανε τον Γιάννη *περήφανο*.

[94](α) Ο Γιάννης *ανήσυχ*α κοίταξε το ρολόι του.

(β) Από *ανησυχία* ο Γιάννης κοίταξε το ρολόι του.

Γ.3.6. Εκφορά του ‘κυρίως’ τρόπου

Στην ενότητα αυτή θα εξετάσουμε εκείνα τα γλωσσικά στοιχεία (φράση επιρρήματος, ονόματος, πρόθεσης, μετοχής, αλλά και δευτερεύουσες προτάσεις) που δηλώνουν τον ‘κυρίως’ τρόπο, απαντούν στην ερώτηση *πώς*; και σε γενικές γραμμές περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται κάτι. Πρόκειται για την κατεξοχήν και πολυπληθέστερη υποκατηγορία της ‘διαδικασίας’ όπως φανερώνεται και από την ποικιλία των γλωσσικών μέσων με τα οποία εκφράζεται.

Γ.3.6.1. Επιρρήματα και επιρρηματικές εκφράσεις

Τα επιρρήματα είναι η κατεξοχήν γραμματική κατηγορία που εκφράζει τον ‘κυρίως’ τρόπο. Θα πρέπει, όμως, να επισημανθεί ότι και ο ‘κυρίως’ τρόπος δεν είναι μία ομοιογενής κατηγορία που αυστηρά μπορούμε να την καθορίσουμε, αλλά περιλαμβάνει ποικίλες σημασίες. Εδώ εντάσσονται οι προσδιορισμοί των υποκατηγοριών ΤΡΟΠ_{0,2} καθώς και κάποιοι προσδιορισμοί της υποκατηγορίας ΤΡΟΠ₁ –κατά την Bartsch– για τους οποίους έχουμε αναφερθεί εκτενώς πιο πάνω. Με άλλα λόγια, με τον όρο ‘κυρίως’ τρόπο αναφερόμαστε στην ταχύτητα και στην ένταση (*γρήγορα*: [95] και *σιγανά*: [96], αντίστοιχα), στον χαρακτήρα/ιδιοσυγκρασία του δράστη (*έξυπνα*: [97]), στη διάθεση και πρόθεση του υποκειμένου (*ήρεμα*: [98] και *απρόθυμα* [99], αντίστοιχα), αλλά και στην αποτίμηση μιας διαδικασίας (*εύκολα / ξεκάθαρα*: [100], *οικονομικά*: [101] και *έτσι*: [102]):

- [95] Όσα γραφεία προσαρμοστούν *γρήγορα* σε αυτά τα νέα δεδομένα θα κατακτήσουν την αγορά.
- [96] "Άραγε θα βρούμε ποτέ την ηρεμία;" άκουσε *σιγανά* τη φωνή της Άννας.
- [97] Δίκαιη πέρα για πέρα η επικράτηση των φιλοξενουμένων, που στο δεύτερο ημίχρονο έπαιξαν *έξυπνα* [].
- [98] Στις γλυκερές εκκλήσεις του για συμφωνία σε όνομα κοινής αποδοχής αντέταξε *ήρεμα* την άρνηση της χώρας της να διαπραγματευθεί.
- [99] Όλο και περισσότεροι οικονομολόγοι *απρόθυμα* παραδέχονται ότι ζούμε μια «συστημική κρίση», υπό την έννοια ότι αφορά τα θεμέλια της παγκόσμιας οικονομίας και θα έχει μεγάλη διάρκεια.

[100] Τα αποτελέσματα, δυστυχώς, είναι σήμερα γνωστά: οι Αμερικανοί κέρδισαν *εύκολα* (και με ελάχιστες δικές τους απώλειες) τον πόλεμο, αλλά χάνουν *ζεκάθαρα* την ειρήνη.

[101] Κάντε την επιλογή σας τώρα και ψωνίστε *οικονομικά* μόνο στο PERIZITITO!

[102] "Αν δεν έπαιζαν *έτσι*, θα φεύγαμε από τη Μόσχα με μία ακόμη ήττα".

Εκτός από την απάντηση στην ερώτηση *πώς*; τα τροπικά επιρρήματα διακρίνονται από επιρρήματα άλλων κατηγοριών μέσω των παραφράσεών τους. Τα επιρρήματα που δηλώνουν τρόπο μπορούν να παραφραστούν με το αρχιλέξιμα της συγκεκριμένης κατηγορίας: “με ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ} τρόπο”. Έτσι, τα *γρήγορα* / *έξυπνα* / *ήρεμα* / *εύκολα* / *ζεκάθαρα* / *οικονομικά* παραφράζονται “με γρήγορο / έξυπνο / ήρεμο / εύκολο / ξεκάθαρο / οικονομικό τρόπο”. Ωστόσο, η παράφραση αυτή δεν είναι δυνατή για όλα τα επιρρήματα της κατηγορίας. Για ορισμένα από αυτά η μόνη δυνατή παράφραση είναι “με ΟΥΣ_{ΕΠΙΡΡ}”: “με απροθυμία”, ή, επιπρόσθετα με την προηγούμενη: “με ηρεμία / ευκολία”. Για το επίρρημα *σιγανά* καμία από τις δύο προηγούμενες παραφράσεις δεν μπορεί να εφαρμοστεί, αλλά θα μπορούσαμε να το παραφράσουμε “σε σιγανή ένταση”. Το επίρρημα ή, μάλλον, το αντ-επίρρημα *έτσι* υποκαθιστά στο [102] το *καλά* ή και το *έξυπνα* και σημαίνει “μ’ αυτόν / κατ’ αυτόν τον τρόπο”. Επειδή όμως το αντ-επίρρημα *έτσι* είναι γενικό και αόριστο, όταν ακολουθείται από ένα άλλο επίρρημα τότε αυτό το επίρρημα επεξηγεί τη σημασία του ([103]):

[103] Το ότι οι αστροναύτες μέσα και έξω από το διαστημόπλοιο (φαίνεται να) κινούνται *έτσι άνετα* οφείλεται στο ότι βρίσκονται πάντα σε ελεύθερη πτώση, ως προς τον πλανήτη μας κυρίως που τους έλκει.

Εκτός από τα επιρρήματα και οι επιρρηματικές εκφράσεις μπορούν να δηλώνουν τον τρόπο:

[104] Ιστορικοί που επιχείρησαν επιτόπια έρευνα *απελάθηκαν κακήν κακώς*.

[105] Ο καταυλισμός στήθηκε *κουτσά στραβά* για κείνη την τελευταία νύχτα.

[106] Έμαθε, ρώτησε *απέξω απέξω*, πήρε τις πληροφορίες που ήθελε.

[107] Έπρεπε να το *πάω λάου λάου* για να μην τον τρομάξω.

[108] Τον Ιούλιο από τα πρώτα ενδεικτικά στοιχεία τα πράγματα πάνε *«έτσι κι έτσι»*, τονίζουν αρμόδιοι παράγοντες του υπουργείου και μεταθέτουν για τον Αύγουστο τις πραγματικές αποδόσεις από τις αυξήσεις των φόρων.

Αν και τα επιρρήματα *κακώς*, *στραβά*, *έτσι* χρησιμοποιούνται ως τροπικά επιρρήματα, εντούτοις τα συναντάμε και σε περιβάλλοντα όπως τα παραπάνω, σε συνδυασμό δηλ. με άλλα γλωσσικά στοιχεία, αποτελώντας έτσι εκφράσεις παγιωμένες. Στο [104] έχουμε τον συνδυασμό δύο λεξημάτων με την ίδια σημασία (*κακήν κακώς*) που έχουν ως αποτέλεσμα την επίταση της σημασίας τους (= με πολύ άσχημο τρόπο). Η επιρρηματική φράση *κουτσά στραβά* ([105]), η οποία δεν έχει σχέση σημασιολογικά με τις λέξεις που τη συναπαρτίζουν, σημαίνει “πρόχειρα”. Πολύ συνηθισμένος είναι επίσης και ο σχηματισμός φράσης επιρρήματος με την επανάληψη του ίδιου λεξήματος. Το *απέξω* από τοπικό επίρρημα με τον διπλασιασμό του στο [106] δηλώνει τον τρόπο και έχει τη σημασία “με πλάγιο / έμμεσο τρόπο”. Στο [107] η έκφραση *λάου λάου*, που μόνο μέσω αυτού του συνδυασμού έχει σημασία, σημαίνει “με τον κατάλληλο τρόπο” και στο [108] αν και η φράση *έτσι κι έτσι* αποτελείται από την επανάληψη της ίδιας λέξης, όμως η σημασία της είναι διαφορετική από εκείνη του αντ-επιρρήματος: “ούτε καλά ούτε άσχημα, μέτρια”. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο συμπλεκτικός συνδυασμός δύο συναφών τροπικών επιρρημάτων, των *έτσι* και *αλλιώς* ([109]):

[109] Βεβαίως και θα εμφανιστούν ένα - δυο καλά πράγματα, αλλά αυτά θα βγαίνανε *έτσι κι αλλιώς*.

Η φράση *έτσι κι αλλιώς* σημαίνει “οπωσδήποτε” κι επομένως έχουμε έναν βεβαιωτικό προσδιορισμό κι όχι τροπικό, όπως λανθασμένα υποστηρίζεται στο *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής* (1984). Άλλωστε, στόχο της άρνησης (ισχυρό κριτήριο διαφοροποίησης των επιρρηματικών) δεν αποτελεί η επιρρηματική φράση, όπως συμβαίνει με τα επιρρήματα του τρόπου, αλλά το ρήμα της πρότασης. Το ίδιο λάθος παρατηρούμε και για τη σημασιολογικά ισοδύναμη λέξη *οπωσδήποτε* στη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, η οποία, *κακώς*, θεωρείται τροπικό επίρρημα.

Γ.3.6.2. Ονοματικές φράσεις

Ο ‘κυρίως’ τρόπος πραγματώνεται επίσης και με ονοματικές φράσεις, φράσεις ουσιαστικού και επιθέτου, αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό απ’ ότι συμβαίνει με άλλες γραμματικές κατηγορίες:

- [110] Ο Παναθηναϊκός επέστρεψε το απόγευμα του Σαββάτου από το Βερολίνο και πήγε *καρφί* στο ΟΑΚΑ για προπόνηση.
- [111] Θα μπορούσε να είναι πατέρας της, ήταν άσχημος, κι ούτε καν ντυνόταν της *προκοπής*.
- [112] Τα καλά διαβατάρικα πουλιά τα περίμενα *του κάκου* να περάσουν και για μένα, ωστόσο πια γέρασα παλεύοντας.
- [113] Αρκετές εισαγωγικές ελληνικές επιχειρήσεις αδυνατούν να *προπληρώσουν* *τοις μετρητοίς* το συνολικό τίμημα των παραγγελιών τους που ζητούν οι ξένοι προμηθευτές τους.
- [114] Και σε μια εποχή γενικής ανυποληψίας της πολιτικής, ας μην της φορτώνουμε *ελαφρά τη καρδία* όλα τα κακά του κόσμου μας.
- [115] Πήρε τα γιορντάνια και έφυγε *στητός* όλο καμάρι.

Στα παραδείγματα που μόλις, ενδεικτικά, αναφέραμε, ονόματα σε διάφορες πτώσεις λειτουργούν ως επιρρηματικά του τρόπου. Έτσι έχουμε σε πτώση αιτιατική το *καρφί* (= απευθείας, χωρίς ενδιάμεσες στάσεις) στο [110], σε πτώση γενική: *της προκοπής* (= καλά) ([111]) και *του κάκου* (= μάταια), από το επίθετο *κακός* στη γενική με ανέβασμα του τόνου, ([112]), σε δοτική πτώση –κατάλοιπα της οποίας διασώζονται μέχρι σήμερα: *τοις μετρητοίς* ([113]) και *ελαφρά τη καρδία* (= επιπόλαια) ([114]). Στο [115] το *στητός* είναι φράση επιθέτου σε ονομαστική πτώση, που λειτουργεί ως προσδιορισμός του υποκειμένου.

Στους Κλαίρη και Μπαμπινιώτη (2005) συναντάμε, ως προσδιορισμούς του τρόπου, τις ονομαστικές φράσεις *τού σκασμού* (*έφαγε τού σκασμού*) και *τού θανατά* (*έπεσε τού θανατά*). Οι φράσεις αυτές απαντώνται και στην Οικονομάκου (2009) για τη δήλωση ποσού-τρόπου και τρόπου, αντίστοιχα. Η γενική *του σκασμού* απαντά στην ερώτηση *πόσο*; κι όχι στην ερώτηση *πώς*; δηλώνει, επομένως, το ποσό, ή, καλύτερα, το ποσό και το αποτέλεσμα: “...τόσο ώστε...”. Η φράση *του θανατά*, σύμφωνα με τον Τζάρτζανο (2002 [1946]), δηλώνει το αποτέλεσμα. Έτσι, στην έκφραση «... έπεφτε του θανατά» δίνει την εξήγηση: «άρρωστη έτσι που να είναι για θάνατο». Θα λέγαμε ότι η εξήγηση αυτή διαφωτίζει πληρέστερα τη σημασία της γενικής που εξετάζουμε. Έχει μεικτή σημασία: σημαίνει τον τρόπο και το αποτέλεσμα (τροπικο-αποτελεσματική). Αλλά και η ονομαστική του ονόματος *αλήθεια* θεωρείται από τον Τζάρτζανο (2002 [1946]) τροπικό

επίρρημα στο «Ο σύντροφός μου ήταν, αλήθεια, λαμπρός αξιωματικός». Όμως, ούτε στην ερώτηση *πώς; απαντά, αλλά και αποτελεί ξεχωριστή προσωδιακή ενότητα, αφού βρίσκεται ανάμεσα σε κόμματα, που σημαίνει ότι δεν προσδιορίζει το ρήμα, αλλά ολόκληρη την πρόταση. Πρόκειται, επομένως, για έναν προτασιακό βεβαιωτικό προσδιορισμό, όπως, άλλωστε, μαρτυρά και η σημασία που ο ίδιος ο Τζάρτζανος αποδίδει στη λέξη: «αληθινά, πράγματι».*

Γ.3.6.3. Προθετικές φράσεις

Οι προθετικές φράσεις, οι φράσεις δηλ. που συνοδεύονται από προθέσεις, χρησιμοποιούνται ευρέως για τη δήλωση του ‘κυρίως’ τρόπου. Οι λόγοι της ευρείας χρήσης των εμπρόθετων φράσεων οφείλονται στη μεγαλύτερη εξειδίκευση της πληροφορίας μέσω αυτών, στην ποικιλία των προθέσεων (*με, σε, δια...*) που μπορούν έτσι να εκφράζουν μεγαλύτερο αριθμό σημασιών, καθώς η υποκατηγορία αυτή των επιρρηματικών προσδιορισμών της διαδικασίας περιλαμβάνει διάφορες σημασίες, αλλά και στις σημασίες που μπορεί να φέρει η κάθε πρόθεση, αφού οι προθέσεις –σε αντίθεση με τα επιρρήματα– αποκτούν πλήρως τη σημασία τους μέσα από το γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο απαντούν. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα πολύσημης πρόθεσης είναι αυτό της πρόθεσης *με*:

- [116] Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΚΠΟΙΩ, δύο στους δέκα καταναλωτές αδυνατούν να ανταποκριθούν στις οικονομικές υποχρεώσεις του δανείου, ενώ τέσσερις στους δέκα ανταποκρίνονται *με μεγάλη δυσκολία*.
- [117] Η ομάδα της Λάρισας προηγήθηκε με γκολ του Ζουράφσκι στο 51ο λεπτό, ενώ ο Παναθηναϊκός πέτυχε την ισοφάριση *με ψαλίδι* του Κλείτον στο 67’.
- [118] Κόψε *με το ψαλίδι* από τη διαφάνεια δύο λουρίδες πλάτους 5 εκ.
- [119] Αύριο άλλωστε δημοσιοποιείται η έκθεση που συνέταξε ο Τζέφρεϊ Σαξ, ως ειδικός εισηγητής των Ηνωμένων Εθνών για τους αναπτυξιακούς στόχους της Χιλιετίας, *μαζί με ομάδα ειδικών*.
- [120] Επισημαίνουμε *με το παράδειγμα* αυτό πόσο δύσκολο είναι να εξαχθεί ένας ορθός συμπερασμός.
- [121] Με είχαν πάρει μυρωδιά και μου κουβαλούσαν τυπωμένο χαρτί *με το κιλό*.

[122] Να υπενθυμίσουμε ότι το πλαγκτόν εμφανίστηκε πρώτη φορά φέτος, πριν από ένα μήνα περίπου, και διαλύθηκε *με την πάροδο μιας εβδομάδας*.

[123] Εκείνος συγκινήθηκε *με τη συμπεριφορά της*.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η πρόθεση *με* χρησιμοποιείται ευρέως για να εκφράσει τα επιρρηματικά της διαδικασίας. Ειδικότερα, μπορεί να σημαίνει τον τρόπο (*με μεγάλη δυσκολία* [116]), τη συνεργασία (*μαζί με ομάδα ειδικών* [119]), το μέσον (*με το παράδειγμα* [120]), το όργανο (*με το ψαλίδι* [118]). Το ίδιο λέξημα, *ψαλίδι*, με την πρόθεση *με* στο [117] δεν εκφράζει το όργανο αλλά τον τρόπο, καταδεικνύοντας έτσι το ρόλο που διαδραματίζει το περιεχόμενο στην ερμηνεία της πρόθεσης. Μεικτή (τρόπος + ποσό) είναι η σημασία της έκφρασης *με το κιλό* στο [121], ενώ κάποιες από τις σημασίες με τις οποίες μπορεί ν' απαντά η συγκεκριμένη πρόθεση είναι ο χρόνος (*με την πάροδο μιας εβδομάδας* [122]) και η αιτία (*με τη συμπεριφορά της* [123]).

Ο 'κυρίως' τρόπος, όπως ήδη αναφέρθηκε, μπορεί να δηλωθεί με τη χρήση διαφόρων προθέσεων, με την πρόθεση *με* να υπερέχει συγκριτικά έναντι των άλλων (βλ. και Οικονομάκου 2009):

[124] Πίσω από την κεραία συνδέεται *με εύκολο τρόπο* τυποποιημένος εξοπλισμός χαμηλού κόστους χωρίς την ανάγκη εξειδικευμένων μηχανικών.

[125] Θα συνεχίσουμε *με τον ίδιο τρόπο*.

[126] Περίπου πάνω από το 30% της ηλεκτρικής ενέργειας που καταναλώνουμε στις οικίες μας σπαταλάται *με αυτόν τον τρόπο* με αποτέλεσμα να πληρώνουμε περισσότερο.

[127] Δε θα μεταφέρετε, εκχωρήσετε, πωλήσετε, αναπαράγετε, διανέμετε ή εκμεταλλευτείτε *με άλλο τρόπο* τη χρήση της Σύνδεσης.

[128] Η Κυβέρνηση θα εξετάσει *με ιδιαίτερη προσοχή* τα προβλήματα που συνδέονται με την εφαρμογή των αντικειμενικών κριτηρίων, ώστε να προωθήσει εφικτές λύσεις που θα βελτιώνουν το σύστημα και θα αίρουν υπαρκτές αδικίες.

[129] Στο τέλος του 20ου αιώνα η παιδεία, η κοινωνία της πληροφορίας, της γνώσης, της πολυφωνίας και των πολλών διαφορετικών πολιτισμών διαμορφώνεται *με γρήγορους ρυθμούς*.

[130] Τα τελευταία χρόνια ο κόσμος μεταβάλλεται *με μεγάλη ταχύτητα*.

[131] Θα την φέρουμε σε πέρας *με επιτυχία*.

- [132] Θα χρειασθεί όλες οι πλευρές να αντιμετωπίσουν το διάλογο *με ειλικρίνεια* και χωρίς καχυποψίες, να βάλουν κάποιες φορές στην άκρη παραδοσιακές λογικές και δογματισμούς, να τοποθετηθούν με υπευθυνότητα και ρεαλισμό.
- [133] Ευτυχώς που πρόλαβε *με ένα πήδημα* να απομακρυνθεί, αλλιώς η γη θα τον κατάπινε σίγουρα.
- [134] Πάντα να συμπεριφέρεστε σαν παρατηρητές και σχολιαστές, τους είπε και αρχίστε να υποστηρίζετε *με παρρησία* τις ιδέες στις οποίες πιστεύουμε.

Εδώ κυριαρχούν οι παραφράσεις *με + ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ} + τρόπο* ([124], [127]) και *με + ΟΥΣ_{ΕΠΙΡΡ}* ([128], [131], [132]). Πρόκειται για παραφράσεις τροπικών επιρρημάτων (*εύκολα, αλλιώς, προσεκτικά, επιτυχώς* και *ειλικρινά*, αντίστοιχα) οι οποίες, όπως ήδη έχει λεχθεί, διαφοροποιούν τα επιρρήματα αυτής της κατηγορίας από τις άλλες κατηγορίες επιρρημάτων. Αλλά και αντεπιρρήματα όπως *με τον ίδιο τρόπο* ([125]), *με αυτόν τον τρόπο* ([126]), που συμπεριλαμβάνουν το αρχιλέξημα της κατηγορίας την οποία εξετάζουμε, συναντώνται, επίσης, σε μεγάλη έκταση. Στα εκφωνήματα [129] και [130] η δήλωση του τρόπου υλοποιείται με τις φράσεις *με γρήγορους ρυθμούς* και *με μεγάλη ταχύτητα*, αντίστοιχα, οι οποίες αντιστοιχούν στο τροπικό επίρρημα *γρήγορα*. Σε αντίθεση με το επίρρημα το οποίο μπορεί να είναι και χρονικό –εξαρτάται από τη θέση του επιρρηματος στην πρόταση ή/και από τα συμφραζόμενα– η προθετική φράση *με γρήγορους ρυθμούς* αναφέρεται ξεκάθαρα στην ταχύτητα με την οποία διαμορφώνεται η παιδεία κ.ά. Αυτό είναι ενδεικτικό του ότι με τη χρήση της εμπρόθετης φράσης, όταν βέβαια, αυτή δεν αποτελείται μόνο από την πρόθεση και το ονοματικό σύνολο, έχουμε μεγαλύτερη ευελιξία κι επομένως, μεγαλύτερη εξειδίκευση της πληροφορίας.

Ωστόσο, όλες οι προθετικές φράσεις, οι δηλωτικές του τρόπου, δεν αντιστοιχούν σε επιρρήματα. Στο [133] το *με ένα πήδημα* αντιστοιχεί ή μπορεί να παραφραστεί με τη μετοχική φράση *πηδώντας* ενώ η φράση *με παρρησία* [134] δεν μπορεί να παραφραστεί με κάποια άλλη αντίστοιχη φράση, καθώς δεν υπάρχει άλλη γραμματική κατηγορία ομόρριξη με εκείνη του ουσιαστικού.

Ακολουθούν στη συνέχεια άλλες προθέσεις που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για τη δήλωση του ‘κυρίως’ τρόπου. Μία τέτοια πρόθεση είναι η πρόθεση *σε*, που μπορεί να συντάσσεται είτε με επιρρηματική φράση (*στα κρυφά* [135], *στα ίσια* = ευθέως [136]) είτε με ονοματική φράση (*στην τρίχα* = άψογα [137]):

- [135] Πώς πέρασαν *στα κρυφά* την τροπολογία-σκάνδαλο.

[136] Μιλάει στα ίσια και για αυτό βγαίνει πάντα παρεξηγημένος.

[137] Ο Γουότς ντύθηκε στην τρίχα, ως συνήθως, και πολύ ήρεμος πήγε στον τόπο συνάντησης.

Ο τρόπος εκφράζεται επίσης μέσω των προθέσεων *χωρίς*, *δίχως* και της λόγιας *άνευ* ([138] – [142]), οι οποίες σημασιολογικά είναι αντώνυμες της πρόθεσης *με*: *χωρίς υπεροψία* ([138]) – *με υπεροψία*, *χωρίς/δίχως φόβο* ([139], [141], αντίστοιχα) – *με φόβο*, *χωρίς πάθος* ([140]) – *με πάθος*, *άνευ περιστροφών* ([142]) – *με περιστροφές*. Η παρατακτική σύνδεση (συνδετική και ασύνδετη) των προθέσεων *χωρίς/δίχως/άνευ* στα παρακάτω παραδείγματα με την πρόθεση *με* αναδεικνύει τη στενή σχέση αυτών των αντώνυμων προθέσεων, σχέση που είναι ακόμη μεγαλύτερη στην έκφραση *με χωρίς φόβο* στο [140], όπου η πρόθεση *χωρίς* εκφέρεται –«κατά σύμφυση» σύμφωνα με τον Τζάρτζανο (2002 [1946], 2002 [1953])– με τη *με* μπροστά της. Η τελευταία πρόθεση χρησιμοποιείται μάλλον καταχρηστικά, αφού συμπαρατιθέμενη με τη *χωρίς* δεν την αναιρεί αλλά ούτε και της προσδίδει κάποια άλλη σημασία. Επιπλέον, η φράση *με χωρίς φόβο και χωρίς πάθος* αποτελεί μία στερεότυπη έκφραση.

Πολλές από τις προθετικές αυτές φράσεις μπορούν ν' αντικατασταθούν και από ένα ομόρριζο τροπικό επίρρημα με το στερητικό *α-* μπροστά: *χωρίς / δίχως φόβο = άφοβα*.

[138] Πρέπει να συνεχίσουμε με αγωνιστικότητα, πειθαρχία και *χωρίς υπεροψία*.

[139] Προχωρήστε παρακαλώ *χωρίς φόβο*, με γρήγορο και αποφασιστικό βήμα στον πραγματικό εκσυγχρονισμό της χώρας μας.

[140] Φάτε *με χωρίς φόβο και χωρίς πάθος*.

[141] Οι διάσημες ποζάρουν *δίχως φόβο* και με πολύ πάθος.

[142] Ο Ευρωπαίος πολίτης με την αναφορά που υποβάλλει απευθύνεται επιτακτικά στο Κοινοβούλιο κατά τρόπο απλό και *άνευ περιστροφών* ως εξής [].

Αντί των τροπικών επιρρημάτων *απλά* και *συμπτωματικά* στα [143] και [144] χρησιμοποιείται η πρόθεση *κατά* συνοδευόμενη από το λέξημα *τρόπος* και το επίθετο *απλός* στο πρώτο παράδειγμα, ενώ στο δεύτερο από το ουσιαστικό *σύμπτωση*. Η στερεότυπη έκφραση *κατά γράμμα* στο [145] σημαίνει “επακριβώς, με ακρίβεια”.

[143] Το ζήτημα τίθεται ευθέως και *κατά τρόπο απλό*.

[144] Αξίζει λοιπόν να διευκρινισθεί ότι το όνομα αυτό [‘σωματίδιο του Θεού’] προέκυψε *κατά σύμπτωση!*

[145] Να τηρηθεί ο νόμος *κατά γράμμα*.

Και η πρόθεση *από* χρησιμοποιείται για να δηλώσει τον ‘κυρίως’ τρόπο: *από τύχη* ([146]), *από λάθος* ([147]), *από σπόντα* ([148]). Αυτή τη σημασία έχουν και οι προθέσεις *μέσω* και *μετά* στις φράσεις *μέσω μίας συνεχούς προσπάθειας* [] ([149]), *μετά προσοχής* ([150]) και *μετά βίας* ([151]). Το ίδιο ισχύει και για τις λόγιες προθέσεις *δια*, *εκ*, *εν*, *επί* στις παγιωμένες εκφράσεις *δια βοής* ([152]), *δια λόγου* ([153]), *εκ του ασφαλούς* ([154]), *εν κρυπτώ* ([155]) και *επί αποδείξει* ([156]).

[146] Στο τέλος, με την απελευθέρωση, γλιτώνει *από τύχη*, πηγαίνει στις ΗΠΑ και από εκεί μεταναστεύει στο Ισραήλ.

[147] Γεωργικό φάρμακο έπεσε *από λάθος* στο δίκτυο ύδρευσης.

[148] Κέρδισε *από "σπόντα"* (= τυχαία) 430.000 ευρώ!

[149] Εδώ η κυβέρνηση θα πρέπει να πρωτοτυπήσει *μέσω μίας συνεχούς προσπάθειας για αλλαγή της καταναλωτικής κουλτούρας του Έλληνα σε ό,τι αφορά την χρήση ενέργειας*.

[150] Θα μεταφερθεί *μετά προσοχής* ο υπάρχων εξοπλισμός του γηπέδου και θα αποθηκευτεί μέχρι την επανατοποθέτησή του.

[151] Ο ιρακινός στρατός συγκρατεί *μετά βίας* (= δύσκολα) το Ισλαμικό Κράτος στο δυτικό Ιράκ.

[152] Η Γενική Συνέλευση αποφασίζει πάντοτε με ψηφοφορία, ποτέ όμως *δια βοής*.

[153] Ήρθαν, δεσμεύτηκαν *δια λόγου* και αποχώρησαν.

[154] Κινήσου *εκ του ασφαλούς* (= με σιγουριά).

[155] Εκτιμάται πως 100.000 συνταξιούχοι εργάζονται *εν κρυπτώ* για να αποφύγουν τις περικοπές.

[156] Στη συνέχεια παραδίδεται στον ανάδοχο *επί αποδείξει* η σχετική ειδοποίηση.

Γ.3.6.4. Μετοχικές φράσεις

Μία από τις επιρρηματικές χρήσεις των μετοχών της Νέας Ελληνικής είναι και αυτή του ‘κυρίως’ τρόπου. Αυτός πραγματώνεται τόσο από τους κλιτούς ρηματικούς τύπους σε *-μένος*, *-η*, *-ο* (μετοχές μεσοπαθητικού παρακειμένου) και σε *-όμενος*, *-η*, *-ο* / *-όμενος*, *-η*,

-ο / -ούμενος, -η, -ο / -άμενος, -η, -ο (λόγιες μετοχές μεσοπαθητικού ενεστώτα) όσο και από την ‘άκλιτη μετοχή’ ενεργητικού ενεστώτα σε *-οντας / -ώντας*.

Η υιοθέτηση του όρου ‘μετοχή’ για τον ρηματικό τύπο σε *-οντας / -ώντας* δεν είναι αποδεκτή από όλους τους μελετητές της γλώσσας κι αυτό έχει, όπως θα δούμε, αντίκτυπο και στη διδασκαλία της γλώσσας. Ο όρος ‘μετοχή’ για τον παραπάνω ρηματικό τύπο χρησιμοποιείται από τη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* [των Τριανταφυλλίδη κ.ά.] 2002 [1941], από τον Τζάρτζανο 2002 [1946] και τον Νάκα 2003, 2007, 2010α, 2012. Ο τελευταίος καταδεικνύει στις μελέτες του, και διεξοδικότερα στη νεότερη απ’ όσες μόλις αναφέρθηκαν, σ’ αυτή που αναφέρεται στο ‘γερούνδιο’, τους λόγους για τους οποίους ο τύπος σε *-οντας / -ώντας* είναι ‘μετοχή’ (‘participle’ κατά τους Quirk et al. 1985) και μάλιστα χρησιμοποιεί τον όρο ‘άκλιτη μετοχή’ –όρος αντιφατικός σύμφωνα με τους Καβουκόπουλο κ.ά. 2010– ενώ για τις μετοχές του παρακειμένου και ενεστώτα μεσοπαθητικής φωνής τον όρο ‘κλιτή μετοχή’. Οι Holton κ.ά. (1999) αποκαλούν τον άκλιτο ρηματικό τύπο ‘γερούνδιο’ / ‘gerund’, ενώ η Μόζερ (2005) ‘ρηματικό επίρρημα’, όρο αντίστοιχο του ξενόγλωσσου ‘converb’ του Haspelmath (1995). Στη σχολική *Γραμματική Ε’ και Στ’ Δημοτικού* των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2011) αν και έχουν υιοθετηθεί οι όροι ‘κλιτή’ vs ‘άκλιτη μετοχή’ για τους τύπους του ρήματος σε *-μένος, -η, -ο* και *-οντας / -ώντας*, αντίστοιχα, «η άκλιτη μετοχή ονομάζεται αλλιώς γερούνδιο», επιτείνοντας έτσι τη σύγχυση όσον αφορά την ορολογία, τη στιγμή που τόσο στο ΛΝΕΓ (1998) όσο και στο ΛΚΝ (1999) το γερούνδιο αποτελεί ξεχωριστό λήμμα από εκείνο της μετοχής, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και ο τύπος σε *-οντας / -ώντας*. Στη *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας Α’, Β’, Γ’ Γυμνασίου*, όμως, των Χατζησαββίδη & Χατζησαββίδου (2011) ο άκλιτος ρηματικός τύπος θεωρείται ξεκάθαρα μετοχή.

Όπως προαναφέραμε, ο τρόπος εκφράζεται και με την ‘κλιτή’ και με την ‘άκλιτη μετοχή’. Όμως, ενώ η ‘κλιτή μετοχή’ μπορεί να χρησιμοποιηθεί και επιρρηματικά –κι όχι μόνο ονοματικά– η ‘άκλιτη μετοχή’ ισοδυναμεί πάντοτε με ‘επιρρηματική έκφραση’ και προσδιορίζει αποκλειστικά το ρήμα, καθώς λόγω της ακλισίας της δεν υπάρχει γραμματική συμφωνία με το υποκείμενο ή κάποιον άλλον όρο της πρότασης. Γι’ αυτούς τους λόγους στην παρούσα μελέτη θ’ ασχοληθούμε μόνο με την ‘άκλιτη μετοχή’ σε *-οντας / -ώντας* που λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός, στην προκειμένη περίπτωση, του ‘κυρίως’ τρόπου.

Ο χρήστης σκόπιμα πολλές φορές επιλέγει να εκφραστεί μέσω της άκλιτης μετοχής επωφελούμενος της ασάφειας που του προσφέρει, καθώς –σε αντίθεση με τις

επιρρηματικές προτάσεις που εισάγονται με τους ενδεικτικούς για κάθε σημασία συνδέσμους— δεν είναι εύκολο ν’ αποσαφηνιστεί η σημασία της. Επίσης, εξαιτίας της ‘μη συνοπτικής άποψης’ —της γραμματικής κατηγορίας που εκφράζει το ‘σύνηθες’ και το ‘συνεχές’ και σχηματίζεται από το θέμα του ενεστώτα (Μόζερ 1997, 2005, 2007)— στην ενεργητική μετοχή του ενεστώτα (-οντας / -ώντας), ενυπάρχει και η σημασία του ‘ταυτόχρονου’ ή των ‘συνοδευτικών περιστάσεων’, ανεξάρτητα από τη σημασία που της αποδίδεται. Άλλοτε, η μετοχική φράση δεν εκφράζει αμιγώς μία σημασία αλλά κάποια μεικτή σημασία, όπως π.χ. τρόπο και αποτέλεσμα. Στον καθορισμό της σημασίας της φράσης της μετοχής συμβάλλουν, αφενός, τα συμφραζόμενα και αφετέρου, η λεξική σημασία του ρήματος και της μετοχής που το προσδιορίζουν. Σημαντικό ρόλο, επιπλέον, παίζει και η χρήση ερωτηματικών λέξεων και εκφράσεων (*πώς;*, *με ποιο τρόπο;*, *με ποιο όργανο / μέσον;*, *πότε;*, *γιατί;*, κ.λ.π.), αλλά και η αντικατάσταση της μετοχής με ισοδύναμες επιρρηματικές φράσεις και προτάσεις ή προθετικές φράσεις (Νάκας 2005).

Μετά από τις γενικές αυτές επισημάνσεις αναφορικά με τη χρήση της άκλιτης μετοχής, επανερχόμαστε με τις μετοχικές φράσεις που δηλώνουν τον ‘κυρίως’ τρόπο (βλ. Νάκας 2003, 2005, 2007):

[157] Τώρα ήταν η σειρά του Ρότζερς, που μόλις στο 3ο λεπτό πήγε *κουτσαίνοντας* στον πάγκο.

[158] Απομακρύνθηκε *παραπατώντας* κατά μήκος της παραλίας ώσπου έγινε μια σκιά μέσα στο σκοτάδι.

[159] Πλησίασε *ακροπατώντας* για να μην ξυπνήσει το μωρό.

[160] Μετά από λίγο έφυγε *τρέχοντας* σπαρταρώντας απ' τους λυγμούς.

Η χρήση του ερωτηματικού *πώς;* είναι και στην περίπτωση των μετοχών το βασικό διαφοροποιητικό κριτήριο των τροπικών έναντι των μετοχών άλλων κατηγοριών. Επειδή όμως πολλές φορές από μόνο του αυτό το κριτήριο είναι πολύ γενικό και δημιουργεί σύγχυση, ιδιαίτερα όσον αφορά τη διάκριση συναφών εννοιών, η συνδρομή κι άλλων κριτηρίων καθίσταται αναγκαία. Έτσι, οι μετοχικές φράσεις του ‘κυρίως’ τρόπου ισοδυναμούν σημασιολογικά / παραφράζονται με φράσεις επιρρήματος, εμπρόθετες ή και ουσιαστικού σπανιότερα: *κουτσαίνοντας* ([157]) = “κούτσα κούτσα”, *παραπατώντας* ([158]) = “με παραπατήματα”, *ακροπατώντας* ([159]) = “με ακροπατήματα” και *τρέχοντας* ([160]) = “τροχάδην, τρεχάλα”. Βέβαια, θα πρέπει να τονιστεί εδώ και η σημασιολογική συγγένεια μεταξύ του ρήματος της μετοχής και του κυρίου ρήματος,

οπότε η ρηματική διαδικασία που εκφράζεται με τη μετοχή εμφανίζεται ως ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η άλλη διαδικασία, αυτή που εκφράζει το κύριο ρήμα. Τη σημασιολογική αυτή συνάφεια παρατηρούμε ανάμεσα στο κύριο ρήμα και το ρήμα της μετοχής στα [157], [158], [159] και [160]: *πήγε κουτσαίνοντας, απομακρύνθηκε παραπατώντας, πλησίασε ακροπατώντας και έφυγε τρέχοντας*, όπου έχουμε ρήματα δηλωτικά κίνησης και οι μετοχές εκφράζουν τον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η κίνηση αυτή (βλ. και Nedjalkov 1998). Η απουσία αυτής της σημασιολογικής σχέσης συνεπάγεται και διαφορετική ερμηνεία της μετοχικής φράσης. Η μετοχή τότε δεν δηλώνει πλέον τον τρόπο, αλλά τις 'συνοδευτικές περιστάσεις', όπως συμβαίνει στο [160] με τη μετοχική φράση *σπαρταρώντας* η οποία αν και προσδιορίζει όπως και η *τρέχοντας* το ρήμα *έφυγε*, εντούτοις δε συνδέονται σημασιολογικά. Τη διαφορετική ερμηνεία ενισχύει, εξάλλου, και η συμπαράθεση των δύο μετοχικών φράσεων, ενδεικτική της διαφορετικής σημασίας τους.

Εκτός των ρημάτων που εκφράζουν κίνηση και τα λεκτικά ρήματα αποτελούν μία σημαντική κατηγορία ρημάτων που χρησιμοποιούνται για τη δήλωση του τρόπου ([161] – [167]):

- [161] Το συνέδριο δεν είναι θέατρο μονομαχιών, αλλά ένα βήμα ευθύνης, είτε ο Κ. Σκανδαλίδης *επαναλαμβάνοντας* τις γνωστές του θέσεις περί ενότητας.
- [162] Αυτό ανακοίνωσε, *μιλώντας* στο MEGA ο Αναπληρωτής Υπουργός Υγείας.
- [163] Οι άνθρωποι του Ολυμπιακού έκαναν λόγο για "κλίμα τρομοκρατίας" στο ΟΑΚΑ ενώ η πλευρά του Παναθηναϊκού απάντησε *κατηγορώντας* τους "ερυθρόλευκους" για "παραλήρημα παραπληροφόρησης".
- [164] Χθες, εξάλλου, περίπου 500 μαθητές από σχολεία των βορείων προαστίων συγκεντρώθηκαν στο υπουργείο Παιδείας στο Μαρούσι και διαμαρτυρήθηκαν *φωνάζοντας* συνθήματα για τις ελλείψεις σε βιβλία.
- [165] Βέβαια οι εργασίες θα ξεκινήσουν σε τρεις με τέσσερις μήνες, *υπογράμμισε, τονίζοντας* πως το έργο θα συμβάλει σημαντικά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων στην παραλίμνια περιοχή.
- [166] Η Τουρκία μάς επιτίθεται ήδη, *κατηγορώντας* μας ότι ενισχύουμε την τρομοκρατία.
- [167] Εξαπέλυσε επίθεση εναντίον της Τουρκίας, *κατηγορώντας* την ότι επιδιώκει να πλήξει την Ελλάδα με συκοφαντικές επιθέσεις και *επισημαίνοντας* ότι είναι υπόλογη στη διεθνή κοινότητα για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Οι μετοχικές φράσεις *επαναλαμβάνοντας* ([161]), *μιλώντας* ([162]), *κατηγορώντας* ([163]), *φωνάζοντας* ([164]), *τονίζοντας* ([165]), *κατηγορώντας* ([166]), *κατηγορώντας* και *επισημαίνοντας* –αφού συνδέονται παρατακτικά ([167]) προσδιορίζουν τις συγγενείς σημασιολογικά ρηματικές φράσεις *είπε*, *ανακοίνωσε*, *απάντησε*, *διαμαρτυρήθηκαν*, *υπογράμμισε*, *επιτίθεται* και τη ρηματική περιφραση *εξάπελυσε επίθεση*, αντίστοιχα. Κάποιες φορές, μάλιστα, λόγω του ότι είναι τόσο στενή η συνάφεια μεταξύ του κυρίου ρήματος και της μετοχής, αφενός, αλλά και αφετέρου, λόγω του ότι το κύριο ρήμα δεν έχει κάποιο συντακτικό εξάρτημα, όπως αντικείμενο ή προσδιορισμό (περίπτωση στην οποία οι δύο συναφείς διαδικασίες / ενέργειες συμπαρατίθενται χωρίς την παρεμβολή κάποιου όρου της πρότασης), θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ρηματική φράση μπορεί ν' αφομοιωθεί από τη μετοχική, διατηρώντας όμως τη χρονική βαθμίδα της. Με άλλα λόγια, φράσεις όπως: *απάντησε κατηγορώντας* ([163]), *διαμαρτυρήθηκαν φωνάζοντας* ([164]) θα μπορούσαν να ισοδυναμούν με τα “κατηγόρησε” και “φώναξαν”, αντίστοιχα. Παρομοίως, στο [166] (...*μάς επιτίθεται ήδη, κατηγορώντας μας...*), παρόλο που το κύριο ρήμα δέχεται αντικείμενο, εντούτοις, επειδή ίσως το αντικείμενο είναι το ίδιο με αυτό της μετοχής, μία ισοδύναμη παράφραση θα ήταν : “μάς κατηγορεί ήδη”.

Πέρα από τις δύο μεγάλες κατηγορίες ρημάτων που προαναφέρθηκαν, των ρημάτων κίνησης και των λεκτικών, και άλλα ρήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη δήλωση του τρόπου, όπως στο [168]:

[168] Η Αστυνομία ξεκίνησε την έρευνα για να μάθει ποιος είναι, *αναζητώντας* τα στοιχεία του μέσω δακτυλοσκοπικής εξέτασης

όπου το *αναζητώντας* δηλώνει κι αυτό τον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται το κύριο ρήμα, αφού κι εδώ διαπιστώνεται σημασιολογική συνάφεια. Επιπλέον, η συμπάρθεση της μετοχής με τον προσδιορισμό του μέσου –*μέσω δακτυλοσκοπικής εξέτασης*– μας βοηθάει ν' αποσαφηνίσουμε πληρέστερα τον σημασιολογικό ρόλο του *αναζητώντας*, αποκλείοντας έτσι την ερμηνεία του ως μετοχής του μέσου.

Στο επόμενο εκφώνημα ([169]) οι μετοχικές φράσεις *αντλώντας*, *καταθέτοντας* και *πληρώνοντας* είναι τροπικές, διευκρινιστικές της προθετικής φράσης *με ευελιξία*.

[169] Εναλλακτικά, η Εθνική Τράπεζα δίνει τη δυνατότητα του «Ανοιχτού Εθνοδανείου», μέσω του οποίου ο πελάτης έχει στη διάθεσή του ένα εγκεκριμένο πιστωτικό όριο, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιεί με ευελιξία, *αντλώντας* και

καταθέτοντας χρήματα, σύμφωνα με την οικονομική του ευχέρεια και *πληρώνοντας* τόκους μόνο για το οφειλόμενο ποσό.

Μεικτή σημασία δηλώνουν οι μετοχές στα [170] και [171]. Ειδικότερα, η μετοχική φράση *απαντώντας* στο [170] εκφράζει όχι μόνο τον τρόπο αλλά και τον σκοπό (= “με σκοπό να απαντήσει...”). Μεταφορική κίνηση έχουμε στο [171] και κατά συνέπεια, η *δονώντας* ερμηνεύεται ως τροπική. Σ’ αυτή όμως τη σημασία θα πρέπει να προστεθεί κι αυτή του αποτελέσματος. Πρόκειται για μία τροπικο-αποτελεσματική μετοχή που θα την παραφράζαμε “έτσι, ώστε να δονεί...”.

[170] Για όλα τα χαρακτηριστικά στοιχεία των σεισμών μιλά στην «Ε» ο Σταύρος Τάσος, σεισμολόγος ερευνητής του Γεωδυναμικού Ινστιτούτου του Αστεροσκοπείου Αθηνών, *απαντώντας* σε ερωτήσεις που έχουν να κάνουν με τον Εγκέλαδο, που δεν ξεχνά, τις τελευταίες ημέρες, συχνά πυκνά να υπενθυμίζει την παρουσία του.

[171] Ανέβηκε [η κραυγή] ανάλαφρα προς τα πάνω *δονώντας* την ατμόσφαιρα της ανήσυχης νύχτας.

Γ.3.6.5. Δευτερεύουσες προτάσεις δηλωτικές του τρόπου

Εκτός των πιο πάνω κατηγοριών ο τρόπος μπορεί να δηλωθεί και με δευτερεύουσες προτάσεις οι οποίες λειτουργούν ως επιρρηματικοί προσδιορισμοί. Οι δευτερεύουσες επιρρηματικές προτάσεις, λόγω της έκτασής τους, έχουν τη δυνατότητα να μας δίνουν περισσότερες πληροφορίες σε σχέση με τα επιρρήματα ή ακόμη και με τις προθετικές φράσεις, με αποτέλεσμα να προσδίδουν μεγαλύτερη σαφήνεια στο μήνυμα.

Το αναφορικό επίρρημα *όπως* –σε μία από τις χρήσεις του– εισάγει αυτού του είδους τις προτάσεις, τις αναφορικές επιρρηματικές του τρόπου, όπως μπορούμε να δούμε και στα παραδείγματα τα οποία ακολουθούν ([172] – [174]):

[172] Οι υπόλοιπες ρυθμίσεις έχουν κυρίως αισθητικά αποτελέσματα, οπότε ο χρήστης μπορεί να τις αλλάξει *όπως νομίζει*.

[173] Στο μεσοδιάστημα υπουργεία και δήμοι οφείλουν να συμβάλουν *όπως μπορούν* στην αναζήτηση της χαμένης ανταγωνιστικότητας.

[174] Απουσιάζουν οι χώροι στάθμευσης, όπου θέλει και *όπως θέλει* παρκάρει ο καθένας.

Οι δευτερεύουσες προτάσεις *όπως νομίζει* [172], *όπως μπορούν* [173], *όπως θέλει* [174] είναι προσδιορισμοί των ρημάτων των προτάσεων από τις οποίες εξαρτώνται (*να αλλάξει, να συμβάλουν και παρκάρει*, αντίστοιχα) και εκφράζουν τον τρόπο. Όπως όμως επισημαίνουν οι Κλαίρης και Μπαμπινιώτης (2005) οι εξαρτημένες αυτές προτάσεις δεν μπορούν να θεωρηθούν αμιγώς τροπικές, αφού το *όπως* «δεν μπορεί ν' αποσυνδεθεί από τη λειτουργία τής αναφοράς». Στο [174] η εξαρτημένη πρόταση προτάσσεται, οπότε έχουμε εμφατικό / αντιδιασταλτικό υπερτονισμό της: «όχι μόνο παρκάρει ο καθένας όπου θέλει, αλλά και *όπως θέλει*». Η σύνδεση του αναφορικού επιρρήματος *όπως* με τον τρόπο διαπιστώνεται και με την παράφραση του προαναφερόμενου επιρρήματος με το λέξιμα *τρόπος* («με όποιον τρόπο ...» «με τον τρόπο που...»). Μάλιστα, σύμφωνα με τους προαναφερόμενους γλωσσολόγους, αυτή τη «λεξικοποιημένη δήλωση του τρόπου», τη χρήση, με άλλα λόγια, της εμπρόθετης ονοματικής φράσης *με τον τρόπο* και του αναφορικού *που*, τη συναντάμε στις περιπτώσεις που θέλουμε να δώσουμε έμφαση στη δήλωση του τρόπου ([175] – [177]):

[175] Ελπίζω να βοηθήσω την ομάδα *με τον τρόπο που μπορώ*.

[176] Προφανώς ο καθένας έχει δικαίωμα να διασκεδάζει και να εκφράζεται *με τον τρόπο που επιθυμεί*.

[177] Περιηγηθείτε *ακριβώς με τον τρόπο που θέλετε* με τα θέματα, τις εφαρμογές και τις επεκτάσεις του Chrome.

Οι προτάσεις που εισάγονται με την έκφραση *με τον τρόπο που* εκφέρονται με οριστική (Σαραφίδου 2003). Συχνά στην έκφραση αυτή μπορεί να προτάσσεται ο 'υποδιορισμός εστίασης' *ακριβώς* ([177]). Το λέξιμα αυτό μπορεί επίσης να προηγείται και από το σημασιολογικά αντίστοιχο με την προαναφερόμενη προθετική φράση, επίρρημα *όπως* ([178]) ή και να το ακολουθεί ([179]):

[178] Όμως τώρα έχετε τη δυνατότητα να αγωνιστείτε *ακριβώς όπως θέλετε*.

[179] Μία πιθανή εξήγηση που δίνεται είναι ότι ο δανεισμός ουσιαστικά προσφέρει στον επιχειρηματία κεφάλαια, αλλά και την ευελιξία να τα αξιοποιήσει *όπως ακριβώς ο ίδιος εκτιμά*.

Αλλά και ο σύνθετος σύνδεσμος *χωρίς να* εισάγει προτάσεις που εκφράζουν, επίσης, τον τρόπο ([180] – [182]) και ισοδυναμούν σημασιολογικά με προθετικές ή επιρρηματικές φράσεις. Έτσι, η εξαρτημένη πρόταση *χωρίς να κοπιάσουν* στο [180] μπορεί ν' αντικατασταθεί με την ισοδύναμη προθετική φράση *χωρίς κόπο* ή και με την επιρρηματική φράση *άκοπα*. Το ίδιο συμβαίνει και με τις προτάσεις *χωρίς να καταπονείτε τη μέση σας* ([181]) και *χωρίς να κουραστείτε* ([182]) που μπορούν ν' αντικατασταθούν με τις φράσεις *χωρίς καταπόνηση* και *χωρίς κούραση*, αντίστοιχα. Ενδεικτικό του ότι οι εξεταζόμενες δευτερεύουσες προτάσεις σημαίνουν τον τρόπο είναι και η συνδετική τους παράταξη με άλλες φράσεις που έχουν τον ίδιο σημασιολογικό ρόλο και την ίδια συντακτική λειτουργία με αυτές (προσδιορισμοί του τρόπου) όπως οι *με ευκολία* στο [181], *γρήγορα* και *εύκολα* στο [182].

[180] Τα νέα είναι ευχάριστα για όσους επιθυμούν να αποκτήσουν ένα καλογυμνασμένο σώμα αφού μπορούν να το πετύχουν *χωρίς να κοπιάσουν*.

[181] Οι τηλεσκοπικοί σωλήνες της Miele μπορούν να προσαρμοστούν σε συγκεκριμένο ύψος εργασίας με το άγγιγμα ενός κουμπιού, ώστε να μπορείτε να κάνετε χρήση της σκούπας με ευκολία και *χωρίς να καταπονείτε τη μέση σας*.

[182] Βάλτε σε τάξη το σπίτι σας γρήγορα, εύκολα και *χωρίς να κουραστείτε*.

Γ.3.7. Η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών του 'κυρίως' τρόπου

Η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι ένα πολύ σημαντικό κριτήριο που σε συνδυασμό και με άλλα κριτήρια μας οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα αναφορικά με την υποκατηγοριοποίησή τους. Με τη χρήση, επομένως, αυτού του κριτηρίου μπορούμε να διακρίνουμε τα επιρρηματικά του τρόπου από επιρρηματικά άλλων κατηγοριών αλλά, επιπλέον, και τις υποκατηγορίες (ΤΡΟΠ₀₋₄) των 'κυρίως' τροπικών επιρρηματικών (βλ. Bartsh 1976, Νάκας 1987).

Ο κατεξοχήν τρόπος με τον οποίο συνδέονται οι 'κυρίως' τροπικοί προσδιορισμοί, ή, μάλλον, διορισμοί του τρόπου ($\Delta(\text{IOP})_{\text{ΤΡΟΠ}}$) είναι η παράταξη

$$\Delta^1\text{ΤΡΟΠ} \bullet \Delta^2\text{ΤΡΟΠ} [\text{P}], \Delta^1\text{ΤΡΟΠ} \neq \Delta^2\text{ΤΡΟΠ}:$$

[183] Μασάτε *αργά* και *καλά*. $\Delta\text{ΤΡΟΠ}_0 \bullet \Delta\text{ΤΡΟΠ}_1$ [P]

[184] Οι καμπάνες της εκκλησίας χτυπούσαν *γρήγορα* και *δυνατά*. $\Delta\text{ΤΡΟΠ}_0 \bullet \Delta\text{ΤΡΟΠ}_0$ [P]

[185] *Οι καμπάνες της εκκλησίας χτυπούσαν *γρήγορα* και *αργά*.

Στα [183] και [184] συνδέονται παρατακτικά τα επιρρηματικά *αργά* και *καλά* / *γρήγορα* και *δυνατά* που βρίσκονται στο ίδιο συντακτικό επίπεδο και επιτελούν την ίδια λειτουργία (ΔΙΟΡΙΣΜΟΙ) αλλά συμφωνούν και ως προς τον σημασιολογικό ρόλο. Το πρώτο ζευγάρι των ΔΤΡΟΠ₀ ανήκει σε διαφορετικές υποκατηγορίες (ΤΡΟΠ₀ και ΤΡΟΠ₁), ενώ το δεύτερο ζευγάρι στην ίδια υποκατηγορία (ΤΡΟΠ₀). Για να είναι όμως πάντα δυνατή η συμπλοκή δύο ΔΤΡΟΠ της ίδιας υποκατηγορίας, στην προκειμένη περίπτωση ΤΡΟΠ₀ ([184]) θα πρέπει αυτοί να προσδιορίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά ή, αλλιώς, να συνιστούν διαφορετικές συμπληρωματικές εκφράσεις (coordinates), στο σημασιολογικό ποιόν του ρήματος: *Οι καμπάνες [] χτυπούσαν γρήγορα_[ταχύτητα] και δυνατά_[ένταση]*. Διαφορετικά, το εκφώνημα που προκύπτει είναι αντιγραμματικό ([185]) καθώς το *γρήγορα* και το *αργά* αλληλοαποκλείονται με βάση το σημασιολογικό τους ποιόν, αφού και τα δύο αναφέρονται στην ταχύτητα.

Αν και η συμπλοκή είναι ο κανόνας για τη σύνδεση των ‘κυρίως’ τροπικών επιρρηματικών, εντούτοις σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δυνατή και η προσάρτησή τους (Σχετικά με την προσάρτηση διορισμών του τρόπου και παραδιορισμών διαθεσιακών βλ. την ενότητα «Η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών»):

- [186] (α) ?Ο Νίκος γράφει *καλά αργά*. ΔΤΡΟΠ₀ [ΔΤΡΟΠ₁ [P]]
 (α₁) Εάν/Όταν/Κάθε φορά που ο Νίκος γράφει *καλά*, γράφει *αργά*.
 (β) ?Ο Νίκος γράφει *αργά καλά*. ΔΤΡΟΠ₁ [ΔΤΡΟΠ₀ [P]]
 (β₁) Εάν/Όταν/Κάθε φορά που ο Νίκος γράφει *αργά*, γράφει *καλά*.

Στα [186α-β] έχουμε την προσάρτηση ενός ΔΤΡΟΠ₀ (*αργά*) κι ενός ΔΤΡΟΠ₁ (*καλά*) η οποία είναι δυνατή αν οι προτάσεις εκληφθούν ως γενικές-καθολικές κι όχι ως μερικές, αν δηλ. οι προτάσεις ερμηνευθούν υποθετικά: [186α₁] και [186β₁], αντίστοιχα.

Γ.3.8. Σχέση των τροπικών επιρρηματικών με άλλες σημασιολογικές κατηγορίες

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τις κατηγορίες εκείνες των επιρρημάτων οι οποίες σχετίζονται με τα τροπικά επιρρήματα. Κάποιες από τις κατηγορίες αυτές μπορεί να εκφράζουν, ανάλογα με το γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο απαντούν, τότε τον τρόπο και τότε κάποια άλλη σημασία ή ακόμη τον τρόπο μαζί με κάποια άλλη ή άλλες σημασίες: μεικτές σημασίες (semantic blends), οι οποίες όμως δεν είναι πάντα ευδιάκριτες.

Γ.3.8.1. Τροπικά και ποσοτικά / διαβαθμιστικά επιρρηματικά

Όπως συμβαίνει και με άλλες κατηγορίες επιρρημάτων έτσι και επιρρήματα που δηλώνουν τον τρόπο άλλοτε μπορούν να συμπεριφέρονται και ως διαβαθμιστικά (degree) επιρρήματα (βλ. Νάκας 1987).

Σημαντικό ρόλο στην αλλαγή σημασίας διαδραματίζει η γραμματική κατηγορία του προσδιοριζόμενου όρου:

[187](α) Στο δεύτερο ημίχρονο ο Παναθηναϊκός έριξε το ρυθμό του παιχνιδιού και διαχειρίστηκε *εξαιρετικά* το υπέρ του προβάδισμα.

(β) Στο συγκριτικό τεστ πάντως τα κατάφερε *εξαιρετικά* καλά.

(β₁) *...επειδή, *εξαιρετικά*, τα κατάφερε καλά.

[188] (α) Η Άρσεναλ έπαιξε *τρομερά* στο πρώτο ημίχρονο.

(β) Έζησε *τρομερά* δύσκολα αλλά με αυτάρκεια.

(β₁) *...επειδή, *τρομερά*, έζησε δύσκολα.

Στα [187α] και [188α] τα *εξαιρετικά* και *τρομερά* προσδιορίζουν τα ρήματα *διαχειρίστηκε* και *έπαιξε*, αντίστοιχα, είναι διορισμοί του τρόπου (ΔΤΡΟΠ) που έχουν τη σημασία ‘‘πάρα πολύ καλά’’, ενώ στα [187β] και [188β] τα ίδια λεξήματα προσδιορίζουν τα τροπικά επιρρήματα *καλά* και *δύσκολα* κι έτσι αποκτούν σημασία διαβαθμιστική (= πάρα πολύ). Εδώ έχουμε συνδυασμό δύο διορισμών (τρόπου και διαβάθμισης) που βρίσκονται σε σχέση παραπληρωματική ([ΔΙΑΒΑΘΜ [ΔΤΡΟΠ]] [P]), καθώς τα παραπληρώματα δεν μπορούν να μετακινηθούν μόνα τους στην αρχή της πρότασης χωρίς τα εξαρτώμενα επιρρήματα ([187β₁], [188β₁]).

Εκτός της μεταβολής που επέρχεται στη σημασία επιρρημάτων ανάλογα με το αν προσδιορίζουν κάποιο ρήμα ή επίρρημα, αλλαγή σημασίας παρατηρούμε και όταν ένα επίρρημα προσδιορίζει διαφορετικά ρήματα. Η λεξική σημασία του ρήματος φαίνεται, επομένως, να καθορίζει την ερμηνεία του επιρρηματος που το προσδιορίζει. Κάποια επιρρήματα εμφανίζονται με ορισμένους τύπους ρημάτων ενώ με κάποιους άλλους τύπους δεν τα συναντάμε. Σύμφωνα με τον Dik (1975, 1978, 1997) τα μόνο ρήματα που δεν προσδιορίζονται από τροπικά επιρρήματα είναι αυτά που εμπεριέχουν τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά [-ελεγχόμενο] [-δυναμικό], που αναφέρονται, με άλλα λόγια, σε ‘Καταστάσεις’ (States). Αλλά και οι Lakoff (1973) και Katz (2000a, 2000b, 2000c, 2003) υποστηρίζουν ότι τα τροπικά επιρρήματα εμφανίζονται μόνο με ρήματα που αναφέρονται σε ‘συμβάντα’ (events) –‘δυναμικά’ (dynamic) ρήματα– κι όχι με ‘στατικά’

(stative) ρήματα. Εντούτοις, υπάρχουν ‘στατικά ‘τροπικά’ (‘stative ‘manner’’) επιρρήματα (Katz 2000c, 2003) όπως λ.χ. τα *καλά*, *παθιασμένα* που συνδυάζονται με τα στατικά ρήματα *γνωρίζω*, *αγαπώ*, αντίστοιχα, και μόνο μ’ αυτά (αυστηρή ‘λεξική επιλογή’ / ‘lexical selection’). Στην περίπτωση αυτή τα επιρρήματα ερμηνεύονται ως προσδιορισμοί διαβάθμισης ([189α], [190α]) ενώ όταν προσδιορίζουν δυναμικά ρήματα λειτουργούν ως τροπικοί προσδιορισμοί ([189β], [190β]):

[189] (α) Δεν τον γνώριζε *καλά*.

(β) Της είπανε πως χορεύει *καλά*.

[190] (α) Τον αγάπησε *παθιασμένα*.

(β) Τον αγκάλιασε και τον φίλησε *παθιασμένα*.

Ωστόσο, η Vermeire (1979) θεωρεί ότι ακόμη και ρήματα όπως τα αμέσως παραπάνω μπορούν να έχουν το χαρακτηριστικό [+ελεγχόμενο] κι έτσι σε συνδυασμούς όπως: *γνωρίζω καλά* ή *αγαπώ παθιασμένα* δεν είναι αδύνατη κάποια τροπική ερμηνεία των προσδιορισμών. Επιπλέον, υποστηρίζει –σωστά κατά τη γνώμη μας– ότι επιρρήματα αυτού του είδους είναι συνήθως τροπικά (θέση που ενισχύεται από τον Katz πιο πάνω που τα χαρακτηρίζει ‘στατικά ‘τροπικά’’) με κάποιο ενυπάρχον χαρακτηριστικό που δηλώνει ένταση και το οποίο όμως μπορεί, ανάλογα με το ρήμα που το επίρρημα προσδιορίζει, άλλοτε να υπερισχύει. Θα μπορούσαμε, επομένως, να πούμε ότι τόσο στο *καλά* ([189]) όσο και στο *παθιασμένα* ([190]) ενυπάρχει ο τρόπος με τον βαθμό, υπερισχύοντας εμφανώς όμως ο τρόπος στις (β) περιπτώσεις (= ωραία, με πάθος, αντίστοιχα) ενώ ο βαθμός στις (α) περιπτώσεις (= πολύ / σε μεγάλο βαθμό).

Ας δούμε μερικά ακόμη παραδείγματα:

[191](α) Προσπαθούσαν επί αρκετή ώρα να με πείσουν πως μου μιλούν *σοβαρά*.

(β) Σε πολλούς τομείς η δημόσια διοίκηση νοσεί, και μάλιστα νοσεί *σοβαρά*.

(γ) Η αστυνομία ερευνά *σοβαρά* τις περιπτώσεις πιθανής διαφθοράς και παρακώλυσης ερευνών.

[192](α) Ο Ιρανός πρόεδρος μίλησε *σκληρά* σχετικά με τις διεθνείς κυρώσεις κατά της χώρας.

(β) Οι παγκόσμιοι ηγέτες πιέζουν *σκληρά* για την επίτευξη συμφωνίας.

[193](α) Συχνά τα παιδιά μιλούν *άσχημα* γιατί επιθυμούν να τραβήξουν την προσοχή σας.

(β) Τους τραυμάτισε *άσχημα* και τους έστειλε στο νοσοκομείο!

Η σημασιολογική διαφορά του επιρρήματος *σοβαρά* στα [191α] και [191β] καθορίζεται, όπως έχουμε αναφέρει και για το *καλά*, από τον τύπο του ρήματος που προσδιορίζει. Το ‘δυναμικό’ ρήμα *μιλούν* αποδίδει στο επίρρημα τροπική σημασία (= με σοβαρότητα) ενώ το ‘στατικό’ ρήμα *νοσεί* του αποδίδει διαβαθμιστική σημασία (= πολύ). Στα επόμενα εκφωνήματα τα ρήματα *μίλησε / πιέζουν* ([192]) και *μιλούν / τραυμάτισε* ([193]) είναι δυναμικά κι αυτό σημαίνει ότι μπορούν να συνδυάζονται με επιρρήματα είτε τροπικά, είτε διαβαθμιστικά ή και με τα δύο, οπότε στην τελευταία περίπτωση η ερμηνεία των επιρρημάτων καθίσταται πιο δύσκολη. Μπορεί όμως ν’ αποσαφηνιστεί αφενός με τη χρήση των ερωτηματικών λέξεων *πώς;*, *με ποιο τρόπο;* (για τα τροπικά), *πόσο (πολύ);*, *σε ποια έκταση / ένταση;*, *σε ποιο βαθμό;* (για τα διαβαθμιστικά) και αφετέρου της παράφρασης (“με ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ}” / “με ΟΥΣ_{ΕΠΙΡΡ}” και “σε ΕΠΙΘ_{ΕΠΙΡΡ} βαθμό / έκταση”, αντίστοιχα) ή όταν αυτή δεν είναι δυνατή ή δεν οδηγεί σε ασφαλή συμπεράσματα, τα συμφραζόμενα μπορεί να άρουν την ασάφεια. Ειδικότερα, στα [192α] και [193α] τα επιρρήματα *σκληρά* και *άσχημα* έχουν τροπική ανάγνωση, σημαίνουν “με σκληρό τρόπο” / “με σκληρότητα” και “με άσχημο τρόπο”, αντίστοιχα, ενώ στα [192β] και [193β] δηλώνουν τον βαθμό (= πολύ). Βέβαια, το *άσχημα* στο [193β] θα μπορούσε καλύτερα ν’ αναλυθεί ως “με τέτοιο τρόπο και σε τέτοια έκταση που είχε σαν αποτέλεσμα την άσχημη κατάστασή τους”. Πρόκειται για ένα συνδυασμό βαθμού / έντασης (intensification), τρόπου και αποτελέσματος (Quirk κ.ά. 1985). Παρόμοια και στο [191γ] έχουμε μάλλον μία μεικτή ερμηνεία (τρόπος και βαθμός) του επιρρήματος *σοβαρά*: “με σοβαρότητα και σε έκταση / σε βάθος”.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε κάποια επιρρηματικά τα οποία φαίνεται ότι εμπίπτουν στους τροπικούς προσδιορισμούς αφού απαντούν στην ερώτηση *πώς;*, το κατεξοχήν κριτήριο διαφοροποίησής τους από άλλες κατηγορίες επιρρηματικών. Όμως πρόκειται κι εδώ μάλλον για ειδικές (μεικτές) κατηγορίες:

[194] Τα προϊόντα πετρελαίου συνήθως πωλούνται *με το λίτρο*.

[195] Κατά την προφορική εξέταση οι υποψήφιοι εξετάζονται *ανά ζεύγη*.

[196] Αγοράστε καλά και φτηνά ρούχα *με το κιλό*.

[197] Στη συνέχεια ο Βραζιλιάνος τεχνικός τους χώρισε *σε ομάδες των πέντε ατόμων* και δούλεψε στον τομέα της τακτικής.

[198] Δουλεύει *με το κομμάτι*.

Επιρρηματικά όπως τα παραπάνω η Bartsch (1976) τα εξετάζει μαζί με τα επιρρηματικά του τρόπου και τα θεωρεί ως ειδικές κατηγορίες ‘ποσοδεικτών’ (quantifiers). Ειδικότερα, οι προθετικοί προσδιορισμοί *με το λίτρο* [194], *ανά ζεύγη* [195] ποσοτικοποιούν κατά κάποιον τρόπο το υποκείμενο ενώ οι προσδιορισμοί *με το κιλό* [196] και *σε ομάδες των πέντε ατόμων* [197] ποσοτικοποιούν το αντικείμενο της πρότασης. Διαφορετική είναι η σημασιολογική λειτουργία της φράσης *με το κομμάτι* στο [198] η οποία ποσοτικοποιεί τη ρηματική διαδικασία.

Θεωρούμε ότι τα επιρρηματικά των παραδειγμάτων [194] – [198] δηλώνουν τον τρόπο (π.χ. τον τρόπο πώλησης των προϊόντων πετρελαίου, εξέτασης των υποψηφίων κ.λ.π.) με τη χρήση κάποιου είδους ποσοδεικτών όπως είναι το λίτρο, το ζεύγος κ.ά.

Γ.3.8.2. Τρόπος και αποτέλεσμα

Μία μεικτή σημασία στην οποία θ’ αναφερθούμε είναι αυτή του τρόπου και του αποτελέσματος. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επιρρήματα της υποκατηγορίας ΤΡΟΠ₁, της Bartsch (1976) όπως: *ευχάριστα*, *θαυμάσια*, *εκπληκτικά* κ.ά. (βλ. και Νάκα 1987).

Ας θεωρήσουμε λοιπόν το εκφώνημα:

[199](α) Η Μαρία σιδερώνει *θαυμάσια*.

Το *θαυμάσια*, αν και με μια πρώτη ανάγνωση μπορεί να θεωρηθεί ως τροπικός προσδιορισμός, είναι ένας τροπικο-αποτελεσματικός προσδιορισμός. Επομένως, η ακριβής παράφραση του [199α] είναι:

[199](β) Η Μαρία σιδερώνει *έτσι /με τέτοιο τρόπο, ώστε/που* τη θαυμάζει κανείς.

Εδώ, ο τρόπος της διαδικασίας ή της ενέργειας δεν περιγράφεται άμεσα από τον τροπικό προσδιορισμό, αλλά μάλλον έμμεσα μέσω των συνεπειών που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο επιτελείται η διαδικασία ή η ενέργεια. Η δευτερεύουσα αποτελεσματική πρόταση που εισάγεται με το *ώστε/που* δηλώνει αυτές τις συνέπειες, ενώ το τροπικό αντεπίρρημα *έτσι/με τέτοιο τρόπο* –στο οποίο αναφέρεται η δευτερεύουσα πρόταση, χωρίς όμως να εκφράζεται μ’ αυτό– απεικονίζει την αιτία των συνεπειών. Αυτές οι προτάσεις του *ώστε/που* είναι προτιμότερο να θεωρούνται ως δευτερεύουσες αποτελεσματικές προτάσεις συνδεσμικού τύπου, ενώ ο τρόπος δηλώνεται

μόνο με το αντεπίρρημα *έτσι/με τέτοιο τρόπο*, όπως δείχνει, άλλωστε, και η ανάλυση που ακολουθεί (παραβλέπουμε τους χρονικούς δείκτες των σχημάτων της Bartsch):

[199](γ) (EZ)(Αίτιο((iv)[Z((ir)(P(x₁,r) . Διαδικ-Σιδερώματος(r))])* (v)),

(iv)[θαυμάζει ((ix) ομιλητής της (x, Π_[199β])])* (v))),

όπου v = μεταβλητή ενός συμβάντος (event) ή μιας περίπτωσης (circumstance)

και * = ονοματοποίηση της έκφρασης μέσα στις αγκύλες (αποδίδεται στο v).

Σύμφωνα με το [199γ] υπάρχει ένα κατηγορημα Z έτσι ώστε για το Z ισχύει το εξής: το ότι η διαδικασία σιδερώματος r του x₁ χαρακτηρίζεται από το Z είναι η αιτία για το ότι ο ομιλητής θαυμάζει ή, αλλιώς, προκαλεί την ευχαρίστηση του ομιλητή. Βέβαια, το συμβάν της διαδικασίας του σιδερώματος –κι όχι η ίδια η διαδικασία– είναι αυτό που προκαλεί την ύπαρξη την κατάστασης του θαυμασμού του ομιλητή. Με τη μεταβλητή Z απεικονίζεται ο τροπικός προσδιορισμός που δηλώνεται με το τροπικό αντεπίρρημα *έτσι/με τέτοιο τρόπο*.

Αλλά και για την επόμενη πρόταση η ανάλυση που προτείνεται από τη Bartsch είναι παρόμοια με αυτή στο [199γ]:

[200] Η Μαρία ράβει *ωραία*.

↔ Η Μαρία ράβει έτσι/με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτό που ράβει είναι ωραίο.

↔ (EZ)(Αίτιο((iv)[Z((ir)(P(x₁,r) . Διαδικ-Ραψίματος(r))])* (v)),

(iv) [ωραίο ((iy) ράβει (x₁, y))])* (v)))

Και στην περίπτωση αυτή ο τροπικός προσδιορισμός που δηλώνεται με το τροπικό αντεπίρρημα *έτσι/με τέτοιο τρόπο* δεν περιγράφει άμεσα τον τρόπο μιας διαδικασίας ή ενέργειας. Πρόκειται και εδώ για έναν τροπικο-αποτελεσματικό προσδιορισμό που δε χαρακτηρίζει την ίδια τη διαδικασία, όπως συμβαίνει με τους αμιγώς τροπικούς προσδιορισμούς, αλλά το προϊόν αυτής.

Ο Geuder (2000) ονομάζει αυτά τα επιρρήματα, που σχετίζονται με την έκβαση ενός συμβάντος, ‘αποτελεσματικά επιρρήματα’ (resultative adverbs) και τα διακρίνει από τα τροπικά, όπως και η Eckardt (2003). Οι Bonami κ.ά. (2004) όμως, θεωρούν ότι δεν είναι ξεκάθαρο αν τα επιρρήματα αυτού του είδους ανήκουν στα τροπικά ή συνιστούν μία ξεχωριστή σημασιολογική κατηγορία, αυτή των αποτελεσματικών.

Σύμφωνα με τον Geuder, τα αποτελεσματικά επιρρήματα –σ’ αντίθεση με τα τροπικά– δεν προσδιορίζουν συμβάντα αλλά αναφέρονται σε ‘επακόλουθα αντικείμενα’

(resultant objects) που απορρέουν από τη λεξική σημασία των προσδιοριζόμενων ρημάτων. Στα παραδείγματα [201] – [203] που έχουν αντληθεί από τον ίδιο

[201] Αυτοί διακόσμησαν το δωμάτιο *όμορφα*.

[202] Αυτή τύλιξε το δώρο *ωραία*.

[203] Αυτή ντύθηκε *κομψά*.

[203´] Αυτή *κομψά* ντύθηκε

τα αντικείμενα αυτά –‘επακόλουθα αντικείμενα’– δηλώνονται με τα ουσιαστικά *διακόσμηση*, *τύλιγμα* και *ντύσιμο* που προέρχονται από τα αντίστοιχα ρήματα (*διακόσμησαν*, *τύλιξε*, *ντύθηκε*). Πρόκειται για ρήματα που επιτρέπουν ‘ονοματοποιήσεις του αποτελέσματος’ (result nominalisations): *όμορφη* διακόσμηση, *ωραίο* τύλιγμα και *κομψό* ντύσιμο.

Το επίρρημα *κομψά* στο [203] τόσο ο Geuder όσο και η Eckardt (2003) υποστηρίζουν ότι είναι αμφίσημο και μπορεί να ερμηνευτεί είτε ως τροπικό είτε ως αποτελεσματικό. Σύμφωνα με την τροπική του ανάγνωση το *κομψά* αναφέρεται στη διαδικασία του ντυσίματος που συνίσταται σε κομψές κινήσεις, ενώ ως επίρρημα του αποτελέσματος χαρακτηρίζει την έκβαση του συμβάντος του ντυσίματος. Με άλλα λόγια, δηλώνει ότι το αποτέλεσμα είναι κομψό. Στο [203´] όμως, όπου το επίρρημα προηγείται του ρήματος, επισημαίνουν ότι έχει μόνο μία ερμηνεία και αυτή είναι τροπική.

Η Eckardt (1998), ωστόσο, επιρρήματα όπως το *όμορφα* και τα συναφή (*τέλεια*, *καλά*, *άσχημα* κ.ά.) τα κατατάσσει στην κατηγορία των επιρρημάτων του ‘βαθμού τελειότητας’ (degree of perfection), καθώς δηλώνουν τον βαθμό τελειότητας στον οποίο κάποια πράξη επιτελείται.

Σε αντίθεση όμως με τον Geuder, οι Platt και Platt (1972) εντάσσουν επιρρήματα όπως για παράδειγμα το *όμορφα* στο [201] και το *ωραία* στο [200] στην κατηγορία των τροπικών επιρρημάτων που έχουν όμως διαφορετικούς προσανατολισμούς. Τα επιρρήματα της πρώτης κατηγορίας χαρακτηρίζουν το αποτέλεσμα της ενέργειας (‘προσανατολισμένα στο αποτέλεσμα’ / result orientated), ενώ της δεύτερης κατηγορίας αναφέρονται στο προϊόν αυτής της ενέργειας (‘προσανατολισμένα στο ρήμα και στο προϊόν της ενέργειας’ / verbal plus factitive orientated –ή, κατά την ορολογία του Dik (1975, 1997) ‘προσανατολισμένα στον στόχο’ / goal-oriented)– με αντίστοιχες ονοματοποιήσεις: “το όμορφο αποτέλεσμα της διακόσμησης του δωματίου” και “η ωραιότητα αυτού (του φορέματος) που ράβεται από τη Μαρία”.

Κατά συνέπεια, το σημασιολογικό ποιόν του ρήματος (‘αποτελεσματικά’ ρήματα) όπως και του ίδιου του τροπικού προσδιορισμού (παραγωγή από ρήματα ‘ψυχικού πάθους’: *ευχαριστιέμαι* → *ευχάριστα*) φαίνεται ότι παίζουν το ρόλο τους στη διάκριση των ΤΡΟΠ₁, αλλά και άλλων προσδιορισμών, άλλοτε ως αμιγώς τροπικών κι άλλοτε ως τροπικο-αποτελεσματικών προσδιορισμών.

Γ.3.8.3. Ο τόπος ως τρόπος

Εδώ εντάσσονται επιρρήματα αλλά και εκφράσεις που έχουν τη λειτουργία του επιρρήματος και που όταν χρησιμοποιούνται μεταφορικά καταλήγουν να δηλώνουν τον τρόπο –σημασία η οποία απομακρύνεται από την πρωταρχική τους σημασία, την τοπική:

- [204] Με την πρώτη ευκαιρία θα με χτυπήσουν *πισώπλατα*.
- [205] Οι παίκτες μιλούσαν *πίσω από την πλάτη μου*.
- [206] Εκμεταλλεύτηκε αυτή την ευκαιρία για να μου το δώσει να το καταλάβω χωρίς να μου το πει *κατάμουτρα*.
- [207] Του τα είπε *κατά πρόσωπο*.
- [208] Ο Βαγγέλης Αλεξανδρής, που δέχτηκε τεχνική ποινή στην ανάπαυλα του ημιχρόνου για διαμαρτυρία, επιτέθηκε *κατά μέτωπο* (φραστικά, εννοείται) στους διαιτητές.
- [209] Και, παρά τη θέλησή του, το ποίημα έμεινε χαραγμένο στο μυαλό του και μπορούσε να το *απαγγείλει από στήθους*.
- [210] Με παρακαλούσε να του διαβάσω τον Ρομπέν των δασών ξανά και ξανά, μέχρι που πρέπει να έμαθε *απέξω* ολόκληρα κομμάτια.
- [211] Δεν αλλάζουν οι άνθρωποι μου έλεγε κοφτά η μητέρα μου, αν και τότε ήμουν μικρός για να το καταλάβω αυτό που προσπαθούσε *απέξω απέξω* να μου πει.

Στο [204] το *πισώπλατα* σημαίνει “με ύπουλο τρόπο” ενώ το *πίσω από την πλάτη μου* στο [205] “κρυφά”. Τα επιρρηματικά *κατάμουτρα*, *κατά πρόσωπο*, *κατά μέτωπο* ([206] – [208]) σημασιολογικά είναι συνώνυμες (= ευθέως). Η προθετική φράση *από στήθους* και η επιρρηματική φράση *απέξω* έχουν την ερμηνεία “με αποστήθιση” ενώ ο διπλασιασμός του επιρρήματος *απέξω* αν και δεν του στερεί την τροπική σημασία του ισοδυναμεί με τη φράση “με πλάγιο τρόπο” (βλ. και ενότητα που αναφέρεται στις επιρρηματικές εκφράσεις που δηλώνουν τον ‘κυρίως’ τρόπο). Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η

πλειονότητα των τοπικών επιρρηματικών που αποκτούν τροπική ανάγνωση, όταν η χρήση τους είναι μεταφορική, αναφέρεται σε μέρη του σώματος (πλάτη, μούτρο / πρόσωπο, μέτωπο, στήθος).

Σε μέρη του σώματος αναφέρονται και τα επόμενα παραδείγματα τα οποία όμως εδώ χρησιμοποιούνται κυριολεκτικά:

[212] Απόφευγε να κοιμάσαι *πάνω στο στομάχι*.

[213] Μην κοιμάσαι *πάνω στο χέρι*.

[214] Μόλις την προηγούμενη εβδομάδα και σε επαρχιακό δρόμο οδηγός 4x4 έσπασε τον καθρέφτη του *πάνω στον αγκώνα μου* και ούτε σταμάτησε.

Σύμφωνα με τη Maienborn (2001, 2003), προσδιορισμοί όπως *πάνω στο στομάχι* ([212]), *πάνω στο χέρι* ([213]) και *πάνω στον αγκώνα μου* ([214]) είναι ‘εσωτερικοί στο συμβάν τοπικοί προσδιορισμοί’ (event-internal locative modifiers), οι οποίοι εκφράζουν μία χωρική σχέση που λαμβάνει χώρα μέσα στο συμβάν, όπως αυτό ορίζεται από το ρήμα, σε αντίθεση με τους ‘εξωτερικούς στο συμβάν τοπικούς προσδιορισμούς’ (event-external locative modifiers) που εφαρμόζονται στο συμβάν ως σύνολο. Αυτοί, οι ‘εσωτερικοί στο συμβάν τοπικοί προσδιορισμοί’ τείνουν να έχουν και κάποια τροπική ανάγνωση. Άλλωστε, και στα πιο πάνω εκφωνήματα ([212] – [214]) οι προσδιορισμοί απαντούν στο τροπικό ερωτηματικό *πώς*; παρά στο τοπικό *πού*; (*Πώς* / **Πού* δεν πρέπει να κοιμάσαι; / *Πώς* / **Πού* έσπασε τον καθρέφτη;). Ειδικότερα, οι εσωτερικοί προσδιορισμοί στα [212] και [213] δεν εκφράζουν την ακριβή θέση του υποκειμένου αλλά, αξιοποιώντας το γνωστικό μας υπόβαθρο σχετικά με την οργάνωση του ανθρώπινου σώματος σε μέρος-όλον, μας παρέχουν πληροφορία σχετικά με τη θέση του υπόλοιπου σώματος του υποκειμένου αναφορικά με το στομάχι και με το χέρι του, αντίστοιχα,. Πιο συγκεκριμένα, δηλώνουν ότι το υποκείμενο “δεν πρέπει να κοιμάται με τρόπο ώστε το υπόλοιπο σώμα του να βρίσκεται *πάνω στο στομάχι*” ([212]) ή “...*πάνω στο χέρι*” ([213]). Πρόκειται, όπως δηλώνεται από την ορολογία αλλά και από τις παραφράσεις, κι εδώ για μια μεικτή κατηγορία: *τόπος και τρόπος* / αποτέλεσμα. ‘Εσωτερικός στο συμβάν’ κι επομένως μεικτής σημασίας είναι και ο προσδιορισμός *πάνω στον αγκώνα μου* ([214]), ο οποίος αφορά μεν μέρος του σώματος, αλλά δεν αναφέρεται σε χωρική σχέση μεταξύ μερών του σώματος. Η φράση, όμως, *σε επαρχιακό δρόμο* λειτουργεί ως ‘εξωτερικός στο συμβάν’ προσδιορισμός κι έτσι δεν εκφράζει άλλη, εκτός της τοπικής, σημασία. Επίσης, και σε προτάσεις όπως:

[215] Καρυκεύουμε με αλόη και κόκκινο κάρι την πλευρά με το δέρμα του ψαριού και μαρινάρουμε τη σάρκα του *μέσα σε σάλτσα σόγιας*, για 5 λεπτά.

[216] Μαρινάρουμε καλά τα κρέατα και τα ψήνουμε *μέσα στο δικό τους λίπος*.

[217] Τα ψήνουμε [στολίδια από ζύμη] *πάνω σε λαδόκολλα* σε προθερμασμένο φούρνο στους 50 με 70 βαθμούς για 3 ώρες

οι τοπικοί προσδιορισμοί *μέσα σε σάλτσα σόγιας* ([215]), *μέσα στο δικό τους λίπος* ([216]) και *πάνω σε λαδόκολλα* ([217]) είναι κι αυτοί ‘εσωτερικοί στο συμβάν’ –δεν τοποθετούν το συνολικό συμβάν, αλλά μία οντότητα (ψάρι, κρέατα, στολίδια) που έχει κάποια λειτουργία στο συμβάν. Επιπλέον, εκφράζουν τον τρόπο –η χρήση του ερωτηματικού *πώς*; είναι η κατάλληλη και στις τρεις αυτές περιπτώσεις. Ο προσδιορισμός στο [215] δηλώνει έναν ορισμένο τρόπο μαριναρίσματος του ψαριού και οι προσδιορισμοί στα [216] και [217] μας δίνουν πληροφορίες για το *πώς* ψήνουμε τα κρέατα και τα στολίδια, αντίστοιχα.

Γ.3.8.4. Τρόπος και χρόνος

Ακόμη μία μεικτή κατηγορία αποτελούν και τα επιρρηματικά των παρακάτω εκφωνημάτων:

[218] Τα εργατικά στρώματα θα πληρώνονται *με την ώρα* χωρίς κανένα ασφαλιστικό δικαίωμα.

[219] Εκμεταλλεύσου τώρα την ευκαιρία και ασφαλίσου *με τον μήνα*.

Αν και σύμφωνα με την Bartsch (1976) επιρρηματικά όπως *με την ώρα* [218] και *με τον μήνα* [219] ανήκουν σε ειδική κατηγορία ποσοδεικτών καθώς ποσοτικοποιούν χρονικούς προσδιορισμούς εντούτοις θεωρούμε ότι πρόκειται μάλλον για προσδιορισμούς που δηλώνουν τρόπο και χρόνο. Και στην ενότητα αυτή η πλέον κατάλληλη ερώτηση στην οποία απαντούν τα δύο προαναφερόμενα επιρρηματικά είναι το *πώς*; Εκφράζουν τον τρόπο πληρωμής και ασφάλισης με βάση την ώρα ή τον μήνα, αντίστοιχα.

Γ.4. Σύγκριση - Ομοιότητα

Άλλη μία σημασία στενά συνυφασμένη με εκείνη του τρόπου είναι και η σημασία της σύγκρισης - ομοιότητας. Μάλιστα κάποιες φορές αφομοιώνεται από τον τρόπο με αποτέλεσμα να εξετάζεται αδιάκριτα μαζί μ' αυτόν κι όχι ξεχωριστά, ως κάποια υποκατηγορία του.

Γ.4.1. Μερική ομοιότητα

Οι Holton κ.ά. (1999) καθώς και οι Huddleston και Pullum (2002) πραγματεύονται τη σημασία της ομοιότητας με τις συγκριτικές δομές. Οι τελευταίοι, ειδικότερα, εντάσσουν τη σημασία αυτή καθώς και της ταυτότητας στις 'μη-κλιμακωτές' (non-scalar) συγκρίσεις, οι οποίες, σε αντίθεση με τις 'κλιμακωτές', δε σχετίζονται με κάποιου είδους διαβάθμιση. Για συγκριτικά επιρρηματικά που ανήκουν στην ευρεία κατηγορία των τροπικών κάνει λόγο και η Bartsch (1976) τα οποία παραφράζονται με προτάσεις που εισάγονται με το συνδετικό τελεστή θ_c , όπου $c = \text{όπως}$. Μέσω αυτού του τελεστή δημιουργείται μια σχέση ομοιότητας μεταξύ διαδικασιών ή καταστάσεων η οποία βασίζεται στα ιδιαίτερα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν αυτές τις διαδικασίες ή καταστάσεις:

[220] Ο Δημήτρης γλιστράει σαν το χέλι.

↔ Ο Δημήτρης γλιστράει (έτσι), όπως γλιστράει το χέλι.

↔ Το γλίστρημα του Δημήτρη είναι όμοιο με το γλίστρημα του χελιού.

Ο τρόπος της διαδικασίας του γλιστρήματος δεν περιγράφεται άμεσα, αλλά μάλλον έμμεσα μέσω της σχέσης ομοιότητας ανάμεσα στη συγκεκριμένη διαδικασία και σε μία άλλη διαδικασία που κι αυτή δε μας δίνεται ξεκάθαρα, αλλά προϋποτίθεται ως ήδη γνωστή. Στην προκειμένη περίπτωση, ο Δημήτρης γίνεται όμοιος με το χέλι με βάση την ιδιότητά του στο να γλιστρά, να ξεφεύγει, χωρίς –κατά τον Boeder (2005)– ν' απαιτείται αναγκαστικά φυσική ομοιότητα ανάμεσά τους.

Αν λάβουμε υπόψη μας την ιδιότητα που χαρακτηρίζει τις δυο διαδικασίες, και για όλα τα $B = \text{χέλια}$, έχουμε την εξής ανάλυση για το προηγούμενο εκφώνημα:

[220'] $r_1 = (ir)(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Γλίστρηματος}(r)) \cdot (EZ)((y)(r)(B(y) \cdot P(y, r))$

$\text{Διαδικ-Γλίστρηματος}(r) \rightarrow Z(r)) \cdot Z(r_1)$

Όπως φαίνεται από το [220'] οι δυο διαδικασίες (r_1 , r) μοιάζουν ως προς το χαρακτηριστικό Z , ή, αλλιώς, το Z –που απεικονίζει τ' αντεπιρρήματα *έτσι / με τέτοιο τρόπο* και *όπως*– χαρακτηρίζει και τις δυο διαδικασίες.

Ωστόσο, ο μετασχηματισμός στο [220] δε θα ήταν δυνατός, αν τα κατηγορήματα P των προτάσεων Π_1 και Π_2 δεν ήταν ίδια, ή, τουλάχιστον, δεν είχαν μερική σημασιολογική ταυτότητα, καθώς δεν θα μπορούσαμε ν' ανακτήσουμε το κατηγορήμα της Π_2 στην περίπτωση του ανάστροφου μετασχηματισμού:

[221] Η Μαρία μιλάει σαν πολυβόλο.

↔ Η Μαρία μιλάει (*έτσι / με τέτοιο τρόπο*), *όπως κροταλίζει το πολυβόλο*.

Στο [221] το ρήμα 'κροταλίζει' μπορεί ν' ανακτηθεί εξαιτίας της λεξιλογικής του ενότητας με το 'πολυβόλο', ως ο ήχος του πολυβόλου που αντιστοιχεί στην ομιλία κάποιου.

Και στα δύο παραδείγματα ([220], [221]) οι φράσεις *σαν το χέλι*, *σαν το πολυβόλο* λειτουργούν ως προσδιορισμοί του ρήματος, ή, μάλλον, της ρηματικής φράσης. Πρόκειται για παρομοιώσεις (similes), για συγκρίσεις μη κυριολεκτικές, μεταφορικές (figurative) όπου οι συγκρινόμενοι όροι αν και είναι ανόμοιοι συνδέονται *αναπάντεχα* μεταξύ τους (Israel κ.ά. 2004). Στην παρούσα μελέτη μόνο οι παρομοιαστικές φράσεις με την προαναφερθείσα λειτουργία θα μας απασχολήσουν.

Στο [220] η ονοματική φράση / όρος σύγκρισης *το χέλι* αναφέρεται σε μια τάξη γενικά (= τα χέλια), η οποία κατέχει την εν λόγω ιδιότητα (του να γλιστράει) σε υπερβολικό βαθμό (Haspelmath με Buchholz 1998). Το ίδιο ισχύει και για τα επόμενα παραδείγματα, όπου οι ιδιότητες πάνω στις οποίες βασίζεται η σύγκριση απορρέουν από το ζωικό βασίλειο:

[222] Έτρεχε *σαν αίλουρος* μέσα στο γήπεδο και δεν μπορούσε να τον μαρκάρει αποτελεσματικά κανένας αντίπαλος.

[222'] Έτρεχε *σαν τον αίλουρο* μέσα στο γήπεδο []

[223] Εξοπλίζεται *σαν αστακός* η Τουρκία.

[224] Τρώει *λαίμαργα σαν καρχαρίας*.

[225] Παίζουν *σαν τη γάτα με το ποντίκι*.

[226] Ο τύπος *μαζεύεται σαν τη βρεγμένη γάτα* και πάει να κρυφτεί.

- [227] Θα τρώγαμε πολύτιμο χρόνο και ουσιαστικά δε θα είχε και κανένα νόημα να παραθέσουμε έναν αριθμό, αφού εκεί που πάσχουμε είναι όχι οι αριθμοί, αλλά οι ρυθμοί της ανάπτυξης που προχωρούν *σαν τη χελώνα*.
- [228] Με την ίδια λογική, κάποιοι θα ήθελαν τώρα η κυβέρνηση να εφορμήσει *ως ταύρος εν υαλοπωλείω* στο χώρο της οικονομίας, αγνοώντας το κοινωνικό κόστος, τη δυσφορία και την κόπωση μιας κοινής γνώμης που βιώνει μια πολυετή λιτότητα.
- [229] Μπήκε *ως ταύρος εν υαλοπωλείω* και την χάλασε τη δουλειά.
- [230] Περιοδεύουν [οι (κυβερνητικοί) εκπρόσωποι του λαού στο κοινοβούλιο] *ως λιοντάρια*, ψηφίζουν *ως λαγοί!*
- [231] Ξεχώριζε *όπως η μύγα μέσα στο γάλα* (= *σαν τη μύγα μέσα στο γάλα*).
- [232] Μουγγρίζει *όπως το θηρίο στο κλουβί* (= *σαν το θηρίο στο κλουβί*).
- [233] Περπατάει στραβά, *όπως ο κάβουρας* (= *σαν τον κάβουρα*).

Οι παρομοιαστικές φράσεις στα [222] – [227] εισάγονται με τον ομοιωματικό δείκτη *σαν* (για τις χρήσεις των δεικτών (*ω*)*σαν* και *ως* βλ. Νάκας 2010β). Όπως επισημαίνουν οι [Τριανταφυλλίδης κ.ά.] (2002 [1941]) και Τζάρτζανος (2002 [1953]), όταν το *σαν* συνοδεύεται από φράση ουσιαστικού χωρίς άρθρο ([222], [223], [224]) τότε αυτή εκφέρεται σε ονομαστική πτώση, ενώ όταν είναι έναρθρη ([225], [226], [227]) συντάσσεται με αιτιατική πτώση. Σύμφωνα με τους Holton κ.ά. (1999) όταν η ονομαστική φράση είναι στην ονομαστική τότε δηλώνει ότι είναι το ίδιο πρόσωπο ή πράγμα με το υποκείμενο, ενώ όταν είναι στην αιτιατική εκφράζει ότι κάποιος ή κάτι μοιάζει με το υποκείμενο. Αν θεωρήσουμε τα [222] και [222'], όπου στο ίδιο περιβάλλον έχουμε παρομοιαστικές φράσεις με το ίδιο περιληπτικό όνομα (*σαν αίλουρος* και *σαν τον αίλουρο*), τότε στην πρώτη περίπτωση, που η ονομαστική φράση της παρομοίωσης βρίσκεται σε πτώση ονομαστική, το υποκείμενο κατέχει την ιδιότητα του συγκρινόμενου όρου στον μεγαλύτερο βαθμό.

Για τη δήλωση της παρομοίωσης χρησιμοποιείται και το *ως* ([228] – [230]) αν και σε πολύ μικρότερο βαθμό από το *σαν*. Αυτό είναι αναμενόμενο καθώς το ύφος των κειμένων που χρησιμοποιούνται οι παρομοιώσεις είναι λιγότερο επίσημο και επιστημονικό. Η παρομοιαστική φράση *ως ταύρος εν υαλοπωλείω* είναι μία παγιωμένη έκφραση που απαντά τόσο με ένα λόγιο ρήμα (*εφόρμησε*) στο [228] όσο και μ' ένα λαϊκό (*μπήκε*) στο [229].

Και το τροπικό- αναφορικό παρομοιαστικό επίρρημα *όπως* μπορεί να χρησιμοποιηθεί αντί του *σαν* για να εκφράσει τη σημασία της ομοιότητας. Οι ονοματικές φράσεις που εισάγονται με το *όπως* εκφέρονται σε ονομαστική πτώση ενώ οι ισοδύναμές τους με το *σαν*, σε αιτιατική ([231] – [233]). Πρόκειται για ελλιπείς αναφορικές προτάσεις στις οποίες το ρήμα παραλείπεται καθώς εννοείται (*Ξεχώριζε όπως ξεχώριζε η μύγα μέσα στο γάλα / Μουγγρίζει όπως μουγκρίζει το θηρίο στο κλουβί / Περπατάει στραβά, όπως περπατάει ο κάβουρας*), κατά το σχήμα «από κοινού ή κατ' αναλογία» σύμφωνα με τον Τζάρτζανο (2002 [1953]). Στα [231] και [232] οι προθετικές φράσεις *μέσα στο γάλα* και *στο κλουβί* συνιστούν συμπληρώματα των ονοματικών φράσεων *μύγα* και *θηρίο*, αντίστοιχα. Στο [231] το συμπλήρωμα καθίσταται αναγκαίο για την εξακρίβωση της ομοιότητας, ενώ στο [232] προσδίδει μεγαλύτερη ένταση, έμφαση. Στο [233] η παρομοιαστική φράση *όπως ο κάβουρας* είναι επεξήγηση του τροπικού επιρρήματος *στραβά* και μαρτυρά τη συνάφεια της σημασίας της ομοιότητας μ' εκείνη του τρόπου.

Εκτός από τα ζώα και ο κόσμος των φυτών προσφέρεται –αν και σε μικρότερη έκταση– για την έκφραση της ομοιότητας ([234] – [237]) κι αυτό είναι φυσικό αφού τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των φυτών, όπως και των ζώων, είναι γνωστά σε όλους:

[234] *Κιτρίνισε σαν το λεμόνι.*

[235] *Άρχισε να τρέμει σαν το φύλλο.*

[236] *"Αρχίζω να καταλαβαίνω την Πηνελόπη", έλεγε και γαντζωνόταν πάνω μου σαν τον κισσό, χωρίς να ρωτήσει πότε θα ξαναφύγω.*

[237] *Καιρός να μαζέψουμε τα σκόρπια χαρτιά μας, που εμπεριέχουν, μέσα σε λίγες λέξεις τόσα αποθέματα αγάπης. Καημούς, πόθους και... μνήμες. Αυτές τις μαδάω μια μια, σαν τη μαργαρίτα για να μάθω ποιος με θυμάται...*

Πηγές άντλησης των παρομοιώσεων αποτελούν επίσης τα στοιχεία της φύσης ([238] – [244]) αλλά και τα πράγματα, συγκεκριμένα ([245] – [252]) ή αφηρημένα ([253] – [255]):

[238] *Ο πόνος την καίει σαν φωτιά.*

[239] *Ο Μοχάμεντ Σαλάχ τρέχει σαν... αστραπή!*

[240] *Το νέο μεταδόθηκε ωσάν αστραπή!*

[241] *Παρασύρει [η ποίηση της Καράγιωργα] όπως ο χείμαρρος και αναταράζει όπως ο κεραυνός.*

[242] *Ο Παύλος σάρωσε σαν τυφώνας τη ζωή της. Ανέτρεψε τα πάντα.*

- [243] Ένας ακόμη χρόνος κύλησε *σαν νεράκι*, αφήνοντας όμορφες ιστορίες στις σελίδες της ζωής μας.
- [244] Ο χρόνος δυστυχώς δεν μπορεί να γυρίσει πίσω, *τρέχει σαν το νερό στο αυλάκι*, κοιτά μόνο μπροστά.
- [245] Η Αμερικανίδα Πρωταθλήτρια με πολύ καλή εκκίνηση έφυγε *σαν σφαίρα* και ήταν η πρώτη που πέρασε τη γραμμή του τερματισμού στα 100μ. με 10.83.
- [246] Έφυγε... *σφαίρα* για προπόνηση!
- [247] Ο Σεράνο πάτησε τέρμα το γκάζι και το φορτηγάκι έφυγε *βολίδα*.
- [248] Ήταν λίγο πριν από τις 5 χθες το πρωί όταν το οδόστρωμα "σκίστηκε" στα δύο *σαν χαρτί* και το αυτοκίνητο έπεσε σε βάθος τουλάχιστον δώδεκα μέτρων για να σταματήσει επάνω στα χώματα.
- [249] Οι «πράσινοι» μπήκαν *σαν... οδοστρωτήρας* στο γήπεδο, με σκοπό να πάρουν από την αρχή τα ηνία του αγώνα και να μην αφήσουν κενούς χώρους στην Πόρτο.
- [250] Είναι αλήθεια ότι για το ευρύ κοινό το συμφωνικό έργο είναι ξένο, απρόσιτο, ένα ηχητικό-διακοσμητικό στολίδι που σε θαμπώνει και το θαυμάζεις *σαν πολύτιμο πετράδι...*
- [251] Δύο επιλογές αιωρούνται *σαν εκκρεμές* πάνω από το σβέρκο κάθε σοβαρού σταρ.
- [252] *Σαν τους κόκκους της* [της άμμου] ζούσαν όλοι μαζί [οι βεδουίνοι], ο ένας δίπλα στον άλλο, με απόλυτη όμως ανεξαρτησία. Δεν μπορούσες να τους περιορίσεις, ούτε να τους πιέσεις. Γλιστρούσαν και σκόρπιζαν *ακριβώς όπως οι κόκκοι της άμμου μέσα σε μια σφιχτή παλάμη*.
- [253] Οι υπόλοιπες οικονομίες της Νοτιανατολικής Ασίας δεν τα κατάφεραν καλύτερα, καθώς η οικονομική κρίση εξαπλώθηκε *σαν μεταδοτική ασθένεια* σε όλη την περιοχή.
- [254] Η είδηση αντήχησε *σαν σάλπισμα* σ' όλη την Ελλάδα, μας έφερε χαρά, περηφάνια και την αισιοδοξία, πως η λευτεριά δεν θ' αργήσει.
- [255] Το ξάφνιασμα των παρισταμένων διαπέρασε *σαν ηλεκτρικό ρεύμα* όλη την αίθουσα.

Το *σαν* ως δείκτης που εισάγει παρομοιαστικές φράσεις κυριαρχεί και στα παραδείγματα που μόλις αναφέραμε, ενώ σπάνια, συναντάμε και τον λόγιο δείκτη *ωσάν* ([240]). Ωστόσο, μπορεί κάποιες φορές να παραλείπεται όπως στα [246]: *έφυγε ... σφαίρα* και [247]: *έφυγε βολίδα*. Στο [244] το *σαν το νερό στο αυλάκι* διασαφηνίζεται από τη φράση

που ακολουθεί (*κοιτά μπροστά*) αλλά και διασαφηνίζει τη φράση που προηγείται (*δεν μπορεί να γυρίσει πίσω*). *Σαν τους κόκκους* της άμμου (*σαν* + αιτιατική) παρομοιάζονται οι βεδουίνοι στο [252], ενώ αμέσως πιο κάτω με την ισοδύναμη φράση *όπως οι κόκκοι της άμμου* (*όπως* + ονομαστική). Το τροπικό- αναφορικό παρομοιαστικό *όπως* συχνά έπεται του εστιαστικού επιρρήματος *ακριβώς* το οποίο προσδίδει στην παρομοίωση μεγαλύτερο βαθμό ομοιότητας.

Οι φράσεις που δηλώνουν παρομοίωση στα επόμενα παραδείγματα προσδιορίζουν μεν το ρήμα αλλά παράλληλα είναι προσανατολισμένες είτε στο υποκείμενο, οπότε είναι σε ονομαστική πτώση ([256] – [262]) είτε στο αντικείμενο, οπότε βρίσκονται σε αιτιατική πτώση ([263] – [265]):

- [256] Δεν φαντάζεσαι πώς αισθάνθηκα εκείνη τη στιγμή, μίλησε μέσα στην καρδιά μου, μου μίλησε *σαν πατέρας μου!*
- [257] Ο Νέρι Καστίγιο θα αγωνιστεί *σαν... ελεύθερος σκοπευτής* απέναντι στον ΠΑΟΚ.
- [258] Ο 33χρονος αμυντικός πανηγύρισε *σαν μικρό παιδί* την επιτυχία του γκολ.
- [259] Μην νίπτετε τώρα τα χέρια σας *σαν Πόντιος Πιλάτος*.
- [260] Κυπελλούχος Ελλάδας η ΑΕΚ! Ένα κουβάρι παίκτες και τεχνικό επιτελείο της ΑΕΚ, πανηγυρίζουν *σαν τρελοί!*
- [261] Οι περισσότεροι από μας, όταν βρεθούμε σε μέρη με πολυκοσμία, τείνουμε να προχωράμε *σαν υπνωτισμένοι*, ακολουθώντας ενστικτωδώς τον όχλο.
- [262] Τον ακολούθησε *σαν μαγνητισμένη* και βγήκαν μαζί στο δρόμο.
- [263] Εκεί τον περιμένουν οι φίλοι του και φυσικά η γιαγιά, που τον περιποιείται *σαν άρχοντα*.
- [264] Στα αποδυτήρια [ο Ρεχάγκελ] φρόντιζε να ξεκαθαρίζει από την αρχή τη συνεργασία του με τους ποδοσφαιριστές, τους οποίους τους προστάτευε *σαν "παιδιά" του*.
- [265] Η Αναστασία τον λάτρευε *σαν Θεό* και τον φρόντιζε *σαν παιδί*.

Οι παρομοιαστικές φράσεις που εισάγονται με το *σαν* είναι είτε ονομαστικές φράσεις με κεφαλή ένα ουσιαστικό ([256] – [259]) ή επίθετο ([260]) είτε φράσεις μετοχής σε θέση επιθέτου ([261] – [262]).

Οι παρομοιώσεις που εξετάσαμε μέχρι εδώ κινούνται στη σφαίρα του μη πραγματικού και μπορούν ν' αναλυθούν “σαν να είναι / ήταν...”. Εντάσσονται, σύμφωνα με την Αφεντουλίδου (2012), στη ‘μη κυριολεκτική ομοιότητα’, όπου, μέσω του

δεύτερου όρου σύγκρισης –της δομής με το *σαν*– τα όρια του πρώτου όρου πλαταίνουν και «αποκτά νέα χαρακτηριστικά με ακραίες συνυποδηλώσεις».

Εκτός από τις δομές με το *σαν*, *ως* και *όπως* παρομοιώσεις εκφράζουν επίσης επιρρήματα καθώς και το λέξιμα *αλά* (χαρακτηρίζεται ως επίρρημα στο ΛΚΝ και ως πρόθεση στο ΛΝΕΓ):

- [266] Τα μέλη της οικογένειας του Αλέν ντύνονται *καουμπόικα*, ακούνε κάντρι και είναι λάτρεις της γουέστερν κουλτούρας.
- [267] Το βιβλίο αυτό είχε πρωταγωνίστρια την Δοριλένια, ένα μικρό κοριτσάκι που μιλούσε *μωρουδίστικα*.
- [268] Η ηθοποιός συναντά την Ηλέκτρα, τη μικρότερη ηρωίδα της συντροφιάς, στη νέα ανάγνωση του έργου των Δ. Κεχαΐδη- Ε.Χαβιαρά από τον Νίκο Μαστοράκη, με καινούργιο λουκ, αφού για χάρη της έκοψε *αλά γκαρσόν* τα πολύ μακριά μαλλιά της.

Το *καουμπόικα* ([266]) και το *μωρουδίστικα* ([267]) ισοδυναμούν με τα “σαν καουμπόηδες” και “σαν μωρό”, αντίστοιχα. Το *αλά γκαρσόν* στο [268], το οποίο απαντά και σαν μία λέξη (*αλαγκαρσόν*), μπορούμε να το παραφράσουμε “σαν αγόρι” / “όπως τ’ αγόρια”.

Τα παραδείγματα που ακολουθούν αναφέρονται στην ‘κυριολεκτική ομοιότητα’ (Αφεντουλίδου 2012). Εδώ περιλαμβάνονται προσδιορισμοί ‘συσχετιστικοί (παραδειγματικοί)- εξισωτικοί’ (Νάκας 2010β):

- [269] Περπατάει *σαν τη μητέρα της*.
- [270] Τρέχει *σαν τον Μπολτ* η γυναίκα αστραπή η Σέλι-Αν Φρέιζερ-Πράις με τρία χρυσά σε παγκόσμιες διοργανώσεις.
- [271] Ο David Morse μεταμορφώνεται δίπλα της και γίνεται αγνώριστος, όπως δεν τον έχουμε ποτέ ξαναδεί. Χορεύει *σαν τον Φρεντ Αστέρ* και λάμπει.
- [272] Ο Πινόκιο μαγειρεύει *αλά Ιταλικά* για παιδάκια 6-9 ετών.

Το [269] θα μπορούσε ν’ αναλυθεί ως εξής: *περπατάει μ’ έναν τρόπο x / η μητέρα της περπατάει μ’ έναν τρόπο y / x=y*. Το υποκείμενο περπατάει με τον ίδιο τρόπο που περπατάει και η μητέρα της χωρίς όμως να καθορίζεται με σαφήνεια ποιος είναι αυτός ο τρόπος (Bužarovska 2005). Αντίστοιχα μπορούν ν’ αναλυθούν και τα [270] – [272]. Επιπλέον, τα *τρέχει σαν τον Μπολτ* ([270]) και *χορεύει σαν τον Φρεντ Αστέρ* ([271])

μπορούν να εκφράζουν τον βαθμό: “τρέχει τόσο γρήγορα όσο ο Μπολτ”, “χορεύει τόσο καλά όσο ο Φρεντ Αστέρ” (όπου η παρουσία των τροπικών προσδιορισμών *γρήγορα / καλά* είναι απαραίτητη για τη σύγκριση), ή και κάποια μεικτή σημασία: “τρέχει με τέτοιο τρόπο και τόσο γρήγορα όσο ο Μπολτ”, “χορεύει με τέτοιο τρόπο και τόσο καλά όσο ο Φρεντ Αστέρ” (τρόπος + βαθμός). Για τη δήλωση του τρόπου μαγειρέματος χρησιμοποιείται ο δείκτης *αλά*. Έτσι η φράση *μαγειρεύει αλά Ιταλικά* στο [272] παραφράζεται “μαγειρεύει όπως μαγειρεύουν στην Ιταλία”.

Όλες οι εκφράσεις ομοιότητας που έχουμε εξετάσει μέχρι εδώ αφορούν τη μερική ομοιότητα, καθώς οι δύο όροι σύγκρισης εμφανίζουν ομοιότητα ως προς κάποιο χαρακτηριστικό τους, ενώ αμέσως μετά θα εξετάσουμε την απόλυτη ομοιότητα όπου οι δύο όροι σύγκρισης εμφανίζουν απόλυτη ομοιότητα / ταυτότητα.

Γ.4.2. Απόλυτη ομοιότητα

Στην κατηγορία αυτή θεωρούμε ότι ανήκουν οι φράσεις με το *ως* και το *σαν(ν)* που δηλώνουν τον τρόπο ως κάποιου είδους ιδιότητα, ρόλο ή λειτουργία (‘φράσεις ρόλου’ / *role phrases* κατά τους Haspelmath και Buchholz 1998):

- [273] Από το 1972 και για έντεκα χρόνια έζησε στη Ρόδο, όπου εργάστηκε *ως συμβολαιογράφος*.
- [274] Οι υπόλοιποι, πρότεινε, είτε να εκπαιδευτούν *ως τεχνικοί της επιχείρησης* είτε να μεταταγούν σε άλλες υπηρεσίες του Δημοσίου, στις οποίες γίνονται τώρα διαγωνισμοί για πρόσληψη προσωπικού.
- [275] Η δημόσια αυτή καταγγελία μάς υποχρεώνει να διενεργήσουμε προκαταρκτική εξέταση και κατόπιν τούτου παρακαλείσθε να προσέλθετε στην Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθήνας *ως μάρτυρας* εντός της προσεχούς εβδομάδας σε ημέρα και ώρα που θα καθορισθεί σε τηλεφωνική επικοινωνία.
- [276] Τα πιο γνωστά αττικά μελανόμορφα αγγεία είναι οι παναθηναϊκοί αμφορείς, που δίνονταν *ως βραβείο* στους νικητές των Παναθηναίων (αγώνων).
- [277] Ο Περιφερειάρχης έδωσε *σαν δώρο* στο Γάλλο καθηγητή το βιβλίο «Κρήτη», που είναι γραμμένο σε τρεις γλώσσες, ενώ η αφιέρωσή του, είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον.
- [278] Έχει δουλέψει και *σαν ηχολήπτης* σε μαγαζιά της Αθήνας, τον πρώτο χρόνο που διορίστηκε.

[279] Ήρθε στην χώρα μας *σαν τουρίστας* πριν από χρόνια και γοητεύτηκε από την περιοχή της Μάνης.

[280] Σας μιλώ *σαν πολίτης* με βάση την κοινή λογική.

[281] Εγώ είπα *σα μητέρα* δύο πράγματα.

Στο [273] το *ως συμβολαιογράφος* μπορεί ν' αναλυθεί “με την ιδιότητα του συμβολαιογράφου”. Παρόμοια ανάλυση ακολουθούμε και στα [274] – [281], με το τελευταίο να έχει επιπρόσθετα τη σημασία της αιτίας: “επειδή είμαι μητέρα”. Όλες οι παραπάνω φράσεις είτε με το *ως* είτε με το *σαν* είναι προσανατολισμένες στο υποκείμενο εκτός της *σαν δώρο* που αναφέρεται στο αντικείμενο.

Το μόριο *ως* είναι σύμφωνα με τον Τζάρτζανο (2002 [1953]) το πλέον κατάλληλο σε φράσεις που δηλώνουν την πραγματική ιδιότητα, όταν αυτή δεν έχει τη σημασία της αιτίας. Οι Quirk κ.ά. (1985) και οι Huddleston και Pullum (2002), επίσης, υποστηρίζουν, προκειμένου για την αγγλική γλώσσα, ότι η ιδιότητα εκφράζεται με το *ως* + φράση ουσιαστικού, ενώ η ομοιότητα (με τρόπο που μοιάζει...) με το *σαν* + φράση ουσιαστικού. Όπως όμως έχει καταδείξει ο Νάκας (2010β) αλλά και όπως φαίνεται από τα [273] – [281] όχι μόνο το *ως* αλλά και το *σα(ν)* χρησιμοποιείται συγχρονικά με την ίδια, τουλάχιστον, συχνότητα για να δηλωθεί η πραγματική ιδιότητα με τη σημασία της οπτικής γωνίας. Μάλιστα ο Νάκας επισημαίνει ότι η χρήση του ενός ή του άλλου μορίου εξαρτάται από το περιβάλλον στο οποίο απαντά. Αν το περιβάλλον είναι λόγιο / επίσημο / επιστημονικό τότε προτιμάται το λόγιο *ως* έναντι του λαϊκού *σα(ν)*. Επιπλέον, τονίζει, πολύ σωστά (όπως φαίνεται και από τα παραδείγματα που αναφέρονται πιο πάνω στις παρομοιαστικές φράσεις τις προσανατολισμένες στο υποκείμενο ή στο αντικείμενο), ότι μόνο μέσα από τα συμφραζόμενα μπορεί κανείς να συμπεράνει αν πρόκειται για μία πραγματική ιδιότητα ή όχι, ανεξάρτητα του δείκτη (*ως* / *σαν*) που χρησιμοποιούμε.

Και στην περίπτωση της έκφρασης των πραγματικών ιδιοτήτων επιτελούνται συγκρίσεις. Ο 1^{ος} όρος σύγκρισης συνιστά το αντιπροσωπευτικό παράδειγμα μιας εννοιολογικής κατηγορίας προς την οποία γίνεται η σύγκριση. Από την ομοιότητα περνάμε τώρα στην ‘ταυτότητα’, που σημασιολογικά αποτελεί «παρακλάδι» της ομοιότητας (Αφεντουλίδου 2012).

Γ.4.3. Δευτερεύουσες προτάσεις ομοιότητας

Όπως ήδη αναφέραμε, ο ‘κυρίως’ τρόπος μπορεί να δηλωθεί με δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με το αναφορικό επίρρημα *όπως* (βλ. και Οικονομάκου 2009 για τη λειτουργία του). Παρόμοια, με δευτερεύουσες προτάσεις του *όπως*, δηλώνεται και ο τρόπος ως ομοιότητα. Οι προτάσεις αυτές, που είναι το αντικείμενο μελέτης μας στην ενότητα αυτή, λειτουργούν ως διορισμοί τρόπου / ομοιότητας. Απαντούν, όπως και οι άλλες υποκατηγορίες των επιρρηματικών που εκφράζουν τον τρόπο, στο ερωτηματικό *πώς*;

Οι επόμενες προτάσεις που εισάγονται με το *όπως*, αφορούν την ‘κυριολεκτική ομοιότητα’ και λειτουργούν ως προσδιορισμοί ‘συσχετιστικοί (παραδειγματικοί)-εξισωτικοί’:

[282] Είναι συνηθισμένο τα προβλήματα του προφορικού λόγου να επηρεάσουν το γραπτό λόγο, ένα παιδί δηλαδή γράφει *όπως μιλάει*.

[283] Ο ίδιος λέει ότι φτιάχνει *έπιπλα, όπως μαγειρεύει στο γουόκ: πάρα πολύ γρήγορα και αυθόρμητα*.

[284] Οι Βρετανοί έχουν καταπληκτικούς εικαστικούς και σύγχρονους μουσικούς, αλλά το θέατρό τους είναι πολύ συντηρητικό. Έχουν οπωσδήποτε καλούς ηθοποιούς, οι οποίοι, όμως, *παίζουν όπως έπαιζαν εδώ ο Μινωτής και η Παζινού. Δεν αστειεύομαι, εκεί έχουν μείνει*.

Στα [282] – [284] ο τρόπος δεν εκφράζεται άμεσα παρά μέσω μιας άλλης περίπτωσης όπου κι εκεί δηλώνεται ο ίδιος τρόπος, χωρίς ωστόσο να προσδιορίζεται με σαφήνεια. Άλλοτε ο τρόπος αυτός υπονοείται από το συγκεκριμένο ([284]) κι άλλοτε, όπως στο [283] όπου η ακαθοριστία είναι ακόμη μεγαλύτερη, μας δίνεται ξεκάθαρα (*πάρα πολύ γρήγορα και αυθόρμητα*).

Στις προτάσεις που ακολουθούν οι δομές ομοιότητας αναφέρονται στο μη πραγματικό:

[285] Έτρεμα ολόκληρη, *όπως τρέμει το ψάρι τα πρώτα δευτερόλεπτα που μένει έξω από το νερό*.

[286] Έτρεμε για τη ζωή του, *όπως τρέμει το φυλλαράκι του δέντρου μπροστά στην άγρια λύσσα του βοριά*.

Η εξαρτημένη με το *όπως* πρόταση ακολουθεί συχνά το τροπικό επίρρημα *έτσι* –διευκρινίζοντάς το, κατά κάποιον τρόπο– και αποτελεί μαζί μ’ αυτό ένα παγιωμένο σύνολο (*έτσι όπως*) ([287] – [288]):

[287] Δελφίνια και φάλαινες παίζουν *έτσι όπως* δεν έχετε ζαναδεί.

[288] Κολλάμε τα πλαστικά ζωάκια/δέντρα στο μέσα μέρος από τα καπάκια *έτσι όπως βλέπετε στην φωτογραφία*, με λίγη κόλλα ή σιλικόνη.

[289] Ελάτε να τους μνημονεύσουμε με αγάπη, χωρίς τάξη, *έτσι, όπως* ανακατώνουμε την *τράπουλα*.

Η χρήση του κόμματος μετά το *έτσι* στο [289] αναδεικνύει τον επεξηγηματικό ρόλο της εξαρτημένης πρότασης που ακολουθεί. Επιπλέον η ασύνδετη παράταξη της τελευταίας (*όπως ...*) με τους διορισμούς του τρόπου *με αγάπη, χωρίς τάξη, έτσι*, επιβεβαιώνει τον ρόλο που επιτελεί κι αυτή στην πρόταση, ως τροπικός δηλαδή προσδιορισμός.

Δευτερεύουσες προτάσεις τροπικές- παρομοιαστικές –ή ‘παρομοιωτικές’ (Σαραφίδου 2003)– εισάγονται επίσης με το *σαν να* ([290] – [292]), *σάμπως να* ([293] – [294]), *ωσάν να* ([296] – [297]), όπου η σύγκριση είναι υποθετική, δεν αναφέρεται στην πραγματικότητα:

[290] Για μία βραδιά λοιπόν πανηγύρισαν *σαν να κατέκτησαν τον τίτλο!*

[291] Του μιλούσε *σαν να τον μάλωνε και ταυτόχρονα τον συγχωρούσε*.

[292] Η κατασκευή με έναν εκκωφαντικό θόρυβο έπεσε *σαν να ήταν κατασκευή από τραπουλόχαρτα και τη φύσηξε κάποιος*.

[293] Με τα χέρια του ακουμπισμένα στους λεπτούς του γοφούς, την κοιτούσε εξεταστικά, *σάμπως να την έβλεπε πρώτη φορά*.

[294] Πότε εδώ, πότε εκεί, τα φωτάκια αυτά φαίνονταν για μια στιγμή κι αμέσως έσβηναν, *σάμπως να ’χαν σκορπιστεί πάνω στη στέπα κάμποσοι άνθρωποι μακριά ο ένας απ’ τον άλλο και να ’ψαχναν να βρουν κάτι, ανάβοντας σπύρτα, που ο αέρας τα ’σβηνε την ίδια στιγμή*. (Μ. Γκόρκι)

[295] Πάνω απ’ τα ελάτια του βουνού, ολόχρυσο, παιχνιδίζοντας, / έτρεχε ανάλαφρο μαζί μας το δρεπάνι του φεγγαριού, / σαν αλαφάκι, ώσπου έδυσε τέλος κι ο κόσμος άλλαξε / *σάμπως να γύρισε ο Θεός σελίδα*. (Ν. Βρεττάκος)

Η φράση *σάμπως να*, αν και δεν χρησιμοποιείται με την ίδια συχνότητα όπως οι ισοδύναμες σημασιολογικά και συντακτικά φράσεις που εξετάζουμε, εντούτοις προσδίδει

ιδιαίτερη ζωντάνια και παραστατικότητα στον λόγο δημιουργώντας έντονες εικόνες, εξού και η χρήση του στη λογοτεχνία ([294] – [295]).

[296] Με κάποιο τρόπο, τα χρωμοσώματα και ο αναπτυσσόμενος βιολογικός οργανισμός σχετίζονται *ωσάν τα χρωμοσώματα να μιλάνε και ο οργανισμός να ακούει*.

[297] Σ' όποιους, παλιούς στενούς συνεργάτες του Παπανδρέου θέτω αυτό το ερώτημα, αντιδρούν *ωσάν να τους κτύπησε ηλεκτρικό ρεύμα*.

Το *ωσάν να απαντά* επίσης σε προτάσεις παρομοιαστικές υποθετικές είτε αδιάλειπτα ([297]) είτε με την παρεμβολή του υποκειμένου ([296]).

Προτάσεις τροπικές- παρομοιαστικές υποθετικές, με λειτουργία προσδιορισμού του ρήματος, εισάγουν, εκτός των παραπάνω, και οι φράσεις *λες και* ([298] – [299]), *θαρρείς και* ([300] – [301]):

[298] Ο ταξιτζής οδηγούσε, *λες και δεν είχε στα χέρια του μια μηχανή, αλλά ένα αλέτρι που όργωνε χωράφι*".

[299] Πανηγύριζαν στο τέλος *λες και είχαν πάρει το Euro!*

[300] Αυτή η γυναίκα μού μιλάει *θαρρείς και είναι η μάνα μου ή κάτι παρόμοιο*.

[301] Το υλικό γίνεται τόσο αδιάβροχο, ώστε τα σταγονίδια του υγρού χοροπηδούν πάνω του, *θαρρείς και βρίσκονται σε τραμπολίνο!*

Γ.4.4. Μια ιδιαίτερη περίπτωση προσδιορισμών τρόπου και ομοιότητας

Ιδιαίτερη περίπτωση επιρρηματικών αποτελούν τα επιρρηματικά του τρόπου που κατά την Bartsh (1976) ανήκουν στις υποκατηγορίες ΤΡΟΠ₃ και ΤΡΟΠ₄ (βλ. και την ενότητα τη σχετική με την υποκατηγοριοποίηση των τροπικών προσδιορισμών).

Επιρρηματικά της πρώτης υποκατηγορίας (ΤΡΟΠ₃) είναι, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, τα: *σύμφωνα με την επιθυμία / τις εντολές / τις οδηγίες / τις προσδοκίες / την πείρα / το σχέδιο, κανονικά, με τον προκαθορισμένο τρόπο, ακατάλληλα κ.ά.*, ενώ της δεύτερης (ΤΡΟΠ₄) τα: *επωφελώς, επιτρεπτά / με επιτρεπτό τρόπο, απαγορευτικά...*

Ας θεωρήσουμε τα παραδείγματα [302] και [303] για τα ΤΡΟΠ₃ και ΤΡΟΠ₄, αντίστοιχα:

[302](α) Ο Γιάννης εργάζεται *σύμφωνα με το σχέδιο*.

(β) Ο Γιάννης εργάζεται *έτσι / με τέτοιο τρόπο, όπως είναι σχεδιασμένο* (να εργάζεται).

(γ) $Z_1 = (iZ)(Z((ir)(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Εργασίας}(r))) \cdot Z_2 = (iZ) \text{ σχεδιάζει}_{x[302\alpha]}$
 $[Z((ir)(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Εργασίας}(r)))] \cdot Z_2 = Z_1$

ή (δ) $(EZ)(Z((ir)(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Εργασίας}(r))) \cdot \text{σχεδιάζει}_{x[302\alpha]} [Z((ir)(P(x_1, r) \cdot$
 $\text{Διαδικ-Εργασίας}(r)))]$.

[303](α) Ο Νίκος επενδύει *επωφελώς*.

(β) Ο Νίκος επενδύει *έτσι, όπως είναι επωφελές* γι' αυτόν.

(γ) $(EZ)(Z((ir)(P(x_1, r) \cdot \text{Διαδικ-Επένδυσης}(r))) \cdot \text{επωφελής} [(Z((ir)(P(x_1, r) \cdot$
 $\text{Διαδικ-Επένδυσης}(r)))]$)

Τα επιρρηματικά τόσο στο [302α] όσο και στο [303α] αναλύονται σε προτάσεις αναφορικές- τροπικές συγκριτικές (της ομοιότητας), όπως φαίνεται και στα [302β] και [303β]. Ο τροπικός προσδιορισμός, που δηλώνεται με το τροπικό αντεπίρρημα *έτσι / με τέτοιο τρόπο* και απεικονίζεται με τη μεταβλητή Z ([302γ-δ], [303γ]), δε χαρακτηρίζει την ίδια τη διαδικασία άμεσα, παρά μόνο μέσα από την ομοιότητα ή ταυτότητά της με μια ήδη γνωστή διαδικασία.

Γ.5. Συνοδεία

Γ.5.1. Εισαγωγή

Άλλη μια σημασία στενά συνδεδεμένη με τη σημασία του τρόπου είναι και αυτή της 'συνοδείας' (accompaniment) στην οποία εμπλέκονται τουλάχιστον δύο συμμετέχοντες. Εκφράζεται με τη (σύνθετη) πρόθεση (*μαζί*) με και μία ονοματική φράση η οποία έχει το χαρακτηριστικό [\pm έμψυχο]:

[304] Ο Πέτρος ήρθε *μαζί με τη μητέρα του*.

Το ερωτηματικό *πώς*; μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ερώτηση και για τη σημασία αυτή –αν και όχι πάντα με ασφάλεια– ενώ η πλέον κατάλληλη ερώτηση είναι *με ποιον*; ή *με τι*;, όταν πρόκειται για άψυχα όντα.

Προτού εξετάσουμε αναλυτικότερα τη σημασία της συνοδείας ας δούμε κάποια σχετικά παραδείγματα:

[305] Μπορεί να παρουσιαστεί [η διαταραχή πανικού] οποιαδήποτε στιγμή σε διαφορετικά μέρη, όπως λ.χ. στο σχολείο, στα ψώνια, όταν [οι έφηβοι] είναι με τους φίλους τους, όταν ταξιδεύουν κλπ.

[306] Ζούσε με τη γιαγιά της.

[307] Εδώ και μέρες, μένει με τον αδελφό της.

[307'] Εδώ και μέρες, μένει με τον αδελφό της στην Αθήνα.

Ρήματα όπως το *είναι* ([305]), *ζούσε* ([306]) και *μένουν* ([307]) απαιτούν συμπληρώματα (προσαρτήματα) που δηλώνουν τον τόπο, όπως θα ήταν για παράδειγμα το επίρρημα *κάπου* για το πρώτο και η προθετική φράση *στο ίδιο σπίτι* για τα δύο τελευταία. Αντί αυτών έχουμε δομές με την πρόθεση (*μαζί*) με και έμφυχο ουσιαστικό. Σύμφωνα με τον Farrell (2009) στις περιπτώσεις ρημάτων όπως αυτά που μόλις αναφέραμε η πρόθεση *με* έχει σημασία τοπική και σημαίνει “μαζί με / συνύπαρξη σ’ έναν τόπο / χώρο”. Η σημασία αυτή αν και φαίνεται ότι ενισχύεται στο [305] από τη φράση *σε διαφορετικά μέρη*, αλλά και από την ασύνδετη παράταξη που ακολουθεί με προσαρτήματα του τόπου όπως *στο σχολείο, στα ψώνια*, εντούτοις –όπως θα δούμε και πιο κάτω για το ρήμα *μένω*– το *με τους φίλους τους* σημαίνει “μαζί / συντροφιά”, άποψη που υποστηρίζει και η Κανελλιάνου (2000). Ωστόσο, η Luraghi (2003) θεωρεί επίσης ότι η πρόθεση *με* με ρήματα όπως το *ζω / μένω* δηλώνει τόπο, καθώς, σε αντίθεση με τις εκφράσεις συνοδείας όπου οι δύο συμμετέχοντες μπορούν να συνδεθούν συμπλεκτικά (βλ. και Farrell), εδώ δεν ισχύει η συμπλοκή του υποκειμένου με την ονοματική φράση που ακολουθεί την πρόθεση *με*. Αν πάρουμε ως παράδειγμα το [306], το οποίο επαναλαμβάνουμε ως [308], τότε έχουμε το [308'] το οποίο αποτελεί αντιγραμματική πρόταση:

[308] Ζούσε με τη γιαγιά της.

[308'] *Αυτή και η γιαγιά της ζούσαν.

Ο τελευταίος, επίσης, επισημαίνει ότι οι προθετικές φράσεις με το *με* που εξαρτώνται από τα συγκεκριμένα ρήματα απαντούν στην ερώτηση *πού*;, ενδεικτικό της τοπικής σημασίας αυτής της πρόθεσης (π.χ. *-Πού είναι; -Με τους φίλους τους. / -Πού ζούσε; -Με τη γιαγιά της. / -Πού μένει; -Με τον αδελφό της*: [305] – [307], αντίστοιχα). Ο Νάκας (1987) υποστηρίζει ότι πρόκειται για προσδιορισμούς συνοδείας που μόνο έμμεσα απαντούν στην ερώτηση *πού*; καθώς υποκαθιστούν τα προσαρτήματα τόπου, που είναι υποχρεωτικά συστατικά των παραπάνω προτάσεων, αλλά απουσιάζουν απ’ αυτές. Στην άποψη αυτή συνηγορεί και το εκφώνημα [307'] όπου έχουμε συμπάρθεση δύο προθετικών φράσεων

διαφορετικού σημασιολογικού ρόλου και συντακτικού επιπέδου, του προσαρτήματος τόπου *στην Αθήνα* και του προσδιορισμού συνοδείας *με τον αδελφό της*. Επομένως, οι προθετικές φράσεις που εξετάσαμε με τα ρήματα *είμαι / μένω / ζω* δηλώνουν τη ‘συνοδεία’ ή καλύτερα τη ‘συνύπαρξη’ προσώπων (εν προκειμένω), «τοπικώς και χρονικώς» σύμφωνα με τον Τζάρτζανο (2002 [1946]). Θεωρούμε, λοιπόν, ότι μία τέτοια σημασία δεν απομακρύνεται από αυτό που ο Farrell θεωρεί ως τοπική χρήση της πρόθεσης *με*.

Για μια πληρέστερη περιγραφή των σημασιών που μας απασχολούν παραθέτουμε και τα ακόλουθα παραδείγματα:

[309] Ο Πέτρος αγκαλιάστηκε *(*με τη Μαρία*).

[309'] Ο Πέτρος και ο Γιώργος αγκαλιάστηκαν.

[310] Ο Γιάννης συναντήθηκε *(*με τον Γιώργο*).

[310'] Ο Γιάννης και η Μαρία συναντήθηκαν.

[311] Ο Νίκος συζητά *(*με τον Κώστα*).

[311'] Ο Νίκος και ο Κώστας συζητούν.

Τα αλληλοπαθή ρήματα *αγκαλιάστηκε* ([309]), *συναντήθηκε* ([310]) και *συζητά* ([311]) απαιτούν κάποιο συμπλήρωμα που εισάγεται με την πρόθεση *με* και με ονοματική φράση που έχει το χαρακτηριστικό [+ ανθρώπινο]. Οι εκφράσεις *με τη Μαρία*, *με τον Γιώργο* και *με τον Κώστα*, αντίστοιχα, συνιστούν υποχρεωτικά συστατικά των παραπάνω προτάσεων, αφού η παράλειψή τους οδηγεί στην αντιγραμματικότητα αυτών.

Τα παραδείγματα αυτά αναφέρονται σε ‘ασυνεχείς αλληλοπαθείς δομές’ (discontinuous reciprocal constructions) όπου παρατηρείται διάσπαση του λογικού υποκειμένου του αλληλοπαθούς ρήματος μεταξύ των δύο ορισμάτων, του συντακτικού υποκειμένου και του ‘ορίσματος συνοδείας’ (comitative argument), της φράσης δηλ. *με το με*. Οι ‘ασυνεχείς’ αυτές δομές χρησιμοποιούνται μόνο με ρήματα αλληλοπαθή που είναι ‘απόλυτα συμμετρικά’ (irreducibly symmetric) (Dimitriadis 2008). Με άλλα λόγια, στα [309] – [309'] έχουμε ένα συμβάν στο οποίο ο Πέτρος αγκαλιάστηκε με τη Μαρία και στο ίδιο συμβάν η Μαρία αγκαλιάστηκε με τον Πέτρο. Ο καθένας απ' τους δύο είναι συγχρόνως και ‘δράστης’ και ‘πάσχων’ (patient). Και τα δύο, επομένως, ορίσματα συμμετέχουν στον ίδιο βαθμό στο συμβάν. Παρόμοια συμμετρική σχέση μεταξύ των συμμετεχόντων παρατηρούμε και στα [310] – [310'] και [311] – [311']. Ωστόσο, όπως

επισημαίνει ο προαναφερόμενος γλωσσολόγος, δε συμβαίνει σε όλες τις περιπτώσεις το ίδιο:

[312] Το αυτοκίνητο συγκρούστηκε **(με το δέντρο)*.

[312'] **Το αυτοκίνητο και το δέντρο συγκρούστηκαν.*

Αν και μπορεί χρησιμοποιηθεί το συμμετρικό κατηγορημα ως 'ασυνεχής δομή' στο [312], εντούτοις το [312'] είναι αντιγραμματικό, λόγω της αξιοσημείωτης διαφοράς της υπόστασης των δύο ορισμάτων, χωρίς όμως να θεωρηθεί ότι αυτά διαφέρουν ως προς τον θεματικό τους ρόλο. Αντίθετα με τον Dimitriadis, ο Rákosi (2003) θεωρεί ότι τα δύο ορίσματα των αλληλοπαθών κατηγορημάτων έχουν τους δικούς τους ευδιάκριτους θεματικούς ρόλους. Το υποκείμενο έχει τον ρόλο του 'δράστη', ενώ το όρισμα συνοδεύει τον ρόλο του 'συνεργάτη' (partner), ρόλος που είναι πλησίον του ρόλου του 'βιώνοντος'.

Εκτός των συμμετρικών ρημάτων που σχετίζονται με το υποκείμενο, στα οποία μόλις αναφερθήκαμε, υπάρχουν και κατηγορήματα τα οποία είναι συμμετρικά ως προς το αντικείμενο (βλ. Κανελλιιάδου 2000 και Zhang 2007):

[313] Ο Πέτρος συνέκρινε την Ιταλία **(με την Αγγλία)*.

[313'] Ο Πέτρος συνέκρινε την Ιταλία και την Αγγλία.

Παρόμοια και στο [313] το ρήμα *συνέκρινε* συντάσσεται με ένα αντικείμενο (*την Ιταλία*) και με μία φράση με την πρόθεση *με* (*με την Αγγλία*). Εδώ οι συμμετέχοντες (το αντικείμενο και το εμπρόθετο) έχουν το χαρακτηριστικό [-συγκεκριμένο] και εμπλέκονται στο συμβάν της σύγκρισης στον ίδιο βαθμό, όπως φαίνεται και στο [313'] όπου οι δύο αφηρημένες ονοματικές φράσεις συνδέονται παρατακτικά.

Γ.5.2. Συνοδεία [+ συγκεκριμένη]

Αφού αναφερθήκαμε αμέσως πιο πάνω στην έκφραση της 'συνοδείας' ως συμπλήρωμα του ρήματος, στη συνέχεια θ' ασχοληθούμε με τη συνοδεία ως προσδιορισμό του ρήματος που αποτελεί άλλωστε και το κυρίως θέμα της μελέτης μας.

Στην περίπτωση αυτή η δομή *με* + ονοματική φράση είναι προαιρετική και επομένως η έλλειψή της δεν έχει ως αποτέλεσμα κάποια αντιγραμματική πρόταση:

[314] Η Μαρία πήγε βόλτα *(με τη φίλη της)*.

[315] Ο Πέτρος έλυσε την άσκηση (*μαζί με τον Γιώργο*).

Σε καθεμιά από τις προτάσεις στα [314] και [315] υπάρχουν δύο συμμετέχοντες: η *Μαρία* και η *φίλη της* στην πρώτη και ο *Πέτρος* και ο *Γιώργος* στη δεύτερη και μάλιστα και οι δύο συμμετέχοντες χαρακτηρίζονται από το [+ ανθρώπινο]. Οι συμμετέχοντες η *Μαρία* και ο *Πέτρος*, ως απαραίτητα συστατικά των προτάσεων –ως συντακτικά υποκείμενα στην προκειμένη περίπτωση– είναι οι ‘κεντρικοί συμμετέχοντες’ (central participants), ενώ οι άλλοι δύο που εισάγονται με το *με* (η *φίλη της* και ο *Γιώργος*) είναι οι ‘περιφερειακοί’ (peripheral) οι οποίοι προϋποθέτουν την ύπαρξη των πρώτων (Lehmann και Shin 2005, Lehmann και Verhoeven 2005).

Μια πιο προσεκτική εξέταση των [314] και [315] μας οδηγεί στη διαπίστωση ότι η λεξική σημασία του ρήματος παίζει κι αυτή τον ρόλο της στην ερμηνεία τους. Έτσι, αν ονομάσουμε για παράδειγμα X και Ψ τους δύο συμμετέχοντες, τότε ο Ψ, στο πρώτο, απλά συνοδεύει τον X στη διαδικασία ή ενέργεια που δηλώνεται από το ρήμα, ενώ στο δεύτερο έχουμε μια πιο ενεργητική συμμετοχή του Ψ. Για να επιτευχθεί δηλ. η επίλυση της άσκησης απαιτείται συνεργασία αυτών των δύο. Η Bartsch (1976) καλύπτει και τις δύο περιπτώσεις με τον όρο ‘επιρρηματικά της συνεργασίας’ (cooperational adverbials), που τα υποκατηγοριοποιεί σε ‘διακοσμητικά’ και ‘τελικά της συνεργασίας’, αντίστοιχα –διάκριση ανάλογη μ’ εκείνη των επιρρηματικών του οργάνου που θα εξετάσουμε πιο κάτω στη σχετική ενότητα– όροι που υποδηλώνουν ίσως τον βαθμό εμπλοκής των συμμετεχόντων.

Οι δομές με το *με* (*με τη φίλη της* [314], *μαζί με τον Γιώργο* [315]), οι οποίες έχουν τη σημασία “μαζί με” και είναι προαιρετικά συστατικά των προτάσεων λειτουργούν ως επιρρηματικοί προσδιορισμοί, ή, ειδικότερα, διορισμοί της ‘συνοδείας’. Μάλιστα οι δομές αυτές που εισάγονται με τη (σύνθετη) πρόθεση (*μαζί με* κι όπου περισσότεροι του ενός έχουν τον ρόλο του συμμετέχοντος δηλώνουν τη ‘συνοδεία’ που έχει το χαρακτηριστικό [+ συγκριμένη].

Η εμπλοκή δύο συμμετεχόντων στο ίδιο συμβάν μπορεί να εκφραστεί εκτός από τη δομή με το *με* ([316]) και με τη δομή με το *και* ([317]). Γλώσσες, όπως η ελληνική, που χρησιμοποιούν και τους δύο τρόπους σύνδεσης ονοματικών φράσεων ονομάζονται από τον Stassen (2000, 2014) ‘KAI-γλώσσες’ (AND-languages). Όπως όμως τονίζει, παρά τις ομοιότητες, υπάρχουν και αρκετές διαφορές σημασιολογικές και λειτουργικές μεταξύ των δύο δομών:

[316] Ο Πέτρος χόρεψε με την Ελένη.

[317] Ο Πέτρος και η Ελένη χόρεψαν.

Τόσο το [316] όσο και το [317] περιγράφουν ένα μόνο συμβάν το οποίο αποδίδουν ταυτόχρονα και στους δύο συμμετέχοντες. Σημασιολογικά, ενώ και οι δύο προτάσεις έχουν την ερμηνεία “μαζί”, στη δεύτερη η σημασία αυτή είναι μόνο μία από τις αναγνώσεις της ενώ στην πρώτη η μοναδική (θέση παρόμοια μ’ αυτές των Amfo 2007 και Lee 2011). Με άλλα λόγια, το *ο Πέτρος και η Ελένη χόρεψαν* μπορεί να σημαίνει και ότι ο καθένας από τους δύο χόρεψε με κάποιον άλλον, σε διαφορετική χρονική στιγμή ή ακόμα και σε άλλο μέρος, ενώ *ο Πέτρος χόρεψε με την Ελένη* δηλώνει ότι οι δυο τους χόρεψαν μαζί ως ζευγάρι, αποτελώντας έτσι μία ενότητα από χρονικής και τοπικής απόψεως. Στο [316] οι ονοματικές φράσεις δε βρίσκονται στην ίδια σειρά δομικά, με αποτέλεσμα να διαφοροποιούνται ως προς τη συντακτική τους λειτουργία: η μία ονοματική φράση (*ο Πέτρος*) είναι το υποκείμενο της πρότασης και η άλλη (*την Ελένη*), αποτελεί μέρος της προθετικής φράσης με κεφαλή την πρόθεση *με* και λειτουργεί ως προσδιορισμός. Η διαφορετική αυτή συντακτική τους λειτουργία συνεπάγεται κατά τους Lehmann και Shin 2005 και τους Lehmann και Verhoeven 2005 και διαφορά ως προς τον βαθμό συμμετοχής τους στο συμβάν και του ελέγχου που ασκούν. Οι ‘κεντρικοί’ δηλ. συμμετέχοντες, όπως το υποκείμενο, εμπλέκονται στον μέγιστο βαθμό στο συμβάν και ασκούν μεγαλύτερο έλεγχο από τους ‘περιφερειακούς’. Για παράδειγμα, ο Πέτρος μπορεί να είναι αυτός που ζήτησε από την Ελένη να χορέψουν. Η δομή, επομένως, με το *με* είναι μία ασύμμετρη (asymmetrical) δομή λόγω της σχετικά μικρότερης σπουδαιότητας του δεύτερου συμμετέχοντος –του ‘συνοδού’ (companion), στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με τους Lehmann και Shin 2005– χωρίς όμως να είναι ξεκάθαρος ο βαθμός συμμετοχής του που μπορεί να εκτείνεται από την απλή συνοδεία μέχρι την πλήρη συνεργασία (Zhang 2007). Απεναντίας, στο [317] οι ονοματικές φράσεις είναι στην ίδια δομική σειρά κι έτσι έχουν την ίδια συντακτική λειτουργία (υποκείμενα) καθώς και την ίδια πτώση. Σχηματίζουν ένα συστατικό –ένα ενιαίο σύνολο, μάλλον: *ο Πέτρος και η Ελένη*– εξού και η συμφωνία σε πληθυντικό αριθμό με το ρήμα (*χόρεψαν*), σε αντίθεση με το [316] όπου το ρήμα βρίσκεται στον ενικό αριθμό (*χόρεψε*), αφού οι δύο ονοματικές φράσεις δεν αποτελούν ένα σύνολο.

Οι ονοματικές φράσεις που συνδέονται με το πρόθεση *με*, οι δύο δηλ. συμμετέχοντες, μπορούν να ανήκουν σε διαφορετική κατηγορία ανάλογα αν έχουν το χαρακτηριστικό [\pm έμφυχο]:

[318] Ο Γιώργος έφυγε *μαζί με τον Πέτρο*.

[319] Ο Γιώργος βγήκε βόλτα *μαζί με τον σκύλο του*.

[319'] Ο σκύλος βγήκε βόλτα *μαζί με τον Γιώργο*.

[320] Ο Γιώργος παρασύρθηκε από τα νερά *μαζί με το μηχανάκι του*.

Στο [318] και οι δύο συμμετέχοντες ανήκουν στην ίδια κατηγορία, έχουν το χαρακτηριστικό [+ έμψυχο, + ανθρώπινο]. Στο [319] έχουμε τη σύνδεση δύο έμψυχων συμμετεχόντων εκ των οποίων ο πρώτος έχει επιπλέον την ιδιότητα [+ ανθρώπινο], ενώ στο [319'] ο δεύτερος συμμετέχων έχει αυτό το πρόσθετο χαρακτηριστικό. Βέβαια, οι δύο τελευταίες προτάσεις δεν ισοδυναμούν, καθώς ο πρώτος συμμετέχων είναι αυτός που έχει μεγαλύτερη εμπλοκή και έλεγχο στη ρηματική διαδικασία ή ενέργεια. Ενώ στην πρώτη ο Γιώργος είναι αυτός που πήρε τον σκύλο του και τον έβγαλε βόλτα, στη δεύτερη ο σκύλος, με τα γαβγίσματά του ίσως, παρακίνησε τον Γιώργο να προβεί σ' αυτή την ενέργεια. Το *μαζί με το μηχανάκι του* στο [320] που είναι ένας άψυχος συμμετέχων, μπορεί να συνδεθεί με το έμψυχο υποκείμενο, τον 'κεντρικό' συμμετέχοντα που όμως τώρα δεν έχει τον ρόλο του δράστη αλλά του πάσχοντα, κι επομένως δεν είναι αυτός που ασκεί τον έλεγχο αλλά αυτός που ελέγχεται από την κατάσταση.

Στις περιπτώσεις που έχουμε εξετάσει μέχρι τώρα ο 'κεντρικός' συμμετέχων (δράστης / πάσχων) έχει τη θέση του υποκειμένου. Ωστόσο, με μία έκφραση συνοδείας μπορεί να συνδέεται και μία ονοματική φράση όταν ενέχει θέση αντικειμένου:

[321] Ο Πέτρος συνάντησε τον Γιάννη *με τη Μαρία*.

[322] Ο Πέτρος τρώει το κρέας *με ρύζι*.

Τόσο στο [321] όσο και στο [322] οι προθετικές φράσεις *με τη Μαρία* και *με ρύζι*, αντίστοιχα, που συνδέονται με τις ονοματικές φράσεις *τον Γιάννη* και *το κρέας* σχηματίζουν μ' αυτές ένα σύνολο: [τον Γιάννη με τη Μαρία], [το κρέας με ρύζι], αποτελώντας έτσι συστατικό του αντικειμένου (Lehmann και Shin 2005, Zhang 2007).

Αντίστοιχα, η έκφραση συνοδείας *μαζί με το υποκείμενο* συνιστούν ένα σύνθετο υποκείμενο όταν βρίσκονται πριν το ρήμα:

[323] Ο Γιώργος *με τη Μαρία* πήγαν σινεμά.

[323'] *Ο Γιώργος *με τη Μαρία* πήγε σινεμά.

[323'''] Ο Γιώργος, *με τη Μαρία*, πήγε σινεμά.

[324] Η γάτα *με το γατάκι της* παίζουν.

[324'] *Η γάτα με το γατάκι της παίζει.

[324''] Η γάτα, με το γατάκι της, παίζει.

Το ρήματα *πήγαν σινεμά* στο [323] και *παίζουν* στο [324] απαιτούν περισσότερα του ενός υποκείμενα κι άρα επιβεβαιώνεται ότι οι φράσεις *ο Γιώργος / με τη Μαρία* και *η γάτα / με το γατάκι της* δεν μπορούν να εκληφθούν ως ξεχωριστά συστατικά των προτάσεων. Έτσι, παραδείγματα όπως τα [323'] και [324'] είναι αντιγραμματικά όταν τα ρήματα με τα οποία συντάσσονται τα σύνθετα υποκείμενα είναι σε ενικό αριθμό. Η αντιγραμματικότητα αυτών μπορεί ν' αρθεί μόνο αν πριν και μετά από τις εκφράσεις με το *με* υπάρχει παύση, η οποία δηλώνεται με το κόμμα ([323''], [324'']). Τότε οι εμπρόθετες φράσεις λειτουργούν ως προσδιορισμοί των ρημάτων, καθώς αποτελούν ξεχωριστές προσωδιακές ενότητες κι όχι μέρος των ονοματικών φράσεων οι οποίες λειτουργούν ως υποκείμενα.

Όταν θέλουμε να δώσουμε έμφαση στις εκφράσεις συνοδείας τότε χρησιμοποιούμε το επίρρημα *μαζί* αμέσως πριν από την πρόθεση *με* (Τζάρτζανος 2002 [1946]). Η χρήση του *μαζί* είναι ανεξάρτητη από την κατηγορία στην οποία ανήκουν οι συμμετέχοντες αναφορικά με τα χαρακτηριστικά τους. Μπορεί να δηλ. να συνδέει έναν έμψυχο συμμετέχοντα μ' έναν άλλον που είναι μεν έμψυχος αλλά δεν έχει την ανθρώπινη ιδιότητα ή και μ' έναν άψυχο συμμετέχοντα (βλ. παραδείγματα [318], [319], [320]). Επίσης, μπορεί να χρησιμοποιείται και σε μία προθετική φράση με κάποια προσωπική αντωνυμία ([325]) ή και μόνο του ([326]):

[325] Ο Πέτρος έφυγε *μαζί τους / μαζί μ' αυτούς*.

[326] Ο Πέτρος και ο Γιάννης δουλεύουν *μαζί*.

[326'] Ο Πέτρος δουλεύει *μαζί με τον Γιάννη*.

[326''] *Μαζί με τον Γιάννη* δουλεύει ο Πέτρος.

Όταν όμως το *μαζί* είναι μόνο του ([326]), χωρίς ν' ακολουθείται από τη δομή με το *με*, λειτουργεί ως προσδιορισμός του τρόπου. Στην προκειμένη περίπτωση οι δύο συμμετέχοντες είναι απαραίτητα συστατικά της πρότασης που όμως θεωρούνται ως μία ομάδα, ένα σύνολο (Parsons 1994) που έχει τον ρόλο του δράστη. Απεναντίας, στο [326'] η φράση *μαζί με τον Γιάννη* εκφράζει τη συνοδεία. Οι ΔΙΟΡ_{ΣΥΝΟΔ}, όπως και οι ΔΙΟΡ_{ΤΡΟΠ} και ΔΙΟΡ_{ΟΡΙ}, μπορούν να τοποθετηθούν και στην αρχή του εκφωνήματος όπου εκεί έχουμε εμφατικό υπερτονισμό τους ([326'']).

Για την έκφραση της συνοδείας χρησιμοποιούνται επίσης και οι λόγιες προθέσεις *μετά* + γενική και *συν* + δοτική:

[327] Ο Πέτρος ήρθε *μετά της συζύγου του / συν γυναιξί και τέκνοις*.

Οι προθέσεις *χωρίς* και *δίχως* που βρίσκονται στον αντίποδα της πρόθεσης *με* δηλώνουν την ‘απουσία’ (συνοδείας) ([328α]):

[328](α) Ο Γιώργος πήγε ταξίδι *χωρίς / δίχως* τον φίλο του.

(α') Ο Γιώργος πήγε ταξίδι, αλλά ο φίλος του δεν πήγε (= αλλά όχι ο φίλος του).

(β) Ο Γιώργος *δεν* πήγε ταξίδι *με* τον φίλο του.

(β') Ο Γιώργος πήγε ταξίδι, αλλά ο φίλος του δεν πήγε.

(β'') Ο Γιώργος *δεν* πήγε ταξίδι, αλλά ο φίλος του πήγε.

(β''') Ούτε ο Γιώργος ούτε ο φίλος του πήγαν ταξίδι.

Ωστόσο, ο Revuelta Puigdollers (2014) σημειώνει ότι η πρόθεση *χωρίς* –‘αρνητικός δείκτης συνοδείας’– δεν είναι απλά η αρνητική εκδοχή του ‘θετικού δείκτη συνοδείας’, της πρόθεσης δηλ. *με*. Αυτό φαίνεται από τα [328α] και [328β], όπου έχουμε, αντίστοιχα, μία δομή με την πρόθεση *χωρίς* και μία δομή με τη *με* σε αρνητική ‘κατάσταση πραγμάτων’ (State of Affairs: SoA) που δηλώνεται από μία απλή πρόταση. Στην πρώτη περίπτωση εστία/στόχος του αρνητικού δείκτη *χωρίς* είναι η ονοματική φράση *ο φίλος του* ([328α']), ενώ στην περίπτωση της αρνητικής ‘κατάστασης πραγμάτων’, όπου έχουμε τη δομή με το *με*, στόχος της άρνησης μπορεί να είναι, όπως και στο αμέσως προηγούμενο παράδειγμα, η ονοματική φράση *ο φίλος του* ([328β']) ή η ονοματική φράση *ο Γιώργος* –ο ‘κεντρικός’ συμμετέχων– ([328β'']) ή ακόμη και την πρόταση ([328β''']).

Για να εκφράσουμε την ‘απουσία’ της συνοδείας χρησιμοποιούμε και τη λόγια πρόθεση *άνευ*:

[329] Ο Πέτρος ήρθε *άνευ* συζύγου.

Η πρόθεση αυτή συντάσσεται με γενική σε αντίθεση με τις *χωρίς* και *δίχως* που εκφέρονται με αιτιατική.

Γ.5.3. Συνοδεία [- συγκεκριμένη]

Στις περιπτώσεις που εξετάσαμε στην προηγούμενη ενότητα, στην ίδια διαδικασία / ενέργεια εμπλέκεται εκτός από κάποιον ‘κεντρικό’ συμμετέχοντα, που είναι αναγκαίος όρος της πρότασης, κι ένας ‘συνοδός’ [\pm έμψυχος] που –όπως δηλώνει και η λέξη– ο ρόλος του είναι συνοδευτικός, δευτερεύων ως προς τη διαδικασία [+ συγκεκριμένη συνοδεία].

Εντούτοις, ο συμμετέχων στην κύρια διαδικασία / ενέργεια / κατάσταση που δηλώνεται με το ρήμα της πρότασης, μπορεί να εμπλέκεται και σε μία άλλη διαδικασία διαφορετική από την κύρια. Η διαδικασία αυτή –κύρια έκφραση της οποίας είναι η μετοχή– συνυπάρχει με την κύρια, πραγματώνεται παράλληλα με αυτή, συνοδεύοντάς τη, χωρίς να την προσδιορίζει χρονικά. Σ’ αυτήν την περίπτωση πρόκειται για [- συγκεκριμένη], για αφηρημένη συνοδεία, ή, καλύτερα, για ‘συνοδευτικές περιστάσεις’:

[330] Ο Κώστας διαβάζει *ακούγοντας μουσική*.

Σε αντίθεση με την τροπική μετοχή όπου υπάρχει συνάφεια σημασιολογική ανάμεσα στο ρήμα αυτής και στο κύριο ρήμα, στη μετοχή των ‘συνοδευτικών περιστάσεων’, όπως είναι το *ακούγοντας* στο [330], δεν παρατηρείται τέτοιου είδους συνάφεια. Αυτό όμως που απαιτείται είναι η ενότητα ως προς τον τόπο και τον χρόνο (Kortmann 1991, 1997) κι επομένως μια ‘αντιληπτική ενότητα’ (perceptual unity) (König 1995). Ειδικότερα, εκείνο που δηλώνεται με τη μετοχική φράση εκτυλίσσεται παράλληλα και συνοδεύει αυτό που δηλώνει το κύριο ρήμα (Νάκας 2003, 2005, 2007). Έτσι, η φράση *διαβάζει ακούγοντας μουσική* στο [330] έχει την ανάγνωση “διαβάζει και παράλληλα ή ταυτόχρονα ακούει μουσική”.

Οι ‘συνοδευτικές’ μετοχές ανήκουν σε ρήματα που αναφέρονται σε ψυχικό πάθος, στάση σώματος, εκφράσεις προσώπου, αισθήσεις, παραγωγή ήχου, κάποιου είδους κίνηση (Kortmann 1991, Νάκας 2005), όπως στα [331] – [336] αντίστοιχα:

[331] Διασχίζοντας με δυσκολία το πλήθος, που μας έρριψε με άνθη, μας αγκάλιαζε *κλαίγοντας* και μας φιλούσε, φτάσαμε κάποτε στην Πλατεία Ελευθερίας.

[332] «Δείχνεις μια χαρά» της είπε *ισιώνοντας* το κορμί του.

[333] Εκείνος τον κοίταξε *σνοφρώνοντας* τα θυσανωτά του φρύδια.

[334] «Σας είχαμε μια έκπληξη», είπε *κοιτάζοντας* συνωμοτικά τον Δημήτρη.

[335] Κάτι παιδιά έπαιζαν πλάι στο πηγάδι, κάτω από τον χρυσαφένιο ήλιο. Δεν ήταν του χωριού και, όσο οι μεγάλοι πότιζαν τα ζωντανά, εκείνα κυνηγιούνταν *ξεφωνίζοντας*.

[336] «Είναι πολύ καλός, μας φροντίζει», είπε *κλωτσώντας* αμήχανα το χώμα.

Πολλές από τις παραπάνω μετοχές ισοδυναμούν σημασιολογικά με προθετικές φράσεις όπως “με κλάματα” στο [331], “με ίσιο το κορμί του” στο [332], “με συνοφρυωμένα τα θυσανωτά του φρύδια” στο [333], “με ξεφωνητά” στο [335].

Εκτός όμως από τα ρήματα που προαναφέραμε, ρήματα όπως τα *φορώ*, *κρατώ*, *έχω* –τη στενότερη σχέση της κτήσης (possession) με τη συνοδεία απ’ ότι με το όργανο έχει επισημάνει και ο Stolz (2001)– αλλά και τα (λεξικά ισοδύναμα με την κατηγορία στην οποία ανήκουν) *συνοδεύω* και *ακολουθώ* είναι τα πρόσθετα κατηγορήματα που ως μετοχές συνοδεύουν τα κύρια (βλ. Lehmann και Shin 2005):

[337] Ο Σαντ έφτασε, *φορώντας* ένα γκριζό φράκο με μπλε φόδρα.

[338] Ο θείος Πέτρος σηκώθηκε, εξαφανίστηκε για λίγα δευτερόλεπτα στο εσωτερικό του σπιτιού του και επανήλθε *κρατώντας* χαρτί και μολύβι.

[339] Όπως δήλωσε ο ίδιος μιλώντας σε τοπικές εφημερίδες, ενώ έκανε ποδηλασία σε βουνό, *έχοντας* το κινητό στην τσέπη του, αυτό ανεφλέγη όταν έχασε την ισορροπία του και έπεσε από το ποδήλατο.

[340] Η ακουστική κιθάρα και το ακορντεόν συχνά πρωταγωνιστούν στις ενορχηστρώσεις *συνοδεύοντας* τη φωνή του Μανού, σ’ αυτό το «υπερσιβηρικό ταξίδι στο Παρίσι».

[341] Οριακή άνοδο σημείωσε την περασμένη εβδομάδα η τιμή της αμόλυβδης βενζίνης στην Ελλάδα, *ακολουθώντας* την ανοδική πορεία της τιμής του αργού πετρελαίου.

Η ύπαρξη κάποιων δεικτών πολλές φορές βοηθά στην αποσαφήνιση της σημασίας των μετοχών. Εντούτοις δείκτες όπως το *παράλληλα* και το *ταυτόχρονα* μπορούν να χρησιμοποιηθούν τόσο με τις χρονικές όσο και με τις συνοδευτικές μετοχές:

[342] Η συμφωνία μάς επιτρέπει να τερματίσουμε τον πόλεμο χωρίς να καταφύγουμε σε χερσαίες επιχειρήσεις, *επιτυγχάνοντας* παράλληλα τους στόχους του NATO.

[343] Επιλεγμένα καταστήματα τώρα προσφέρουν και μια νέα ευκαιρία στους πελάτες να νοιάζονται για το περιβάλλον *αγοράζοντας* παράλληλα ρούχα της τελευταίας μόδας.

Μετοχή των ‘συνοδευτικών περιστάσεων’ / ‘συνοδευτική’ είναι η *επιτυγχάνοντας* στο [342] και έχει την ερμηνεία “... μάς επιτρέπει να τερματίσουμε τον πόλεμο και να επιτύχουμε...”, ενώ η *αγοράζοντας* στο [343] είναι χρονική: “... νοιάζονται ... ενώ / καθώς αγοράζουν...”. Για τη διάκριση επίσης της μετοχής των συνοδευτικών περιστάσεων από τη χρονική παίζει ρόλο και κάποια γενική γνώση που έχουμε για τον κόσμο αναφορικά με τη σύνδεση χρόνου και δραστηριότητας (König 1995). Στο επόμενο ζευγάρι παραδειγμάτων:

[344] Η Μαρία μαγειρεύει *τραγουδώντας*.

[345] Η Μαρία τραγουδάει *μαγειρεύοντας*

είναι πολύ πιο πιθανή η χρονική ερμηνεία στο [345] (“τραγουδάει ενώ μαγειρεύει”) παρά στο [344] (“μαγειρεύει και τραγουδάει”), καθώς υπάρχουν κάποιες συμβατικές ώρες για να μαγειρέψει κανείς κι όχι για να τραγουδήσει.

Όπως οι μετοχές των συνοδευτικών περιστάσεων ισοδυναμούν με προθετικές φράσεις που έχουν ως κεφαλή την πρόθεση *με*, έτσι και οι τελευταίες ισοδυναμούν, αντίστοιχα, με τις μετοχές αυτές:

[346] Ο Γιώργος ήρθε *με ένα λουλούδι στο χέρι*.

[347] Ο Πέτρος επέστρεψε *με κλάματα* στο σπίτι.

[348] Του μιλούσε *με σταυρωμένα χέρια*.

[349] Ο Γιάννης πήγε για σκι *με τη στολή του*.

[350] Τραγουδά *με τη συνοδεία ενός πιάνου*.

Οι προθετικές φράσεις στα [346] – [350] ισοδυναμούν, αντίστοιχα, με: “κρατώντας ένα λουλούδι στο χέρι”, “κλαίγοντας”, “έχοντας σταυρωμένα τα χέρια”, “φορώντας τη στολή του” και “συνοδευόμενος από / συνοδεύοντας το τραγούδι του ένα πιάνο” (Τζάρτζανος 2002 [1946]). Επομένως, οι φράσεις αυτές με το *με* αντιπροσωπεύουν ένα συμβάν που είναι δευτερεύον σε σχέση με το κύριο / πρωτεύον συμβάν (Mihaliček 2008) κι εκφράζουν την αφηρημένη συνοδεία, όπως και οι αντίστοιχες μετοχές.

Η αρνητική συνοδευτική περίσταση εκφράζεται κι αυτή με τις προθέσεις *χωρίς / δίχως* και δηλώνει την ‘απουσία της αναμενόμενης συνοδευτικής περιστασης’ (absence of expected attendant circumstance) (König 1995):

[351] Ο Γιώργος επέστρεψε *χωρίς την τσάντα του*.

[352] Η Μαρία βγήκε *δίχως τη ζακέτα της*.

[353] Εργάζεται *χωρίς γκρίνια*.

Οι φράσεις με τις προθέσεις *χωρίς* και *δίχως* [351] – [353] μπορούν να παραφραστούν, αντίστοιχα, “χωρίς να κρατά την τσάντα του”, “δίχως να φορά τη ζακέτα της” και “χωρίς να γκρινιάζει”, με τη χρήση δηλ. της πρόθεσης και το κατάλληλο ρήμα στην υποτακτική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ

ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΟΥ

Δ.1. Εισαγωγή

Άλλη μία σημασία συγγενική με αυτή του τρόπου είναι και αυτή του μέσου αλλά και του οργάνου που θα εξετάσουμε αμέσως παρακάτω. Μάλιστα, αν και οι δύο τελευταίες σημασίες είναι στενά συνυφασμένες και ενίοτε δύσκολα διακριτές, ωστόσο και ο διαχωρισμός μεταξύ αυτών και του τρόπου δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτος.

Για παράδειγμα, ο προσδιορισμός *μηχανικά* στο εκφώνημα

[1] Κινείται *μηχανικά*

μπορεί να σημαίνει είτε τον τρόπο (*‘με κάποιον μηχανικό τρόπο’, ‘χωρίς σκέψη’*), είτε το μέσον (*‘μέσω κάποιου μηχανισμού’, ‘με τη χρήση κάποιου μηχανισμού’*). Τα συμφραζόμενα και στην περίπτωση αυτή μπορούν ν’ αποσαφηνίσουν τη σημασία του επιρρήματος. Ο συνδυασμός εξάλλου επιρρηματικών των παραπάνω κατηγοριών –τρόπου (*μηχανικά*) και μέσου (*με τη χρήση εξειδικευμένου εξοπλισμού*) στο [2α], μέσου (*ηλεκτρικά*) και οργάνου (*με ένα μοχλό*) στο [3α]– στην ίδια πρόταση

[2](α) Εάν κρίνεται απαραίτητο, [το κονίαμα] μπορεί να αντληθεί *μηχανικά με τη χρήση εξειδικευμένου εξοπλισμού*.

(β) *Εάν κρίνεται απαραίτητο, μπορεί να αντληθεί *μηχανικά τεχνικά*.

[3](α) Αυτός ο μηχανισμός ανοίγει το διάφραγμα *ηλεκτρικά με ένα μοχλό*.

(β) *Αυτός ο μηχανισμός ανοίγει το διάφραγμα *με ένα κουμπί με ένα μοχλό*

μας δείχνει ότι πρόκειται για διαφορετικές κατηγορίες επιρρηματικών, καθώς μόνο τότε είναι δυνατή η συμπαράθεσή τους. Διαφορετικά καταλήγουμε σε αντιγραμματικά εκφωνήματα ([2β] και [3β]). Παρόμοια, και η Manninen (2003) υποστηρίζει ότι δύο επιρρηματικά του τρόπου δεν μπορούν να συνεμφανίζονται στην ίδια πρόταση.

Στην ελληνική βιβλιογραφία, ωστόσο, οι σημασίες του μέσου και του οργάνου συνεξετάζονται χωρίς σαφή διάκριση μεταξύ τους, σε αντίθεση με την αγγλική βιβλιογραφία όπου απαντούν και ως ξεχωριστές σημασιολογικές κατηγορίες (Quirk και Greenbaum 1973, Quirk κ.ά. 1985, Huddleston και Pullum 2002, Biber κ.ά. 1999), όπως σωστά θεωρούμε ότι θα πρέπει ν' αντιμετωπίζονται και να μη συγχέονται.

Δ.2. Επιρρηματικά του μέσου

Για τα επιρρηματικά του μέσου το *πώς*; χρησιμεύει επίσης ως ερώτηση, ενώ θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε για τον σκοπό αυτόν και κάποια πιο εξειδικευμένη ερώτηση όπως: *με τι (μέσον)*;;

- [4] Εξηγούμαι *με ένα παράδειγμα*.
- [5] Η περιβαλλοντική υποβάθμιση ίσως μπορεί να αναστραφεί *με τη χρήση νέων εναλλακτικών τεχνολογιών* και ο αέρας, τα ύδατα να καθαρίσουν.
- [6] Βασικός στόχος των Σχολείων αυτών [Δεύτερης Ευκαιρίας] είναι να περιορίσουν τις ανισότητες και να καταπολεμήσουν *μέσω της εκπαίδευσης* τον κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό.
- [7] Με δηλώσεις τους οι δύο υπουργοί τόνισαν ότι οι ελληνορωσικές σχέσεις βελτιώνονται διαρκώς και συμφώνησαν ότι η κρίση στο Ιράκ δεν πρέπει να επιλυθεί *δια της βίας*.
- [8] Παράλληλα οι ελληνικές αρχές κινήθηκαν *δια της διπλωματικής οδού* και η αλβανική αστυνομία κινητοποιήθηκε για την απελευθέρωση των απαχθέντων.

Οι προθετικές φράσεις είναι ο κατεξοχήν τρόπος έκφρασης του μέσου. Η πολύσημη πρόθεση *με* χρησιμοποιείται εκτός των άλλων και για τη δήλωση του μέσου, είτε σε συνδυασμό με αιτιατική (*με ένα παράδειγμα*: [4]) είτε με τη φράση *με τη χρήση* και γενική (*με τη χρήση νέων εναλλακτικών τεχνολογιών*: [5]). Αντιπροσωπευτική –λόγω της ταύτισής της με το αρχιλέξημα της υπό εξέταση κατηγορίας– είναι η πρόθεση *μέσω*, η οποία προέρχεται από τη δοτική της λέξης *μέσον* (*μέσω της εκπαίδευσης*: [6]). Το μέσον εκφράζουν επίσης και οι φράσεις *δια της βίας* ([7]) και *δια της διπλωματικής οδού* ([8]), όπου η *δια* συντάσσεται με γενική, με την τελευταία φράση να σημαίνει μεταφορικά και τον τόπο.

Η σημασία του μέσου πραγματώνεται ακόμη και με τις μετοχές, κλιτές (για τη μετοχή του μεσοπαθητικού ενεστώτα βλ. Νάκας 2005) και άκλιτες. Στην παρούσα μελέτη θ' ασχοληθούμε μόνο με την άκλιτη μετοχή σε *-οντας*, *-ώντας*, τη μετοχή του ενεργητικού ενεστώτα:

- [9](α) *Παρατηρώντας* [τα παιδιά], μαθαίνουν.
- (β) Αυτή την αύξηση [κατανάλωσης νερού] προσπαθούμε να αντιμετωπίσουμε *εξαντλώντας* τα όρια του δικτύου.
- (γ) «Σφυροκοπάς τον άνθρωπο που σε κάνει να νιώθεις άβολα, *κατηγορώντας* τον για προκατάληψη».
- (δ) Γι' αυτό πρέπει όλοι να αυξάνουμε τις αγωνιστικές μας εμπειρίες *συμμετέχοντας* σε παρόμοια ανοικτά τουρνουά.
- (ε) *Παρατηρώντας* λοιπόν τον Ήλιο με όλα τα σύγχρονα όργανα που έχουν οι αστρονόμοι στη διάθεσή τους σήμερα στη Γη και το διάστημα (οπτικά τηλεσκόπια, ραδιοτηλεσκόπια, τηλεσκόπια υπέρυθρων και υπεριωδών ακτίνων, τηλεσκόπια ακτίνων X και ανιχνευτές σωματιδιακής ακτινοβολίας) συγκεντρώνουμε όλο και περισσότερες πληροφορίες γι' αυτόν.
- (στ) Δεύτερον, και εξίσου βασικό, είναι ότι δεν κερδίσαμε τις εκλογές *υποστέλλοντας* τις ιδεολογικές μας σημαίες.

Στα παραδείγματα [9α-στ] «το κύριο ρήμα που προσδιορίζεται από τη ΜΦ, δηλώνει μια –κατά το μάλλον ή ήττον– ‘σκοπούμενη’ ενέργεια, της οποίας η ΜΦ εκφράζει το αφηρημένο ‘μέσον’ για την επίτευξή της» (Νάκας 2003, 2007). Έτσι, η ΜΦ με κεφαλή τη μετοχή *παρατηρώντας* στο [9α] δηλώνει –σε αντίθεση με τα άλλα ισοδύναμα σημασιολογικά επιρρηματικά– το αφηρημένο ‘μέσον’ και ισοδυναμεί ‘‘με το να παρατηρούν’’. Μέσω της παρατήρησης, με άλλα λόγια, επιτυγχάνεται η μάθηση. Στο [9στ] η μετοχή *υποστέλλοντας* έχει μεικτή σημασία: εκφράζει το μέσον αλλά και το λόγο που έχει ως αποτέλεσμα αυτό που δηλώνει το κύριο ρήμα (‘‘μέσω της υποστολής + λόγω της υποστολής’’).

Δ.2.1. Μέσα μετακίνησης / μεταφοράς

Εδώ εντάσσονται και επιρρηματικά που αφορούν τρόπο / μέσον μετακίνησης / μεταφοράς και που πραγματώνονται με προθετικές κυρίως φράσεις αλλά και με επιρρηματικές:

- [10] Αν ταξιδεύετε *αεροπορικώς*, θα σας έχει, ίσως, ήδη τύχει να υποστείτε τις συνέπειες υπεράριθμων κρατήσεων σε ορισμένες πτήσεις.
- [11] Φορτίο, ιδιωτικό ταχυδρομείο και επείγοντα δέματα μεταφέρονται *αεροπορικά* μόνον αν έχουν εφαρμοστεί οι ακόλουθοι έλεγχοι ασφαλείας.
- [12] Μπορούν να μεταφερθούν *σιδηροδρομικώς* στην Ελλάδα κι από εκεί στην Κύπρο.
- [13] Όλες οι αποστάσεις είναι σύντομες και καλύπτονται εύκολα *με τα πόδια* και *με ενοικιαζόμενα δίτροχα*.
- [14] Μπορείτε επίσης να επισκεφθείτε *πεζή* ή *με αυτοκίνητο* το καταφύγιο «Κώστας Μπουντόλας» στα 945 μ.
- [15] Μετά από πολυετή έρευνα στη Μ. Βρετανία προέκυψε ότι όσοι πάνε στη δουλειά τους *με ποδήλατο* ή *πεζοί* είναι πιο χαρούμενοι απ' όσους χρησιμοποιούν ΙΧ.

Τα επιρρήματα αυτής της ομάδας λήγουν σχεδόν αποκλειστικά σε *-ως*. Τα *αεροπορικώς* ([10]) / *αεροπορικά* ([11]) και *σιδηροδρομικώς* ([12]) ισοδυναμούν με τις προθετικές φράσεις “με το αεροπλάνο” και “με τον σιδηρόδρομο”, αντίστοιχα. Το μέσον εκφράζει και η προθετική φράση *με τα πόδια* στο [13]. Την ερμηνεία αυτή ενισχύει η συμπλοκή του με το επιρρηματικό του μέσου *με ενοικιαζόμενα δίτροχα*, ενώ η συμπαράθεσή του με το τροπικό *εύκολα* το αποκλείει από τη σημασία του τρόπου. Αλλά και τα ισοδύναμα *πεζή* ([14]) (επιρρηματική φράση) και *πεζοί* ([15]) (επιθετική φράση) που συνδέονται παρατακτικά –διαζευκτικά– με τα *με αυτοκίνητο* και *με ποδήλατο*, αντίστοιχα, σημαίνουν το μέσον.

Δ.2.2. Μέσα επικοινωνίας

Τα μέσα επικοινωνίας είναι μια άλλη υποκατηγορία των επιρρηματικών του μέσου. Τα παραδείγματα που ακολουθούν ανήκουν σ' αυτή την υποκατηγορία:

- [16] Οι απαντήσεις και οποιαδήποτε πρόσθετα σχόλια μπορούν να σταλούν *ταχυδρομικώς* στην ακόλουθη διεύθυνση.
- [17] Η ΕΡΤ εκπέμπει *δορυφορικά* πάλι!
- [18] Λαμβάνετε επιβεβαίωση της παραγγελίας *μέσω διαδικτύου*.
- [19] Θα τους ενημέρωνε *με γράμμα* όταν έφτανε στη Θεσσαλονίκη.
- [20] Τον έπεισε *δια τηλεφώνου* και έδωσε σε άγνωστο 2.100 ευρώ.

Στην ομάδα αυτή έχουμε επιρρήματα σε *-ως* και *-α* και φράσεις με τις προθέσεις *μέσω* (*μέσω διαδικτύου*: [18]), *με* (*με γράμμα*: [19]) και *δια* (*δια τηλεφώνου*: [20]). Το επίρρημα *ταχυδρομικώς* στο [16] μπορεί να παραφραστεί “*μέσω ταχυδρομείου / με το ταχυδρομείο*” και το *δορυφορικά* στο [17] “*μέσω δορυφόρου*”.

Δ.2.3. ‘Μέσα πεδίου’ και διάκρισή τους από τα επιρρήματα του πεδίου

Στην ενότητα αυτή ανήκουν και τα λεγόμενα –κατά τον Ernst (2002)– ‘μέσα του πεδίου’ (means-domain), όπου τα μέσα που χρησιμοποιούνται από τα επιρρηματικά αυτής της ομάδας για την επίτευξη της πράξης θεωρούνται ότι ανήκουν σε κάποιο ‘πεδίο’ (domain):

- [21] Ο ενδοφακός εμφυτεύεται *χειρουργικά* μέσα στο μάτι μπροστά από την ίριδα ή το φυσικό φακό του ματιού.
- [22] Τα αποτελέσματα αναλύονται *στατιστικά* και υπολογίζεται η μέση τιμή, η καμπύλη κατανομής και η απόκλιση.
- [23] Καθαρίζουμε *βιολογικά* τα χαλιά, τα στρώματα, τους καναπέδες.
- [24] «Ανακαλύψαμε ότι η βιολογική γήρανση μπορεί να αναχαιτισθεί», δήλωσαν, τονίζοντας ότι ανακάλυψαν πως το ένζυμο τελομεράση, μπορεί να αναδομήσει *μοριακά* τα κύτταρα.

Τα πεδία από τα οποία αντλούνται τα μέσα για να επιτευχθεί αυτό που σημαίνει το ρήμα στα εκφωνήματα [21] – [24] είναι, αντίστοιχα, η χειρουργική, η στατιστική, η βιολογία και η μοριακή βιολογία και τα επιρρήματα που αντιστοιχούν στα προαναφερθέντα πεδία μπορούν να παραφραστούν “*μέσω χειρουργείου*”, “*μέσω στατιστικής*”, “*με βιολογικά μέσα*”, “*μέσω μοριακών μεθόδων*”. Ο Ernst, εξάλλου, θεωρεί τα ‘μέσα του πεδίου’, σημασιολογικά, αντίστοιχα με τις προθετικές φράσεις που χρησιμοποιούμε για τη δήλωση του μέσου, διαφέροντας μόνο στο ότι είναι συγκαλυμμένα. Επίσης, αναφέρει ότι τα προαναφερθέντα ‘μέσα’ –‘μέσα του πεδίου’– είναι η μία από τις δύο αναγνώσεις που έχουν τα ‘επιρρήματα του πεδίου’ (domain adverbs), ενώ η άλλη είναι εκείνη των ‘αμιγώς επιρρημάτων του πεδίου’ (pure domain adverbs).

Τι είναι όμως τα ‘αμιγώς επιρρήματα του πεδίου’ (Ernst 2002) / ‘επιρρήματα του πεδίου’ (Bellert 1977, Huddleston & Pullum 2002); Σύμφωνα με τον Bellert στο εκφώνημα:

- [25] *Γλωσσολογικά*, αυτό το παράδειγμα είναι ενδιαφέρον

ο ομιλητής ισχυρίζεται ότι η πρόταση είναι αληθής μόνο στο συγκεκριμένο πεδίο (στην προκειμένη περίπτωση στο γλωσσολογικό) χωρίς να δεσμεύεται για την αλήθεια της πρότασης σε οποιοδήποτε άλλο πεδίο. Οι Broekhuis και Corver (2016) τα εντάσσουν άλλοτε στα επιρρηματικά της ‘διαδικασίας’ και άλλοτε στα προτασιακά, ανάλογα με το αν προσδιορίζουν τη ρηματική φράση ή την πρόταση, αντίστοιχα. Η Bartsch (1976) χρησιμοποιεί για τα επιρρηματικά αυτής της κατηγορίας τον όρο ‘περιοριστικά’ (adverbials limiting predication), ενώ οι Quirk κ.ά. (1985) τα αποκαλούν ‘αποψιακά’ (viewpoint). Κατατάσσονται δε στην κατηγορία των επιρρημάτων του ‘πλαισίου’ (frame adjuncts) (Frey 2003, Οικονομάκου 2009, 2011).

Η διάκριση των επιρρημάτων του ‘πεδίου’ από εκείνα του τρόπου (βλ. Νάκας 1987, Οικονομάκου 2009, 2011) ή των ‘μέσων του πεδίου’ βασίζεται στα κριτήρια που χρησιμοποιούμε για την υποκατηγοριοποίηση γενικά των επιρρηματικών. Η πρόταξη του επιρρήματος στην αρχή του εκφωνήματος καθώς και η στίξη που το ακολουθεί συνιστά ένα σημαντικό διαφοροποιητικό κριτήριο. Έτσι, το επίρρημα *οικονομικά* προτασσόμενο στο [26α] είναι επίρρημα του πεδίου, προτασιακό. Άλλωστε, και το λέξημα *τομέα* στο ίδιο παράδειγμα δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνείας. Την ίδια ερμηνεία “στον οικονομικό τομέα / στο πεδίο της οικονομίας / από οικονομική άποψη / όσον αφορά την οικονομία” έχει και στο [26β] καθώς το επίρρημα συνιστά μία ξεχωριστή προσωδιακή ενότητα αφού βρίσκεται ανάμεσα σε δύο κόμματα. Η συμπλοκή του συγκεκριμένου επιρρήματος στο [26γ] μ’ ένα επίρρημα καθαρά τροπικό, το *εύκολα*, μας οδηγεί ξεκάθαρα στην τροπική του ανάγνωση, ενώ στο [26δ] σημαίνει “με οικονομικά μέσα”. Επίρρημα του πεδίου, προτασιακό, είναι το *συγκοινωνιακά* στο [27α], ενώ στο [27β] προσδιορίζει το ρήμα και δηλώνει τα μέσα (= μέσω της συγκοινωνίας) με τα οποία η περιοχή συνδέεται με την πόλη της Καρδίτσας.

[26](α) *Οικονομικά*, μπορείτε να τακτοποιήσετε εκκρεμότητες αυτή την περίοδο, αλλά και να κάνετε επιλογές που σας διασφαλίζουν για το μέλλον, ή να γνωρίσετε άτομα που θα σας στηρίξουν στον τομέα αυτό.

(β) Και πιστεύω ότι η ύπαρξη μιας υπερδύναμης, σήμερα, δεν σημαίνει ότι η Ευρώπη δεν θα μπορούσε να είναι αύριο, *οικονομικά* και πολιτικά, ένας βασικός πόλος ισορροπίας.

(γ) Μεταμορφώστε εύκολα και *οικονομικά* το παιδικό δωμάτιο!

(δ) Επιπλέον, ο Σύλλογος καλύπτει *οικονομικά* δραστηριότητες των μελών.

[27](α) *Συγκοινωνιακά*, η περιοχή αντιμετωπίζει προβλήματα, ενώ πρέπει να διατεθεί ένα σημαντικό ποσό για να αποκατασταθεί ένας δρόμος που μόλις πριν δύο χρόνια διαπλατύνθηκε και ασφαλτοστρώθηκε.

(β) Η περιοχή συνδέεται *συγκοινωνιακά* με την πόλη της Καρδίτσας.

Ωστόσο, όταν τα επιρρήματα αυτής της κατηγορίας, του πεδίου, βρίσκονται αμέσως μετά το ρήμα ή τη ρηματική έκφραση, στην τελική θέση, θέση που καταλαμβάνουν τα τροπικά αλλά και τα επιρρήματα των μέσων του πεδίου –αφού κι αυτά συμπεριφέρονται όπως τα τροπικά (Ernst 2002, Frey 2003)– η διάκριση είναι σαφώς δυσκολότερη:

[28] Ακόμη, συνεισφέρει *πολιτικά*, καθώς στις χώρες όπου δραστηριοποιούνται ελληνικές επιχειρήσεις απασχολείται προσωπικό, αυξάνοντας έτσι το κύρος και τη διαπραγματευτική ικανότητα της Ελλάδας.

[29] Μελετήθηκαν *εργαστηριακά* αρκετά ευρήματα λιθαργύρων της Λαυρεωτικής.

Το *πολιτικά* ([28]) είναι ένα ‘αμιγώς επίρρημα του πεδίου’, ενώ το *εργαστηριακά* ([29]) επίρρημα των ‘μέσων του πεδίου’. Το ίδιο ισχύει και για τα [30] και [31], όπου παραβάλλουμε το ίδιο λέξιμα, το *βιολογικά*, για να καταδείξουμε τη διαφορά μεταξύ τους:

[30] Μήπως οι γυναίκες υστερούν *βιολογικά* στα Μαθηματικά;

[31] Τα συστήματα επεξεργάζονται *βιολογικά* τα απόβλητα του πλυντηρίου απομακρύνοντας απορρυπαντικά και κάθε ρυπογόνο ουσία.

Τα *πολιτικά* και *βιολογικά* στα [28] και [30], αντίστοιχα, περιορίζουν το σύνολο των συμβάντων που δηλώνονται με το ρήμα –της συνεισφοράς και της υστέρησης– σ’ ένα υποσύνολο που χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο πεδίο, ενώ τα *εργαστηριακά* ([29]) και *βιολογικά* ([31]) εκφράζουν τα μέσα (“μέσω / με εργαστηριακές μεθόδους”, “μέσω / με βιολογικές μεθόδους”) που αντλούμε από τα πεδία / τομείς του εργαστηρίου και της βιολογίας για τη μελέτη των ευρημάτων και την επεξεργασία των αποβλήτων.

Δ.3. Επιρρηματικά του οργάνου

Συντακτικά, ο ρόλος του οργάνου, όπως ήδη έχουμε αναφέρει στην ενότητα για τις λειτουργίες των εκφράσεων του τρόπου, εκφράζεται με τη λειτουργία του υποκειμένου ([32]), του αντικειμένου ([33]) και του προσδιορισμού ([34]):

[32](α) *Μια πέτρα έσπασε το παράθυρο.*

(α') Το παράθυρο έσπασε *με μια πέτρα.*

(β) **Το κουταλάκι τρώει την κρέμα.*

(β') Το μωρό τρώει την κρέμα *με το κουταλάκι.*

[33] Χρησιμοποιήστε *κομπιουτεράκι* όπου χρειαστεί.

[34] Αφού βεβαιωθείτε ότι τα μαλλιά σας είναι τελείως στεγνά, *χτενίστε τα πολύ καλά με τη χτένα.*

Οι Quirk κ.ά. (1985) επισημαίνουν ότι το υποκείμενο έχει τον σημασιολογικό ρόλο του οργάνου (όπως το *μια πέτρα* στο [32α]) όταν ένας δράστης χρησιμοποιεί αυτή την οντότητα, η οποία σε γενικές γραμμές είναι άψυχη, για να επιτελέσει μια πράξη ή να προκαλέσει κάποια διαδικασία. Μάλιστα η πρόταση στο [32] είναι εναλλακτική της πρότασης [32α']. Η Pascual Pou (2001) τονίζει ότι οι εμπρόθετες φράσεις του οργάνου εναλλάσσονται με τα υποκείμενα σε ρόλο οργάνου μόνο όταν αυτά εξαρτώνται από ένα 'αιτιακό' (causative) ρήμα. Επομένως, η εναλλαγή αυτή είναι δυνατή με ρήματα όπως το *έσπασε* ([32α]), όχι όμως και με το ρήμα *τρώει* ([32β]). Εδώ, ο ρόλος του οργάνου μπορεί να εμφανίζεται μόνο με την εμπρόθετη φράση ([32β']), ενώ το εκφώνημα [32β] είναι αντιγραμματικό.

Ο Dik (1978, 1997), όμως, θεωρεί ότι σημασιολογικά (αντίθετα με τους προαναφερθέντες γλωσσολόγους και τους Κλαίρη και Μπαμπινιώτη 2005) το υποκείμενο στο [32] έχει τον ρόλο της 'δύναμης' (Force) –της αιτίας κατά τον Pinkster (1972)– καθώς είναι μία μη ελεγχόμενη οντότητα που προκαλεί μία διαδικασία, ενώ το όργανο απαιτεί ελεγχόμενες 'καταστάσεις πραγμάτων' όπως αυτές ορίζονται από τις κατηγορήσεις στις οποίες βρίσκονται. Επομένως, τον ρόλο του οργάνου τον έχει η *χτένα* στο [34], αλλά και τα *με μια πέτρα, με το κουταλάκι* στα [32α'] και [32β'], αντίστοιχα.

Ο ρόλος του οργάνου εμφανίζεται κάποιες φορές ενσωματωμένος στη λεξική σημασία του ρήματος:

[35] *Ξύλα που θα χρειαζόταν κανονικά μια εβδομάδα για να τα κόψει, τα πριόνισε σ' ένα απόγευμα*

όπου το *πριόνισε* ισοδυναμεί με ρήμα + την προθετική φράση *με το πριόνι*: “έκοψε με το πριόνι”.

Θα επικεντρωθούμε στη συνέχεια στον σημασιολογικό ρόλο του οργάνου που συντακτικά έχει τη λειτουργία του προσδιορισμού και ειδικότερα του διορισμού (ΔΙΟΡ_{ORG}), όπως η φράση *με τη χτένα* στο [34].

Οι διορισμοί του οργάνου, όπως και οι διορισμοί του μέσου, απαντούν στο ερωτηματικό *πώς*; αλλά και στην ερώτηση *με τι (όργανο)*; Αυτό σημαίνει ότι η διάκριση των δύο κατηγοριών με μόνο κριτήριο την ερώτηση καθίσταται αρκετά δύσκολη.

Ο κατεξοχήν τρόπος με τον οποίο εκφράζεται το όργανο είναι φράσεις με την πρόθεση *με*:

- [36] Έσπασαν το ένα παράθυρο του οχήματος *με σφυρί*.
- [37] Προσθέτουμε τα αυγά, το ξύσμα, την κανέλα, και τη βανίλια και ανακατεύουμε *με το σύρμα*.
- [38] Προτιμήστε να ζεστάνετε την επιφάνεια *με πιστολάκι*.
- [39] Αρχίζει να σχηματίζεται μια μάζα, που συνεχίζουμε να τη δουλεύουμε *με τη σπάτουλα* μέχρι να γίνει ομογενής και να μαζευτεί σε μια μπάλα.
- [40] Επίσης, πάντα σύμφωνα με στατιστικές το 25% των χρηματοκιβωτίων που παραβιάζονται ανοίγουν *με το κλειδί τους* ή *με αντικλείδι*.
- [41] Σε σημεία που υπάρχουν λεκέδες καθαρίζουμε *με νερό* και *σαπούνι*, ειδικά στο μπάνιο και την κουζίνα που παρατηρούνται πιο συχνά.
- [42] Το μωράκι πιάνει εύκολα αντικείμενα *με τα χεράκια του* και το πρώτο πράγμα που κάνει είναι να τα βάλει στο στόμα.
- [43] Τι μπορεί να δει κάποιος από αυτά *με γυμνό μάτι* ή *κιάλια*; *Με γυμνό μάτι* και *κιάλια* μπορείς να δεις αστερισμούς, τεχνητούς δορυφόρους και διάττοντες αστέρες.
- [44] Τράβηξε μία ευθεία γραμμή *με το σαπουνάκι σου* και *με τη βοήθεια του χάρακα*.

Τα επιρρηματικά στα παραδείγματα [36] – [44] δηλώνουν το όργανο. Αναφέρονται σε ‘συγκεκριμένα’ ουσιαστικά / υλικά αντικείμενα (*σφυρί, σύρμα, πιστολάκι, σπάτουλα, κλειδί, αντικλείδι, νερό, σαπούνι*). Σ’ αυτά συμπεριλαμβάνονται και μέρη του σώματος όπως *τα χεράκια* αλλά και το *γυμνό μάτι*. Η σύνδεση μάλιστα του τελευταίου με την προθετική φράση *με τα κιάλια* στο [43] επιβεβαιώνει την απόδοση σ’ αυτό του σημασιολογικού ρόλου του οργάνου. Η πλειονότητα των επιρρηματικών αυτής της κατηγορίας βρίσκεται αμέσως μετά το ρήμα, όπως συμβαίνει και με τα υπόλοιπα επιρρηματικά που ανήκουν στην ευρεία κατηγορία των επιρρημάτων της διαδικασίας.

Στο [43], στην ερωτηματική πρόταση, τα *με γυμνό μάτι ή κιάλια*, ακολουθώντας, γενικά, τον κανόνα τοποθετούνται στο τέλος της πρότασης επειδή φέρουν την εστία της πληροφορίας. Συνηθισμένη, ουδέτερη όμως είναι και η θέση των *με γυμνό μάτι* και *κιάλια* στην καταφατική πρόταση που ακολουθεί, αν και προτάσσονται της ρηματικής έκφρασης, επειδή αποτελούν το ‘θέμα’, το ‘γνωστό’ στοιχείο, κι όχι το ‘σχόλιο’, τη νέα πληροφορία. Στο [44] η φράση *με τη βοήθεια του χάρακα* συγκαταλέγεται κι αυτή στα επιρρηματικά του οργάνου αφού εμπεριέχει το ‘συγκεκριμένο’ ουσιαστικό *χάρακα*, ανάγνωση η οποία ενισχύεται και από τη συμπλοκή της φράσης με τη φράση *με το σαπουνάκι σου*.

Προτάσεις όπως οι παραπάνω αντιστοιχούν με προτάσεις που περιέχουν το ρήμα *χρησιμοποιώ* + τον τελικό σύνδεσμο *για να* + το ρήμα της πρότασης σε έγκλιση υποτακτική. Σε μία πρόταση όπως η [36] αντίστοιχή της είναι η:

[45] Κάποιοι *χρησιμοποίησαν το σφυρί για να σπάσουν* το ένα παράθυρο του οχήματος.

Εκτός από την πρόθεση *με*, ουσιαστικά όπως αυτά που αναφέραμε απαντούν επίσης και με την πρόθεση *από*. Αν και τα επόμενα ζευγάρια παραδειγμάτων περιγράφουν το ίδιο γεγονός, εντούτοις διακρίνουμε κάποια σημασιολογική διαφορά:

[46](α) Το μπαλόني τρύπησε *με μία βελόνα*.

(β) Το μπαλόني τρύπησε *από μία βελόνα*.

[47](α) Τραυματίστηκε *μ’ ένα κομμάτι γυαλί*.

(β) Τραυματίστηκε *από ένα κομμάτι γυαλί*.

Στα [46α] και [47α] τα *με μία βελόνα* και *μ’ ένα κομμάτι γυαλί* εκφράζουν το όργανο που κάποιος χρησιμοποίησε για να τρυπήσει το μπαλόني και να τραυματίσει κάποιον, ενώ δεν ισχύει το ίδιο και για τα επιρρηματικά στα [46β] και [47β]. Τα *από μία βελόνα* και *από ένα κομμάτι γυαλί* δηλώνουν την αιτία που το μπαλόني τρύπησε ή κάποιος τραυματίστηκε (πέφτοντας ή ευρισκόμενα λ.χ. κάτω τυχαία). Η απουσία πρόθεσης στη σημασία της αιτίας είναι αυτή που τη διαφοροποιεί από τη σημασία του οργάνου (Vester 1983). Στα (β) επιρρηματικά ο ρόλος του δράστη αποκλείεται (Pinkster 1972, Quirk κ.ά. 1985), ενώ στα (α) απαιτείται κάποιος δράστης (είτε άμεσα είτε έμμεσα) για την επίτευξη της πράξης.

Ο ρόλος του οργάνου πραγματώνεται ακόμη και με επιρρηματικές φράσεις:

[48] Κατασκευάστηκαν *χειρωνακτικά* γραμματικοί κανόνες για την αναγνώριση ονοματικών οντοτήτων σε κείμενα της Ελληνικής.

[49] Επιπλέον, τα παραμορφωμένα δείγματα [κραμάτων] εξετάστηκαν *μικροσκοπικά* και *μακροσκοπικά* για τον εντοπισμό ενδεχόμενων ατελειών.

Το *χειρωνακτικά* στο [48] ισοδυναμεί με τη φράση *με το χέρι*, ενώ τα *μικροσκοπικά* και *μακροσκοπικά* στο [49] είναι ισοδύναμα με τις φράσεις *με το μικροσκόπιο* και *με το μάτι*, αντίστοιχα.

Τα επιρρηματικά του οργάνου διαφέρουν από τα επιρρηματικά του μέσου ως προς το ότι τα ουσιαστικά που χρησιμοποιούνται για τη δήλωσή τους είναι ‘συγκεκριμένα’ και στο ότι απαιτούν υποκείμενα που έχουν τον ρόλο του δράστη είτε αυτός εκφράζεται ρητά στην πρόταση είτε εννοείται (Huddleston και Pullum 2002). Τα παραδείγματα λ.χ. [36] πιο πάνω και [6] από την ενότητα «Επιρρηματικά του μέσου» (*Βασικός στόχος των Σχολείων αυτών είναι να περιορίσουν τις ανισότητες και να καταπολεμήσουν μέσω της εκπαίδευσης τον κοινωνικό και οικονομικό αποκλεισμό*) καταδεικνύουν τη διαφορά αυτή μεταξύ αυτών των δύο κατηγοριών.

Δ.3.1. Η έκφραση της ‘απουσίας’ του οργάνου

Η πρόθεση *με*, που αποδίδει μεταξύ άλλων και τη σημασία του οργάνου, έχει ως αντώνυμή της την πρόθεση *χωρίς*, η οποία σημαίνει ‘απουσία’ του οργάνου:

- [50] Αντίθετα με τα περισσότερα υπαίθρια χόρτα, όπως τα ραδίκια, τα βλίτα μπορούμε να τα κόψουμε και *χωρίς μαχαίρι*, μόνο με τα χέρια μας.
- [51] Τόσο νόστιμο, ζουμερό και αρωματικό κέικ που δεν θα πιστεύει κανένας πόσο εύκολα και γρήγορα το φτιάξατε και μάλιστα *χωρίς μίξερ*, μόνο με ένα σύρμα.
- [52] Πέρα από αυτό όμως, είναι και τέχνη να βάφεις *χωρίς πινέλα!*
- [53] Αρκεί λίγο μούλιασμα με νερό και τα υπολείμματα φεύγουν ακόμα και *χωρίς σφουγγάρι*.
- [54] Μέχρι σήμερα οι περισσότεροι ερευνητές επιχειρούν την ανάλυση αυτή με υπολογιστή αφού προηγουμένως κωδικοποιήσουν *χωρίς τη χρήση υπολογιστή* τα κείμενα σε μορφή ώστε η περιεχόμενη σε αυτά πληροφορία να είναι επεξεργάσιμη.

Η σημασία της ‘απουσίας’ του οργάνου φαίνεται ξεκάθαρα στα παραδείγματα [50] και [51] όπου αντιπαραβάλλεται με τη σημασία του οργάνου: *χωρίς μαχαίρι / με τα χέρια μας*, *χωρίς μίξερ / με ένα σύρμα*. Η συγκεκριμένη σημασία απαντά –εκτός από τα [52] και

[53]– και στο [54] όπου η ύπαρξη της προθετικής φράσης *με υπολογιστή*, δηλωτική του οργάνου, καθιστά ακόμη σαφέστερη τη σημασία της φράσης *χωρίς τη χρήση υπολογιστή*.

Δ.3.2. Υποκατηγοριοποίηση των επιρρηματικών του οργάνου κατά την Bartsch

Η Bartsch (1976) διακρίνει δύο υποκατηγορίες επιρρηματικών του οργάνου: τα ‘τελικά’ (final) και τα ‘διακοσμητικά’ (ornamental), όπως εμφανίζονται στα [55] και [56], αντίστοιχα:

[55] Η Άννα ζωγραφίζει *με κηρομπογιές*.

↔ Η Άννα ζωγραφίζει, διαδικασία για την οποία χρησιμοποιεί κηρομπογιές.

↔ $r_1 = (ir)(P(x_1, r))$. Διαδικ-Ζωγραφικής(r) . χρησιμοποιεί για (x_1, y_1, r)

[56] Η Μαρία χορεύει *μ’ ένα μαντίλι*.

↔ Η Μαρία χορεύει· κάνοντας αυτό [σε αυτή τη διαδικασία] χρησιμοποιεί ένα μαντίλι.

↔ $r_1 = (ir)(P(x_1, r))$. Διαδικ-Χορού(r) . χρησιμοποιεί σε (x_1, y_1, r)

Η διάκριση αυτή μεταξύ των δύο υποκατηγοριών των επιρρηματικών του οργάνου θεωρείται από τη γλωσσολόγο σημαντική για τις περιπτώσεις εκείνες όπου οι δυο αυτές υποκατηγορίες προσαρτώνται / συνδυάζονται ιεραρχικά:

[57] Ο Γιάννης γέμισε το ρεζερβουάρ του αυτοκινήτου του *με βενζίνη με την αντλία*.

Έχουμε λοιπόν δυο εκφράσεις με το *με* εκ των οποίων η μία (*με την αντλία*) είναι αναμφισβήτητα προσδιορισμός του οργάνου. Εφόσον όμως συνδυάζεται ιεραρχικά –κι όχι παρατακτικά– με μια άλλη έκφραση του *με* (*με βενζίνη*) θα πρέπει οι δυο αυτές εκφράσεις ν’ ανήκουν σε διαφορετικούς τύπους επιρρηματικών του οργάνου: σ’ ένα ‘τελικό’ (αμιγώς επιρρηματικό του οργάνου) και σ’ ένα ‘διακοσμητικό’ επιρρηματικό του οργάνου, αντίστοιχα.

Όμως, μια πιο προσεκτική ματιά δείχνει ότι η έκφραση *με βενζίνη* δεν είναι προσδιορισμός του οργάνου. Το ρήμα *γεμίζω* συντάσσεται με δυο αντικείμενα σε αιτιατική πτώση εκ των οποίων το δεύτερο μπορεί να είναι είτε εμπρόθετο είτε απρόθετο (*γεμίζω το ρεζερβουάρ (με) βενζίνη*) χωρίς να υπάρχει εννοιολογική διαφοροποίηση (Νάκας, 1987). Κατά συνέπεια, εφόσον σε παραδείγματα όπως στο [57] η μία έκφραση με το *με* επέχει θέση αντικειμένου του ρήματος της πρότασης κι όχι προσδιορισμού, θεωρούμε ότι δεν έχει νόημα η υποκατηγοριοποίηση των επιρρηματικών του οργάνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε

ΣΧΟΛΙΚΕΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

E.1. Εισαγωγή

Στο πρώτο μέρος της διατριβής ασχοληθήκαμε με τη σημασία του τρόπου με την ευρεία του έννοια. Εξετάσαμε, με άλλα λόγια, τον τρόπο μαζί με άλλες σημασίες που σχετίζονται στενά μ' αυτόν όπως η ομοιότητα, η συνοδεία, το μέσον και το όργανο που έχοντας ως κοινά χαρακτηριστικά τους αφενός την απάντηση στην ερώτηση *πώς*; και αφετέρου την προσδιοριστική τους λειτουργία –προσδιορίζουν το ρήμα– τα εντάξαμε, με βάση τη βιβλιογραφία, σε μία ενιαία κατηγορία με τον όρο 'διαδικασία'.

Πώς όμως αντιμετωπίζονται οι παραπάνω σημασίες στη δημοτικό σχολείο στο πλαίσιο της γλωσσικής διδασκαλίας; Συμβαδίζει η διδασκαλία της γλώσσας με τα σύγχρονα πορίσματα της γλωσσολογίας όπως αυτά έχουν καταγραφεί μέσω της βιβλιογραφίας; Οι σχολικές γραμματικές είναι αντίστοιχες ως προς την ορολογία, τις υπό εξέταση σημασίες κ.ά. με τα σχολικά βιβλία της γλώσσας; Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης μας στο δεύτερο αυτό μέρος της διατριβής. Για τον σκοπό αυτό εξετάσαμε τα βιβλία που αφορούν τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος σ' όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου καθώς και τα βιβλία αναφοράς, τα βιβλία δηλ. της γραμματικής που χρησιμοποιούνται από τους μαθητές. Θέλοντας, επίσης, να παρακολουθήσουμε τη διδασκαλία της γλώσσας στη διαχρονία της αντιπαραβάλαμε τα βιβλία της σειράς *Η γλώσσα μου* με τα τωρινά σχολικά εγχειρίδια της γλώσσας, καθώς και τα βιβλία γραμματικής που χρησιμοποιούνταν μέχρι πρότινος στο σχολείο, οπότε και εκδόθηκαν νέες σχολικές γραμματικές (βλ. Αννοπούλου 2012).

E.2. Σχολικές γραμματικές

E.2.1. Αναπροσαρμοσμένη Γραμματική Τριανταφυλλίδη – Συντακτικό – Γραμματική Τσολάκη

Η νεοελληνική γλώσσα –η δημοτική άνευ ιδιοματισμών και ακροτήτων– θεσπίζεται ως επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης με τον νόμο 309/1976 *Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως*. Απόρροια αυτής της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης είναι και η *Νεοελληνική Γραμματική (Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη)* (³1978). Πρόκειται για ένα βιβλίο αναφοράς κυρίως, μοναδικό στο είδος του, αφού για 35 περίπου χρόνια χρησιμοποιείται ανελλιπώς, μαζί με το *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής (Β' και Γ' Γυμνασίου)* (⁷1984), από τους μαθητές του Γυμνασίου.

Τα δυο παραπάνω βιβλία (Γραμματική και Συντακτικό) εκδόθηκαν από τον ΟΕΔΒ και ως βοηθήματα για τον δάσκαλο αφού η *Νεοελληνική Γραμματική της Ε' και Στ' Δημοτικού* του Χ. Τσολάκη (⁷1991) εξοβελίζεται από το σχολείο με τη χρήση των νέων βιβλίων του δημοτικού *Η γλώσσα μου*, όπου η γραμματική εντάσσεται στο γλωσσικό μάθημα και δεν αποτελεί πια ξεχωριστό αντικείμενο. Το 1991 η σχολική γραμματική του Τσολάκη επανέρχεται και διανέμεται στους μαθητές των δύο τελευταίων τάξεων του δημοτικού ως βιβλίο αναφοράς (Αϊλαμάκης 1993). Ο ίδιος ο Τσολάκης (1990), μάλιστα, που ανήκε στην Ομάδα Εργασίας συγγραφής των βιβλίων γλώσσας για το γυμνάσιο, τόνισε την ανάγκη διατήρησης μαζί με τα νέα βιβλία του γλωσσικού μαθήματος στο δημοτικό και στο γυμνάσιο και των εγχειριδίων της Γραμματικής και του Συντακτικού, ως βιβλία αναφοράς.

Τόσο η γραμματική του δημοτικού (γραμματική του Τσολάκη) όσο και του γυμνασίου (αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη) έχουν παρόμοια δομή και όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Ξανθόπουλος και Ντίνας (2012) «στα δύο βιβλία υπάρχει μία γραμματική περιγραφή της δομής της ελληνικής γλώσσας, αυτή του Τριανταφυλλίδη».

Πώς όμως προσεγγίζουν τα δύο αυτά βιβλία γραμματικής τις εκφράσεις του τρόπου; Ξεκινώντας από την *Νεοελληνική Γραμματική της Ε' και Στ' Δημοτικού* παρατηρούμε ότι για τον τρόπο γίνεται λόγος μόνο στην ενότητα εκείνη του βιβλίου που αναφέρεται στα επιρρήματα κι ότι από τις 293 σελίδες του βιβλίου μόνο οι 3 είναι αφιερωμένες σ' αυτήν την κατηγορία των μερών του λόγου. Μάλιστα αν υπολογίσουμε και το κείμενο (απόσπασμα από την *Αιολική Γη* του *Ηλία Βενέζη*) που έχει συμπεριληφθεί

για τη διδασκαλία των επιρρημάτων αλλά και τις ασκήσεις για την εμπέδωσή τους –εδώ έγκειται και η διαφορά τους με τη γραμματική του γυμνασίου– τότε η έκταση που αυτά καλύπτουν είναι ακόμη μικρότερη. Στα τροπικά επιρρήματα, ειδικότερα, συγκαταλέγονται λέξεις που φανερώνουν τρόπο και απαντούν στην ερώτηση *πώς*; (*όπως, έτσι, αλλιώς, καθώς, μαζί, όμορφα, καλά, κακά, ήσυχα, σαν κ.ά.*).

Στην αναπροσαρμοσμένη Μικρή Νεοελληνική Γραμματική του Τριανταφυλλίδη οι 6 από τις 255 σελίδες του βιβλίου αναφέρονται στα επιρρήματα. Ως τροπικά επιρρήματα θεωρούνται τα: *πώς*;, *κάπως, αλλιώς, αλλιώςτικα, έτσι, όπως, καθώς, ως, σαν, καλά, κακά, σιγά, έξαφνα, (άξαφνα, ξαφνικά), ίσια, ωραία, χωριστά, μόνο, μονάχα (μοναχά), διαρκώς, μεμιάς, μονομιάς, επίσης, επικεφαλής, ιδίως, κυρίως, ειδικά, του κάκου, τυχόν, καλώς, ακριβώς, εντελώς, ευτυχώς, εξής, ελληνικά, γαλλικά, χωριάτικα κτλ.*

Συγκρίνοντας τα δύο αυτά βιβλία παρατηρούμε ότι τα τροπικά επιρρήματα που αναφέρονται στη γραμματική του Τσολάκη, εμπεριέχονται και στην αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη με μόνη εξαίρεση το *μαζί*, αν και στην τελευταία γραμματική περιλαμβάνεται το επίρρημα *χωριστά* το οποίο σημασιολογικά βρίσκεται στον αντίποδα του *μαζί*. Επίσης, και στα δύο βιβλία γραμματικής το *σαν* κατατάσσεται στα τροπικά επιρρήματα και, πιο συγκεκριμένα, θεωρείται ότι δηλώνει «παρομοίωση». Στη *Νεοελληνική Γραμματική* του γυμνασίου αναφέρεται, επιπρόσθετα, ότι το *σαν*, το οποίο «συνοδεύει ονόματα ή αντωνυμίες» δηλώνει και την «αιτία»: *Αυτός ας έλεγε ό,τι ήθελε· εσύ σαν συγγενής έπρεπε να με υποστηρίζεις (= επειδή είσαι συγγενής)*. Αλλά και το *ως* εδώ ανήκει στα τροπικά επιρρήματα και χρησιμεύει «ως κατηγορούμενο»: *Υπηρετεί στο γυμνάσιο ως καθηγητής*. Αν και στο παράδειγμα αυτό επισημαίνεται ότι δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί το *σαν* αντί του *ως*, εντούτοις, δεν είναι ξεκάθαρο πώς διαφοροποιείται η χρήση του *σαν* από εκείνη του *ως*, διαφορά, που όπως καταδείχθηκε, είναι διαφορά μεταξύ μιας λόγιας και μιας λαϊκής λέξης, αντίστοιχα, κι επομένως το γλωσσικό περιβάλλον (λόγιο / λαϊκό) είναι αυτό που καθορίζει τη χρήση του καθενός απ' αυτά (βλ. ενότητα σχετικά με τη σύγκριση - ομοιότητα). Ακόμη, ενώ στη γραμματική του γυμνασίου αναφέρεται και η κατάληξη σε *-α* των επιρρημάτων, κατάληξη που αφορά την πλειονότητά τους, η κατάληξη αυτή εκλείπει από τη γραμματική του δημοτικού.

Στην κατηγορία των τροπικών επιρρημάτων της αναπροσαρμοσμένης γραμματικής του Τριανταφυλλίδη ανήκουν και τα: *κυρίως, ιδίως, μόνο, μονάχα (μοναχά), ακριβώς, επίσης*. Ωστόσο, αυτά εντάσσονται στα 'εστιαστικά' επιρρήματα ή, μάλλον, στους 'υποδιορισμούς εστίασης', αφού ο ρόλος τους είναι υποδεέστερος των άλλων συστατικών της πρότασης και μάλιστα εστιάζουν σ' ένα μέρος της πρότασης. (Quirk *et.*

al 1985, Νάκας 1987). Ειδικότερα, τα: *κυρίως, ιδίως, μόνο, μονάχα (μοναχά), ακριβώς*, ανήκουν στα ‘περιοριστικά’ και μάλιστα τα δύο πρώτα στα ‘διαχωριστικά’, ενώ τα υπόλοιπα στα ‘αποκλειστικά’ (λ.χ. *Η άνοιξη είναι κυρίως προετοιμασία, προσδοκία / Μόνο στο Βερολίνο, εξασφαλίσθηκαν 1.500 θέσεις εξωτερικής διαφήμισης*). Το επίσης συμπεριλαμβάνεται στα ‘εστιαστικά’ και συγκεκριμένα στα ‘προσθετικά’ (λ.χ. *Δεν διαβάξει επίσης εφημερίδες*). Βέβαια, το επίσης στην αρχή της πρότασης λειτουργεί ως ‘προσύνδεσμος’ ή ‘κειμενικός δείκτης’ σ’ επίπεδο ανώτερο απ’ αυτό της πρότασης, αφού συνδέει ανεξάρτητες ενότητες (λ.χ. *Επίσης, αντιρρήσεις είναι δυνατόν να προκαλέσει και η νέα διάταξη του άρθρου 114 []*). Το *ευτυχώς* ανήκει στα προτασιακά επιρρήματα –στα επιρρήματα που προσδιορίζουν ολόκληρη την πρόταση. (λ.χ. *Ευτυχώς, θα πει κάποιος, που η παραδημοσιογραφία αφέθηκε να κάνει ελεύθερη τη δουλειά της*). Αφενός, δεν μπορεί η παραπάνω πρόταση να θεωρηθεί ως απάντηση στην ερώτηση *πώς*; και αφετέρου, δεν ικανοποιείται και το κριτήριο της παράφρασης που ισχύει για τα τροπικά επιρρήματα: “με ... τρόπο”. Παράφραση του παραπάνω εκφωνήματος θα μπορούσε να είναι: “Είναι / Το θεωρώ ευτύχημα...” (Νάκας 1987, 2005). Το *διαρκώς* ανήκει στα χρονικά επιρρήματα που δηλώνουν ‘διάρκεια’ ενώ το *εντελώς*, σύμφωνα με τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005), ανήκει στους ‘επιμεριστικούς προσδιορισμούς του ποσού’ που προσδιορίζουν «το μέρος τής δράσης ή της κατάστασης το οποίο έχει πραγματοποιηθεί» (λ.χ. *Σύμφωνα με στοιχεία του κέντρου κρίσεων, 17.199 κτίρια καταστράφηκαν εντελώς και 25.651 έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές*). Ας σημειωθεί, επίσης –χωρίς να έχουμε εξαντλήσει εντελώς τα επιρρήματα της αναπροσαρμοσμένης γραμματικής του Τριανταφυλλίδη που αν και περιλαμβάνονται στα τροπικά, δεν ανήκουν σ’ αυτήν την κατηγορία– ότι στα τροπικά επιρρήματα περιλαμβάνεται και η φράση *του κάκου*, που δεν είναι βέβαια επίρρημα, αλλά λειτουργεί ως επίρρημα· είναι επιρρηματική φράση του τρόπου σε πτώση γενική.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι στην κατηγορία των τροπικών επιρρημάτων συγκαταλέγονται επιρρήματα τα οποία δύσκολα μπορούμε να τα εντάξουμε σε οποιαδήποτε άλλη κατηγορία, αλλά και δύσκολα μπορούμε να τα διαχωρίσουμε από άλλες κατηγορίες. Βέβαια, η κατάταξη των επιρρημάτων στην κατηγορία του τρόπου με μόνο κριτήριο την απάντηση στην ερώτηση *πώς*; κάποιες φορές μας οδηγεί σε λανθασμένες εκτιμήσεις κι επομένως, δεν αποτελεί από μόνο του ασφαλές κριτήριο.

Συμπληρωματικό βιβλίο της αναπροσαρμοσμένης γραμματικής του Τριανταφυλλίδη είναι το *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής*, αφού μας παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με την εκφορά του τρόπου. Σύμφωνα με το συντακτικό

«ο τρόπος εκφράζεται»: «με τροπικά επιρρήματα και με επιρρηματικές εκφράσεις που δηλώνουν τρόπο», «με εμπρόθετους προσδιορισμούς», «σπάνια με πτωτικούς προσδιορισμούς (σε αιτιατική ή γενική)», «με τροπικές μετοχές», «με αναφορικές προτάσεις που δηλώνουν τρόπο» και «με επιρρηματικό κατηγορούμενο». Οι φράσεις τροπικά / που δηλώνουν τρόπο / τροπικές χρησιμοποιούνται πλεοναστικά καθώς έχει προηγηθεί ότι μ' αυτά τα μέσα δηλώνεται ο τρόπος. Για τις τροπικές μετοχές χρησιμοποιείται, άστοχα, το παράδειγμα *Δουλεύοντας κερδίζει το ψωμί του* αφού το *δουλεύοντας* δηλώνει το μέσον κι όχι τον τρόπο. Επίσης, προσδιορισμοί «συγγενικοί» με αυτούς του τρόπου θεωρούνται το 'όργανο' ή 'μέσον' –χωρίς να γίνεται κάποια διάκριση μεταξύ τους– 'η συνοδεία' και η 'παρομοίωση'. Τέλος, στην ενότητα για τις προτάσεις γίνεται λόγος για τις 'αναφορικές επιρρηματικές' προτάσεις που δηλώνουν τον τρόπο καθώς και για τις 'αναφορικές παραβολικές' ή 'παρομοιαστικές' που εκφράζουν παρομοίωση ή υποθετική παρομοίωση και εισάγονται με το *όπως / καθώς* στις δύο πρώτες περιπτώσεις και με το *(ω)σαν* να στην τελευταία, παραθέτοντας από ένα παράδειγμα για την κάθε κατηγορία.

E.2.2. Τα νέα βιβλία Γραμματικής Δημοτικού και Γυμνασίου

Η *Νεοελληνική Γραμματική της Ε' και Στ' Δημοτικού* του Τσολάκη χρησιμοποιείται από τους μαθητές από το 1991 μέχρι το 2011 οπότε και εισάγονται τα νέα βιβλία γραμματικής, αν και η επιτακτική ανάγκη συγγραφής νέων βιβλίων αναφοράς αλλά και νέων βιβλίων για το γλωσσικό μάθημα τονίστηκε ιδιαίτερα στο Συνέδριο για την Ελληνική Γλώσσα: *1976-1996 Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας* (Κατσιμάνης 1999, Μήτσης 1999), καθώς τα βιβλία *Η γλώσσα μου* χρησιμοποιούνταν από το 1982 στο δημοτικό

Χρειάστηκε, όμως, να περάσουν αρκετά χρόνια ακόμη μέχρις ότου νέα εγχειρίδια για το γλωσσικό μάθημα εισαχθούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Τα νέα βιβλία της Γλώσσας άρχισαν να διδάσκονται στους μαθητές του δημοτικού από το 2006 –με εξαίρεση τα βιβλία της Β' και Δ' τάξης που διδάσκονται από το 2007– ενώ, παραδόξως, τα βιβλία *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού* και *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Α', Β', Γ' Γυμνασίου)*, αν και θα έπρεπε να προηγούνται των γλωσσικών εγχειριδίων, εισάγονται στην εκπαίδευση –ως βιβλία αναφοράς– το σχολικό έτος 2011-12.

Στη συνέχεια θ' αναφερθούμε στα νέα βιβλία γραμματικής, για τα οποία θα πρέπει να επισημάνουμε ότι συμπεριλαμβάνουν στην ύλη τους, μεταξύ άλλων, και τη σύνταξη, η οποία τώρα εντάσσεται στη διδασκαλία της γραμματικής και δεν είναι ξεκομμένη από αυτή, αρχίζοντας από τη γραμματική του δημοτικού.

Το βιβλίο των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. (2011) κατ' αρχάς διαθέτει εικονογράφηση με αποτέλεσμα να είναι πιο ελκυστικό στον μαθητή απ' ότι το αντίστοιχο βιβλίο των προηγούμενων ετών. Αναφερόμαστε μόνο σ' αυτή την εξωτερική διαφορά κι όχι σε άλλες πιο ουσιαστικές καθώς αυτή είναι άμεσα ορατή και διατρέχει όλο το βιβλίο κι επομένως και τις ενότητες που μας αφορούν.

Τα τροπικά επιρρήματα απαντούν στην ερώτηση *πώς*; και είναι τα: *πώς, όπως, έτσι, αλλιώς, κάπως, καθόλου, οπωσδήποτε, μόνο, μαζί κ.ά.* Από αυτά, το *μόνο, όπως* έχει ήδη αναφερθεί, ανήκει στους 'εστιαστικούς υποδιορισμούς', το *καθόλου*, κατά τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2005), είναι 'επιμεριστικός προσδιορισμός του ποσού', ενώ το *οπωσδήποτε* είναι 'βεβαιωτικός προτασιακός' προσδιορισμός. Άλλωστε, κανένα από αυτά δεν ικανοποιεί το κριτήριο της ερώτησης με το *πώς*; Για πρώτη φορά συναντούμε σε σχολική γραμματική τον όρο 'προτασιακό' επίρρημα, το επίρρημα δηλαδή που προσδιορίζει την πρόταση. Έτσι, το *ειλικρινά* στο: *Ειλικρινά, δεν ξέρω πώς να σας ευχαριστήσω* δεν είναι τροπικό επίρρημα, αλλά –πολύ σωστά– προτασιακό.

Επίσης, επισημαίνεται ότι τα επιρρήματα λήγουν σε –α και σε –ως άλλοτε με διαφορά κι άλλοτε χωρίς διαφορά στη σημασία τους. Οι έννοιες του τρόπου, του χρόνου και του τόπου εκφέρονται, σύμφωνα με τους συγγραφείς του βιβλίου, «με δευτερεύουσες προτάσεις», «προθετικές φράσεις - προσδιορισμούς» και «επιρρήματα», ενώ άλλα γλωσσικά μέσα εκφοράς τους παραμερίζονται. Ωστόσο, στην ενότητα που εξετάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις δεν αναφέρονται αναφορικές επιρρηματικές προτάσεις, αλλά ούτε και προθετικές φράσεις που να δηλώνουν τρόπο, στην αντίστοιχη ενότητα.

Αναφορικά με τη μετοχή, θεωρείται ότι η 'άκλιτη' μετοχή που ονομάζεται και 'γερούνδιο' (βλ. για τον αδόκιμο αυτόν όρο στην ενότητα για τις τροπικές μετοχές) λειτουργεί σαν επίρρημα, δίνοντας πληροφορίες για τον τρόπο και τον χρόνο ενέργειας του ρήματος –παραβλέποντας έτσι άλλες σημασίες της μετοχής. Η 'κλιτή' όμως μετοχή φέρεται ότι λειτουργεί ως επίθετο, υποτιμώντας έτσι την επιρρηματική λειτουργία της (βλ. Νάκας 2010α).

Τέλος, δεν υπάρχει καμία αναφορά σε σημασίες που σχετίζονται με τον τρόπο όπως το όργανο, το μέσον, η ομοιότητα (παρομοίωση) και η συνοδεία.

Η Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Α', Β', Γ' Γυμνασίου) τώρα, ακολουθεί την αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη και το σχολικό *Συντακτικό* «σε μεγάλο βαθμό» (Μιχάλης 2014). Και ο Χατζησαββίδης (2010), άλλωστε, τονίζει ότι η γραμματική του δε διαφέρει πολύ από τη *Νεοελληνική Γραμματική* του Τριανταφυλλίδη –σύμφωνα βέβαια και με τις προδιαγραφές του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για τη συγγραφή της– αλλά έχει και στοιχεία που βασίζονται σε νεότερες έρευνες ως προς τη νέα ελληνική.

Οι Χατζησαββίδης και Χατζησαββίδου (2011) κατατάσσουν στα τροπικά επιρρήματα τα: *αλλιώς, διαρκώς, ειλικρινά / ειλικρινώς, ενστικτωδώς, έτσι, ευθέως, ευχάριστα / ευχαρίστως, καθέτως, καλά / καλώς, κακώς, λιανικώς, μαζί, μάταια, μόνο, πάντως, πλάγια / πλαγίως, σιγά κ.ά.*

Για άλλη μια φορά το *μόνο* συμπεριλαμβάνεται, κακώς, στα τροπικά επιρρήματα. Αλλά και το *διαρκώς* και το *πάντως* δεν ανήκουν στους τροπικούς προσδιορισμούς. Το *διαρκώς* είναι χρονικός προσδιορισμός που δηλώνει διάρκεια και το *πάντως* προσύνδεσμος. Ο όρος 'κειμενικός δείκτης' χρησιμοποιείται και πολύ σωστά, από τους συγγραφείς, για το *έτσι* στην αρχή της πρότασης.

Και εδώ αναφέρεται ότι οι καταλήξεις των επιρρημάτων είναι *-α* και *-ως* κι ότι η χρήση και των δύο πότε επιφέρει διαφορά στη σημασία τους και πότε όχι. Ως παραδείγματα διαφοράς σημασίας των επιρρημάτων σε *-α* και *-ως* φέρονται τα *αμέσως / άμεσα, απλώς / απλά, ευχαρίστως / ευχάριστα, τελείως / τέλεια* (τα ίδια ζεύγη χρησιμοποιούνται και στη γραμματική του δημοτικού με την προσθήκη του *εκτάκτως / έκτακτα*), *καλώς / καλά*. Όπως όμως δείξαμε στην ενότητα «Μορφολογία», με εξαίρεση το *τελείως / τέλεια*, υπάρχει κάποια επικάλυψη των σημασιών αυτών των ζευγών (το *καλώς / καλά* δεν έχει συμπεριληφθεί σ' αυτά).

Η μετοχή του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής δηλώνει «κυρίως τρόπο, αλλά και χρόνο, αιτία, υπόθεση και εναντίωση» (εκφράζει δηλ. κι άλλες σημασίες εκτός του τρόπου και του χρόνου που αναφέρει η *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*), ενώ οι μετοχές του ενεστώτα και του παρακειμένου της παθητικής φωνής λειτουργούν, επίσης, μόνο ως επίθετα.

Μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των γλωσσικών μέσων που εκφέρεται ο τρόπος διαπιστώνουμε στη γραμματική του γυμνασίου από εκείνη του δημοτικού («ερωτηματικό πώς», «τροπικά επιρρήματα», «τροπικές μετοχές», «επιρρηματικές», «ονοματικές» και «προθετικές φράσεις», «αναφορικές προτάσεις» και «επιρρηματικό κατηγορούμενο»), αν

και εδώ πάλι πλεοναστικά χρησιμοποιούνται οι φράσεις: τροπικά / που δηλώνουν τρόπο, κατ' αντιστοιχία με το *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής*.

Στις αναφορικές επιρρηματικές προτάσεις εντάσσονται προτάσεις που εκφράζουν τον 'τρόπο' και την 'παρομοίωση', ενώ στις προθετικές φράσεις γίνεται απλή αναφορά στις σημασίες 'τρόπος', 'μέσον', 'όργανο', 'συνοδεία', 'στέρηση' και 'παρομοίωση', μέσω παραδειγμάτων χωρίς όμως καμία περαιτέρω διευκρίνηση.

Η *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού* περιορίζεται, σε γενικές γραμμές, σημαντικά, όσον αφορά τη σημασία του τρόπου, στην παράθεση κάποιων τροπικών επιρρημάτων και γλωσσικών μέσων που χρησιμοποιούνται για την έκφραση γενικά σημασιών όπως τρόπος, χρόνος, τόπος κ.ά., ενώ για την 'άκλιτη' μετοχή, και μόνο γι' αυτή, αναφέρεται ότι δηλώνει και τον τρόπο. Άλλες σημασίες που σχετίζονται στενά μ' αυτόν παραγκωνίζονται. Η *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Α', Β', Γ' Γυμνασίου)* ακολουθεί, αναφορικά με το υπό εξέταση θέμα μας, την αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη και το σχολικό *Συντακτικό* σχεδόν πιστά, θα λέγαμε. Εδώ έχουμε μια πληρέστερη περιγραφή των μέσων που χρησιμοποιούμε για να δηλώσουμε αποκλειστικά τον τρόπο κι επίσης γίνεται και αναφορά σε δευτερεύουσες προτάσεις που τον εκφράζουν, ενώ οι σημασίες που ανήκουν στην ευρεία έννοιά του αναφέρονται χωρίς όμως να γίνεται κάποια ιδιαίτερη μνεία σ' αυτές.

E.3. Γλωσσικά εγχειρίδια

E.3.1. Βιβλία της σειράς *Η γλώσσα μου*

Στο σημείο αυτό θα περάσουμε στα βιβλία που χρησιμοποιήθηκαν για τη διδασκαλία της γλώσσας από το 1982 μέχρι και σήμερα. Τα βιβλία της σειράς *Η γλώσσα μου* είναι τα βιβλία που αντικατέστησαν τα *Αναγνωστικά* που χρησιμοποιούνταν μέχρι τότε από τους μαθητές του δημοτικού. Βασικός άξονας του γλωσσικού μαθήματος είναι η «σπουδή της γλώσσας πάνω στην ίδια τη γλωσσική πράξη» και η «γλωσσική μάθηση μέσα από τη χρήση της γλώσσας» (Βουγιούκας 1985). Το γλωσσικό υλικό αντλείται από ποικίλες πηγές και η γλωσσική διδασκαλία περνάει πια από τη λέξη στη φράση (Τσολάκης 1990), ακολουθεί την επικοινωνιακή προσέγγιση (Μπαμπινιώτης 1990-1991, Τομπαΐδης 1996).

Η μεγάλη τομή που επιχειρήθηκε μέσω αυτών των βιβλίων, ήταν, θεωρούμε, η ενσωμάτωση της γραμματικής –στα διάφορα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογία, μορφολογία, σημασιολογία, σύνταξη)– στο πλαίσιο του γλωσσικού μαθήματος και η

σπουδή αυτής μέσα από ασκήσεις που έχουν ως αφετηρία τους το κείμενο, μακριά από κανόνες και ορολογία. Τα γλωσσικά φαινόμενα είναι διατεταγμένα σύμφωνα με τη σπειροειδή διάταξη της ύλης. Επιπλέον, για πρώτη φορά μαζί με τα βιβλία του μαθητή διανέμονται και αντίστοιχα βιβλία για τον δάσκαλο που εμπεριέχουν υποδείξεις και ενδεικτικές διδακτικές ενέργειες για να καταστεί αποτελεσματικότερη η διδασκαλία του.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε τις ασκήσεις των βιβλίων *Η γλώσσα μου* οι οποίες αναφέρονται στον τρόπο με την ευρεία έννοιά του αλλά και τις υποδείξεις των αντίστοιχων βιβλίων του δασκάλου σχετικά με τη διδασκαλία τους.

Ε.3.1.1. Α' τάξη

Από την πρώτη τάξη έχουμε ήδη μια πρώτη επαφή των μαθητών με τα τροπικά επιρρήματα. Έτσι, σύμφωνα με το βιβλίο του δασκάλου ([B.Δ.]) «Με τις εργασίες [1] – [4], επιδιώκεται να μάθουν τα παιδιά να γράφουν ορθογραφημένα και να χρησιμοποιούν σωστά τα τροπικά επιρρήματα»:

[1] ([A₂]: Α' τάξη, β' τεύχος, σ. 103, άσκ. 1)

Συμπληρώνω, όπως στο παράδειγμα:

(περίεργα, ήσυχα, αργά, προσεχτικά)

Πώς;

Ο θεός οδηγούσε	προσεχτικά
Το τρακτέρ πήγαινε
Ο Λευτέρης καθόταν
Κοίταζε γύρω του

[2] ([A₂], σ. 103, άσκ. 2)

Γράφω το αντίθετο, όπως στο παράδειγμα:

(απρόσεχτα, δύσκολα, γρήγορα, δυνατά)

Βαδίζω αργά.	Βαδίζω γρήγορα.
Διαβάζω σιγά.	Διαβάζω
Γράφω προσεχτικά.	Γράφω
Μαθαίνω εύκολα.	Μαθαίνω

[3] ([A₂], σ. 103, άσκ. 3)

Ξαναγράφω, όπως στο παράδειγμα:

Μιλάει με ευγένεια.	Μιλάει ευγενικά.
Ακούει με προσοχή.
Διαβάζει με βιασύνη

[4] ([A₂], σ. 103, άσκ. 4)

Γράφω τις λέξεις σε αλφαβητική σειρά:

πώς, αλλιώς, ξαφνικά, ήσυχα

Αν και οι ασκ(ήσεις) [1] – [2] και [4] αναφέρονται σε επιρρήματα του τρόπου στην άσκ. [3] έχουμε προθετικές φράσεις με την ίδια περίπου σημασία. Επομένως, το πιο σωστό θα ήταν στο βιβλίο του δασκάλου να γίνεται λόγος όχι για τροπικά επιρρήματα αλλά για επιρρηματικούς προσδιορισμούς του τρόπου. Η άσκ. [3] βοηθά τους μαθητές να αντιληφθούν την αντιστοιχία προθετικών και επιρρηματικών φράσεων, αλλά θεωρούμε, ότι σημασιολογικά υπάρχει κάποια διαφοροποίηση μεταξύ τους, με εξαίρεση το τελευταίο (με βιασύνη / βιαστικά). Τα με ευγένεια και με προσοχή σχετίζονται άμεσα με το υποκείμενο, ισοδυναμούν σημασιολογικά με τα ευγενικός και προσεκτικός, ενώ τα ευγενικά και προσεκτικά είναι επιρρήματα τροπικά που όμως κι αυτά αναφέρονται στο υποκείμενο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι στην τελευταία περίπτωση το υποκείμενο πράγματι είναι ευγενικό ή προσεκτικό. Μπορεί όντως κάποιος ο οποίος μιλάει ευγενικά ή ακούει προσεκτικά να διακρίνεται γενικά από ευγένεια ή προσοχή, αλλά μπορεί να συμβαίνει αυτό στη συγκεκριμένη περίπτωση ή ακόμη και να δείχνει σκόπιμα κάτι τέτοιο.

Το ότι το πώς; μπορεί να εκφραστεί και με άλλους τρόπους το συναντάμε στο ίδιο τεύχος, σ. 107:

[5](α) ([A₂], σ. 107, άσκ. 1)

Πώς μεγαλώνει μια πρόταση:

(έφτιαξαν – τα παιδιά – μέσα στην τάξη – ένα τρένο – με λέξεις)

Τα παιδιά έφτιαξαν.

Ποιοι – έκαμαν – τι;

Τα παιδιά έφτιαξαν ένα τρένο.

Ποιοι – έκαμαν – τι – πού;

Τα παιδιά έφτιαξαν ένα τρένο μέσα στην τάξη.

Ποιοι – έκαμαν – τι – πού – πώς;

Τα παιδιά έφτιαξαν ένα τρένο μέσα στην τάξη με λέξεις.

(β) ([A₂], σ. 107, άσκ. 2)

Μεγαλώνω κι εγώ μια πρόταση με τον ίδιο τρόπο:

(σφυρίζοντας – έφτασε – το τρένο – τα μεσάνυχτα – στο σταθμό)

Το τρένο έφτασε.

Ποιο – έφτασε – πού;

Ποιο – έφτασε – πού – πότε;

Ποιο – έφτασε – πού – πότε – πώς;

Έχοντας ως παράδειγμα την άσκ. [5α], οι μαθητές στην άσκ. [5β] θα πρέπει να μεγαλώσουν την πρόταση *Το τρένο έφτασε* χρησιμοποιώντας προσδιορισμούς του τόπου, του χρόνου και του τρόπου, εφόσον απαντούν στις ερωτήσεις *πού, πότε, πώς*. Μέσα από τις ασκήσεις αυτές μπορεί ο μαθητής να καταλάβει ότι οι παραπάνω προσδιορισμοί μπορούν να μεγαλώσουν μια πρόταση (αν και η πρόταση- παράδειγμα *Τα παιδιά έφτιαζαν* δεν είναι καν πρόταση, δεν εκφράζει ολοκληρωμένο νόημα χωρίς το άμεσο αντικείμενο) και μάλιστα δεν αποτελούν απαραίτητα συστατικά της, καθώς η έλλειψή τους δεν μεταβάλλει το νόημά της. Απαντήσεις στο τροπικό ερωτηματικό είναι μία προθετική φράση (με λέξεις: άσκ. [5α]) και μία μετοχική φράση (σφυρίζοντας: άσκ. [5β]). Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι καμία από τις δύο προαναφερόμενες φράσεις που απαντούν στο *πώς;* δεν εκφράζει τον τρόπο. Το *με λέξεις* δηλώνει το μέσον (“χρησιμοποιώντας λέξεις”) και το *σφυρίζοντας* τις συνοδευτικές περιστάσεις (“και σφύριζε”).

Στην επόμενη άσκηση ([6]) οι μαθητές καλούνται να συμπληρώσουν τα κενά με επανάληψη κάθε φορά του ίδιου γλωσσικού στοιχείου (όνομα ή επίρρημα):

[6] ([A₂], σ. 114, άσκ. 1)

Συμπληρώνω ό,τι ταιριάζει:

(*χέρι χέρι, νωρίς νωρίς, κούτσα κούτσα, γουλιά γουλιά*)

Ο παππούς και η γιαγιά:

ανεβαίνουν τα σκαλιά πιασμένοι

περπατούν

πίνουν το χαμομήλι τους

το βράδυ πάνε για ύπνο

Κι εδώ διάφορες είναι οι σημασίες που εκφράζονται: *χέρι χέρι* (όργανο), *κούτσα κούτσα* (τρόπος), *γουλιά γουλιά* (τρόπος και ποσό: “αργά αργά και λίγο λίγο”) και *νωρίς νωρίς* (χρόνος). Η μόνη οδηγία, ωστόσο, στο [B.Δ.] είναι ότι μέσω των παραπάνω επαναλαμβανόμενων φράσεων οι μαθητές « ζωντανεύουν το γραπτό λόγο τους».

Για να καταδειχθεί ότι οι παραπάνω παγιωμένες επιρρηματικές εκφράσεις είτε διαφοροποιούνται σημασιολογικά σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό από τα λεξήματα από τα οποία έχουν προέλθει μέσω της επανάληψής τους, είτε είναι φορείς σημασίας μόνο με την επανάληψη ενός λεξήματος, θα προτείναμε μία άσκηση παρόμοια με την αμέσως προηγούμενη:

[6'] *Συμπληρώνω ό,τι ταιριάζει:*

(*χέρι, νωρίς, κούτσα κούτσα, γουλιά*)

Ο παππούς και η γιαγιά:

ανεβαίνουν τα σκαλιά πιασμένοι απ' το

περπατούν
 πίνουν μια απ' το χαμομήλι τους
 το βράδυ πάνε για ύπνο

Οι μαθητές έτσι αντιλαμβάνονται ότι άλλοτε η επανάληψη ή μη διαφόρων λεξημάτων δεν επιφέρει σημασιολογική διαφοροποίηση (*χέρι, νωρίς*), άλλοτε υπάρχει κάποια διαφορά (λ.χ. το *γουλιά* όταν χρησιμοποιείται μόνο του στον λόγο είναι ξεκάθαρα ποσοτικό: “λίγο”) και κάποιες φορές κάποιο λέξημα αποκτά σημασία μόνο όταν επαναλαμβάνεται (*κούτσα κούτσα*).

Στην άσκ. 1 της σ. 118 ([A₂]) ζητείται από τα παιδιά να περιγράψουν «Πώς είναι και πώς δουλεύει ένα κομπιουτεράκι;» Είναι, θεωρούμε, μία ευκαιρία για να κατανοήσουν οι μαθητές ότι το *πώς* με το ρήμα *είναι* αναφέρεται σε ιδιότητες, χαρακτηριστικά ενός αντικειμένου (εξωτερική περιγραφή), ενώ με ένα άλλο ρήμα, στην προκειμένη περίπτωση το *δουλεύει*, αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται αυτό που δηλώνει το ρήμα, ενώ το [B.Δ.] αναφέρει μόνο ότι οι μαθητές ασκούνται στην «περιγραφή μηχανήματος ή εργαλείου».

Όσον αφορά τις παρομοιώσεις, αν και αντικείμενο μελέτης μας είναι οι παρομοιώσεις όταν λειτουργούν ως προσδιορισμοί του ρήματος (προαιρετικά συστατικά της πρότασης), εντούτοις θα καταγράψουμε όλες τις ασκήσεις που αναφέρονται σ' αυτές για να μπορέσουμε να διαπιστώσουμε πώς πραγματεύονται τη συγκεκριμένη σημασία τα βιβλία του γλωσσικού μαθήματος στο δημοτικό.

E.3.1.2. Β' τάξη

Στη δευτέρα τάξη, μέσω της επόμενης άσκ. ([7]), γίνεται λόγος για πρώτη φορά για την παρομοίωση, χωρίς όμως αναφορά του όρου αυτού ούτε ακόμη και στο [B.Δ.]:

[7] ([B₂]: (Β' τάξη, β' τεύχος), σ. 28, άσκ. 1)

Συμπληρώνω, αυτό που ταιριάζει, όπως στο παράδειγμα:

(σκληρό, βαρύ, στρογγυλό, μαλακό, ελαφρύ, μυτερό, λείο)

σκληρό σαν ατσάλι, σαν σίδηρο, σαν πέτρα

..... σαν ζυμάρι, σαν κερι, σαν πηλός

..... σαν σίδηρο, σαν οδοστρωτήρας

..... σαν πούπουλο, σαν φτερό, σαν φελλός

..... σαν τόπι, σαν μήλο, σαν καρπούζι

..... σαν καρφίτσα, σαν αγκάθι, σαν τη μύτη του μολυβιού

..... σαν το τζάμι, σαν γυαλισμένο μάρμαρο

Στόχος της επόμενης άσκ. είναι να μπορέσουν οι μαθητές «να διακρίνουν με εμπειρικό τρόπο και να γράφουν σωστά τις κατάληξεις **-οντας, -ώντας** της μετοχής του ενεργητικού ενεστώτα.» ([B.Δ.]):

[8] ([B₄]: (B' τάξη, δ' τεύχος), σ. 29, άσκ. 5)

Συμπληρώνω, όπως στο παράδειγμα:

βαρώ	: βαρώντας (με ωμέγα όταν το ω είναι τονισμένο)
ζητώ	:
μιλώ	:
περνώ	:
γελώ	:
γνέθω	: γνέθοντας (με όμικρο όταν το ο δεν έχει τόνο)
παίζω	:
παίρνω	:
δίνω	:
αρχίζω	:

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορθογραφικό κανόνα, η μετοχή του ενεργητικού ενεστώτα γράφεται με *ωμέγα* όταν το *ω* είναι τονισμένο και με *όμικρον* όταν το *ο* δεν είναι τονισμένο. Εφόσον τα παιδιά έχουν ασκηθεί, έστω και εμπειρικά, στον σχηματισμό των μετοχών από τον ενεστώτα των ρημάτων αφαιρώντας την κατάληξή τους και προσθέτοντας την κατάληξη *-οντας / -ώντας*, η πιο ορθή διατύπωση θα ήταν ότι όταν τονίζεται η κατάληξη γράφεται με *ω*, ενώ όταν δεν τονίζεται με *ο* –διατύπωση που συναντάμε στη *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*.

Η «διάκριση, με εμπειρικό τρόπο, των επιρρηματικών προσδιορισμών» –των δηλωτικών του τρόπου– είναι ο στόχος της άσκ. [9], αλλά, θα συμπληρώναμε, και ο τρόπος σχηματισμού αυτών:

[9] ([B₄], σ. 46, άσκ. 5)

Κάνω επιρρήματα από επίθετα και τα γράφω πλάι σε ρήματα, όπως στο παράδειγμα:

(δυνατός)	Γελώ δυνατά.
(γρήγορος)	Τρέχω
(ξένοιαστος)	Τραγουδώ
(ασταμάτητος)	Χοροπηδώ
(ευχάριστος)	Περνώ

Σύμφωνα με το [B.Δ.] αντικείμενο των ασκ. [10] και [11] είναι οι «τροπικοί προσδιορισμοί»:

[10] ([B₄], σ. 78, άσκ. 1)

Συμπληρώνω από το κείμενο τις λέξεις ή φράσεις που απαντούν στην ερώτηση «πώς», όπως στο παράδειγμα:

Τα εμπορικά τρένα περνούν **αγκομαχώντας**.

Άλλα τρένα περνούν _____.

Άλλα σταματούν _____.

Τα παιδιά περίμεναν με τους γονείς τους _____.

Το τρένο ερχόταν _____.

Η άγνωστη κυρία είπε _____.

Για τη Θεσσαλονίκη, είπαν εκείνα _____.

Το τρένο κυλούσε πάνω στις ράγες _____.

Η Αφροδίτη είπε _____.

Προχώρησαν στο δρόμο _____.

Με βάση το κείμενο οι απαντήσεις στο ερωτηματικό *πώς*; είναι, αντίστοιχα, οι εκφράσεις: *σαν αέρας, σιγά σιγά, γεμάτα ανυπομονησία, σφυρίζοντας, γελαστά, μ' ένα στόμα, ντουκουντούκ, θαρρετά, τρεκλίζοντας*. Διάφορα γλωσσικά μέσα (επιρρηματικές, μετοχικές, επιθετικές, προθετικές φράσεις) χρησιμοποιούνται εδώ για να δηλώσουν τον τρόπο στην ευρεία του όμως έννοια. Έτσι, με τα *σιγά σιγά, μ' ένα στόμα, τρεκλίζοντας* και *θαρρετά* εκφράζεται ο τρόπος, με το τελευταίο επίρρημα ν' αναφέρεται επίσης και στο υποκείμενο (μεικτή σημασία: τροπικό επίρρημα προσανατολισμένο στο υποκείμενο), το *σαν αέρας* εκφράζει την ομοιότητα (παρομοίωση) και τα υπόλοιπα –εκτός από το *ντουκουντούκ*– δηλώνουν τις συνοδευτικές περιστάσεις. Η επιλογή του τελευταίου ως απάντηση στο ερωτηματικό *πώς*; (-*Πώς κυλούσε το τρένο*; -*Ντουκουντούκ*) θεωρούμε ότι είναι άστοχη. Θα μπορούσε, πιο σωστά, να χρησιμοποιηθεί μαζί με τη μετοχή *κάνοντας* (*κυλούσε κάνοντας ντουκουντούκ*), αν και θα μπορούσε ν' αποφευχθεί, εφόσον πρόκειται για μία ηχομιμητική λέξη η οποία δεν απαντά ούτε και στα λεξικά στα οποία ανατρέξαμε (ΛΚΝ και ΛΝΕΓ). Όλα τα παραπάνω λειτουργούν ως προσδιορισμοί του ρήματος, ενώ το *γεμάτα ανυπομονησία* ως προσδιορισμός του υποκειμένου. Σημασίες όπως παρομοίωση και συνοδευτικές περιστάσεις δε τίγονται ούτε στο [B.Δ.], για να μπορέσει αφενός ο δάσκαλος να έχει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των προσδιορισμών του τρόπου και αφετέρου για να αναδειχθεί η πολυσημία και η ασάφεια ενδεχομένως, αυτού του ερωτηματικού *πώς*;

Σε άλλη εργασία της ίδιας ενότητας έχουμε:

[11] ([B₄], σ. 79, άσκ. 4)

Βάζω σε αλφαβητική σειρά τα επιρρήματα:

πώς, έτσι, αμέσως, μαζί, χωριστά, κάπως, δυνατά, ξαφνικά, ωραία, ήσυχα, όπως, σαν

Από τα επιρρήματα που προηγούνται, το *αμέσως* είναι δυνατόν να έχει και τη σημασία του *άμεσα* (= απευθείας, χωρίς να μεσολαβήσει κάτι άλλο), αλλά αυτό εξαρτάται από το γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο απαντά (βλ. ενότητα «Μορφολογία»). Από τη στιγμή όμως που δε βρίσκεται σε κάποια πρόταση, η χρονική είναι η κατάλληλη ερμηνεία που μπορούμε να δώσουμε, αφού και το *πώς*; –κριτήριο που χρησιμοποιεί και το βιβλίο στην *αμέσως* προηγούμενη άσκ. ([10]) για τη διάκριση των τροπικών– δεν μπορεί να έχει ως απάντηση το *αμέσως*, με αποτέλεσμα να δημιουργείται κάποια σύγχυση στους μαθητές.

Οι μετοχές είναι το αντικείμενο των ασκ. [12] και [13] και ειδικότερα, «οι μετοχές σε *–μένος, –μένη, –μένο* ως κατηγορηματικοί προσδιορισμοί (που συγγενεύουν με τους τροπικούς) και οι μετοχές σε *–οντας, –ώντας* ως τροπικοί προσδιορισμοί» ([B.Δ.]):

[12] ([B₄], σ. 84, άσκ. 1)

Συμπληρώνω από το κείμενο τη λέξη που απαντά κάθε φορά στην ερώτηση «πώς;»:

Στη δική μας τάξη ήρθε η δασκάλα μας

Την κοιτάξαμε

Εγώ θα σας θυμάμαι, είπε
εκείνη

[13] ([B₄], σ. 84, άσκ. 3)

*Σκέφτομαι και συμπληρώνω σωστά με **οντας ή ώντας**:*

Ξεκινήσαμε για εκδρομή με το πούλμαν γελ..... και

τραγουδ....., λέγ..... αστεία, πειράζ..... ο

ένας τον άλλο και χαιρετ..... τους περαστικούς.

Οι λέξεις που θα πρέπει να συμπληρώσουν οι μαθητές στις προτάσεις της άσκ. [12] είναι *γλυκομίλητη, παραξενεμένοι, έτσι κι αλλιώς* και *γελώντας*. Η εκφώνηση όμως ίσως παραπλανά όταν ζητά από τα παιδιά να βρουν από το κείμενο τη λέξη (αντί για τις φράσεις) που απαντά στο *πώς*;, καθώς το *έτσι κι αλλιώς* είναι φράση κι όχι λέξη. Το *έτσι κι αλλιώς*, παρόλο που περιλαμβάνει δύο τροπικά επιρρήματα (*έτσι, αλλιώς*), δε δηλώνει τρόπο. Η παρατακτική σύνδεση αυτών των δύο συνιστά ένα βεβαιωτικό προσδιορισμό και σημαίνει “οπωσδήποτε”. Σύμφωνα με το [B.Δ.] και η άσκ. [12] έχει ως στόχο τις μετοχές. Όμως, το *γλυκομίλητη* και το *έτσι κι αλλιώς* δεν ανήκουν σ’ αυτή τη γραμματική κατηγορία. Το *γλυκομίλητη*, βέβαια, λειτουργεί όπως και το *παραξενεμένοι*, ως κατηγορηματικός προσδιορισμός ή, καλύτερα, ως προσδιορισμός του υποκειμένου –συνάπτεται δηλ. με το υποκείμενο– και σημασιολογικά εκφράζει τις συνοδευτικές περιστάσεις, μια από τις διαστάσεις του τρόπου. Ωστόσο, όχι μόνο η μετοχή

παρακειμένου παθητικής φωνής (*παραζενεμένοι*) αλλά και η μετοχή του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής (*γελώντας*) εκφράζει, επίσης, τις συνοδευτικές περιστάσεις (“είπε με γέλια / και γελούσε”), ενώ λειτουργεί ως προσδιορισμός του ρήματος. Αλλά την ίδια σημασία –λόγω και της παράταξής τους, συνδετικής και ασύνδετης– και λειτουργία έχουν και οι άκλιτες μετοχές (*γελώντας, τραγουδώντας, λέγοντας (αστεία), πειράζοντας, χαιρετώντας*) στην άσκ. [10]. Σύγκριση όμως δημιουργεί στον δάσκαλο και η διατύπωση στο [B.Δ.] ότι οι ‘κατηγορηματικοί’ προσδιορισμοί –που εκφράζονται με τη μετοχή σε –μένος (με την οποία δεν θ’ ασχοληθούμε περαιτέρω αφού δεν αποτελεί το αντικείμενο μελέτης μας) στην άσκ. [12]– «συγγενεύουν» με τους ‘τροπικούς’. Δεν είναι οι ‘κατηγορηματικοί’ προσδιορισμοί ή, καλύτερα, προσδιορισμοί του υποκειμένου που έχουν συγγένεια με τους τροπικούς, αν και οι δύο είναι προσδιορισμοί που ανήκουν όμως σε διαφορετικά επίπεδα λειτουργίας (προσδιορισμοί υποκειμένου και ρήματος, αντίστοιχα), αλλά το ότι οι συγκεκριμένοι προσδιορισμοί του υποκειμένου δηλώνουν τις συνοδευτικές περιστάσεις που σχετίζονται στενά με τους προσδιορισμούς που εκφράζουν τον τρόπο.

Ε.3.1.3. Γ΄ τάξη

Οι ασκήσεις 14, 15, 16 σ. 46 και 17, 18 σ. 47, στο [Γ₃]: (Γ΄ τάξη, γ΄ τεύχος), στην ενότητα του βιβλίου «Στην αμμουδιά», έχουν ως αποκλειστικό σκοπό τους τη διδασκαλία των επιρρηματικών προσδιορισμών της διαδικασίας:

[14] ([Γ₃]: (Γ΄ τάξη, γ΄ τεύχος), σ. 46, άσκ. 1)

Συμπληρώνω τις παρακάτω προτάσεις του κειμένου με τις λέξεις ή φράσεις που λένε πώς:

Ο Αντρέας τότε κράτησε, γνέφοντάς του να καθίσει

Προχώρησε

Σήκωσε το κεφάλι πίσω από την πέτρα.

Δυο χελώνες βροντούσανε τα καύκαλά τους

Ο Αντρέας πήδησε κοντά τους.

[15] ([Γ₃], σ. 46, άσκ. 2)

Υπογραμμίζω τις λέξεις που φανερώνουν πώς. Ύστερα συμπληρώνω τις προτάσεις δεξιά με τις αντίθετες λέξεις:

Βαδίζω αργά.

Βαδίζω

Μιλώ δυνατά.

Μιλώ

Κάνε το σχέδιο έτσι.

Κάνε το σχέδιο

Βγαίνει έξω φανερά.

Βγαίνει έξω

[16] ([Γ₃], σ. 46, άσκ. 3)

Φτιάνω προτάσεις με παρόμοια σημασία, όπως στα παραδείγματα:

Προχωρώ προσεχτικά.

Προχωρώ με προσοχή.

Τρώει λαίμαργα.

Περπατά βιαστικά.

Οδηγεί απρόσεχτα.

Οδηγεί χωρίς προσοχή.

Τραγούδησε άκεφα.

Τρώει ανόρεχτα.

Οι μαθητές στην άσκ. [14] θα πρέπει να δώσουν τις απαντήσεις *ήσυχος, με προφύλαξη, σιγά σιγά, με πολλή φασαρία, ξαφνικά*. Τα γλωσσικά μέσα που χρησιμοποιούνται είναι επιθετική, προθετικές και επιρρηματικές φράσεις, εκ των οποίων η πρώτη εκφράζει τις συνοδευτικές περιστάσεις και λειτουργεί ως προσδιορισμός του υποκειμένου και οι υπόλοιπες τον 'κυρίως' τρόπο και λειτουργούν ως προσδιορισμοί του ρήματος. Και πάλι δε γίνεται καμία νύξη στο [B.Δ.] για άλλη σημασία πλην εκείνη του τρόπου. Προβληματική επίσης θεωρούμε και την επισήμανση σ' αυτό ότι ο τρόπος «εκφράζεται για τα παιδιά με το πώς». Πιο σωστό θα ήταν ότι το ερωτηματικό *πώς*; είναι το κριτήριο που διαφοροποιεί αυτούς τους προσδιορισμούς από άλλους, όπως του χρόνου, του τόπου κ.ά. Στο βιβλίο του μαθητή, εξάλλου, την ερωτηματική αυτή λέξη χρησιμοποιούν οι μαθητές για να διακρίνουν αυτούς τους προσδιορισμούς. Στην άσκ. [15] οι μαθητές καλούνται να αντικαταστήσουν τα τροπικά επιρρήματα με τα αντώνυμά τους, ενώ στην άσκ. [16] τα τροπικά επιρρήματα αντικαθίστανται με τις σημασιολογικά ισοδύναμες προθετικές φράσεις, είτε με τη χρήση της πρόθεσης *με* είτε με τη σημασιολογικά αντώνυμή της πρόθεση *χωρίς*. Μέσω αυτών των ασκ. οι μαθητές εξοικειώνονται με τα ποικίλα γλωσσικά μέσα που έχουμε στη διάθεσή μας για να εκφράσουμε αυτήν την κατηγορία.

Αντικείμενο σπουδής στην επόμενη άσκ. είναι η χρήση της παρομοίωσης –για πρώτη φορά γίνεται χρήση αυτής της σημασίας στο [B.Δ.], αλλά και στο βιβλίο του μαθητή– και μάλιστα στο [B.Δ.] επισημαίνεται ότι χρησιμοποιούμε το *σαν* έτσι ώστε «να εκφράζει τρόπο ενέργειας (τροπικό προσδιορισμό)». Αναγνωρίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο ότι και η σημασία της παρομοίωσης συνιστά μία ακόμη διάσταση του τρόπου:

[17] ([Γ₃], σ. 47, άσκ. 4)

Συμπληρώνω τις παρομοιώσεις:

Λάμπει σαν { ήλιος.
.....
.....

Τρέχει γρήγορα σαν { ελάφι.
.....
.....

Οι προθετικές φράσεις αντικαθίστανται από τις ισοδύναμες τους μετοχικές φράσεις στην άσκ. [18]:

[18] ([Γ₃], σ. 47, άσκ. 5)

Συμπληρώνω τις προτάσεις με μετοχές -οντας ή -ώντας, όπως στο παράδειγμα:

Ήρθε στο σχολείο (με τα πόδια) *περπατώντας*.

Μπήκε μες στην τάξη (με φωνές) *φωνάζοντας*.

Έκανε τη δουλειά του (με τραγούδι)

Έφαγε τη σούπα του (με γκρίνια)

Τα παιδιά έφυγαν (με γέλια)

Πέρασαν το απόγευμα (με παιχνίδια)

Δεν πρόκειται, ωστόσο, για τροπικές μετοχές (με εξαίρεση την πρώτη: *περπατώντας*) όπως αναφέρεται στο [B.Δ.]. Η πλειονότητα αυτών (*φωνάζοντας, τραγουδώντας, γκρινιάζοντας, γελώντας*) δηλώνουν τις συνοδευτικές περιστάσεις και η τελευταία εκφράζει το μέσον.

Η χρήση του *πώς* είναι το αντικείμενο μελέτης στην επόμενη άσκ.:

[19] ([Γ₃], σ. 82, άσκ. 2)

Συζητώ με τους συμμαθητές μου το νόημα των παρακάτω προτάσεων με [] το πώς.

Υστερα κάνω κι εγώ παρόμοιες προτάσεις:

Πώς ήρθες; Με λεωφορείο ή με τα πόδια;

Πώς γλίτωσα από κείνο το πέσιμο!

Πώς να τα καταφέρει χωρίς χρήματα!

Πώς μ' αρέσει να τραγουδώ!

Περιμένω πώς και πώς το Πάσχα!

Οι μαθητές εδώ ασκούνται στη χρήση του *πώς*, όταν αυτό χρησιμοποιείται σε ερωτήσεις, ευθείες ή πλάγιες, ή και σε άλλες ειδικές περιπτώσεις, όταν δηλ. λειτουργεί ως επιφώνημα (το θαυμαστικό στο τέλος το επιβεβαιώνει). Όταν χρησιμοποιείται ερωτηματικά μπορεί να δηλώνει και τις διάφορες διαστάσεις του τρόπου. Χαρακτηριστικό της γενικότητας και ασάφειας του ερωτηματικού *πώς*; είναι και το ότι μετά από την ερώτηση με αυτό (*Πώς ήρθες;*) ακολουθεί ακόμη μία ερώτηση διευκρινιστική (*Με λεωφορείο ή με τα πόδια;*), που σημαίνει ότι η ερώτηση με το *πώς*; στη συγκεκριμένη περίπτωση δηλώνει το μέσον.

Πιστεύουμε ότι είναι μια καλή ευκαιρία σ' αυτό το σημείο οι μαθητές να κατανοήσουν την πολυσημία αυτής της ερωτηματικής λέξης αναφορικά με τις διάφορες σημασίες που έχουν στενή σχέση με τον τρόπο:

[19']

- Πώς ήρθες; {
1. Με τη μητέρα ή με τον πατέρα σου;
 2. Με χαρά ή γκρινιάζοντας;
 3. Κρυφά ή φανερά από τους δικούς σου;

Η ίδια ακριβώς ερώτηση μπορεί να αντιστοιχεί σημασιολογικά σε ερωτήσεις που εκφράζουν τη συνοδεία [\pm συγκεκριμένη] (1, 2) ή τον τρόπο (3) και για τον σκοπό αυτό έχει κανείς τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει ποικίλα μέσα (προθετικές, μετοχικές και επιρρηματικές φράσεις). Αν και δύναται το ερωτηματικό *πώς*; να εκφράσει τις πιο πάνω σημασίες, σημασίες δηλ. που εκφράζουν τα επιρρηματικά της διαδικασίας, αυτό δε σημαίνει ότι αποκλείονται άλλες έννοιες, όπως ποσό, αιτία, κ.ά. (βλ. στην ενότητα «Η σημασιολογική κατηγορία του τρόπου και η χρήση του ερωτηματικού *πώς*;»).

Στόχος των επόμενων ασκ. ([20] – [25]), στην ενότητα «Στους ίσκιους των δέντρων», είναι η διδασκαλία της παρομοίωσης:

[20] ([Γ4]: (Γ' τάξη, δ' τεύχος), σ. 12, άσκ. 1)

Συμπληρώνω τις φράσεις του κειμένου με τις παρομοιώσεις που αρχίζουν από σαν:

Τα κλαδιά και τα παρακλάδια μπλέκονται αναμεταξύ τους σαν

Τα φύλλα του πεύκου είναι

Όταν το φυσά ο αέρας, το πεύκο φυσάει

[21] ([Γ4], σ. 12, άσκ. 2)

Αντιστοιχίζω σωστά τις παρομοιώσεις:

Είναι ελαφρός	σαν αλεπού.
Είναι πονηρός	σαν πούπουλο.
Έγινε κόκκινος	σαν λεμόνι.
Έγινε κίτρινος	σαν παπαρούνα.
Είναι κάτασπρος	σαν χιόνι.

[22] ([Γ4], σ. 12, άσκ. 3)

Αλλάζω το είναι σαν με μοιάζει ή μοιάζουν με και συμπληρώνω τη φράση:

Τα παρακλάδια είναι σαν ψιλά σκοινιά.

Τα παρακλάδια μοιάζουν με ψιλά σκοινιά.

Πολλά φύλλα του πεύκου μαζί είναι σαν κρόσσια.

Πολλά φύλλα του πεύκου μαζί

Το απαλό αεράκι είναι σαν χάδι.

Το απαλό αεράκι

[23] ([Γ4], σ. 12, άσκ. 4)

Κλείνω σε κύκλο μόνο όσα σαν δείχνουν παρομοίωση:

Το χελιδόνι σαν φανεί, θ' ανθίσουν τα λουλούδια.

Σαν το γυαλί να ραγιστεί, σαν το κερί να λιώσει.
 Στο έμπα μπήκε σαν αϊτός, στο ξέβγα σαν πετρίτης.
 Σαν έπρεπε, δεν έβρεχε, το Μάη δροσολογούσε.
 Έχει το μάτι σαν ελιά, το φρύδι σαν γαϊτάνι.

Στην ενότητα αυτή παρατηρούμε μία ποικιλία ασκ. που στοχεύουν στην άσκηση των μαθητών στην παρομοίωση. Έτσι, ξεκινώντας από την άσκ. [20] οι μαθητές καλούνται στο να αναγνωρίσουν στο κείμενο τις φράσεις με τον ομοιωματικό δείκτη *σαν* και να συμπληρώσουν τα κενά (*σαν τα δίχτυα, σαν βελόνες, σαν μακρινή θάλασσα*), ενώ στην άσκ. [21] θα πρέπει να είναι σε θέση να διαπιστώσουν κάποιες ιδιότητες αντιπροσωπευτικές ζώων, φυτών και πραγμάτων και να τις αποδώσουν στον άνθρωπο μέσω της παρομοίωσης. Με την άσκ. [22] επιχειρείται «μια επέκταση του εκφραστικού τρόπου της παρομοίωσης με το *μοιάζω*» ([B.Δ.]). Φράσεις όπως *είναι σαν* και *μοιάζει με* είναι, επομένως, ισοδύναμες από άποψη σημασίας. Η «διάκριση του χρονικού *σαν* από το παρομοιαστικό» ([B.Δ.]) είναι το αντικείμενο της άσκ. [23]. Αφού οι μαθητές εξοικειωθούν αρκετά με τη χρήση της παρομοίωσης, τότε οι ίδιοι καλούνται να σχηματίσουν παρομοιώσεις με λέξεις που τους δίνονται (άσκ. [24]):

[24] ([Γ4], σ. 13, άσκ. 7)

Σκέφτομαι και γράφω από μια παρομοίωση με τις λέξεις: δάσος, κυπαρίσσι, χιόνι, αηδόνι, λύκος
Σαν δάσος ήταν το λιμάνι από τα κατάρτια των πλοίων

ή να επιλέξουν ανάμεσα στον δείκτη *σαν* και στη φράση *μοιάζει με*, ανάλογα κάθε φορά με το γλωσσικό περιβάλλον όπου απαντούν:

[25] ([Γ4], σ. 13, άσκ. 8*^[επιλογής])

Βάζω σαν ή μοιάζει με, όπως ταιριάζει καλύτερα:

Το ποταμάκι

Ψηλά από το βουνό ξεκινά το ποταμάκι. Στην αρχή είναι λεπτό
 ασημένια κλωστή. Πιο κάτω σμίγει με άλλα ρυάκια κι όλα μαζί κυλούν προς τα κάτω.
 Τώρα χοντρό ασημένιο κορδόνι. Πηδά τις πέτρες
 κατσικάκι. Σιγοτραγουδεί χαρούμενο πουλάκι. Πιο κάτω όμως
 σμίγει με άλλα ποταμάκια, πηδά μ' ορμή άγριο άλογο, μουγκρίζει
 θεριό, ώσπου να φτάσει στη θάλασσα. Τώρα γίνεται ήσυχο, έτσι που
 μικρό παιδάκι, που το νανουρίζει η θάλασσα στην αγκαλιά της.

Ε.3.1.4. Δ' τάξη

Συνεχίζοντας με την τετάρτη τάξη, οι εργασίες [26] – [29], όπως αναγράφει το [Β.Δ.], «αναφέρονται στις επαυξημένες προτάσεις με τροπικούς προσδιορισμούς», που μπορεί να είναι επιρρήματα και επιρρηματικές φράσεις του τρόπου, προθετικές φράσεις ή τροπικές μετοχές:

[26] ([Δ₃]: (Δ' τάξη, γ' τεύχος), σ. 68, άσκ. 1)

Συμπληρώνω τις προτάσεις του κειμένου με τις λέξεις ή φράσεις που λείπουν και φανερώνουν πώς έγινε κάτι (τρόπο):

Οι φίλοι θα μείνουν

Η μαμά μ' άφησε να παίξω λίγο το αυτί μου στο ρολόι και το τικ τακ.

Ο Αλσέστ κατάπιε

Δουλεύει

Ο Αλσέστ μπήκε στο σπίτι.

Για να δούμε όμως ποιοι είναι αυτοί οι τροπικοί προσδιορισμοί που μεγαλώνουν τις παραπάνω προτάσεις ή καλύτερα αποτελούν προαιρετικά στοιχεία της πρότασης που ακόμα και αν παραλειφθούν δεν αλλοιώνουν το νόημά της. Πρόκειται για τις φράσεις μ' ανοιχτό το στόμα, κολλώντας, ακούγοντας, με δυσκολία, πολύ καλά και τρέχοντας, αντίστοιχα. Κι εδώ έχουμε ποικίλα γλωσσικά στοιχεία εκ των οποίων το μ' ανοιχτό το στόμα εκφράζει τις συνοδευτικές περιστάσεις, το κολλώντας και ακούγοντας που συνδέονται παρατακτικά, το μέσον, και οι υπόλοιποι προσδιορισμοί δηλώνουν τον τρόπο. Εντούτοις, αναφορά στη συνοδεία και το μέσον αν και όπως έχουμε διαπιστώσει μέχρι τώρα είναι συχνόχρηστα στις ασκ. που παρατίθενται, δεν υπάρχει.

Στην επόμενη ασκ. οι μαθητές θα πρέπει να αναγνωρίσουν και στη συνέχεια ν' αντιστοιχίσουν τα αντίθετα επιρρήματα:

[27] ([Δ₃], σ. 68, άσκ. 2)

Αντιστοιχίζω τις προτάσεις που έχουν αντίθετα τροπικά επιρρήματα:

Ο μύλος γυρίζει γρήγορα. — Κοιτάζει λυπημένα.

Έτσι θα πετύχεις. — Η γιαγιά βαδίζει αργά.

Μιλάει χαρούμενα. — Αλλιώς δεν κάνεις τίποτα.

Δουλεύει προσεχτικά. — Του φέρθηκε ευγενικά.

Του μίλησε απότομα. — Οδηγεί απρόσεχτα.

Στην άσκ. [27] παρατηρούμε ότι τα ανώνυμα επιρρήματα βρίσκονται στο τέλος της πρότασης, αμέσως μετά από το ρήμα που προσδιορίζουν, στη συνηθισμένη θέση που καταλαμβάνουν οι προσδιορισμοί του τρόπου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οι

προσδιορισμοί αυτού του είδους δεν μπορούν να βρίσκονται σε άλλη θέση. Ωστόσο, τα αντεπιρρήματα *έτσι* και *αλλιώς* που βρίσκονται στην αρχή των προτάσεων *Έτσι θα πετύχεις* και *Αλλιώς δεν κάνεις τίποτα* δε λειτουργούν ως προσδιορισμοί, αλλά ως προσύνδεσμοι, συνδέουν δηλ. τις παραπάνω προτάσεις με ό,τι προηγείται αυτών καθώς μόνο μέσω αυτών αποκτούν το νόημά τους.

Η εύρεση συνώνυμων τροπικών προσδιορισμών είναι το αντικείμενο της ακόλουθης άσκ.:

[28] ([Δ₃], σ. 68, άσκ. 3)

Φτιάνω προτάσεις με παρόμοια σημασία, όπως στα παραδείγματα:

Περνάει την ώρα του με τη ζωγραφική.

Περνάει την ώρα του ζωγραφίζοντας.

Κατεβαίνει τις σκάλες με πηδήματα.

Πέρασαν το πρωινό τους με ψάρεμα.

Τέλειωσε απροσδόκητα.

Τέλειωσε χωρίς να το περιμένουμε.

Μας κοίταζε σιωπηλά.

Καθόταν φρόνιμα.

Εδώ οι μαθητές καλούνται να προβούν σε δυο διαφορετικές ενέργειες. Στην πρώτη τους ζητείται να βρουν τη συνώνυμη, με την προθετική φράση, μετοχή (*με τη ζωγραφική / ζωγραφίζοντας*) και στη δεύτερη θα πρέπει ν' αντικαταστήσουν τις φράσεις επιρρήματος με δευτερεύουσες προτάσεις που έχουν επιρρηματική λειτουργία. Σ' αυτή την περίπτωση υπάρχει μία πρόσθετη δυσκολία για τα παιδιά γιατί, σε αντίθεση με τις μετοχές που είναι ομόρριζες με τα ουσιαστικά των προθετικών φράσεων, τα ρήματα των δευτερευουσών προτάσεων θα πρέπει ν' ανακληθούν από τα ίδια τα παιδιά με βάση τη λεξική σημασία των επιρρημάτων.

Αν και το [B.Δ.] ονομάζει τους πιο πάνω προσδιορισμούς τροπικούς, αυτό ισχύει μόνο για τις συνώνυμες φράσεις *με πηδήματα*, *πηδώντας*. Οι εμπρόθετες / μετοχικές φράσεις *με τη ζωγραφική / ζωγραφίζοντας* και *με ψάρεμα / ψαρεύοντας* εκφράζουν το μέσον. Μολονότι στις τρεις τελευταίες προτάσεις απαιτείται ο μετασχηματισμός επιρρημάτων σε δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τον σύνθετο σύνδεσμο *χωρίς να*, ωστόσο, αυτές δεν περιλαμβάνονται στο [B.Δ.] μαζί με τα άλλα γλωσσικά στοιχεία, όπως τα επιρρήματα, τις επιρρηματικές φράσεις, τις προθετικές και μετοχικές φράσεις. Το *απροσδόκητα* είναι προσδιορισμός που έχει όμως μεικτή σημασία. Δηλώνει τρόπο και αποτέλεσμα και παραφράζεται “με τρόπο τέτοιο που / ώστε δεν το

περιμέναμε’’). Τα *σιωπηλά* και *φρόνιμα* είναι τροπικά επιρρήματα, προσανατολισμένα στο υποκείμενο.

Η συμπλήρωση των κενών με τις κατάλληλες κάθε φορά άκλιτες μετοχές είναι το ζητούμενο στην παρακάτω άσκ. επιλογής:

[29] ([Δ₃], σ. 69, άσκ. 8*)

Συμπληρώνω κάθε φράση με μια από τις μετοχές μελετώντας, τρέχοντας, γελώντας, γράφοντας, σβήνοντας, γκρινιάζοντας:
 Όταν αγρίεψα, έφυγε
 Μετά το τελευταίο αστέιο, χωρίσαμε
 έγινε καλός μαθητής.
 Δεν του αρέσει το γιαούρτι και το τρώει
 Έχασα αρκετή ώρα και

Και στην άσκ. αυτή οι μετοχές, όπως συνάγεται μέσα από τις αντιστοιχίσεις τους με φράσεις όμοιας σημασίας, δε δηλώνουν μόνο τον τρόπο. Έτσι, τροπική ανάγνωση έχει η μετοχή *τρέχοντας* (= “τροχάδην”), ενώ οι μετοχές *μελετώντας*, *γράφοντας*, *σβήνοντας* εκφράζουν το μέσον (“με το να μελετά”, “με το να γράφω”, “με το να σβήνω”) και οι *γελώντας* και *γκρινιάζοντας*, που ανήκουν σε ρήματα που σχετίζονται με συναισθηματικές καταστάσεις, ισοδυναμούν με τις φράσεις (“με γέλια”, “με γκρίνια”) και δηλώνουν τις συνοδευτικές περιστάσεις.

Οι μαθητές κι αυτής ακόμη της ηλικίας μπορούν να οδηγηθούν στην ερμηνεία των μετοχών αρκεί να εξασκηθούν στη χρήση ισοδύναμων με αυτές σημασιολογικών φράσεων. Στην παραπάνω άσκηση, για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να ζητήσουμε από τους μαθητές να αντικαταστήσουν τις μετοχές με φράσεις όμοιες σημασιολογικά και στη συνέχεια να χαρακτηρίσουν το είδος των μετοχών ή, αντίστροφα, να συμπληρώσουν την άσκηση με τις κατάλληλες επιρρηματικές ή προθετικές φράσεις που τους δίνονται και αφού τις αντικαταστήσουν με τις αντίστοιχες μετοχές, να προβούν στο τέλος στην ερμηνεία τους.

Στο επαναληπτικό μάθημα, με την άσκ. [30], ελέγχεται η ικανότητα των μαθητών να δημιουργούν επαυξημένες προτάσεις:

[30] ([Δ₃], σ. 93, άσκ. 2)

Μεγαλώνω τις προτάσεις με τις κατάλληλες λέξεις ή φράσεις που φανερώνουν:
πώς (με μεγάλη ταχύτητα, χαμογελώντας, ευχάριστα)
 Το αυτοκίνητο έτρεχε. Το αυτοκίνητο έτρεχε με μεγάλη ταχύτητα.
 Η Χάρη κοίταξε.
 Η διαδρομή τελείωσε.

Οι φράσεις *με μεγάλη ταχύτητα*, *χαμογελώντας* και *ευχάριστα* ανήκουν σε διαφορετικές γραμματικές κατηγορίες (προθετική / μετοχική / επιρρηματική φράση), εκ των οποίων η πρώτη και η τελευταία δηλώνουν τον τρόπο, ενώ το *χαμογελώντας* δηλώνει τις συνοδευτικές περιστάσεις. Επομένως, η εκφώνηση της άσκ. [30] ότι οι φράσεις αυτές δηλώνουν *πώς* δεν είναι ορθά διατυπωμένη. Το σωστό θα ήταν απαντούν στο *πώς*;

Στη διδασκαλία του τροπικού επιρρήματος *πώς* και στη «διάκρισή» του από το ειδικό *πώς* στοχεύουν οι ασκ. [31] – [32], σ. 112, στο [Δ₃], όπως υποδεικνύεται και στο [Β.Δ.] (από τις ασκ. που παραθέτουμε παραλείπουμε τις προτάσεις εκείνες που έχουν ως αντικείμενο το *πού* / *που*):

[31] ([Δ₃], σ. 112, άσκ. 1)

Βρίσκω στο κείμενο και υπογραμμίζω τα [] πως, πώς. Ύστερα συμπληρώνω τις παρακάτω προτάσεις:

Φαίνεται η ζωή τον αγαπούσε.

- Μα τα φτιάχνετε εσείς τα μπουρλότα;

[32] ([Δ₃], σ. 112, άσκ. 2)

Συζητώ με τους συμμαθητές μου τη σημασία του [] πώς ή πως στις παρακάτω προτάσεις. Ύστερα γράφω κι εγώ παρόμοιες:

Πώς κατάφερες να έρθεις τόσο νωρίς;

Πώς έκανε η γιαγιά μου που με είδε!

Άκουσα πως θα πάτε στην παραλία.

Είναι αλήθεια πως θ' αλλάξετε τις πολυθρόνες;

Ενώ αντικείμενο σπουδής είναι το τροπικό *πώς* και η διαφοροποίησή του από το ειδικό *πως* (το ένα χρησιμοποιείται σε ερωτήσεις και τονίζεται ενώ το άλλο είναι άτονο), εντούτοις στην άσκ. 2 στη 2^η πρόταση το *πώς* τονίζεται χωρίς όμως να βρίσκεται σε ερώτηση. Πρόκειται για ειδική χρήση του *πώς* (επιφωνηματική λειτουργία) που αν και χρησιμοποιείται, δεν αναφέρεται στο [Β.Δ.].

Για την καλύτερη κατανόηση του τροπικού και του ειδικού *πώς* / *πως*, στην επόμενη άσκ. ζητείται από τους μαθητές στη μεν περίπτωση του ειδικού συνδέσμου *ότι* την αντικατάστασή του από το ισοδύναμο *πως*, ενώ στην περίπτωση της προθετικής φράσης *με ποιον τρόπο*; που περιέχει το αρχιλέξημα της κατηγορίας που εξετάζουμε, την αντικατάστασή της από το τροπικό *πώς*;

[33] ([Δ₃], σ. 112, άσκ. 2)

Αντικαθιστώ το υπογραμμισμένο μέρος των προτάσεων με [] πώς, πως και τις ξαναγράφω:

Με ποιον τρόπο έφτιαξες το τσάι;

Ήξερε από πριν ότι ο αγώνας θα 'ταν δύσκολος.

Είναι η πρώτη φορά σε άσκ. που το γενικό και αοριστολογικό *πώς*; εμφανίζεται ισοδύναμο με την πιο συγκεκριμένη κι επομένως πιο κατάλληλη έκφραση *με ποιον τρόπο* που αναφέρεται κυρίως στον τρόπο κι όχι και στις άλλες τις συγγενικές μ' αυτόν σημασίες.

Στόχος της άσκ. [34], είναι να μπου οι διάφοροι όροι της πρότασης σε διαφορετική θέση προτάσσοντας κάθε φορά τον όρο που θέλουμε να τονίσουμε:

[34] ([Δ₃], σ. 122, άσκ. 2)

Γράφω τις λέξεις της παρένθεσης, απαντώντας στο ποιος - έκανε - τι - πώς ή πού και τονίζοντας ένα απ' αυτά κάθε φορά.

(την πόρτα, ξεκλείδωσε, βιαστικά, ο άγνωστος)

Ποιος; *Ο άγνωστος ξεκλείδωσε την πόρτα βιαστικά.*

Τι έκανε; *Ξεκλείδωσε ο άγνωστος την πόρτα βιαστικά.*

Τι; *Την πόρτα ξεκλείδωσε ο άγνωστος βιαστικά.*

Πώς; *Βιαστικά ξεκλείδωσε ο άγνωστος την πόρτα.*

(Το δωμάτιό μου, προσεχτικά, ο Βαγγέλης, σιγύρισε)

Ποιος;

Τι έκανε;

Τι;

Πώς;

Όπως κανείς μπορεί να παρατηρήσει στην άσκ. ο τροπικός προσδιορισμός *βιαστικά* ενώ βρίσκεται κανονικά στο τέλος της πρότασης, στην τελευταία πρόταση βρίσκεται μπροστά από κάθε άλλον όρο «για έμφαση» ([B.Δ.]). Για το *βιαστικά* ειδικότερα, έχουμε να παρατηρήσουμε ότι ισχύει και γι' αυτό ό,τι έχουμε επισημάνει για το επίρρημα *γρήγορα* όταν βρίσκεται στην αρχή της πρότασης. Δεν έχει δηλ. πλέον τροπική σημασία, αλλά αποκτά χρονική σημασία.

Οι ασκ. του δ' τεύχους της δ' τάξης ([Δ₄]) αναφέρονται και πάλι στις παρομοιώσεις:

[35] ([Δ₄], σ. 13, άσκ. 1)

Βρίσκω στο κείμενο και συμπληρώνω τις προτάσεις:

Τα κύματα κλώθονται θυμωμένα κι ανακαμαριάζουνε

..... με τη χήτη ξεμπλεγμένη.

Οι θάλασσες πέφτουνε απάνου

στους μαύρους βράχους.

Δυο τρεις κοράκοι με τα φτερά κρεμασμένα

Οι μαθητές καλούνται να συμπληρώσουν τις προτάσεις με δομές με το *σαν* (*σαν τ' άλογα, σαν κριάρια, σα σπασμένα*), ενώ στόχος της επόμενης άσκ. ([36]) είναι η επέκταση της

διδασκαλίας της παρομοίωσης με τη φράση *λες και* –μέσω της αντιστοίχισης– ως ισοδύναμης με τον ομοιοματικό δείκτη *σαν*:

[36] ([Δ₄], σ. 13, άσκ. 2)

Αντιστοιχίζω τα δύο μέρη των παρομοιώσεων. Ύστερα τις λέω προφορικά χρησιμοποιώντας το σαν αντι για το λες και:

Έτρεχε γρήγορα	λες κι ήταν χελιδόνια.
Τραγουδούσαν γλυκά	λες κι ήταν αγριοκάτσικα.
Κρατούσε το πιρούνι	λες κι ήταν άνεμος.
Σκαρφάλωναν στα βουνά	λες κι ήταν αηδόνια.
Πέταξαν κι έφυγαν	λες κι ήταν τρίαινα.

Το *σαν* μπορεί να εισάγει ομοιοματικές φράσεις ή και προτάσεις μαζί με το *να*, αλλά και χρονικές προτάσεις:

[37] ([Δ₄], σ. 13, άσκ. 3)

Βάζω Π στα τετραγώνια των φράσεων που έχουν παρομοίωση:

- Σήκωσε την κούπα κι ευχήθηκε σαν ήρθε η σειρά του.
- Έτρεξε το κλεφτόπουλο σαν να 'τανε ζαρκάδι.
- Σαν βγεις στον πηγεμό για την Ιθάκη.
- Έχει αϊτού ματιά και λαγού περπατησιά.
- Τον έβλεπε σαν κουνούπι.
- Σαν ποιος να χτύπησε μεσάνυχτα την πόρτα;

Παρομοιώσεις όμως μπορεί να έχουμε εκτός από τη 2^η και την 5^η πρόταση και στην 4^η πρόταση χωρίς την ύπαρξη του δείκτη *σαν*, με γενική. Το *Έχει αϊτού ματιά και λαγού περπατησιά* ερμηνεύεται ως “Έχει ματιά σαν του αϊτού και περπατησιά σαν του λαγού” (βλ. και Τζάρτζανος 2002 [1946]). Στην τελευταία πρόταση (*Σαν ποιος να χτύπησε μεσάνυχτα την πόρτα;*) το *σαν* δεν έχει καμία από τις παραπάνω σημασίες. Όταν χρησιμοποιείται σε ερώτηση εκφράζει έντονη απορία και σημαίνει *άραγε* (“Ποιος άραγε να χτύπησε μεσάνυχτα την πόρτα;”) (ΛΚΝ και ΛΝΕΓ).

[38] ([Δ₄], σ. 13, άσκ. 4)

Συζητώ στην τάξη τη σημασία των παρομοιώσεων:

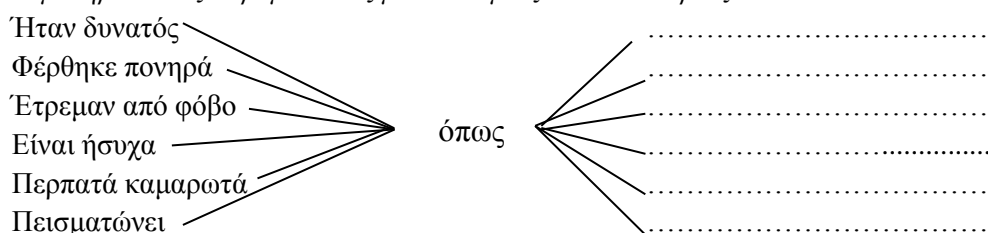
Τρέχει σαν λαγός, σαν ζαρκάδι, σαν σαΐτα, σαν τρελός.
 Περπατεί σαν κάβουρας, σαν πάπια, σαν χελώνα, σαν πέρδικα.
 Κόκκινος σαν αστακός, σαν παπαρούνα, σαν παντζάρι.
 Ψηλός σαν κυπαρίσσι, σαν έλατο, σαν λελέκι.
 Μαλλιά σαν μετάξι, σαν χρυσάφι, σαν της τρελής.

Όπως σημειώνεται στο [B.Δ.] «με την ίδια λέξη μπορεί να έχουμε πολλές παρομοιώσεις» αλλά «αυτές οι παράλληλες παρομοιώσεις περιέχουν κάποιες διαφορές». Οι παρομοιώσεις στις δύο πρώτες προτάσεις χαρακτηρίζουν το ρήμα, στις δύο επόμενες το επίθετο και στην τελευταία το ουσιαστικό. Αν πάρουμε ως παράδειγμα τη δεύτερη πρόταση (*Περπατεί σαν κάβουρας, σαν πάπια, σαν χελώνα, σαν πέρδικα*) παρατηρούμε ότι κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών των ζώων είναι το ιδιαίτερο περπάτημά τους που όμως έχει κάποιες διαφορές. Έτσι ο κάβουρας περπατά πλάγια, η πάπια γέρνει δεξιά και αριστερά όταν περπατά, η χελώνα περπατά αργά και η πέρδικα καμαρωτά.

Μετά από τις ασκ. που έχουν προηγηθεί, οι μαθητές είναι σε θέση να ανακαλέσουν οι ίδιοι τα ζώα εκείνα τα οποία έχουν τις ιδιότητες ή τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται με τον α' όρο σύγκρισης (*δυνατός, πονηρά κ.ά.*):

[39] ([Δ₄], σ. 14, άσκ. 8*)

Συμπληρώνω τις παρομοιώσεις με το όνομα ζώου που ταιριάζει:

Ο β' όρος σύγκρισης εδώ εκφέρεται με το *όπως* + φράση ουσιαστικού σε ονομαστική πτώση. Η πρώτη πρόταση θα μπορούσε να είναι *Ήταν δυνατός όπως ο ταύρος*. Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό ότι αν στη θέση του *όπως* βάζαμε το *σαν* τότε η ονομαστική φράση θα ήταν σε πτώση αιτιατική (*σαν τον ταύρο*) ή αν η ονομαστική φράση δεν είχε άρθρο τότε πάλι θα είχαμε πτώση ονομαστική (*σαν ταύρος*).

Δύο από τις ασκ. του επαναληπτικού μαθήματος στη σ. 39 αναφέρονται στις παρομοιώσεις. Στην άσκ. [40] το ζητούμενο είναι η διάκριση των παρομοιώσεων από τις μεταφορές και τις κυριολεξίες:

[40] ([Δ₄], σ. 39, άσκ. 1)

Υπογραμμίζω όσες από τις παρακάτω φράσεις υπάρχουν και στο κείμενο.

Υστερα σημειώνουμε με *K* τις κυριολεξίες, *M* τις μεταφορές, *Π* τις παρομοιώσεις:

- Ο κάβουρας δε λογαριάζει συγγένειες, όταν πεινά.
- Περπατάς στα βραχάκια σαν πεζοπόρος.
- Με στρώνει αμέσως στο κυνήγι.
- Η ουρά του ψαριού στέκεται όρθια σαν λεπίδα.
- Η γαρίδα βλέπει τον κάβουρα να προχωρεί αργά.
- Χτυπά με την πλαγιαστή ουρά της το νερό.

Η ύπαρξη του δείκτη *σαν* βοηθά στη διάκριση των παρομοιώσεων από τις άλλες δύο κατηγορίες. Πολύ μεγαλύτερος βαθμός δυσκολίας θα ήταν αν είχαμε παρομοίωση χωρίς τον ομοιοματικό δείκτη.

Στην άσκ. [41] αξιολογείται η ικανότητα των παιδιών να αναγνωρίσουν ποιος από τους β' όρους σύγκρισης (*σαν ξυράφι, σαν πέτρα, σαν τον Ηρακλή, σαν ήλιος, σαν χελώνα*) αντιστοιχεί σε ιδιότητες όπως *σκληρός, γενναίος κ.ά.*:

[41] ([Δ₄], σ. 39, άσκ. 2)

Συμπληρώνω τις παρομοιώσεις:

(*σαν ξυράφι, σαν πέτρα, σαν τον Ηρακλή, σαν ήλιος, σαν χελώνα*)

Ήταν σκληρός

Είναι γενναίος

Έγινε κοφτερό

Πάει αργά

Το πρόσωπό του έλαμπε

Αντικείμενο της ασκ. [42] είναι «η παράγραφος» ([Β.Δ.]). Μαζί μ' αυτό όμως εξετάζεται και η αναγνώριση των παρομοιώσεων μέσα από το κείμενο:

[42] ([Δ₄], σ. 81, άσκ. 3)

Συμπληρώνω τις παρακάτω παρομοιώσεις του κειμένου και γράφω σε ποια παράγραφο βρίσκεται καθεμιά:

() *Σαν να 'ταν ο αγέρας ανάμεσά μας* και βύζαινα.

() *Κελαηδούσε ευχαριστημένο σαν* από τον παράδεισο.

() *Πηγαينوερχόταν σαν* μέσα στο σπίτι.

Στην 3^η πρόταση το *σαν* ακολουθείται από μία φράση ονόματος (*πνεύμα αγαθό*), ενώ στις άλλες δύο από το *να* + ρήμα σε υποτακτική έγκλιση (*να 'ταν, να 'χε κατέβει*). Στο *Σαν να 'ταν ο αγέρας ανάμεσά μας γάλα και βύζαινα* έχουμε μία ασυνεχή δομή όπου ανάμεσα στον β' όρο σύγκρισης (*σαν να 'ταν γάλα*) παρεμβάλλεται ο α' όρος (*ο αγέρας*).

Μέσα από τις επόμενες προτάσεις οι μαθητές αντιλαμβάνονται τις διάφορες σημασίες που μπορεί να έχει το *σαν*:

[43] ([Δ₄], σ. 96, άσκ. 4)

Συζητώ στην τάξη για τη σημασία που παίρνει η λέξη σαν στις παρακάτω φράσεις και σχηματίζω κι εγώ παρόμοιες προφορικά:

Ήσυχος *σαν* αρνάκι.

Πέρυσι, *σαν* σήμερα, πήγαμε εκδρομή.

Σαν τον είδε, φώναξε.

Σαν καλός που είσαι, βοήθησέ με.

Εκτός από την παρομοιαστική χρήση του στο *σαν αρνάκι* και τη χρονική στο *σαν τον είδε* που ήδη έχουν αναφερθεί σε ασκ., το *σαν* συντάσσεται και με χρονικά επιρρήματα και σημαίνει “την ίδια μέρα με τη σημερινή”. Επίσης, ενέχει και αιτιολογική σημασία, κι έτσι το *σαν καλός που είσαι* ισοδυναμεί με το “επειδή είσαι καλός”. Αφού τα παιδιά κατανοήσουν τις διαφορετικές αυτές χρήσεις του *σαν* καλούνται να επεκτείνουν τη γνώση τους αυτή μέσα από το σχηματισμό δικών τους παρεμφερών προτάσεων.

E.3.1.5. Ε΄ τάξη

Συνεχίζοντας με τα βιβλία της Ε΄ τάξης, στο γ΄ τεύχος ([E₃]) εντοπίζουμε μία ασκ. που αντικείμενό της είναι «η εξοικείωση των παιδιών με τις διάφορες σημασίες συχνά χρησιμοποιούμενων φράσεων και προτάσεων που περιέχουν [] τα επιρρήματα αλλιώς - διαφορετικά» ([B.Δ.]):

[44] ([E₃], σ. 37, ασκ. 2)

Φράσεις με τα [] αλλιώς-διαφορετικά

Διαβάζω τις φράσεις, υπογραμμίζω τις λέξεις (και ρωτώ, αν κάτι δεν καταλαβαίνω):

Δε γίνεται αλλιώς.

Αν μπορείς, κάμε κι αλλιώς.

Έτσι κι αλλιώς δεν προφτάνουμε.

Πες μου αν θα έρθεις· διαφορετικά να μην περιμένω.

Αυτή τη φορά φέρθηκε πολύ διαφορετικά.

Τα *αλλιώς* και *διαφορετικά* είναι επιρρήματα συνώνυμα τα οποία μπορούν να δηλώνουν τον τρόπο (“με άλλο τρόπο”, “με διαφορετικό τρόπο”). Μπορεί όμως να βρίσκονται και σε φράσεις όπως οι παραπάνω στις οποίες η σημασία τους διαφοροποιείται, με εξαίρεση την τελευταία όπου εκφράζει τον τρόπο αλλά λειτουργεί ως υποχρεωτικό στοιχείο, ως προσάρτημα. Εδώ μπορεί να τονιστεί από τον δάσκαλο, αν και δεν υπάρχει σχετική οδηγία στο [B.Δ.], ο ρόλος που διαδραματίζει κάποτε στη σημασία μιας φράσης ή πρότασης το επίρρημα, ανάλογα με τη θέση που έχει μέσα στην πρόταση. Έτσι, το *διαφορετικά* στην αρχή ημιπεριόδου (*Πες μου αν θα έρθεις· διαφορετικά να μην περιμένω*) σημαίνει “σε αντίθετη περίπτωση”. Το *αλλιώς* στα *Δε γίνεται αλλιώς / Αν μπορείς, κάμε κι αλλιώς* έχει την έννοια του “διαφορετικά”, ενώ σε συνδυασμό με το *έτσι* (*Έτσι κι αλλιώς δεν προφτάνουμε*) απομακρύνεται από την τροπική του σημασία κι αποκτά σημασία βεβαιωτική (“σίγουρα, οπωσδήποτε”). Πρόκειται δηλ. για έναν βεβαιωτικό προτασιακό προσδιορισμό.

Η διάκριση παρομοίωσης (που εδώ διευκολύνεται από την ύπαρξη των *σαν* και *όπως*), κυριολεξίας και μεταφοράς είναι το αντικείμενο σπουδής στην επόμενη άσκ.:

[45] ([E₃], σ. 54, άσκ. 4)

Σημειώνω με Κ τις κυριολεξίες, Μ τις μεταφορές και Π τις παρομοιώσεις, όπως στα παραδείγματα:

(Κ) *Τα πουλιά φωλιάζουν στα δέντρα.*

(Μ) *Τα μάτια του Παλαμά φώλιαζαν κάτω από μεγάλα φρύδια.*

(Π) *Τα φρύδια του ήταν μεγάλα σαν φτερούγες.*

() *Το σπίτι του Παλαμά ήταν η άγρυπνη καρδιά της Αθήνας.*

() *Η καρδιά του Παλαμά δεν άντεξε στο τέλος.*

() *Το δωμάτιο ξεχείλιζε από χαρτιά και βιβλία.*

() *Ο καφές του ξεχείλιζε στο φλιτζάνι.*

() *Ο Παλαμάς έβγαινε πίσω από τα χαρτιά, όπως ένας πολεμιστής βγαίνει πίσω από το μετερίδι.*

() *Η λάμπα είδε τους παλαμικούς στίχους να γεννιούνται.*

() *Το άρρωστο χέρι του σερνόταν στο γόνατό του σαν τσακισμένη φτερούγα αϊτού.*

Το *έτσι* και το *χωρίς* και τη σημασία τους μέσα σε διαφορετικές φράσεις είναι ο στόχος της άσκ. [46]:

[46] ([E₃], σ. 61, άσκ. 3)

Φράσεις με τις λέξεις **έτσι** και **χωρίς**

Διαβάζω τις φράσεις, υπογραμμίζω τις λέξεις (και ρωτώ, αν κάτι δεν καταλαβαίνω):

- **έτσι:**

Κι έτσι ετοιμάστηκαν όλα. Θα φτιάξω τη φωνή μου έτσι, που θα κάνω ένα χαριτωμένο μούγκρισμα. Έτσι μ' αρέσει. Έτσι το είπε γι' αστέιο. Τον πήραν μαζί τους με το έτσι θέλω.

–Πώς πάν οι δουλειές; –Έτσι κι έτσι. Έτσι κι αλλιώς έχασα την ευκαιρία. Έτσι και του πεις κουβέντα, γίνεται θηρίο. Κι έτσι να μου το δίνετε, δεν το θέλω.

- **χωρίς:**

Πρέπει να παίζεις χωρίς άλλο τον Πύραμο. Γυρίζει χωρίς παπούτσια.

Σε πάτησα χωρίς να το θέλω. Πηγαίνετε χωρίς εμένα.

Όπως τονίζει ο Νάκας (2005) αναφορικά με τη συγκεκριμένη άσκ. «δεν μπορούν να γίνουν συστηματικές παρατηρήσεις για τη χρήση» του *χωρίς* και ακόμη δυσκολότερα για το *έτσι* όπως παρατίθενται στις παραπάνω φράσεις. Τα *έτσι που...*, *έτσι και* είναι σύνδεσμοι που εισάγουν τροπικο-αποτελεσματικές και υποθετικές προτάσεις, αντίστοιχα, ενώ στην αρχή της πρότασης το *κι έτσι* είναι ένας προσύνδεσμος. Για το *έτσι κι αλλιώς* έχουμε αναφερθεί αμέσως πιο πάνω, ενώ όταν το *έτσι* απαντά σε πάγιες εκφράσεις όπως *Έτσι μ' αρέσει / Έτσι το είπε / με το έτσι θέλω / Έτσι κι έτσι / Κι έτσι να μου το δίνετε* σημαίνει “όπως είναι” “χωρίς λόγο” “αυθαίρετα” “μέτρια” “δωρεάν”, αντίστοιχα. Το *χωρίς* στα *χωρίς παπούτσια* και *χωρίς εμένα* είναι πρόθεση που δηλώνει την έλλειψη/

την απουσία και στη φράση *χωρίς να το θέλω* είναι σύνθετος σύνδεσμος που εκφράζει εναντίωση, ενώ στη στερεότυπη φράση *χωρίς άλλο έχει την έννοια “οπωσδήποτε”*, λειτουργώντας ως βεβαιωτικός παραδιορισμός.

Στόχος της άσκ. [47] είναι ο σχηματισμός επιρρημάτων από επίθετα καθώς και η σωστή χρήση των *ευχάριστα / ευχαρίστως* και *άμεσα / αμέσως* μέσα σε φράσεις:

[47] ([E₃], σ. 85, άσκ. 2)

Επιρρήματα από επίθετα

- Τα υπογραμμίζω στις παρακάτω προτάσεις:

Τελικά κάτι τέτοιο γινόταν σπάνια για να το πάρει κανείς σοβαρά υπόψη.

- Σχηματίζω επιρρήματα, όπως στα παραδείγματα:

<i>Τελικός:</i> τελικά	<i>ευτυχής:</i> ευτυχώς
<i>σοβαρός:</i>	<i>δυστυχής:</i>
<i>σπάνιος:</i>	<i>συνεχής:</i>
<i>αδιάκοπος:</i>	<i>ασφαλής:</i>
<i>αληθινός:</i>	<i>ακριβής:</i>

- Συμπληρώνω προτάσεις με τα επιρρήματα:

ευχάριστα, ευχαρίστως

Πέρασα τις διακοπές μου.

- *Μπορείς να μου δανείσεις το μολύβι σου;* -

άμεσα, αμέσως

Είναι ανάγκη να φύγω

Αυτή η είδηση μ' ενδιαφέρει

Σύμφωνα με την άσκ. στο βιβλίο του μαθητή, από τα επίθετα σε *-ος* σχηματίζονται επιρρήματα σε *-α*, ενώ από τα επίθετα σε *-ής* παράγονται επιρρήματα σε *-ως*. Εντούτοις, από τα επίθετα *τελικός* και *σπάνιος* μπορούν να σχηματιστούν και τα επιρρήματα *τελικώς* και *σπανίως*. Επίσης, θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στα επίθετα σε *-ος* και το *ακριβός* με το αντίστοιχο επίρρημά του *ακριβά* σε αντιδιαστολή με το ζευγάρι *ακριβής > ακριβώς*. Με εξαίρεση την πρόταση *Είναι ανάγκη να φύγω*, όπου μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε αδιακρίτως είτε το *αμέσως* είτε και το *άμεσα*, στις άλλες προτάσεις χρησιμοποιείται μόνο το ένα επίρρημα κάθε φορά (*ευχάριστα, ευχαρίστως, άμεσα*). Αλλά, όπως έχουμε καταδείξει στη σχετική ενότητα, σε άλλα γλωσσικά περιβάλλοντα μπορούν με την ίδια σημασία να χρησιμοποιηθούν και τα δύο επιρρήματα από κάθε ζεύγος.

Η διάκριση του *σαν* ως τροπικό- παρομοιαστικό ή ως χρονικό με τη χρήση κόμματος είναι ο στόχος της επόμενης άσκ.:

[48] ([E₃], σ. 125, άσκ. 1)

Σύνδεση λέξεων και προτάσεων με το **σαν**

- Υπογραμμίζω το **σαν** όπου σημαίνει **όταν** και παρατηρώ τότε μπαίνει και τότε δεν μπαίνει κόμμα:

Δεν ξαπλώθηκε στον άμμο να λιαστεί σαν γαιδουροκοκάλια.

Ξεκινήσαμε από τη Βάτικα, σαν φορτώσαμε το κρεμμύδι.

Τρεις μέρες μείναμε άσειστοι σαν καρφωμένοι στα νερά.

Η τρεχαντήρα έστριψε σαν να 'νιωσε τα δύσκολα.

Σαν έπεσε το πρώτο κανόνι, έλυσα τα παλαμάρια.

- Βάζω κόμμα όταν και όπου πρέπει:

Έμειναν άσειστοι κι οι δυο σαν απολιθωμένοι.

Κάνει ανάστροφα σαν να κρατούσε το τιμόνι χέρι δυνατό.

Στο βάθος ένα καράβι σαν βουνό καιγόταν.

Η τρεχαντήρα πήρε φωτιά σαν κόλλησε στ' αναμμένο καράβι.

Σαν άναψε το κρεμμύδι ο ουρανός φλόμωσε.

- Διαβάζω και ρωτώ ό,τι δεν καταλαβαίνω:

Σαν σ' αρέσει μπαρμπα-Λάμπρο, ζαναπέρνα από την Άνδρο.

Σαν πήγε στο χωριό, του έκαμαν μεγάλη υποδοχή.

Σαν είδε πως δε γινόταν τίποτα, σηκώθηκε κι έφυγε.

Με περιποιήθηκε σαν να ήταν η μάνα μου.

Αισθάνθηκα σαν μια σκιά δίπλα μου.

Σαν παπάς είχε κι άλλα καθήκοντα.

Σαν καλό είναι. Σαν καλά βολεύτηκες.

Ενώ στο [B.Δ.] αναφέρεται ότι όταν το *σαν* είναι χρονικό χρειάζεται κόμμα, στην πρόταση *Σαν σ' αρέσει μπαρμπα-Λάμπρο, ζαναπέρνα από την Άνδρο* αν και έχουμε κόμμα η δευτερεύουσα πρόταση είναι υποθετική κι όχι χρονική. Κατά συνέπεια, όχι μόνο στις δευτερεύουσες χρονικές αλλά και σε εξαρτημένες προτάσεις που εκφράζουν κι άλλες σχέσεις είναι απαραίτητο το κόμμα. Το *σαν να ήταν* είναι ένας προσδιορισμός συσχετιστικός- παραδειγματικός και το *σαν παπάς* προσδιορισμός δηλωτικός της ιδιότητας, του ρόλου, αλλά και της αιτίας (“με την ιδιότητα του παπά” και “επειδή ήταν παπάς”). Στις φράσεις *σαν καλό / σαν καλά* ο δείκτης *σαν* μετριάζει το νόημα των φράσεων που εισάγει (“μάλλον καλό”, “σχετικά καλά”). Παρόμοια είναι και η ερμηνεία του *σαν μια σκιά* το οποίο λειτουργεί ως συμπλήρωμα. Ωστόσο, και στο [B.Δ.] δε δίνεται καμία οδηγία για περαιτέρω αξιοποίηση αυτών των επιμέρους σημασιών.

Η εξοικείωση των μαθητών με τις παρομοιαστικές φράσεις *σαν να* και τις σημασιολογικά ισοδύναμες *σάμπως να* και *λες και* είναι το αντικείμενο της [49] άσκ.:

[49] ([E₄]: (Ε' τάξη, δ' τεύχος), σ. 13, άσκ. 2)

Διαβάζω τις παρακάτω φράσεις και υπογραμμίζω το **σαν να**. Ύστερα τις ξαναδιαβάζω, αντικαθιστώντας το **σαν να** (α) με το **σάμπως να** και (β) με το **λες και**:

Τραγούδια ακούγονται, σαν να λείψανε πια τα βάσανα από τον κόσμο.

Το μάτι, το αυτί, το άγγισμα, σαν να 'ναι πιο ζωηρά.

Νιώθει αγαλλίαση, σαν να είναι ο αγέρας γεμάτος από μια γλυκιά αρμονία.

Θα πρέπει να σημειώσουμε στην άσκ. αυτή κάποια αντίφαση σε σχέση με την αμέσως προηγούμενη. Ενώ πιο πάνω αναφέρθηκε ότι, όταν το *σαν* είναι χρονικό, βάζουμε κόμμα, βλέπουμε ότι και οι πιο πάνω παρομοιαστικές προτάσεις παίρνουν κόμμα. Επομένως, η χρήση του κόμματος δεν είναι ένδειξη του αν κάποια φράση είναι χρονική ή παρομοιαστική. Άλλοι είναι οι λόγοι που υπαγορεύουν κάποιο σημείο στίξης στην πρόταση. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι δε σημειώνουμε κόμμα σε δευτερεύουσες προτάσεις όταν αυτές αποτελούν κάποιον όρο της πρότασης, δηλώνουν κάποια επιρρηματική σχέση ή συνδέονται στενά με την κύρια πρόταση.

Η άσκ. [50] σχετίζεται «με τη διερεύνηση των ποιημάτων από νοηματική και εκφραστική άποψη» ([B.Δ.] –όπως και η εργασία [51]– μέσω των συνωνύμων, των αντιθέτων, των παρομοιώσεων και επιπλέον, στην τελευταία, των μεταφορών:

[50] ([E₄], σ. 71, άσκ. 2)

Σημειώνω με Σ τα συνώνυμα, Α τα αντίθετα και Π τις παρομοιώσεις:

() <i>σιωπή - λαλιά</i>	() <i>ο λόγος σαν κελαδημός</i>
() <i>λαλιά - ομιλία - λόγος</i>	() <i>πνοή - φύσημα</i>
() <i>δασιά - σπανά</i>	() <i>μπόρα - νεροποντή</i>
() <i>δασύς - πυκνός</i>	() <i>βροντή - μπουμπουνητό</i>
() <i>σπανός - άτριχος</i>	() <i>η βροντή σου χάιδεμα</i>
<i>άδεντρος</i>	() <i>ο νους σαν ουρανό</i>
() <i>η αστραπή σου νάζι</i>	() <i>χωριουδάκια σαν προβατάκια στη βοσκή</i>

[51] ([E₄], σ. 82, άσκ. 2)

Σημειώνω με Σ τα συνώνυμα, Α τα αντίθετα, Π τις παρομοιώσεις και Μ τις μεταφορές:

() <i>άφατη - ανείπωτη</i>	() <i>κατάρτι - ιστός</i>
() <i>ρίγος - ανατριχίλα</i>	() <i>λειμώνας - λιβάδι</i>
() <i>δριμύς - τσουχτερός</i>	() <i>πυκνώνει - αραιώνει</i>
() <i>ομίχλη - αντάρα</i>	() <i>νυχτώνει - ξημερώνει</i>
() <i>μπερντέδες - κουρτίνες</i>	() <i>θολός - διαυγής</i>
() <i>μπερντέδες η θολούρα</i>	() <i>αφορεσμένος - καταραμένος</i>
() <i>μπερντέδες της ομίχλης</i>	() <i>διεισδύει - εισχωρεί</i>
() <i>της άβυσσου οι λειμώνες</i>	() <i>κουρτίνες της βροχής</i>

Στην 1^η εκ των δύο εργασιών η διάκριση μεταξύ των συνωνύμων / αντωνύμων από τη μια μεριά και των παρομοιώσεων από την άλλη καθίσταται εύκολη διαδικασία καθώς μόνο οι τελευταίες αποτελούν φράσεις και δε βρίσκονται σε δυάδες ή τριάδες λέξεων. Στη 2^η άσκ. ιδιαίτερη δυσκολία παρουσιάζει η διάκριση μεταξύ παρομοίωσης και μεταφοράς (*μπερντέδες η θολούρα / μπερντέδες της ομίχλης, της άβυσσου οι λειμώνες, κουρτίνες της βροχής*), χωρίς να υπάρχει κάποια οδηγία στο [B.Δ.] για τη διδασκαλία της. Όπως όμως κάποιος μπορεί να παρατηρήσει, η ύπαρξη γενικής κτητικής στις φράσεις παραπέμπει στη μεταφορά. Επίσης, στην παρομοίωση προηγείται ο β' όρος σύγκρισης ("σαν τους μπερντέδες") και έπεται ο α' όρος σε πτώση ονομαστική.

Με τις ακόλουθες δύο εργασίες ([52] – [53]) «ασκούνται τα παιδιά να χρησιμοποιούν στο λόγο τους εναλλακτικούς εκφραστικούς τρόπους» ([B.Δ.]), όπως και με την άσκ. [54]:

[52] ([E₄], σ. 89, άσκ. 2)

Μετασχηματίζω τις προτάσεις, σύμφωνα με το παράδειγμα (πρώτα προφορικά με όλη την τάξη):

- *Το Κον Τίκι έμοιαζε με θαλασσινό θεό, καθώς κυλούσε ανάμεσα στα κύματα.*
Το Κον Τίκι κυλούσε ανάμεσα στα κύματα σαν θαλασσινός θεός.
Το Κον Τίκι κυλούσε ανάμεσα στα κύματα λες και ήταν θαλασσινός θεός.
Το Κον Τίκι κυλούσε, ίδιος θαλασσινός θεός, ανάμεσα στα κύματα.
- *Τα θαλασσόχορτα έμοιαζαν με γιρλάντες, καθώς κρέμονταν από τη σχεδία.*

[53] ([E₄], σ. 89, άσκ. 3)

Μετασχηματίζω τις προτάσεις, σύμφωνα με τα παραδείγματα:

- *Το κοπάδι μάς πλησίασε, αλλά δε μας έδωσε προσοχή.*
Το κοπάδι μάς πλησίασε, δίχως να μας δώσει προσοχή.
Οι φάλαινες πέρασαν δίπλα μας, αλλά δε μας πείραζαν.
- *Έκαναν γύρω μας ελιγμούς κάθε μέρα.*
Δεν πέρασε μέρα δίχως να κάνουν γύρω μας ελιγμούς.
Όλα τα καλοκαίρια πηγαίνει στο νησί του.

[54] ([E₄], σ. 121, άσκ. 2)

Ξαναγράφω τις προτάσεις, αλλάζοντας τις υπογραμμισμένες λέξεις με αυτές που είναι στην παρένθεση:

- Τι δεν κάναμε την πρώτη μέρα, θαρρείς κι ήτανε να φεύγαμε γρήγορα. (σάμπως να)*
Στο βυθό τα πετράδια γίνονται τόσο φανταχτερά, που θαρρείς και μόλις τα ζωγράφισαν.
(νομίζεις ότι)
Είναι τόσο όμορφα στο Λαμαγάρι, που θαρρείς ότι ονειρεύεσαι. (έχεις την εντύπωση)

Οι μαθητές καλούνται να ξαναγράψουν τις προτάσεις στην άσκ. [52], αντικαθιστώντας το *έμοιαζε με* (φράση ομοιότητας / παρομοίωση) με τα ισοδύναμα *σαν, λες και*, αλλά και το

ίδιος + ονοματική φράση ως ξεχωριστή προσωδιακή ενότητα μεταξύ κομμάτων, αν και θα μπορούσε να τοποθετηθεί και στο τέλος της πρότασης, με το ίδιο νόημα. Παρόμοια, και στην εργασία [54] το *θαρρείς (και)* μπορεί να αντικατασταθεί από τις φράσεις *σάμπως να, νομίζεις ότι, έχεις την εντύπωση*. Μέσω αυτών των δύο εργασιών δίνεται στον μαθητή η δυνατότητα να εμπλουτίσει τον λόγο του με διαφορετικές φράσεις δηλωτικές της ομοιότητας. Στην άσκ. [53] ο μαθητής διδάσκεται και άλλες χρήσεις του σύνθετου συνδέσμου *δίχως να* πέρα από την αντιστοίχισή του με κάποιο τροπικό επίρρημα. Στην πρώτη περίπτωση εκφράζει την εξαίρεση και στην άλλη, όπου έχουμε διπλή άρνηση, ισοδυναμεί με κατάφαση.

Το λέξημα *ως* και οι σημασίες που αποκτά στα διάφορα περιβάλλοντα εξετάζονται στη συνέχεια:

[55] ([E₄], σ. 122, άσκ. 3)

Ξαναγράφο τις προτάσεις, αλλάζοντας τις υπογραμμισμένες λέξεις με το *ως*:
Ψάρευε μόνη της ακόμα και χταπόδια.
Παίζαμε από το πρωί μέχρι το βράδυ.
Ανεβαίναμε ίσαμε την κορυφή του λόφου.
Χρησιμοποιούσαμε κολοκύθες για σωσίβια.

Εδώ τονίζεται και η πολυσημία του *ως*, το οποίο μπορεί να επιτείνει τη σημασία μιας φράσης (*ως και χταπόδια*), να έχει χρονική σημασία (*ως το βράδυ*) ή τοπική (*ως την κορυφή του λόφου*), αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως φράση ρόλου (*ως σωσίβια*), δηλώνει δηλ. το ρόλο που επιτελεί στην πρόταση. Με αυτή την τελευταία του σημασία ανήκει στις δομές ομοιότητας που εξετάσαμε στη σχετική ενότητα.

E.3.1.6. Στ' τάξη

Συνεχίζουμε με τα βιβλία της σειράς *Η γλώσσα μου* της έκτης τάξης. Στο α' τεύχος ([ΣΤ₁]), ζητούμενο της άσκ. [56] είναι η εξάσκηση των μαθητών «να χρησιμοποιούν εναλλακτικά στο λόγο τους μονολεκτικούς και περιφραστικούς επιρρηματικούς προσδιορισμούς» ([B.Δ.]):

[56] ([ΣΤ₁], σ. 140, άσκ. 3)

Συμπληρώνω τις προτάσεις με τις λέξεις της παρένθεσης, όπως στο παράδειγμα (πρώτα προφορικά):
(αδιάκοπα, απελπισμένα, απαρηγόρητα, ~~αμίλητα~~, ακίνητα, ανέκφραστα, απροειδοποίητα, άθελα, άσκοπα).

Είναι κάτι παιδιά που σε κοιτάζουν αμίλητα
 (χωρίς να μιλούν)
 Στέκονται με τις ώρες και σε κοιτάζουν
 (χωρίς να κινούνται) (χωρίς έκφραση)
 Άλλοτε πάλι γυρίζουν εδώ κι εκεί και γίνονται
 (χωρίς σκοπό) (χωρίς να το θέλουν)
 και
 (χωρίς προειδοποίηση)
 στόχος στις κάμερες της τηλεόρασης.
 Αν όμως δεν μπορούν πια να μιλάνε με το στόμα τους, μιλάνε
 (χωρίς διακοπή)
 με τα μάτια τους.
 Μ' αυτά τα μάτια που αντικρίζουν και
 (χωρίς ελπίδα) (χωρίς παρηγοριά)
 έναν απάνθρωπο κόσμο.

Φράσεις με το *χωρίς (να)* αντιστοιχούν σε επιρρήματα που έχουν ως πρώτο συνθετικό τους το στερητικό *α(ν)*- κι αυτό είναι απολύτως λογικό αφού και το *χωρίς* έχει την ίδια σημασία με αυτό. Επομένως, το *χωρίς ελπίδα* δεν αντιστοιχεί στο *απελπισμένα*, αλλά στο *ανέλπιδα* (> *α(ν)* + *ελπίδα*).

Αντικείμενο της άσκ. [57] είναι η «αντικατάσταση επιρρηματικών φράσεων συγκεκριμένων προτάσεων με ταυτόσημα επιρρήματα» ([B.Δ.]):

[57] ([Στ₂): (Στ' τάξη, β' τεύχος), σ. 18, άσκ. 1)

Επιρρήματα και επιρρηματικές φράσεις (συνέχεια)

- Μετασχηματίζω τις προτάσεις, όπως στα παραδείγματα (πρώτα προφορικά):

*Πήγε τριγύρω με πηδήματα: Πήγε τριγύρω **πηδηχτά**.*

Του μίλησε με αυστηρότητα:

Του φέρθηκε με ευγενικό τρόπο:

Τα παραπάνω επιρρήματα (*πηδηχτά*, *αυστηρά*, *ευγενικά*) δεν είναι ταυτόσημα, όπως αναφέρει το [B.Δ.], αλλά συνώνυμα των αντίστοιχων εμπρόθετων προσδιορισμών (βλ. Νάκας 2005).

Οι ερωτήσεις, η αντίθεση και η συνωνυμία χρησιμοποιούνται από τους μαθητές για να διακρίνουν τα τροπικά επιρρήματα από τα ποσοτικά:

[58] ([Στ₂], σ. 23, άσκ. 1γ)

Επιρρήματα και επιρρηματικές φράσεις

Τροπικά και ποσοτικά επιρρήματα

- Τα ξεχωρίζουμε, προφορικά και γραπτά, όπως στα παραδείγματα:

(πώς; έτσι, ακριβώς, πόσο, τόσο, περίπου, πάνω κάτω, σχεδόν, μισοτιμής, μεμιάς, διαρκώς, κυρίως, χωριστά, όπως όπως, αρκετά, τουλάχιστον, κάμποσο)

Τροπικά: (πώς;) *έτσι, ακριβώς,*

Ποσοτικά: (πόσο;) *τόσο, περίπου,*

- Σχηματίζουμε, προφορικά και γραπτά, ζευγάρια επιρρημάτων που έχουν αντίθετη ή περίπου αντίθετη σημασία:

(αλλιώς, διόλου, περισσότερο, χώρια, δυστυχώς, πολύ)

(**πώς;**) έτσι:....., μαζί:....., ευτυχώς:.....

(**πόσο;**) ολότελα:....., λιγότερο:....., λίγο:.....

- Συμπληρώνουμε τώρα, προφορικά και γραπτά, με επιρρήματα που έχουν την ίδια ή περίπου την ίδια σημασία:

(αλλιώς, δωρεάν, μονομιάς, έξαφνα, ωραία, μάταια, τελείως, ιδίως, συνεχώς, δήθεν, περίπου, καθόλου)

αλλιώς:....., μεμιάς:....., ξαφνικά:.....

όμορφα:....., του κάκου:....., εντελώς:.....

κυρίως:....., διαρκώς:....., τάχα:.....

τζάμπα:....., διόλου:....., πάνω κάτω:.....

Αυτό που μπορεί να παρατηρήσει κανείς είναι ότι τα ίδια επιρρήματα που συμπεριλαμβάνονται στα τροπικά και ποσοτικά απαντούν και στην αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη. Επομένως, στην κατηγορία των τροπικών επιρρημάτων οι μαθητές θα πρέπει να κατατάξουν –εκτός από το ακριβώς– τα μεμιάς, διαρκώς, κυρίως, χωριστά, αλλά και το όπως όπως (“πρόχειρα”), το οποίο δεν το συναντάμε στη συγκεκριμένη γραμματική, αλλά ανήκει σ’ αυτή την κατηγορία των επιρρημάτων. Από αυτά το ακριβώς και το κυρίως ανήκουν στους υποδιορισμούς εστίασης και το διαρκώς στα χρονικά επιρρήματα που δηλώνουν τη διάρκεια. Επίσης, τα ευτυχώς / δυστυχώς είναι προτασιακά επιρρήματα (βλ. και Νάκας 2005). Κανένα από αυτά, άλλωστε, δεν απαντά στην ερώτηση πώς; που και το [B.Δ.] το θεωρεί ως κριτήριο διάκρισης των επιρρημάτων (βλ. και Νάκας 1998, 1999). Ασάφεια δημιουργεί το τάχα το οποίο εξετάζεται μαζί με τα τροπικά και ποσοτικά επιρρήματα, ενώ σε αμέσως επόμενη άσκ. στο βιβλίο του μαθητή κατατάσσεται στα διστακτικά επιρρήματα.

Ακολουθεί εξάσκηση των μαθητών στη χρήση επιρρημάτων που έχουν δύο τύπους σε –α και –ως:

[59] ([Στ₂], σ. 24, άσκ. 2)

Επιρρήματα από επίθετα, με δύο τύπους

Διαβάζουμε στην τάξη τα παραδείγματα και ξεχωρίζουμε τα επιρρήματα από τα επίθετα.

Ύστερα συμπληρώνουμε τις προτάσεις με το κατάλληλο επίρρημα:

ευχάριστος, ευχάριστα, ευχαρίστως

Ήταν ένας ευχάριστος περίπατος. Πέρασαν ευχάριστα. Ευχαρίστως θα πήγαινα κι εγώ.

Διηγείται Δέχτηκε

(με ευχάριστο τρόπο)

(με ευχαρίστηση)

καλός, καλά, καλώς

Καλώς τον! Καλώς όρισες! Έκαμες καλό ταξίδι; Πέρασες καλά;

..... τους! ήρθατε! Είστε όλοι

άμεσος, άμεσα, αμέσως

Έχει ανάγκη από άμεση βοήθεια. Ελάτε αμέσως! Ενδιαφέρομαι άμεσα γι' αυτόν.

*Θα του τηλεφωνήσω να του πω ότι αυτά τα δυο πράγματα
(αυτή τη στιγμή)*

*σχετίζονται
(πολύ στενά)*

τέλειος, τέλεια, τελείως

*Ήταν μια τέλεια παράσταση. Όλοι οι ηθοποιοί έπαιζαν τέλεια. Το θέατρο είχε γεμίσει
τελείως.*

*Ζωγραφίζει Το κουτί άδειασε
(με τέλειο τρόπο) (εντελώς)*

Τα παραπάνω ζεύγη *ευχάριστα / ευχαρίστως, άμεσα / αμέσως, καλά / καλώς, τέλεια / τελείως* χρησιμοποιούνται με διαφορά σημασίας στις παραπάνω προτάσεις. Με εξαίρεση το ζεύγος *τέλεια / τελείως*, υπάρχουν και γλωσσικά περιβάλλοντα όπου υπάρχει επικάλυψη των σημασιών των επιρρημάτων σε *-α* και *-ως*. Αν πάρουμε για παράδειγμα το *καλά / καλώς* μπορούμε να έχουμε:

[59'] -Να τα πούμε αύριο; -*Καλώς / Καλά* (= Εντάξει).

[59''] Θεωρώ ότι ο Γιάννης έπραξε *καλώς* (= σωστά).

Ο Πέτρος έγραψε *καλά*.

Στόχος των επόμενων ασκ. είναι η «χρήση εναλλακτικών τρόπων έκφρασης» ([B.Δ.]):

[60] ([ΣΤ₃]: (Στ' τάξη, γ' τεύχος), σ. 92, άσκ. 2)

Μετασχηματίζω το τελευταίο μέρος των προτάσεων, όπως στο παράδειγμα:

Ο Φίλιππος συνόδευε τη θυγατέρα του περήφανος.

Ο Φίλιππος συνόδευε τη θυγατέρα του περήφανα.

Ο Φίλιππος συνόδευε τη θυγατέρα του με περηφάνια.

Ο Φίλιππος περπατούσε καμαρωτός.

Το ποτάμι κατέβαινε ορμητικό.

Αντιμετωπίσαμε την κατάσταση ψύχραιμοι.

Ο μαθητής έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει διαφορετικές γραμματικές κατηγορίες για να εκφράσει αυτό που θέλει: ονοματικές, επιρρηματικές και προθετικές φράσεις που έχουν όμως διαφορετικές λειτουργίες. Τα ονόματα λειτουργούν ως προσδιορισμοί του υποκειμένου –κατηγορηματικοί προσδιορισμοί / επιρρηματικά κατηγορούμενα κατά την παραδοσιακή ορολογία– και οι άλλες δύο κατηγορίες ως προσδιορισμοί του ρήματος. Αλλά και σημασιολογικά υπάρχει διαφορά ανάμεσα στους προσδιορισμούς του υποκειμένου και στους προσδιορισμούς του ρήματος. Το *περήφανος* συνάπτεται με το

υποκείμενο και δηλώνει τις συνοδευτικές περιστάσεις (“συνόδευε τη θυγατέρα του και ήταν περήφανος”), ενώ τα *περήφανα* είναι επίρρημα που εκφράζει τον τρόπο –όπως και το *με περηφάνια*– προσανατολισμένο στο υποκείμενο και ειδικότερα στον βιώνοντα. Σε αντίθεση με το *περήφανος* όπου το υποκείμενο βιώνει μια κατάσταση, με το *περήφανα* έχουμε κάποια εξωτερική εκδήλωση της κατάστασης του υποκειμένου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αντικατοπτρίζει και τον εσωτερικό του κόσμο. Η χρήση διαφορετικών γλωσσικών μέσων συνεπάγεται λοιπόν και σημασιολογική διαφοροποίηση για την οποία όμως δε γίνεται λόγος στο [B.Δ.].

Ο μαθητής θα πρέπει όχι μόνο να χρησιμοποιεί διάφορες φράσεις για να δηλώσει τις παρομοιώσεις, αλλά και να τις διακρίνει από τις μεταφορές:

[61] ([ΣΤ₃], σ. 107, άσκ. 1)

Διαβάζουμε και σημειώνουμε με Μ τις μεταφορές και με Π τις παρομοιώσεις, όπως στο παράδειγμα:

(Μ) Έσκαβε στράτα μες στις στράτες.

() Μες στις βαριάς σφαγής το σάλαγο ακούστηκε η φωνή του.

() Έκοβε με το σπαθί του δρόμο.

() Έλαμπαν όλοι σαν αρχάγγελοι.

() Σέρνω φωνή.

() Αχ, δεν υπάρχει χριστιανός να πάρει το κεφάλι μου;

Φράσεις όπως οι *λες και*, *σαν να*, *σάμπως να*, *θαρρείς και*, με τη χρήση των οποίων οι μαθητές ήδη έχουν εξοικειωθεί, εισάγουν προτάσεις τροπικές- παρομοιαστικές υποθετικές:

[62] ([ΣΤ₃], σ. 118, άσκ. 2)

Μετασηματίζω, όπως στο παράδειγμα:

• Τ' Αλάني λες και φωτιζόταν από ένα πορτοκαλί ηλιοβασίλεμα.

Τ' Αλάني σαν να φωτιζόταν από ένα πορτοκαλί ηλιοβασίλεμα.

Τ' Αλάني σάμπως να φωτιζόταν από ένα πορτοκαλί ηλιοβασίλεμα.

Τ' Αλάني θαρρείς και φωτιζόταν από ένα πορτοκαλί ηλιοβασίλεμα.

• Ακούστηκε ένα βουητό, σαν να κύλαγε άγριο ποτάμι.

Στο τέταρτο τεύχος της γλώσσας της Στ' τάξης ([ΣΤ₄]), οι ασκήσεις που έχουμε καταγράψει αφορούν τις παρομοιώσεις:

[63] ([ΣΤ₄], σ. 12, άσκ. 2)

Παρομοιώσεις

• Διατυπώνω παρομοιώσεις, σύμφωνα με το παράδειγμα:

Παρομοιάζω τη Σάμο μ' ένα θεόρατο καράβι.

Η Σάμος είναι σαν ένα θεόρατο καράβι.

Η Σάμος μοιάζει μ' ένα θεόρατο καράβι.

Παρομοιάζω τα βουνά της με πανύψηλα κάστρα.

• *Ξαναγράφω τις παρακάτω παρομοιώσεις βάζοντας νομίζεις ότι στην πρώτη, σου φαίνεται ότι στη δεύτερη, σάμπως να στην τρίτη, στη θέση των υπογραμμισμένων φράσεων:*

*Η Σάμος **θαρρείς πως** βγαίνει από την άβυσσο.*

*Η Σάμος **λες και** είναι τυλιγμένη με μούσκλια.*

*Η Σάμος **σαν να** μετατοπίζεται πάνω στα κύματα.*

Φράσεις όπως *σαν, μοιάζει με, θαρρείς πως, λες και, σαν να, σάμπως να*, στη χρήση των οποίων έχει ήδη εξασκηθεί ο μαθητής, χρησιμοποιούνται μαζί με τις φράσεις *παρομοιάζω ... με, νομίζεις ότι, σου φαίνεται ότι* για να εμπλουτίσουν τον λόγο τους και με άλλους τρόπους εκφοράς των παρομοιώσεων.

Οι μαθητές καλούνται στη συνέχεια να συμπληρώσουν τις παρομοιώσεις με λέξεις από τον κόσμο της θάλασσας:

[64] ([ΣΤ₄], σ. 56, άσκ. 3)

Ψάρια και άλλα θαλασσινά, ανακατεμένα [μαρίδα, γαρίδα, γόπα, χέλι, χταπόδι, κάβουρας, σαρδέλα, μύδι, στρείδι, μπαρμπούνη, αστακός]

• Κάνω παρομοιώσεις με μερικά από αυτά:

Γλιστράει σαν

Κόλλησε σαν

Περπατάει σαν

Αρματωμένος σαν

Τα μάτια του

Απαίτηση μιας τέτοιας άσκ. είναι η διαπίστωση ομοιότητας ανάμεσα σ' αυτό που εκφράζεται με τον α' όρο σύγκρισης (*γλιστράει, κόλλησε, περπατάει, αρματωμένος, τα μάτια του*) και στις λέξεις –που δηλώνουν θαλασσινά και βρίσκονται μέσα στις αγκύλες– που είτε μαζί με το *σαν* είτε χωρίς αυτό θ' αποτελέσουν τον β' όρο σύγκρισης.

Φράσεις που εισάγονται με το *σαν* ή χωρίς αυτό, αλλά και αυτές που συντάσσονται με το *έμοιαζε* χρησιμοποιούνται για τη δήλωση παρομοιώσεων:

[65] ([ΣΤ₄], σ. 116, άσκ. 1)

Συμπληρώνω τις παρομοιώσεις όπως στα παραδείγματα (πρώτα προφορικά):

• (*σαν κιμωλία, σαν σπίνος, σαΐτα, πίσσα, χωνί, σαν ελατήριο*)

Σφύριζα ανέγνοιαστος σαν σπίνος

Όσο της φώναζα, τόσο γρηγόρευε το βήμα της– σαΐτα

Το πρόσωπό της έγινε άσπρο

Πετάχτηκε πάνω

Έξω πηχτό σκοτάδι
Έκανε τα χέρια της και φώναζε.

• (σαν ακροβάτης, σαν μπουντρούμι, σαν ρομπότ, σαράβαλο, με σκιάχτρο, σαν τανάλια, σαν γλόμπος, σαν μανιτάρια)

Το αυτοκίνητο έμοιαζε....., *η μηχανή του όμως ήταν καινούρια.*

Σκαρφάλωνε στο σκοινί μ' επιδεξιότητα

Τα χέρια του το έσφιγγαν

Το κεφάλι του ήταν εντελώς φαλακρό

Το δωμάτιο ήταν σκοτεινό

Ο άρρωστος περπατούσε αλύγιστος

Με τους επιδέσμους στο κεφάλι έμοιαζε

Οι πολυκατοικίες ξεφυτρώνουν γύρω μας

Για πρώτη φορά συναντάμε στο βιβλίο του μαθητή φράσεις όπως *βήμα της- σαΐτα*, *πηχτό σκοτάδι πίσσα*, οι οποίες όμως δεν είναι παρομοιώσεις όπως αναφέρεται στην άσκ., αλλά μεταφορές. Πρόκειται για τα 'πολυλεκτικά παραθετικά σύνθετα' (βλ. Νάκας και Γαβριηλίδου 2001) για τα οποία δε γίνεται αναφορά ούτε και στο [Β.Δ.]. Χαρακτηριστική είναι η χρήση του ενωτικού μεταξύ των ονοματικών φράσεων, αλλά μπορεί να παρατίθενται και χωρίς αυτό, όπως συμβαίνει στη 2^η φράση όπου εκεί παρατηρούμε μια διπλή μεταφορά.

Ε.3.2. Νέα βιβλία του γλωσσικού μαθήματος για το δημοτικό

Παρά τις φωνές ειδικών στη γλώσσα για συγγραφή νέων βιβλίων και ύστερα από την παρέλευση 25 περίπου χρόνων από τη χρήση των βιβλίων *Η γλώσσα μου*, το 2006 εισήχθησαν στο δημοτικό σχολείο τα νέα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας –με μία καθυστέρηση ενός έτους για τα βιβλία της Β' και Δ' τάξης.

Ένα ακόμη βιβλίο, στα ήδη γνωστά βιβλία του μαθητή και του δασκάλου, έρχεται να προστεθεί στα νέα γλωσσικά εγχειρίδια. Πρόκειται για το Τετράδιο Εργασιών (Τ.Ε.) όπου οι μαθητές ασκούνται στα διάφορα γλωσσικά φαινόμενα. Όπως επισημαίνεται στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) (ΦΕΚ 303/13-3-2003) διδασκαλία της γλώσσας σημαίνει διδασκαλία γραμματικής σε επίπεδο λέξης, πρότασης και κειμένου και επικοινωνίας. Μάλιστα, η διδασκαλία των δύο πρώτων επιπέδων έχει ως απώτερο στόχο τη διδασκαλία του τρίτου επιπέδου, αυτού της επικοινωνίας. Υποστηρίζεται, με άλλα λόγια, ότι η πραγμάτωση της γλωσσικής επικοινωνίας γίνεται με

τον «συνδυασμό» των λέξεων και των προτάσεων, μέσα δηλ. από τα «κείμενα» (Σαλβαράς 2000).

Ανατρέχοντας σ' αυτά τα βιβλία ([B.Δ.], [B.M.] και [T.E.]) που αποτέλεσαν την πηγή άντλησης του υλικού μας, αναζητήσαμε, καταγράψαμε και, στη συνέχεια, προβήκαμε σε σχολιασμό όλων εκείνων των ασκήσεων που αφορούν τη διδασκαλία των εκφράσεων του τρόπου, αλλά και των οδηγιών που τις συνοδεύουν.

E.3.2.1. Τάξεις Α' και Β'

Η πρώτη γνωριμία των παιδιών με τη σημασία του τρόπου γίνεται με το ερωτηματικό *πώς*;, το οποίο είναι το αντικείμενο μελέτης (μαζί με το *που* / *πού*, που δεν αφορούν τη μελέτη μας) στις ασκ. [66α-α']:

[66](α) ([A₂): (Α' τάξη, β' τεύχος), Β(ιβλίο) Μ(αθητή), σ. 32)

Πού πάει ο παπαγάλος **που** φεύγει;

Είπε **πως** θα πάει στην Αφρική. **Πώς**;

(α') ([A₂): (Α' τάξη, β' τεύχος), Τ(ετράδιο) Ε(ργασιών), σ. 33, άσκ. 5)

Τελεία (.) ή ερωτηματικό (;); Συμπλήρωσε τις τελείες και τα ερωτηματικά που λείπουν για να μάθεις πού ταξιδεύει ο παπαγάλος.

Πώς σε λένε

Με λένε Ρένο

Και πώς έφτασες ως εδώ

Πετώντας Έκανα πολύ δρόμο []

Οι μαθητές αφού διαπιστώσουν στο [B.M.] τη σχέση μεταξύ του ειδικού *πως*, και του ερωτηματικού (τροπικού) *πώς*, καλούνται στο [T.E.] να συμπληρώσουν τα ερωτηματικά και τις τελείες όπου χρειάζεται. Στην εκφώνηση της [1α'] άσκ. αναφέρεται ότι με τη συμπλήρωση των σημείων στίξης τα παιδιά μπορούν να μάθουν πού ταξιδεύει ο παπαγάλος αν και στον διάλογο γίνεται αναφορά και στο *πώς* ταξιδεύει.

Οι μαθητές σε άλλη ενότητα εξασκούνται στην «προτασιακή δομή Y-P-A και την επαύξησή της» ([B.Δ.):

[67] ([A₂], [T.E.], σ. 69, άσκ. 3)

Τι συζητούν στο δάσος; Συμπλήρωσε τις λέξεις που λείπουν και θα το μάθεις.

Χτες ο Μολύβιος έστειλε μια πρόσκληση στο δάσος με το περιστέρι.

Ποιος; Ο Μολύβιος.

Τι έκανε ο Μολύβιος; _____ έστειλε...
 Τι έστειλε ο Μολύβιος; _____
 Πότε έστειλε ο Μολύβιος την πρόσκληση; _____
 Πού έστειλε ο Μολύβιος την πρόσκληση χτες; _____
 Πώς έστειλε ο Μολύβιος την πρόσκληση χτες στο δάσος; _____

Οι τρεις πρώτες ερωτήσεις αναφέρονται στο υποκείμενο, το ρήμα και το αντικείμενο της πρότασης. Πρόκειται για τα υποχρεωτικά στοιχεία της πρότασης, η ύπαρξη των οποίων είναι αναγκαία για τη γραμματικότητά της. Αντιθέτως, οι λέξεις *χτες*, *στο δάσος*, *με το περιστέρι* –απαντήσεις στα *πότε*, *πού*, *πώς*– είναι επιρρηματικοί προσδιορισμοί που χρησιμεύουν για την εξειδίκευση του μηνύματος (Κλαίρης και Μπαμπινιώτης 2005), και συνεπώς, αποτελούν προαιρετικά συστατικά της πρότασης που την επαυξάνουν και μπορούν ν' αφαιρεθούν χωρίς ν' αλλοιωθεί το νόημά της. Θα περίμενε, βέβαια, κανείς, από τη στιγμή που η συντακτική ομάδα χρησιμοποιεί τα ερωτηματικά *πότε*, *πού*, *πώς*, οι αντίστοιχες απαντήσεις να δηλώνουν τον χρόνο, τον τρόπο και τον τρόπο. Το *με το περιστέρι*, όμως, δεν εκφράζει τον 'κυρίως' τρόπο, αλλά το μέσον. Έτσι, μια άλλη απάντηση θα έπρεπε ν' αναζητηθεί αντί της προαναφερόμενης προθετικής φράσης.

Η χρήση του ερωτηματικού *πώς*; αλλά και άλλων ερωτηματικών λέξεων είναι το ζητούμενο της άσκ. [68]:

[68] ([B₁], [T.E.], σ. 37, άσκ. 5)

- Συμπλήρωσε τις ερωτήσεις του Λουκά με τις λέξεις **πού**, **πότε**, **γιατί** και **πώς**.
- πηγες να δεις την καινούρια ταινία; - Χτες το απόγευμα.
 - πηγες να δεις την καινούρια ταινία; - Στο Σινέπολις.
 - πηγες να δεις την καινούρια ταινία; - Με το μετρό.
 - πηγες να δεις την καινούρια ταινία; - Γιατί έμαθα ότι είναι ωραία.

Διαφορετική ερωτηματική λέξη στο ίδιο γλωσσικό περιβάλλον αποσπά διαφορετικές απαντήσεις. Το ερωτηματικό *πώς*; όμως, σε αντίθεση με τις άλλες ερωτηματικές λέξεις, είναι πολύ γενικό αφού στην ίδια ερώτηση μπορούν να δοθούν διαφορετικές απαντήσεις:

[68'] Πώς πηγες να δεις την καινούρια ταινία;

-Με το μετρό (μέσον) / Με τον αδερφό μου (συνοδεία) / Κρυφά από τους γονείς μου (τρόπος).

Στο [B.M.], σ. 10, υποενότητα 5, β' τεύχος, οι μαθητές εισάγονται στη σημασία της παρομοίωσης. Τονίζεται ότι είναι ένας άλλος τρόπος περιγραφής κι ακόμη ότι το *σαν* είναι η λέξη που χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό της. Στη συνέχεια, ζητείται, με την

άσκ. [69], να διαπιστώσουν τις ομοιότητες ανάμεσα στους δύο όρους σύγκρισης και να προβούν στις αντιστοιχίσεις, αλλά και να δώσουν δύο δικά τους παραδείγματα, γενικεύοντας μ' αυτόν τον τρόπο αυτά που έχουν μάθει σχετικά με την παρομοίωση:

[69] ([B₁], [T.E.], σ. 54, άσκ. 6)

Σκέψου τι μοιάζει με τι και ένωσέ τα με μια γραμμή.

Τα μάτια της είναι μπλε

Τρώει λίγο

Τα μάγουλά του έγιναν κόκκινα

Περπατά αργά

Τα μαλλιά του παππού ήταν κάτασπρα

Τα σύννεφα είναι

Συνέχισε με δύο δικά σου παραδείγματα

σαν το χιόνι.

σαν την παπαρούνα.

σαν άσπρα προβατάκια.

σαν τη θάλασσα.

σαν πουλάκι.

σαν τη χελώνα.

Περιγράφοντας το αγαπημένο τους παιχνίδι, με τη χρήση επιθέτων και παρομοιώσεων, (άσκ. 7, σ. 55 στο [T.E.]) τα παιδιά επεκτείνουν αυτά που έχουν διδαχθεί με τις προηγούμενες εργασίες.

Αντικείμενο διδασκαλίας αυτής της υποενότητας είναι ο σχηματισμός τροπικών επιρρημάτων από επίθετα. Τροπικά επιρρήματα είναι οι «λέξεις που δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται κάτι, που δείχνουν πώς γίνεται κάτι» και «συνοδεύουν τα ρήματα» ([B₃], [B.M.], σ. 15). Αφού εξοικειωθούν στον σχηματισμό επιρρημάτων από επίθετα:

[70] ([B₃], σ. 15)

Επίθετο	Ρήμα + επίρρημα
δυνατός	Φωνάζω
ευχάριστος	Περνώ
γρήγορος	Τρέχω γρήγορα.
σύντομος	Εξηγώ
αργός	Διαβάζω
απαλός	Χαϊδεύω
πρόχειρος	Τρώω
όμορφος	Νιώθω

εξασκούνται περαιτέρω με την επόμενη άσκ.:

[71] ([B₂], [T.E.], σ. 36, ασκ. 7)

Φτιάξε επιρρήματα από τα επίθετα, για να συμπληρώσεις τις παρακάτω προτάσεις.

Μην ξεχάσεις την τελεία στο τέλος της κάθε πρότασης.

Το αεράκι κουνούσε τα φύλλα (**απαλός**) απαλά.

Τα παιδιά άκουγαν (**ήσυχος**)

Περάσαμε (**εκπληκτικός**)

Έφυγε πολύ (**βιαστικός**)

Κοιτά (προσεκτικός)
 Στην εκδρομή περάσαμε (ωραίος)

Αμφίσημο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, ωστόσο, το *ήσυχα* στην πρόταση *Τα παιδιά άκουγαν ήσυχα*. Αν και συνοδεύει το ρήμα, οπότε μπορεί να θεωρηθεί επίρρημα, εντούτοις συμπίπτει στον αριθμό και στην πτώση με το υποκείμενο, με αποτέλεσμα να συγγέεται και με το επίθετο. Αν λάβουμε υπόψη μας ότι οι τροπικοί προσδιορισμοί μπορούν να παρουσιαστούν είτε ως επιθετικοί προσδιορισμοί (**το ήσυχο άκουσμα*) είτε ως κατηγορούμενα στην αντίστοιχη ονοματοποιημένη έκφραση, τότε μάλλον εδώ έχουμε να κάνουμε με προσδιορισμό του υποκειμένου και, κατά συνέπεια, με τη γραμματική κατηγορία του επιθέτου.

Στην υποενότητα 6 γίνεται λόγος για τις μετοχές. «Οι μετοχές είναι λέξεις που συνοδεύουν τα ρήματα. Μας δείχνουν και αυτές τον τρόπο με τον οποίο γίνεται κάτι» ([B₃], [B.M.], σ. 34)]. Η διατύπωση αυτή οδηγεί τον μαθητή στο συμπέρασμα ότι οι μετοχές εκφράζουν αποκλειστικά τον τρόπο κι επομένως δεν μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε για τη δήλωση άλλων σημασιών. Επίσης, αν πάρουμε κάποιο απόσπασμα από το κείμενο «Οι πεταλούδες βοηθούν» που χρησιμοποιείται για τη διδασκαλία των μετοχών

[] Χιλιάδες πεταλούδες, ζετρυπώνοντας απ' τους φράχτες, πέταξαν γελώντας πάνω στα γυμνά κοτσάνια [].

έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: ως μετοχή έχει τονιστεί με μπλε γράμματα στο [B.M.] –εδώ με πλάγια γράμματα– μόνο η *γελώντας* κι όχι η *ζετρυπώνοντας*, ενώ κι αυτή έχει κατάληξη –*οντας*. Επιπλέον, η *γελώντας* δεν είναι τροπική, καθώς δεν υπάρχει σημασιολογική συνάφεια μεταξύ του ρήματος αυτής και του κυρίου ρήματος, αλλά συνοδευτική: “με γέλια”. Αλλά και η μετοχή *ζετρυπώνοντας* δεν εκφράζει τον τρόπο αλλά τον χρόνο και μάλιστα δηλώνει το προτερόχρονο: “αφού ζετρύπωσαν πέταξαν” ή “ζετρύπωσαν και πέταξαν”. Όσον αφορά τον σχηματισμό των μετοχών τα παιδιά διδάσκονται ότι για να σχηματιστούν «βγάζεις την κατάληξη του ρήματος και προσθέτεις –*οντας*, όταν το *ο* δεν τονίζεται [] και –*ώντας*, όταν το *ω* τονίζεται []». Και πάλι από αυτό συνάγεται λανθασμένα ότι όλες οι μετοχές έχουν κατάληξη –*οντας* / –*ώντας*. Θεωρούμε ότι πιο σωστά διατυπωμένο θα ήταν ότι για να σχηματίσουμε την άκλιτη μετοχή, αφού βγάλουμε την κατάληξη του ρήματος όταν αυτό είναι στον ενεστώτα, προσθέτουμε την κατάληξη –*ο(ώ)ντας* (βλ. Κρητικού 2008 για την άκλιτη μετοχή στα

νέα σχολικά εγχειρίδια του δημοτικού) και όταν η κατάληξη τονίζεται γράφεται με *ω*, ενώ όταν δεν τονίζεται με *ο*. Αφού τα παιδιά εξοικειωθούν με τον σχηματισμό μετοχών από ρήματα στο [B.M.]:

[72]	παίζω παίζοντας	πηδώ πηδώντας
	τρέχω	μιλώ
	γράφω	κοιτώ
	βαδίζω	τραγουδώ
	ζωγραφίζω	γελώ
	σκουπίζω	χτυπώ

επιλέγουν στην άσκ. [73] την κατάλληλη κάθε φορά μετοχή για να συμπληρώσουν τα κενά:

[73] ([B₂], [T.E.], σ. 48, άσκ. 5)

Συμπλήρωσε το κείμενο με τις παρακάτω μετοχές:

κουνώντας **τραγουδώντας** **παίζοντας**
 Η Χαρά περπατούσε ένα χαρούμενο τραγούδι. Ξαφνικά
 συνάντησε τον Αρμπέν, που προχωρούσε με μια μπάλα. Τον
 χαιρέτησε τα δυο της χέρια.

Αφού το μάθημα αναφέρεται στις τροπικές μετοχές, οι μετοχές που ζητείται να συμπληρωθούν θα έπρεπε να εκφράζουν τον τρόπο. Παρόλα αυτά έχουμε δύο συνοδευτικές μετοχές: *τραγουδώντας* και *παίζοντας* (“περπατούσε και τραγουδούσε” / “προχωρούσε και έπαιζε”) και μία μετοχή του μέσου: *κουνώντας* (“τον χαιρέτησε με το κούνημα των δυο της χεριών”).

E.3.2.2. Τάξεις Γ' και Δ'

Περνώντας στα βιβλία της Γ' τάξης, στο α' τεύχος του [T.E.] δίνεται στους μαθητές κάποιος εμπειρικός ορισμός της παρομοίωσης μέσω παραδείγματος («*Δυο γάτες σαν χιόνι κάτασπρες*: [] Όχι, δεν είναι χιόνι μια γάτα. Αλλά μια κάτασπρη γάτα είναι άσπρη σαν το χιόνι. Το χρώμα της μοιάζει με το χρώμα του χιονιού!» ([Γ₁], [T.E.], σ. 34) και κατόπιν τους ζητείται να σχηματίσουν παρομοιώσεις με βάση τις ομοιότητες ανάμεσα στους δύο όρους σύγκρισης:

[74] ([Γ₁], [Τ.Ε.], σ. 35, άσκ. 2)

Συμπλήρωσε τις παρομοιώσεις:

παρομοίωση

Η γάτα μου είναι κάτασπρη.	Το χιόνι είναι κάτασπρο.	Η γάτα μου είναι σαν το
Η Μαρία έχει γαλάζια μάτια.	Η θάλασσα είναι γαλάζια.	Τα μάτια της Μαρίας είναι σαν τη

Η ακόλουθη εργασία αποσκοπεί στη «διάκριση της παρομοίωσης από τις χρονικές προτάσεις» ([Β.Δ.]):

[75] ([Γ₁], [Τ.Ε.], σ. 44, άσκ. 3)

Διάβασε το παρακάτω κείμενο αντικαθιστώντας το *σαν* με το *όταν* ή το *όπως*, ανάλογα με τη σημασία που έχει κάθε φορά. Στη συνέχεια υπογράμμισε τις παρομοιώσεις του κειμένου.

Σαν έφτασαν σε μια βρύση με πλατάνια, τα παιδιά κάθισαν να ξεκουραστούν και να φάνε.

- Πεινάω σαν λύκος! Ο καθαρός αέρας του βουνού μου άνοιξε την όρεξη! είπε ο Φουντούλης και άνοιξε με ανυπομονησία το σακιδίό του. Σαν είδε όμως ότι το φαγητό του δεν ήταν μέσα, μурμουούρισε μισοκλαίγοντας:

- Ξέχασα το φαγητό μου στο σπίτι!

Τα παιδιά γέλασαν με το πάθημά του, αλλά τον λυπήθηκαν.

- Μην ανησυχείς. Θα σου δώσουμε από το δικό μας φαγητό, είπε ο Φάνης. Αλλά με έναν όρο: να περπατάς πιο γρήγορα στο δρόμο και όχι σαν χελώνα, γιατί δεν πρόκειται να φτάσουμε ποτέ στις καλύβες!

Οι μαθητές μαθαίνουν να διακρίνουν το παρομοιαστικό *σαν* από το χρονικό μέσω της αντικατάστασής του με το *όπως* στην πρώτη περίπτωση και με το *όταν* στη δεύτερη. Επίσης, διδάσκονται ότι το *όπως* εισάγει κι αυτό παρομοιαστικές εκφράσεις όπως και το *σαν*.

Όσον αφορά τα τροπικά επιρρήματα, αυτά «χρησιμοποιούνται ως δείκτες του τρόπου εκτέλεσης των όσων δηλώνουν τα ρήματα» και με την άσκ. [76] «οι μαθητές εισάγονται στη δομή μιας οδηγίας διαδικασιών και στη λειτουργία των [] τροπικών προσδιορισμών στην εκτέλεση των οδηγιών» ([Β.Δ.]):

[76] ([Γ₂], [Β.Μ.], σ. 41, άσκ. 4)

Υπογράμμισε στη συνταγή τις λέξεις που μας δείχνουν πώς να εκτελέσουμε αυτό που μας λέει κάθε ρήμα:

ΕΚΤΕΛΕΣΗ

Στην αρχή, ανακατέψτε γρήγορα το βούτυρο, το κακάο και τη ζάχαρη μέχρι να γίνει μια σφιχτή κρέμα. Ύστερα προσθέστε τα τριμμένα μπισκότα και ανακατέψτε καλά. Κατόπιν, φτιάξτε μικρές μπαλίτσες με την κρέμα. Στη συνέχεια, απλώστε προσεκτικά την τρούφα σε

ένα πιάτο και κυλήστε αργά μέσα σε αυτό τις μπαλίτσες. Τέλος, βάλτε τις τρουφομπαλίτσες στις θήκες και διατηρήστε τες στο ψυγείο.

Ήδη με την εκφώνηση της άσκ. οι μαθητές αντιλαμβάνονται ότι τα τροπικά επιρρήματα μας δείχνουν τον τρόπο που επιτελείται μια διαδικασία ή ενέργεια και ο ρόλος τους είναι να προσδιορίζουν τα ρήματα. Γίνεται επίσης φανερό ότι τροπικά επιρρήματα χρησιμοποιούμε και σε περιστάσεις όπου μας δίνονται κάποιες οδηγίες να εκτελέσουμε. Μία τέτοια επικοινωνιακή περίπτωση που εξετάζεται στο [B.M.] είναι η εκτέλεση συνταγών μαγειρικής (ανακατέψτε *γρήγορα* / *καλά*, απλώστε *προσεκτικά*, κυλήστε *αργά*).

Αλλού στο [B.M.], σ. 69, συναντούμε οδηγίες που αφορούν την τήρηση κανόνων χρήσης των μέσων μαζικής μεταφοράς:

Μπείτε και βγείτε στο Μετρό *κρατώντας* το χέρι της μητέρας σας, του πατέρα σας ...
Πώς πρέπει να μπαίνουμε και να βγαίνουμε στο Μετρό; *Κρατώντας* το χέρι του συνοδού μας. Η λέξη «κρατώντας» μας δείχνει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να μπαίνουμε και να βγαίνουμε στο Μετρό. Προέρχεται από το ρήμα «κρατώ», είναι ένας ρηματικός τύπος αλλά δεν κλίνεται. Αυτός ο ρηματικός τύπος λέγεται μετοχή ([Γ₂], [B.M.], σ. 69).

Σ' αυτή την περίπτωση σύμφωνα με το [B.M.] η μετοχή σε *-οντας* / *-ώντας* είναι αυτή που χρησιμοποιείται για την έκφραση του τρόπου. Αυτό όμως οδηγεί σε αντίφαση, καθώς και η επιλογή της μετοχής *κρατώντας* δεν είναι η κατάλληλη, γιατί δεν πρόκειται για τροπική μετοχή αλλά για μετοχή που δηλώνει τις συνοδευτικές περιστάσεις (''μπείτε και βγείτε στο Μετρό και κρατήστε το χέρι της μητέρας σας []''). Οι μαθητές με τη χρήση του ερωτηματικού *πώς*; αντιλαμβάνονται ότι αυτό χρησιμοποιείται αποκλειστικά για δήλωση του τρόπου («μας δείχνει τον τρόπο»). Δε διαφαίνεται δηλαδή από τα παραπάνω η πολυσημία αυτής της ερωτηματικής λέξης και η ασάφεια που πιθανόν κάποιες φορές μπορεί να δημιουργήσει η χρήση του. Μετοχές που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να εκφράσουν τον τρόπο που κάποιος μπορεί να μπει και να βγει από το Μετρό θα μπορούσαν να είναι οι *τρέχοντας* και *βαδίζοντας*. Αναφέρεται, επίσης, ότι η μετοχή είναι άκλιτος ρηματικός τύπος, παραγνωρίζοντας, για άλλη μια φορά, τις κλιτές μετοχές και αφήνοντας να εννοηθεί ότι μόνο άκλιτες μετοχές υπάρχουν.

Η άσκ. [77] στοχεύει στη «σύνταξη οδηγιών – κανόνων» ([B.Δ.] από τους μαθητές συνδυάζοντας δύο προτάσεις και αντικαθιστώντας το ρήμα της δεύτερης πρότασης με μία αντίστοιχη μετοχή:

[77] ([Γ₂], [T.E.], σ. 32, άσκ. 4)

Χρησιμοποιώντας το λεωφορείο

Τι πρέπει να κάνετε

Ανεβείτε προσεκτικά στο λεωφορείο

Ακυρώστε το εισιτήριό σας.

Όταν θέλετε να κατεβείτε,

ειδοποιήστε τον οδηγό.

Εξυπηρετήστε τα άτομα που δεν

μπορούν να στέκονται όρθια.

Κάνετε ησυχία.

Να αντικαταστήσεις τα υπογραμμισμένα ρήματα των προτάσεων της δεύτερης στήλης με **μετοχές** και δώσε με διαφορετικό τρόπο τις παραπάνω οδηγίες:

Ανεβείτε προσεκτικά στο λεωφορείο, **κρατώντας** το χέρι του συνοδού σας.

Πώς πρέπει να το κάνετε

Κρατήστε το χέρι του συνοδού σας.

Τοποθετήστε το στην ειδική σχισμή του μηχανήματος.

Πατήστε το κουμπί της στάσης.

Προσφέρετε τη θέση σας.

Συζητήστε χαμηλόφωνα.

Οι μαθητές εξασκούνται στον σχηματισμό μετοχών από ρήματα και στη δημιουργία μιας πρότασης από δύο αρχικές. Αλλά και στις περιπτώσεις των μετοχών που σχηματίζονται από τα ρήματα *κρατήστε*, *τοποθετήστε*, *πατήστε*, *προσφέρετε* και *συζητήστε* έχουμε να παρατηρήσουμε ότι καμία από αυτές (*κρατώντας*, *τοποθετώντας*, *πατώντας*, *προσφέροντας* και *συζητώντας*) δε δηλώνει τον τρόπο. Η πρώτη εκφράζει και εδώ τις συνοδευτικές περιστάσεις και οι υπόλοιπες το μέσον (‘‘με το να το τοποθετήσετε / με το να πατήσετε κ.ά.’’). Οι μαθητές έχουν ήδη διδαχθεί ότι για να σχηματίσουν τη μετοχή ενεργητικού ενεστώτα θα πρέπει να αφαιρέσουν από το ρήμα που βρίσκεται στον ενεστώτα της ενεργητικής φωνής την κατάληξη και να προσθέσουν το *-οντας* / *-ώντας*. Στην άσκ. [77] όμως, καλούνται να σχηματίσουν μετοχές ενεργητικού ενεστώτα από ρήματα που βρίσκονται στον αόριστο. Θεωρούμε ότι θα ήταν πιο συνεπές και τα ρήματα από τα οποία σχηματίζονται οι μετοχές να είναι και αυτά στον ενεστώτα (*κρατάτε* κι όχι *κρατήστε*). Μπορεί κανείς ν’ αντιληφθεί την αναγκαιότητα αυτής της ταυτότητας του χρόνου ανάμεσα στο ρήμα και στη μετοχή, όταν έχουμε κάποιο ανώμαλο ρήμα το οποίο έχει διαφορετικό θέμα στον ενεστώτα και στον αόριστο. Αν πάρουμε για παράδειγμα το ρήμα *πλένω* στην προστακτική του ενεστώτα και αορίστου (στο β’ πληθυντικό πρόσωπο, σε αντιστοιχία με τα παραπάνω) έχουμε: *πλένετε* και *πλύνετε*, αντίστοιχα. Εύκολα ο μαθητής μπορεί να σχηματίσει τη μετοχή από το θέμα του ενεστώτα (*πλένοντας*), ενώ το θέμα του αορίστου ίσως του δημιουργήσει κάποια σύγχυση (**πλύνοντας*).

Στο επίκεντρο του α’ τεύχους της Δ’ τάξης ([Δ₁], [B.M.], σ. 36) βρίσκεται η παρομοίωση:

Στο τραγούδι του ο ποταμός έλεγε στον ήλιο:

«Με το μακρύ μου κορμί πότε τεντωμένο σαν ίσια γραμμή, πότε σαν περισπωμένη και πότε σαν ατέλειωτος μαϊάνδρος, κυλάω...».

- Με τι μοιάζει το μακρύ κορμί του ποταμού;
- Ποια είναι η λέξη που δείχνει τη σύγκριση;

Λέξεις κλειδιά εδώ είναι τα *μοιάζει* και *σύγκριση*. Όταν, επομένως, μιλάμε για παρομοίωση αναφερόμαστε σε συγκρίσεις (ομοιότητας), όρο που για πρώτη φορά συναντάμε σε σχολικά βιβλία. Οι μαθητές διδάσκονται ότι «για να φτιάξουμε μια παρομοίωση, χρησιμοποιούμε τις λέξεις **«σαν, όπως, λες και, κ.ά.»**. Με αυτές συνδέουμε δυο πράγματα που έχουν ή που τους δίνουμε εμείς ένα κοινό χαρακτηριστικό». Μαθαίνουν ότι όχι μόνο το *σαν* αλλά και φράσεις όπως το *λες και* και το *όπως* χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν την ομοιότητα. Απ' αυτά, το *λες και* εισάγει δευτερεύουσα πρόταση, ενώ το *όπως*, άλλοτε εισάγει εξαρτημένη πρόταση κι άλλοτε, όπως και το *σαν*, ονοματική φράση. Την πιο πάνω διατύπωση, ότι δηλ. στην παρομοίωση συνδέουμε δυο πράγματα, δεν τη θεωρούμε και πολύ εύστοχη αφού όπως παρατηρούμε και στην άσκ. [78] οι όροι σύγκρισης σ' αυτή αναφέρονται κυρίως σε έμψυχα όντα.

Και οι τρεις επόμενες ασκ. του α' τεύχους του [B.M.] και του [T.E.] έχουν ως αντικείμενό τους τις παρομοιώσεις:

[78] ([Δ1], [B.M.], σ. 37, άσκ. 3)

- Βοηθήστε τη Ραλλού να αντιστοιχίσει σωστά τις παρακάτω φράσεις και να σχηματίσει παρομοιώσεις:

Τρέχει γρήγορα	σαν λύκος
Τραγουδάει γλυκά	σαν κυπαρίσσι
Είναι ψηλός	σαν αηδόνι
Κολυμπάει	σαν πούπουλο
Πεινάει	σαν ψάρι
Είναι ελαφριά	σαν λαγός

- Ξαναδιαβάστε τις παρομοιώσεις χρησιμοποιώντας αντί για το «**σαν**» το «**λες και**».

Ιδιότητες, αντιπροσωπευτικές των ζώων, των φυτών αλλά και των άψυχων όντων αποδίδονται στον άνθρωπο (*τρέχει γρήγορα σαν λαγός*) ή ακόμα και σε κάποιο πράγμα / ή και άνθρωπο (*είναι ελαφριά σαν πούπουλο*). Αμέσως μετά ζητείται από τους μαθητές να συνδυάσουν δύο προτάσεις σε μία έχοντας ως βάση το κοινό κατηγορημα ανάμεσα στους δύο όρους σύγκρισης και να δημιουργήσουν έτσι τις αντίστοιχες παρομοιώσεις:

[79] ([Δ₁], [T.E.], σ. 25, άσκ. 4)

Προσπαθήστε να φτιάξετε παρομοιώσεις με κάθε ένα από τα ζευγάρια των προτάσεων:
 Το σύκο είναι γλυκό. Το μέλι είναι γλυκό.
 Το πρόσωπό του είναι κόκκινο. Η παπαρούνα είναι κόκκινη.
 Περπατούσε αργά. Η χελώνα περπατά αργά.
 Έτρεμε από το φόβο του. Το φύλλο τρέμει.
 Τα μαλλιά του παππού είναι άσπρα. Το βαμβάκι είναι άσπρο.

Μία από τις επαναληπτικές ασκ. της 2^{ης} ενότητας έχει ως στόχο να διαπιστωθεί αν τα παιδιά μπορούν να διακρίνουν τις παρομοιώσεις στις παρακάτω προτάσεις:

[80] ([Δ₁], [T.E.], σ. 32, άσκ. 3)

Βάλτε Π στα τετραγωνάκια των φράσεων που έχουν παρομοίωση:
 Η φωνή της δασκάλας μας ήταν σαν μουσική απαλή και αρμονική.
 Όταν ξημέρωσε, ξεκινήσαμε για το χωριό.
 Να ζήσεις σαν τα ψηλά βουνά.
 Ήταν τόσο όμορφα τα τριαντάφυλλα λες και ήταν ψεύτικα.
 Λες να έχει καλό καιρό αύριο;

Η δεύτερη πρόταση θεωρούμε ότι θα είχε κάποιο νόημα αν αντί για το *όταν* υπήρχε το *σαν*, οπότε τα παιδιά θα έπρεπε να είναι σε θέση να διακρίνουν το χρονικό *σαν* από το παρομοιαστικό (1^η και 3^η πρόταση). Στις δύο τελευταίες προτάσεις τα παιδιά θα πρέπει να ξεχωρίσουν πότε κάποια φράση με το *λες* είναι παρομοιαστική ή όχι. Εισάγει παρομοιαστικές προτάσεις μόνο όταν ακολουθείται από το *και* (*λες και*). Το *λες να* εκφράζει απορία.

Στη σ. 65, στο β' τεύχος ([B.M.]), βρίσκουμε τον ορισμό του επιρρήματος: «Οι άκλιτες λέξεις που προσδιορίζουν κυρίως τα ρήματα και φανερώνουν **τόπο, χρόνο, τρόπο, ποσό**, κ.ά. λέγονται **επιρρήματα**». Οι μαθητές διδάσκονται ότι τα επιρρήματα εκφράζουν διάφορες σχέσεις και είναι προσδιορισμοί των ρημάτων αλλά και άλλων γραμματικών κατηγοριών, σε μικρότερη όμως έκταση. Θα μπορούσε εδώ να προστεθεί ότι τα επιρρήματα μπορεί να προσδιορίζουν και ολόκληρη πρόταση.

«Το γραμματικό φαινόμενο της υποενότητας [σ. 91-92, άσκ. 5] είναι η διδασκαλία των γλωσσικών μέσων για την εκφορά του τρόπου» ([B.Δ.]):

Για να εκφράσουμε τον **τρόπο**, δηλαδή να απαντήσουμε στην ερώτηση **πώς**, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε:

- τροπικά επιρρήματα π.χ. έτσι, μαζί, αλλιώς, καλά, βιαστικά, κτλ.
- εκφράσεις που δηλώνουν τρόπο π.χ. σιγά σιγά, έτσι κι αλλιώς, έτσι κι έτσι, κτλ.
- μετοχές του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής που τελειώνουν σε **-οντας** ή **-ώντας** π.χ. Έφτασα στο σπίτι τρέχοντας και τραγουδώντας

- λέξεις που συνοδεύονται από προθέσεις.
π.χ. Πέρασε το δρόμο **με προσοχή**. Έκοψε το ψωμί **χωρίς μαχαίρι**.

Για τη δήλωση του τρόπου όπως αναφέρεται στο [B.M.] χρησιμοποιούμε τροπικά επιρρήματα. Παρόμοια διατύπωση είχαμε συναντήσει και στο σχολικό *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής* (1984), αλλά και στη γραμματική των Χατζησαββίδη και Χατζησαββίδου (2011). Εφόσον τα επιρρήματα εκφράζουν τον τρόπο είναι τροπικά. Επομένως, το τροπικά χρησιμοποιείται πλεοναστικά. Αλλά και η εκφορά «για να εκφράσουμε τον τρόπο» χρησιμοποιούμε «εκφράσεις που δηλώνουν τρόπο» δεν είναι επιτυχής. Αναφορικά με τα δύο προαναφερόμενα σχολικά βιβλία, το [B.M.] υπολείπεται, καθώς δεν περιλαμβάνει τις ονοματικές φράσεις με επιρρηματική λειτουργία, τους προσδιορισμούς υποκειμένου και αντικειμένου (επιρρηματικά κατηγορούμενα, σύμφωνα με την ορολογία του συντακτικού και της γραμματικής), τις κλιτές μετοχές και τις δευτερεύουσες προτάσεις. Στις εκφράσεις του τρόπου, σύμφωνα με τα παραπάνω, ανήκει και η φράση *έτσι κι αλλιώς* που, όπως έχουμε τονίσει, σημαίνει “οπωσδήποτε”. Πρόκειται λοιπόν για έναν προτασιακό βεβαιωτικό προσδιορισμό κι όχι τροπικό.

Άλλο γλωσσικό μέσο εκφοράς του τρόπου είναι και οι μετοχές του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής. Φαίνεται ότι η συγγραφική ομάδα παραγνωρίζει ότι και οι μετοχές παθητικού παρακειμένου και μεσοπαθητικού ενεστώτα (κλιτές μετοχές σε *-μενος, -μενη, -μενο / -ό(-ά,-ώ,-ού)μενος, -ό(-ά,-ώ,-ού)μενη, -ό(-ά,-ώ,-ού)μενο*) μπορούν να εκφράζουν και τον τρόπο (βλ. Νάκας 2005). Ως παραδείγματα τροπικών μετοχών το βιβλίο δίνει τις *τρέχοντας* και *τραγουδώντας* στην πρόταση *Έφτασα στο σπίτι τρέχοντας και τραγουδώντας*. Έχουμε, όμως, να παρατηρήσουμε ότι τροπική είναι μόνο η μετοχή *τρέχοντας*, η οποία έχει σημασιολογική συγγένεια με το ρήμα της κύριας πρότασης *έφτασα*, ενώ η *τραγουδώντας*, εφόσον εκλείπει η συγγένεια που αναφέραμε, δεν είναι τροπική. Αυτό που εκφράζει είναι οι συνοδευτικές περιστάσεις (“με τραγούδια”). Το παράδοξο εδώ (στο παράδειγμα που χρησιμοποιείται) είναι η συμπλοκή –η παρατακτική σύνδεση– δύο μετοχών με διαφορετικό σημασιολογικό ρόλο. Σε *-οντας / -ώντας*, επομένως, λήγουν οι άκλιτες μετοχές γενικά, που έχουν διάφορες σημασίες, κι όχι μόνο οι τροπικές, όπως αναγράφεται στο [B.M.]. Επισημαίνεται, επίσης, στο [B.M.] ότι «οι τροπικές μετοχές γράφονται με **ο**, όταν δεν τονίζονται (π.χ. *τρέχοντας*) και με **ω**, όταν τονίζονται (π.χ. *τραγουδώντας*)». Όπως υπογραμμίζει κι ο Νάκας (2010α) ο ορθογραφικός αυτός κανόνας δεν ισχύει μόνο για τις τροπικές μετοχές, αλλά για τις άκλιτες μετοχές γενικά. Η διατύπωση, επίσης, όπως ήδη επισημάναμε, δεν είναι σαφής σχετικά με το πότε μία

άκλιτη μετοχή γράφεται με *ο* ή με *ω*. Το σωστό θα ήταν ότι μία άκλιτη μετοχή γράφεται με *ο* όταν δεν τονίζεται η κατάληξη (-*οντας*) και με *ω* όταν η κατάληξη τονίζεται (-*ώντας*).

Αλλά και στο παράδειγμα *Έκοψε το ψωμί χωρίς μαχαίρι* η προθετική φράση *χωρίς μαχαίρι* δεν εκφράζει τον τρόπο, όπως συμβαίνει με το *με προσοχή* που αντιστοιχεί στο επίρρημα *προσεκτικά* στην πρόταση *Πέρασε το δρόμο με προσοχή*. Η πρόθεση *χωρίς* δηλώνει την απουσία οργάνου (“χωρίς να χρησιμοποιήσει μαχαίρι”). Και πάλι διαπιστώνεται ότι το ερωτηματικό *πώς*; επιδέχεται ως απαντήσεις εκφράσεις που ανήκουν στον ‘κυρίως’ τρόπο αλλά και σε άλλες συναφείς σημασίες, οι οποίες όμως δεν ταυτίζονται μ’ αυτόν.

Ακολουθούν οι ασκ. [81] και [82] όπου τα παιδιά ασκούνται στα διάφορα γλωσσικά μέσα με τα οποία εκφέρεται ο τρόπος:

[81] ([Δ₂], [B.M.] σ. 91, άσκ. 5)

Απαντήστε στις ερωτήσεις με μια λέξη κάθε φορά από το κείμενο:

- Πώς γνώρισε την Ευγενία ο συντάκτης του άρθρου;
- Με ποιο τρόπο νιώθει η Ευγενία σαν να πετάει;
- Πώς τη δέχτηκε η δασκάλα του χορού;
- Πώς νιώθει τη μουσική;

Με βάση το κείμενο οι απαντήσεις που πρέπει να δοθούν στις παραπάνω ερωτήσεις είναι: *τυχαία, χορεύοντας, με χαρά και από τις δονήσεις*. Αρχικά, παρατηρούμε ότι η ίδια η εκφώνηση δημιουργεί ασάφεια και σύγχυση στους μαθητές, εφόσον τους καλεί ν’ αναζητήσουν μία λέξη ως απάντηση στην κάθε ερώτηση. Οι απαντήσεις όμως *με χαρά* και *από τις δονήσεις* κάθε άλλο παρά μία λέξη είναι. Συνεπώς, αυτό που θα έπρεπε να ζητείται είναι οι κατάλληλες φράσεις από το κείμενο.

Εκτός από το *πώς*; και το σημασιολογικά ισοδύναμο *με ποιο τρόπο* χρησιμοποιείται για τη δήλωση του τρόπου. Όμως η ερώτηση αυτή θα ταίριαζε στην πρώτη πρόταση όπου η απάντηση είναι *τυχαία* και αντιστοιχεί στο “με τυχαίο τρόπο” κι όχι στη δεύτερη, για την οποία δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε προθετική φράση με το αρχιλέξιμο αυτής της κατηγορίας. Αυτό που εκφράζεται με τη μετοχή *χορεύοντας* δεν είναι ο τρόπος, αλλά το μέσον. Η παράφραση “με το να χορεύει”, “μέσω του χορού” (η Ευγενία ένιωθε σαν να πετάει) είναι η πλέον κατάλληλη. Το μέσον δηλώνει επίσης και το *από τις δονήσεις*, το οποίο ισοδυναμεί με το “μέσω των δονήσεων”. Η προθετική φράση *με χαρά* εκφράζει τις συνοδευτικές περιστάσεις. Όπως προκύπτει από τα παραπάνω μόνο

το *τυχαία* είναι αυτό που εκφράζει τον τρόπο, ενώ όλες οι άλλες απαντήσεις εκφράζουν άλλες σημασίες συγγενικές με αυτόν.

Τις παραφράσεις / ισοδυναμίες φράσεων με άλλες όμοιας σημασίας μπορούμε να τις αξιοποιήσουμε διδακτικά για να μπορέσουν οι μαθητές να διακρίνουν τις διάφορες σημασίες των επιρρηματικών της διαδικασίας. Για να γίνει αυτό όμως πρώτα θα πρέπει να εξασκηθούν ξεχωριστά για την κάθε διάσταση / σημασία του τρόπου (με την ευρεία του έννοια) με τη χρήση διάφορων γλωσσικών μέσων και στη συνέχεια μέσα από ασκήσεις, όπως αυτή που μόλις εξετάσαμε, να τους ζητείται να αναγνωρίσουν τις διαφορετικές σημασίες της διαδικασίας.

Προθετικές φράσεις αντικαθίστανται από επιρρήματα και μετοχές στη συνέχεια:

[82] ([Δ₂], [B.M.] σ. 92, άσκ. 5)

Προσπαθήστε να αντικαταστήσετε τις χρωματισμένες λέξεις [πλάγιες στη μελέτη μας] στις παρακάτω προτάσεις, με τις λέξεις που είναι στην παρένθεση.

(χειροκροτώντας, αργά, προσπαθώντας, υπερήφανα, προσεκτικά, κοπιάζοντας)

Η Ευγενία κατάφερε να χορέψει με πολύ κόπο και προσπάθεια.

Οι κινήσεις της γίνονταν χωρίς βιασύνη και με προσοχή.

Οι φίλοι της την συγχάρηκαν με χειροκροτήματα στη Νοηματική Γλώσσα.

Η δασκάλα της την κοίταξε με υπερηφάνεια και την αγκάλιασε.

Τα *με πολύ κόπο* και *προσπάθεια* αντικαθίστανται από τις μετοχικές φράσεις *κοπιάζοντας* και *προσπαθώντας*, οι οποίες εκφράζουν το μέσον: (κατάφερε να χορέψει) “με το να κοπιάζει και να προσπαθεί”. Βέβαια, με τη χρήση μόνο των μετοχικών φράσεων δεν αποδίδεται καθόλου το *πολύ* που προσδιορίζει τα ουσιαστικά *κόπος*, *προσπάθεια*. Την ίδια σημασία (το μέσον) εκφράζει και το *με χειροκροτήματα / χειροκροτώντας*. Οι προθετικές φράσεις *χωρίς βιασύνη* και *με προσοχή* που αντιστοιχούν στα επιρρήματα *αργά* και *προσεκτικά* δηλώνουν τον τρόπο. Δεν αποτελούν όμως προσδιορισμούς του ρήματος, όπως αναφέρεται πιο πάνω στον ορισμό του επιρρήματος, αλλά υποχρεωτικά συστατικά της πρότασης. Πρόκειται για συμπληρώματα και ειδικότερα για προσαρτήματα του τρόπου. Η εμπρόθετη φράση *με υπερηφάνεια* ισοδυναμεί με το επίρρημα *υπερήφανα*. Εντούτοις, υπάρχει κάποια σημασιολογική διαφοροποίηση ανάμεσα στα τελευταία και στα *με προσοχή*, *προσεκτικά*. Αν και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για προσδιορισμούς του τρόπου προσανατολισμένους στο υποκείμενο, τα *με υπερηφάνεια* και *υπερήφανα* έχουν πιο στενή σχέση με το υποκείμενο απ’ ότι τα *με προσοχή*, *προσεκτικά*, καθώς η εκδήλωση της συναισθηματικής κατάστασης του

υποκειμένου (της υπερηφάνειας) βρίσκεται συνήθως σε άμεση συνάρτηση με την πραγματική κατάστασή του.

Εξάσκηση στη χρήση των γλωσσικών στοιχείων των δηλωτικών του τρόπου επιδιώκεται και με τις επόμενες δύο ασκ., σύμφωνα με το [B.Δ.]:

[83] ([Δ₂], [T.E.], σ. 25, άσκ. 1)

Γράψτε τις λέξεις που είναι στην παρένθεση, **μόνο** στις προτάσεις στις οποίες φανερώνουν τον τρόπο, είναι δηλαδή τροπικά επιρρήματα.

1. (καλά)

Διάβασε τα _____ νέα στην εφημερίδα.

Καθόταν στην τελευταία σειρά και δεν έβλεπε τον πίνακα _____.

2. (γρήγορα)

Πέρασε το δρόμο _____ χωρίς να κοιτάξει το φανάρι.

Ο πατέρας μου παρακολουθεί αγώνες με _____ αυτοκίνητα.

3. (ήσυχα)

Το μεσημέρι παίζουμε στη γειτονιά _____ και δεν ενοχλούμε κανέναν.

Η τάξη μας έχει τα πιο _____ παιδιά του σχολείου.

4. (δύσκολα)

_____ προβλήματα είναι όσα έχουν περισσότερες από τρεις πράξεις.

Νικήσαμε πολύ _____ στους τοπικούς σκακιστικούς αγώνες.

Σε κάθε ζεύγος προτάσεων η λέξη που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση άλλοτε λειτουργεί ως παραπλήρωμα, προσδιορίζει την ονοματική φράση που την ακολουθεί και άλλοτε προσδιορίζει το ρήμα. Σ' αυτή τη δεύτερη περίπτωση, σύμφωνα και με τον ορισμό που αναφέρθηκε παραπάνω στο [B.M.], οι μαθητές συμπληρώνουν το κενό με τη λέξη της παρένθεσης, που ανήκει στη γραμματική κατηγορία του επιρρήματος. Το ζητούμενο, επομένως, είναι η συμπλήρωση μόνο των κενών που απαιτούν επιρρήματα, τα οποία έχουν τον σημασιολογικό ρόλο του τρόπου (*δεν έβλεπε τον πίνακα καλά / πέρασε το δρόμο γρήγορα / παίζουμε στη γειτονιά ήσυχα / νικήσαμε πολύ δύσκολα*).

Οι τροπικές μετοχές ενεργητικής φωνής είναι ο στόχος της άσκ. [84]:

[84] ([Δ₂], [T.E.], σ. 25, άσκ. 2)

Διαβάστε πώς περιέγραψε τη βραδιά της παράστασης της Ευγενίας ο δημοσιογράφος συμπληρώνοντας τα κενά με τις μετοχές των ρημάτων που είναι στην παρένθεση:

Η παράσταση είχε μεγάλη επιτυχία. Τα παιδιά έδωσαν τον καλύτερο εαυτό τους _____ (χορεύω), _____ (χαμογελώ) και πολλές φορές _____ (παίζω) με τους θεατές. Στο τέλος, όλοι σηκωθήκαμε όρθιοι _____ (χειροκροτώ), _____ (δείχνω) μ' αυτόν τον τρόπο την αγάπη μας στα παιδιά.

_____ (θέλω) να συναντήσω την Ευγενία, ανέβηκα στη σκηνή και της έδειξα το θαυμασμό μου _____ (λέω) «Μπράβο» στη Νοηματική Γλώσσα.

Αυτή _____ (διαβάζω) τα χείλη μου με ευχαρίστησε και βιάστηκε να γυρίσει στην ομάδα της _____ (τρέχω) πίσω από τα σκηνικά.

Μια γενική παρατήρηση που αφορά τόσο αυτή την άσκ. όσο και την [83] είναι ότι τα παιδιά με αυτές δεν ασκούνται στη χρήση των μέσων εκείνων με τα οποία εκφέρεται ο τρόπος όπως υποδεικνύει το [B.Δ.]. Η καθεμία άσκ. ασχολείται αμιγώς με μία μόνο γραμματική κατηγορία. Στόχος, επομένως, των ασκ. αυτών είναι ο σχηματισμός άκλιτων μετοχών ([84]) και η χρήση τροπικών επιρρημάτων ([83]).

Με τα ρήματα της παρένθεσης τα παιδιά σχηματίζουν μετοχές σε *-οντας*, *-ώντας*. Ποιες από αυτές όμως είναι τροπικές; Οι μετοχές *χορεύοντας*, *χαμογελώντας* και *παίζοντας* ερμηνεύονται “με το να χορεύουν, να χαμογελούν και να παίζουν”, εκφράζουν δηλ. το μέσον. Οι συνοδευτικές περιστάσεις δηλώνονται με τη μετοχή *χειροκροτώντας*, ενώ η *δείχνοντας* έχει μάλλον μία διευκρινιστική σημασία και εκφράζει τον τρόπο και τον σκοπό (“χειροκροτούσαμε ως ένδειξη της αγάπης μας”). Αιτιολογική είναι η μετοχή *θέλοντας* (“επειδή ήθελα”) και του μέσου η *λέγοντας* (“με το να της πω”). Χρονικο-αιτιολογική είναι η ανάγνωση που επιδέχεται η μετοχή *διαβάζοντας* (“με το που + επειδή διάβασε”) και σαφώς τροπική είναι η τελευταία μετοχή, η *τρέχοντας*. Καθαρά τροπική, επομένως, είναι μόνο μία από τις άκλιτες μετοχές που χρησιμοποιούνται στο κείμενο της άσκ. Οι υπόλοιπες μετοχές είτε ανήκουν στην ευρύτερη έννοια του τρόπου ή καλύτερα στην κατηγορία της διαδικασίας (μέσον, συνοδεία) είτε εκφράζουν άλλες σημασίες. Μέσα από τις ίδιες ασκ. του [B.M.] και του [T.E.] φαίνεται ξεκάθαρα ότι οι άκλιτες μετοχές εκφράζουν ποικίλες σημασίες, ανάλογα με το γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο κάθε φορά απαντούν.

Η επαναληπτική άσκ. της 10^{ης} ενότητας αναφέρεται στα γλωσσικά στοιχεία εκφοράς του τρόπου:

[85] ([Δ₂], [T.E.], σ. 29, άσκ. 4)

Διαβάστε στο παρακάτω απόσπασμα από ένα άρθρο για μια μέρα στην τάξη της Ευγενίας και υπογραμμίστε τις φράσεις που δηλώνουν τρόπο:

«Η μικρή Ευγενία ακούει με τα μάτια και μιλάει με τα χέρια και με τις εκφράσεις. Διηγείται με θάρρος στα υπόλοιπα παιδιά της τάξης ένα παραμύθι.

Βλέπει το βιβλίο με τις εικόνες, μεταφράζει στη γλώσσα της, την Ελληνική Νοηματική Γλώσσα και διηγείται με τις κινήσεις των χεριών και του σώματος, με γκριμάτσες, με τα μάτια. Γελάει ολόχαρη που τα κατάφερε. Τη θέση της παίρνει ο Αριστείδης, ένα διστακτικό παιδί ως πριν από λίγο καιρό. Τώρα διηγείται με κέφι τη δική του ιστορία με νοήματα. Και τα υπόλοιπα παιδιά σηκώνουν ψηλά τα χέρια τους κουνώντας τα ρυθμικά. Τους χειροκροτούν στη γλώσσα τους!»

Γκαζμέτ Καπλάνι, εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, 10/03/1999 (διασκευή)

Μία ποικιλία γλωσσικών μέσων εμφανίζεται στο πιο πάνω απόσπασμα που εκφράζουν τη διαδικασία. Οι προθετικές φράσεις *με τις εκφράσεις, με τις κινήσεις των χεριών και του σώματος, με γκριμάτσες, με νοήματα* χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν το μέσον. Το ίδιο όμως θεωρούμε ότι εκφράζουν και τα μέρη του σώματος *με τα μάτια και με τα χέρια*, καθώς στις συγκεκριμένες περιστάσεις (*ακούει / διηγείται με τα μάτια και μιλάει με τα χέρια*) λειτουργούν μάλλον ως διάμεσα για να επιτευχθεί αυτό που σημαίνει το ρήμα. Εξάλλου, η συμπλοκή με τις παραπάνω φράσεις ενισχύει αυτή την ερμηνεία. Το επίρρημα *ρυθμικά* δηλώνει τον τρόπο, *τα με θάρρος, με κέφι* και η μετοχή *κουνώντας* εκφράζουν τις συνοδευτικές περιστάσεις όπως και το *ολόκληρη*, το οποίο είναι προσδιορισμός του υποκειμένου (κατηγορηματικός προσδιορισμός). Το τελευταίο αν και απαντά στο κείμενο, εντούτοις δεν έχει συμπεριληφθεί στο [B.M.] με τα άλλα γλωσσικά στοιχεία.

Οι παρομοιώσεις είναι το αντικείμενο μελέτης στην επόμενη άσκ.:

[86] ([Δ₃], [B.M.], σ. 76, άσκ. 2)

Ο συγγραφέας για να κάνει πιο ζωντανές τις εικόνες της περιγραφής του χρησιμοποιεί **παρομοιώσεις**.

Αντιστοιχίστε σωστά τις παρακάτω φράσεις για να διαβάσετε τις παρομοιώσεις του κειμένου.

Τα μεγάλα εξπρές ξεκινάνε και σταματούν	σαν παπαρούνες.
Ο Παγασητικός λάμπει ολόκληρος	σαν ανυπόμονα άλογα.
Οι στέγες των εξοχικών σπιτιών κοκκινίζουν	σαν ένας χρυσός καθρέφτης.

Φτιάξτε τώρα δύο δικές σας παρομοιώσεις, για να ομορφύνετε περισσότερο την περιγραφή του τρένου που ανεβαίνει στο Πήλιο.

Το τρένο σκαρφαλώνει στις πλαγιές του βουνού σαν

Το τρένο ξαποσταίνει στους σταθμούς σαν

Οι μαθητές, οι οποίοι ήδη έχουν ασκηθεί στη χρήση των παρομοιώσεων, καλούνται ν' αντιστοιχίσουν τις παραπάνω φράσεις με βάση το κείμενο, σχηματίζοντας έτσι παρομοιώσεις και στη συνέχεια να δημιουργήσουν τις δικές τους με τον ομοιωματικό δείκτη *σαν*.

Ε.3.2.3. Τάξεις Ε' και Στ'

Συνεχίζοντας με τα βιβλία της Ε' τάξης, στο α' τεύχος, μέσα από κείμενα με οδηγίες, «κατευθυντικά κείμενα» ([Β.Δ.]), εξετάζεται η ικανότητα των μαθητών να διακρίνουν τα χρονικά, τα τοπικά και τα τροπικά επιρρήματα:

[87] ([E₁], [B.M.], σ. 39, άσκ. 6)

Στα κείμενα με οδηγίες, όπως το παραπάνω, [ενν. τις οδηγίες για χρήση του μετρώ από τα παιδιά] βρίσκουμε πολλά **επιρρήματα** που μας φανερώνουν **πότε** γίνεται κάτι, **πού** γίνεται και με **ποιον τρόπο** γίνεται. Ανακαλύψτε τα και γράψτε τα στη σωστή θέση στον πίνακα που ακολουθεί:

πότε	πού	με ποιον τρόπο
πρώτα	εμπρός	αντίθετα

Η ερωτηματική λέξη που χρησιμοποιείται στο [B.M.] για τη διάκριση των τροπικών επιρρημάτων δεν είναι το γενικό *πώς*; που μπορεί, όπως επανειλημμένως έχουμε τονίσει, να επιδέχεται ως απαντήσεις προσδιορισμούς του τρόπου, αλλά και άλλες συγγενικές σημασίες, όπως το όργανο, το μέσον, τη συνοδεία, την ομοιότητα, αλλά η πιο συγκεκριμένη ερωτηματική φράση *με ποιον τρόπο*;

Το επίρρημα που αναγράφεται στο βιβλίο στη στήλη των τροπικών επιρρημάτων είναι το *αντίθετα*. Αυτό όμως δεν θα μπορούσε να είναι ξεκομμένο από το συμπλήρωμά του (*αντίθετα με την κατεύθυνση προς την οποία κινείται*). Άλλο επίρρημα που να σημαίνει τρόπο δεν υπάρχει, εκτός αν θεωρηθεί ως τροπικό το *εντελώς*, το οποίο δεν μπορεί να συμπεριληφθεί ούτε στα χρονικά ούτε στα τοπικά επιρρήματα. Δεν είναι όμως ούτε τροπικό, αλλά ανήκει στα ποσοτικά (επιμεριστικός προσδιορισμός του ποσού). Δεν είναι, επομένως, το συγκεκριμένο κείμενο κατάλληλο για την αναζήτηση επιρρημάτων που εκφράζουν τον τρόπο.

Παρόμοια, και στην επόμενη άσκ. τα παιδιά καλούνται να διακρίνουν επιρρήματα, αλλά και φράσεις που δηλώνουν τις επιρρηματικές σχέσεις του τόπου, του χρόνου και του τρόπου:

[88] ([E₁], [T.E.], σ. 18, άσκ. 1)

Στο παραπάνω κείμενο [ΟΡΟΒΙΑ: η φαντασμαγορική ακυβέρνητη πόλη, σ. 17, ([T.E.])] **υπογραμμίστε τα επιρρήματα και τις φράσεις που φανερώνουν τόπο, χρόνο, τρόπο και γράψτε τα στην κατάλληλη θέση στον πίνακα που ακολουθεί. (Συμβουλευτείτε και τη γραμματική.)**

τόπος (πού;)	χρόνος (πότε;)	τρόπος (πώς;)
--------------	----------------	---------------

Η οδηγία του [Β.Δ.] είναι ότι «υπενθυμίζεται ο σχηματισμός και η λειτουργία των χρονικών, τοπικών και τροπικών επιρρημάτων» μέσω των ασκ. αυτής της ενότητας «με εστίαση στη χρήση τους εντός συμφραζομένων». Στην εκφώνηση όμως της άσκ. ζητείται από τα παιδιά να βρουν τα επιρρήματα αλλά και τις φράσεις που λειτουργούν ως επιρρήματα και δηλώνουν τον τόπο, τον χρόνο και τον τρόπο, με μια λέξη, να βρουν τους επιρρηματικούς προσδιορισμούς. Το μοναδικό επίρρημα που μπορεί κανείς να συναντήσει στο κείμενο είναι το *αρμονικά* (“με αρμονικό τρόπο”) στη φράση *μοιράζονται μεταξύ τους αρμονικά ό, τι έχουν*. Άλλη φράση που μπορούμε να διακρίνουμε, η οποία όμως δεν εκφράζει τον ‘κυρίως’ τρόπο αλλά την παρομοίωση, είναι στην έκφραση *μοιάζουν να έχουν «δραπετεύσει» από ταινία φαντασίας*, όπου η δευτερεύουσα πρόταση εισάγεται χωρίς τον ομοιωματικό δείκτη *σαν* και αποτελεί υποχρεωτικό συμπλήρωμα της πρότασης.

Οι συγγραφείς συμβουλεύουν τους μαθητές ν’ ανατρέξουν στη γραμματική τους για τη συμπλήρωση αυτής της άσκ. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να επισημάνουμε μια αδυναμία αναφορικά με τη συγγραφή των σχολικών βιβλίων για το γλωσσικό μάθημα, καθώς γράφτηκαν χωρίς προηγουμένως να έχει γραφτεί μια γραμματική πάνω στην οποία θα στηριχτούν αυτά για τη διδασκαλία των διαφόρων γραμματικών φαινομένων. Η γραμματική που χρησιμοποιούνταν από τα παιδιά την περίοδο που γράφτηκαν τα νέα εγχειρίδια γλώσσας ήταν η γραμματική του Τσολάκη. Ανατρέχοντας σ’ αυτή η μόνη βοήθεια που ίσως τους δοθεί είναι να τους υπενθυμίσει ποια είναι αυτά τα επιρρήματα που εκφράζουν, στη συγκεκριμένη περίπτωση που μας ενδιαφέρει, τον τρόπο. Η νέα *Γραμματική Ε’ και Στ’ Δημοτικού* προσθέτει ότι οι επιρρηματικές φράσεις μπορεί ν’ αποτελούνται από ένα ή και περισσότερα επιρρήματα και να προσδιορίζουν, εκτός από τα ρήματα, όπως έχουν ήδη διδαχθεί οι μαθητές, ονοματικές φράσεις (ουσιαστικά ή επίθετα), αριθμητικά ή και προτάσεις ακόμη. Αξιοποιώντας αυτή την πληροφορία θα μπορούσαμε μέσα από τη φράση *υπάρχει μια αλλιότικη πόλη, εντελώς διαφορετική* να απομονώσουμε το *εντελώς διαφορετική*. Το *εντελώς*, επαναλαμβάνουμε, δεν είναι τροπικό μολονότι συγκατελέγεται σ’ αυτή την κατηγορία των επιρρημάτων στην αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη.

Με βάση το κείμενο του [Τ.Ε.] «ΟΡΟΒΙΑ: η φαντασμαγορική ακυβέρνητη πόλη» τα παιδιά καλούνται να προβούν σε μετασχηματισμούς χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα επιρρηματικά:

[89] ([E₁], [T.E.], σ. 18, άσκ. 2)

Με βάση το παραπάνω κείμενο, συμπληρώστε τα κενά με επιρρήματα και φράσεις που ταιριάζουν:

Θαυμάστε τα σπίτια που βρίσκονται και μοιάζουν σαν αυτά που βλέπουμε ταινία φαντασίας.

Παρατηρήστε τους κατοίκους της μοιράζονται ό,τι έχουν μεταξύ τους και καταφέρνουν να ασχολούνται με εκπαίδευση, μουσική, χορό, διάβασμα και άσκηση.

Έχουμε απομονώσει από το κείμενο εκείνες τις προτάσεις που σχετίζονται με τα επιρρηματικά του τρόπου. Θεωρούμε όμως ότι πρόκειται για μία ιδιαίτερη απαιτητική άσκ. για τους μαθητές, καθώς το παραπάνω απόσπασμα διαφέρει από το αρχικό κι επομένως θα πρέπει οι ίδιοι ν' αναζητήσουν φράσεις εντελώς διαφορετικές που ν' αποδίδουν σχεδόν το ίδιο νόημα. Η φράση *μοιάζουν σαν αυτά που βλέπουμε ταινία φαντασίας* θα μπορούσε να συμπληρωθεί να *ξεπηδούν από*. Η δευτερεύουσα πρόταση που εισάγεται με το *σαν* είναι υποχρεωτικό συμπλήρωμα του *μοιάζουν* και δηλώνει την ομοιότητα. Θα ήταν προτιμότερο το κενό προς συμπλήρωση να ήταν αμέσως μετά το *μοιάζουν* αφενός γιατί το *ξεπηδούν από* είναι μεν μία φράση αλλά δεν εκφράζει κάποια επιρρηματική σχέση και αφετέρου για να έχουν οι μαθητές μεγαλύτερη ευελιξία να προσθέσουν αυτό που θέλουν. Η φράση *μ' αυτόν τον τρόπο* ή το ισοδύναμο τροπικό αντεπίρρημα *έτσι* θα μπορούσε να συμπληρώσει το κενό μπροστά από το ρήμα *καταφέρνουν*.

Παρενθετικά θ' αναφερθούμε στην 7 άσκ. του α' τεύχους του [T.E.], σ. 37, όπου η συγγραφική ομάδα ζητά από τα παιδιά να αντικαταστήσουν «τις μαυρισμένες μετοχές με μια αιτιολογική πρόταση». Οι μετοχές *μην αντέχοντας, μη βλέποντας, ξέροντας, νομίζοντας, πιστεύοντας* μπορούν ν' αναλυθούν ως «επειδή δεν άντεχα / δεν έβλεπα / ήξερα / νόμιζα / πίστευα». Κατά συνέπεια, οι μετοχές του ενεργητικού ενεστώτα σημαίνουν και κάτι άλλο εκτός του τρόπου, κι αυτό φανερώνει κάποια ανακολουθία σε σχέση με αυτά που έχουν διδαχθεί μέχρι τώρα.

Οι ασκ. που ακολουθούν ([90] και [91]) στοχεύουν στην εξάσκηση των παιδιών στις παρομοιώσεις:

[90] ([E₂], [B.M.]σ. 87, άσκ. 6)

Υπογραμμίστε τις παρομοιώσεις και τις μεταφορές και προσπαθήστε να φτιάξετε ένα δικό σας κείμενο χρησιμοποιώντας όσες περισσότερες από αυτές μπορείτε.

Ο Ηλίας είναι ένα αγόρι με ξανθά μαλλιά, καστανά μάτια, ζεστό βλέμμα και ένα ψηλό κορμί σαν κυπαρίσσι. Οι φίλοι του στο σχολείο τον αγαπούν πολύ γιατί έχει χρυσή καρδιά.

Του αρέσει να παίζει διάφορα παιχνίδια. Αγαπάει το τρέξιμο και δεν τον φτάνει κανένας. Τρέχει σαν αέρας. Ασχολείται με το μπάσκετ. Πιστεύει ότι, για να παίζει κάποιος μπάσκετ, εκτός από αρκετά ψηλός και δυνατός, πρέπει να είναι και έξυπνος. Οι γονείς του λένε γι' αυτόν ότι έχει μυαλό ξυράφι και χαίρονται όταν τον βλέπουν να καρφώνει με δύναμη την μπάλα στο καλάθι. Εκτός από το παιχνίδι, του αρέσει πολύ να διαβάζει λογοτεχνία. Συχνά χώνεται με τις ώρες σ' ένα βιβλίο και ξεχνάει τα πάντα. Τότε ο χρόνος γι' αυτόν σταματάει.

[91] ([E₂], [T.E.], σ. 20, άσκ. 6)

Προσπαθήστε να χαρακτηρίσετε το μαχαραγιά και το σύμβουλό του χρησιμοποιώντας παρομοιώσεις.

Ο μαχαραγιάς ήταν σκληρός σαν

Ο μαχαραγιάς / Ο μαχαραγιάς

Ο σύμβουλος ήταν

Ο σύμβουλος / Ο σύμβουλος

Η διάκριση της παρομοίωσης από τη μεταφορά είναι το ζητούμενο στην άσκ. [90]. Παρομοιαστικές φράσεις είναι οι *σαν κυπαρίσσι* και *σαν αέρας* που προσδιορίζουν την ονοματική φράση *ψηλό κορμί* και τη ρηματική *τρέχει*, αντίστοιχα. Επειδή η χρήση του ομοιωματικού δείκτη *σαν* διευκολύνει πολύ την αναγνώριση της φράσης ομοιότητας, θα ήταν ίσως προτιμότερο να υπήρχαν μέσα στο κείμενο αφενός φράσεις χωρίς το *σαν* και αφετέρου με το *σαν*, όταν αυτό έχει χρονική σημασία. Στην [91] άσκ. οι ίδιοι οι μαθητές χρησιμοποιούν παρομοιώσεις για να αποδώσουν από τρεις διαφορετικούς χαρακτηρισμούς στον μαχαραγιά και στον σύμβουλο.

Επανερχόμαστε στις άκλιτες μετοχές που μπορούν να αναλύονται σε αιτιολογικές προτάσεις:

[92] ([E₂], [T.E.], σ. 40, άσκ. 6)

Να αντικαταστήσετε τις μαυρισμένες μετοχές με αιτιολογικές προτάσεις, χρησιμοποιώντας τους συνδέσμους γιατί, διότι, επειδή κτλ.

Βλέποντας συνέχεια τηλεόραση ο Μάριος, έπαθε τηλεορασίτιδα.

Βοηθώντας το Μάριο, ο Άκης ένωθε ωραία.

Κάνοντας παρέα με τον Άκη, ο Μάριος έβγαινε πιο πολύ έξω.

Ο Μάριος έγινε καλά **ακούγοντας** τις συμβουλές του γιατρού.

Περνώντας πολλές ώρες μαζί τα δυο αγόρια, έγιναν φίλοι.

Ο Μάριος έπαθε τηλεορασίτιδα επειδή έβλεπε συνέχεια τηλεόραση.

Αν χρησιμοποιήσουμε την ερωτηματική λέξη *γιατί*; (*γιατί ο Μάριος έπαθε τηλεορασίτιδα;*) τότε η μετοχή *βλέποντας* αναλύεται όπως δείχνει και το παράδειγμα σε αιτιολογική πρόταση που εισάγεται με το *επειδή*. Μπορεί ωστόσο η μετοχή αυτή να είναι και απάντηση στο ερωτηματικό *πώς*; (*πώς ο Μάριος έπαθε τηλεορασίτιδα;*), οπότε

ερμηνεύεται ως μετοχή του μέσου (“με το να βλέπει συνέχεια τηλεόραση”). Καταλληλότερη θα ήταν μάλλον μια μεικτή σημασία (“με το να βλέπει και επειδή έβλεπε συνέχεια τηλεόραση”). Και τη βοηθώντας στη 2^η πρόταση (Βοηθώντας το Μάριο, ο Άκης ένωθε ωραία) θα μπορούσαμε να την παραφράσουμε “μέσω και εξαιτίας της βοήθειας”. Σε αντίστοιχες παρατηρήσεις μπορούμε να προβούμε και για τις άλλες μετοχές. Από αυτά συνάγεται ότι οι σημασίες της άκλιτης μετοχής δεν εξαντλούνται σ’ εκείνες του τρόπου και της αιτίας. Κι άλλες επιρρηματικές σχέσεις είναι δυνατό να δηλώνονται με αυτή, όπως του μέσου, ή ακόμη και μεικτές σημασίες. Η σημασιολογική ακαθοριστία της μετοχής –που γι’ αυτόν τον λόγο πολλές φορές συνειδητά την επιλέγει ο χρήστης– μπορεί να αρθεί μόνο μέσα από τα συμφραζόμενα.

Τελειώνοντας, στα βιβλία της Στ’ τάξης καταγράφουμε δύο ασκ. που έχουν αντικείμενο μελέτης τις παρομοιώσεις:

[93] ([ΣΤ₃], [B.M.], σ. 48, άσκ. 5)

Η είδηση έσκασε σαν πυροτέχνημα. Στη φράση αυτή, για να τονίσει η συγγραφέας πόσο ξαφνική και εντυπωσιακή ήταν η είδηση, τη συγκρίνει, δηλαδή την παρομοιάζει με ένα πυροτέχνημα που έχει παρόμοιες ιδιότητες. Κάνει μία **παρομοίωση**.

Συμπληρώστε το νόημα των φράσεων με κατάλληλες δικές σας παρομοιώσεις:

- Αν και ήταν η πρώτη της παράσταση, έπαιζε λες και
- Το χειροκρότημα τον έκανε να πετάει απ’ τη χαρά του σαν
- Μόλις ανέβηκε στη σκηνή έτρεμε όπως
- Μόλις έμαθε πως δε θα είναι πρωταγωνιστής, είδε τα όνειρά του να γκρεμίζονται σαν

[94] ([ΣΤ₂], [T.E.], σ. 50, άσκ. 13)

Το κείμενο χρειάζεται περισσότερη ζωντάνια. Προσθέστε δικές σας παρομοιώσεις.

- Αν και ήταν μια σχολική παράσταση, όλα τα παιδιά έπαιζαν σαν
- Ο σκηνοθέτης συντόνιζε όλους τους συντελεστές του έργου σαν που διευθύνει μια ορχήστρα.
- Σε έναν τόσο καλό θίασο, η κακή ηθοποιία του τον έκανε να ξεχωρίζει σαν.....
- Μόλις έμαθε ότι θα έβλεπαν την αγαπημένη του ταινία το βράδυ, έφυγε σαν για να το ανακοινώσει στους φίλους του.
- Τα νέα έπεσαν σαν Όλοι έμειναν άφωνοι.

Προτού ο μαθητής κληθεί να σχηματίσει τις δικές του παρομοιώσεις, περιγράφεται στο [B.M.], από τη συγγραφική ομάδα, η παρομοίωση μέσα από ένα παράδειγμα. Όπως προκύπτει από την περιγραφή πρόκειται για σύγκριση ομοιότητας. Στη συνέχεια, κάνοντας χρήση του *σαν*, του *λες και* και του αναφορικού *όπως* ο μαθητής συμπληρώνει τις προτάσεις στην άσκ. [93]. Παρόμοια, και στην [94] άσκ. τα παιδιά ασκούνται στον

σηματισμό παρομοιώσεων, για τις οποίες αναφέρεται ότι προσδίδουν ζωντάνια στο κείμενο, χρησιμοποιώντας το *σαν*.

E.4. Παρατηρήσεις - Συμπεράσματα

E.4.1. Συγκεντρωτικές παρατηρήσεις

E.4.1.1. Βιβλία *H γλώσσα μου*

Μετά την καταγραφή κι επεξεργασία των ασκήσεων εκείνων που αναφέρονται στη διδασκαλία των εκφράσεων του τρόπου με την ευρεία του έννοια, ή καλύτερα των εκφράσεων της διαδικασίας, αλλά και την παράθεση των σχετικών υποδείξεων και οδηγιών από τα βιβλία του δασκάλου, μπορούμε, στη συνέχεια, να προβούμε σε κάποιες συγκριτικές παρατηρήσεις ανάμεσα στα βιβλία της σειράς η *H γλώσσα μου* και στα νέα γλωσσικά εγχειρίδια που διδάσκονται σήμερα στο δημοτικό σχολείο.

Στα βιβλία *H γλώσσα μου* οι μαθητές διδάσκονται τη σημασία του τρόπου μέσω διαφόρων ασκήσεων, όπως: ασκήσεις συμπλήρωσης, επαύξησης προτάσεων, εύρεσης αντιθέτων, σχηματισμού επιρρημάτων, μετασχηματισμών, αντιστοίχισης. Έχουμε καταγράψει 65 ασκήσεις στα βιβλία της γλώσσας από την Α΄ ως τη Στ΄ τάξη, που έχουν ως αντικείμενό τους τη μελέτη της υπό εξέταση σημασίας. Σημαντικό μέρος αυτών των ασκήσεων (οι 30 συγκεκριμένα) αφορούν τις παρομοιώσεις. Αυτό οφείλεται, βέβαια, και στο ότι σ΄ αυτές συμπεριλάβαμε και τις παρομοιώσεις που προσδιορίζουν ονοματικές φράσεις ή λειτουργούν ως συμπληρώματα, αφενός επειδή τις θεωρήσαμε αναγκαίες για την εξοικείωση του μαθητή με τη σημασία αυτή και αφετέρου επειδή συνεξετάζονται κάποιες φορές μ΄ εκείνες που προσδιορίζουν ρήματα.

Θα ξεκινήσουμε πρώτα με τις παρομοιώσεις, επειδή οι τελευταίες καλύπτουν το μισό περίπου μέρος του συνόλου των ασκήσεων που μας απασχολούν στην παρούσα μελέτη μας. Οι μαθητές ασκούνται στη χρήση αυτής της σημασίας συμπληρώνοντας φράσεις ή και προτάσεις με την κατάλληλη δομή με τα *σαν* / *όπως* είτε αυτή τους έχει δοθεί είτε θα πρέπει να την αναζητήσουν και να την αναγνωρίσουν στο κείμενο ή ακόμη και να την ανακαλέσουν μόνοι τους, προβαίνοντας κατ΄ αυτόν τον τρόπο σε συγκρίσεις και αποδίδοντας γνωστές χαρακτηριστικές ιδιότητες από τον κόσμο των ζώων, των φυτών και των πραγμάτων σε ανθρώπους και πράγματα. Αντιστοιχίζουν τους δύο όρους σύγκρισης, μαθαίνουν να ξεχωρίζουν τον παρομοιαστικό δείκτη *σαν* από τον χρονικό

σύνδεσμο, αλλά και να επεκτείνουν τη μάθηση αυτή σχηματίζοντας δικές τους προτάσεις με τη διαφορετική αυτή χρήση του *σαν*. Διακρίνουν τις παρομοιώσεις από τις μεταφορές, διαδικασία που κάποιες φορές είναι ιδιαίτερα απαιτητική, ιδιαίτερα όταν απουσιάζει ο παρομοιαστικός δείκτης. Στην περίπτωση αυτή, η φράση ομοιότητας, ο β' όρος σύγκρισης, είναι σε πτώση γενική: *Έχει αϊτού ματιά και λαγού περπατησιά* (“σαν του αϊτού” / “σαν του λαγού”) ή αιτιατική: *μπερντέδες η θολούρα* (“σαν τους μπερντέδες”) και προηγείται του α' όρου σύγκρισης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η παράθεση σε αυτού του είδους τις ασκήσεις “πολυλεκτικών παραθετικών συνθέτων”: *βήμα της- σαΐτα* και *σκοτάδι- πίσσα*, όπου οι δύο όροι σύγκρισης είτε συνδέονται με ενωτικό είτε χωρίς αυτό. Τέλος, εξοικειώνονται στο να μετασχηματίζουν προτάσεις χρησιμοποιώντας εναλλακτικές με το *σαν* φράσεις όπως οι *μοιάζει με, όπως, σαν να, σάμπως να, λες και, θαρρείς και*.

Ας δούμε όμως τώρα πώς τα βιβλία *Η γλώσσα μου* πραγματεύονται τη σημασία του τρόπου. Ασκήσεις –συνολικά 35– συμπλήρωσης, μετασχηματισμού, αντιστοίχισης, σχηματισμού αντωνύμων και συνωνύμων, αντικατάστασης, επαύξησης προτάσεων είναι ασκήσεις που επιστρατεύονται από τη συντακτική ομάδα για τη διδασκαλία των εκφράσεων του τρόπου.

Οι μαθητές καθοδηγούνται στη διάκριση αυτής της σημασίας με τη χρήση του ερωτηματικού *πώς;*, ενός πολύ σημαντικού κριτηρίου, που το συναντάμε στην εκφώνηση πολλών ασκήσεων. Διάφορα γλωσσικά μέσα –ονοματικές φράσεις (φράσεις ουσιαστικού και επιθέτου), επιρρηματικές, προθετικές, μετοχικές φράσεις ή ακόμα και προτάσεις– χρησιμοποιούνται για να δώσουν απάντηση στην ερωτηματική αυτή λέξη, για να εκφράσουν, με άλλα λόγια, τον τρόπο. Από τις μετοχές εξετάσαμε μόνο τις άκλιτες μετοχές του ενεργητικού ενεστώτα, οι οποίες προσδιορίζουν τα ρήματα, αλλά δεν παρουσιάζουν γραμματική συμφωνία με το υποκείμενο, όπως οι κλιτές μετοχές, παρά συνάπτονται μ' αυτό μόνο λογικά. Από τα πιο πάνω γλωσσικά στοιχεία οι φράσεις επιθέτου προσδιορίζουν το υποκείμενο, λόγω και της γραμματικής συμφωνίας τους με αυτό (προσδιορισμοί του υποκειμένου / επιρρηματικό κατηγορούμενο κατά τη σχολική γραμματική), ενώ τα υπόλοιπα προσδιορίζουν το ρήμα. Το [B.Δ.] αναφέρεται σε όλα αυτά τα μέσα με τον όρο ‘τροπικοί προσδιορισμοί’. Όσον αφορά το τροπικοί έχουμε να παρατηρήσουμε ότι ούτε και στο [B.Δ.] γίνεται μνεία σε άλλη σημασία πλην του τρόπου. Όπως όμως έχουμε καταδείξει κατά την επεξεργασία και τον σχολιασμό των σχετικών ασκήσεων των βιβλίων πολλά από τα γλωσσικά μέσα που προαναφέραμε δηλώνουν και άλλες σημασίες συγγενικές με αυτήν του τρόπου, όπως τις συνοδευτικές περιστάσεις (σε

πολύ μεγάλη συχνότητα), το μέσον, την ομοιότητα και το όργανο (με ονοματικές φράσεις). Το *πώς*;, ικανό να εκφράσει ποικίλες σημασίες, είναι πολύσημο και, κατά συνέπεια, απαιτούνται πιο εξειδικευμένες ερωτήσεις, ή και άλλα κριτήρια, όπως η παράφραση, που θεωρούμε ότι εύκολα μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους μαθητές του δημοτικού για να διακρίνουν και τις σημασίες που αναφέραμε. Επιπλέον, το *πώς* δε λειτουργεί μόνο ως προσδιορισμός που δηλώνει γενικά τον τρόπο, αλλά λειτουργεί και επιφωνηματικά. Τα παιδιά καλούνται να σχηματίσουν ή και ν' αντιστοιχίσουν αντώνυμα επιρρήματα, καθώς και να μετασχηματίσουν τροπικά επιρρήματα σε άλλες συνώνυμες, προθετικές φράσεις ή και προτάσεις που εισάγονται με τον σύνθετο σύνδεσμο *χωρίς να* ή και το αντίστροφο, όπως και ν' αντικαταστήσουν προθετικές φράσεις με συνώνυμες μετοχικές. Η επαύξηση των προτάσεων με προσδιορισμούς, μεταξύ άλλων, της διαδικασίας φανερώνει αφενός την προαιρετικότητα αυτών, εφόσον μπορούν ν' αφαιρεθούν από την πρόταση χωρίς ν' αλλοιωθεί το νόημά της και αφετέρου προσθέτουν σ' αυτή χρήσιμες πληροφορίες ή αλλιώς, εξειδικεύουν το μήνυμα.

Αντικείμενο μελέτης σε δύο ασκήσεις συνιστούν και τα λεξήματα *αλλιώς* / *διαφορετικά*, καθώς και τα *έτσι* και *χωρίς*. Από αυτά τα τρία πρώτα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως τροπικά επιρρήματα (“με άλλο / διαφορετικό τρόπο”, “μ’ αυτόν τον τρόπο”) και η *χωρίς* ως πρόθεση, δηλωτική της απουσίας και της έλλειψης. Ωστόσο, η διαφορετική θέση που καταλαμβάνουν μέσα στην πρόταση, αλλά και ο συνδυασμός τους με άλλα λεξήματα που έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία διαφορετικών, παγιωμένων εκφράσεων, τα απομακρύνει από την αρχική τους σημασία. Ειδικότερα, οι φράσεις *έτσι* κι *αλλιώς* και *χωρίς άλλο* είναι βεβαιωτικοί προτασιακοί προσδιορισμοί (παραδιορισμοί), ενώ στην αρχή περιόδου ή ημιπεριόδου το (*κι*) *έτσι* και τα *αλλιώς* / *διαφορετικά* λειτουργούν ως προσύνδεσμοι. Επιπλέον, το *έτσι* που εισάγει προτάσεις τροπικο- αποτελεσματικές, το *έτσι* και υποθετικές και η φράση *χωρίς να* μπορεί να εκφράζει και την εναντίωση. Όλες αυτές οι σημασίες εξετάζονται αδιάκριτα σε δύο μόνο ασκήσεις και μάλιστα χωρίς να δίνονται οδηγίες και υποδείξεις στον δάσκαλο για τις διαφοροποιήσεις που επισημάναμε με σκοπό την αποτελεσματικότερη διδασκαλία τους. Ακολουθώντας την αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη η συντακτική ομάδα κατατάσσει στα τροπικά επιρρήματα τα *έτσι*, *ακριβώς*, *μεμιάς*, *μονομιάς*, *διαρκώς*, *κυρίως*, *ιδίως*, *χωριστά*, *ευτυχώς*, *αλλιώς*, *αλλιότιχα*, *του κάκου*, *ξαφνικά*, *έξαφνα*, *εντελώς*. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει πολλές από αυτές τις λέξεις δεν ανήκουν σ' αυτήν την κατηγορία. Τα *ακριβώς*, *κυρίως*, *ιδίως* είναι ‘περιοριστικοί υποδιορισμοί της εστίασης’, το *διαρκώς* χρονικός προσδιορισμός της διάρκειας, το *εντελώς* ‘επιμεριστικός

προσδιορισμός του ποσού'. Το *ευτυχώς* ανήκει στα προτασιακά, όπως και τα *ξαφνικά*, *έξαφνα* που μπορούν, ωστόσο, να ερμηνευτούν και ως τροπικο- αποτελεσματικά (Νάκας 2005).

Στις ασκήσεις, τέλος, εξετάζονται και οι διτυπίες επιρρημάτων που διακρίνονται σημασιολογικά. Τέτοια ζεύγη είναι τα *ευχάριστα / ευχαρίστως*, *άμεσα / αμέσως*, *καλά / καλώς* και *τέλεια / τελείως*. Σύμφωνα με τις εργασίες που δίνονται μόνο ένας από τους δύο τύπους είναι κατάλληλος κάθε φορά για χρήση, ενώ η χρήση του άλλου αποκλείεται. Αυτό που προέκυψε από την επεξεργασία των παραπάνω ζευγών είναι ότι, αν εξαιρέσουμε τα *τέλεια / τελείως*, όπου κανένα από αυτά δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί στη θέση του άλλου χωρίς διαφορά σημασίας, στα άλλα ζεύγη των επιρρημάτων παρατηρείται κάποια επικάλυψη της σημασίας τους.

E.4.1.2. Νέα γλωσσικά εγχειρίδια

Τα νέα βιβλία που εισάγονται για τη διδασκαλία της γλώσσας στο δημοτικό σχολείο από το 2006 και κάποια από το 2007 περιλαμβάνουν ξεχωριστό τετράδιο για τη διδασκαλία των διαφόρων γραμματικοσυντακτικών φαινομένων, το [T.E.]. Έτσι, κανείς θα ανέμενε μεγαλύτερη πληρότητα και περισσότερες δυνατότητες εξάσκησης των μαθητών πάνω σ' αυτά. Κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει, τουλάχιστον όσον αφορά τις σημασίες που πραγματευόμαστε στην παρούσα μελέτη μας.

Αριθμητικά, οι ασκήσεις που είναι αφιερωμένες στη σημασία του τρόπου, και γενικότερα στην κατηγορία της διαδικασίας, είναι μόλις 29. Αυτές είναι ασκήσεις συμπλήρωσης, αντιστοίχισης, αντικατάστασης, επαύξησης πρότασης, σχηματισμού επιρρημάτων και μετοχών.

Οι μαθητές, αφού διδάσκονται να διακρίνουν το ερωτηματικό *πώς*; –το δηλωτικό του τρόπου– από το ειδικό *πως*, καλούνται να συμπληρώσουν τα κενά προτάσεων με λέξεις και φράσεις που απαντούν σ' αυτήν την ερωτηματική λέξη. Όπως αναφέρεται στο [B.M.] ο τρόπος μπορεί να εκφραστεί με επιρρήματα και εκφράσεις του τρόπου (εδώ επισημαίνουμε την πλεοναστική χρήση της λέξης *τρόπος*), με μετοχές σε *-οντας / -ώντας* και με προθετικές φράσεις. Τα γλωσσικά μέσα εκφοράς του τρόπου δεν εξαντλούνται μόνο στα παραπάνω. Σ' αυτά περιλαμβάνονται και οι προσδιορισμοί του υποκειμένου (επιρρηματικά κατηγορούμενα / κατηγορηματικοί προσδιορισμοί), οι ονοματικές φράσεις, οι κλιτές μετοχές και οι δευτερεύουσες προτάσεις. Βέβαια, από τα

προαναφερόμενα (με εξαίρεση τις κλιτές μετοχές), έχουμε συναντήσει μόνο έναν προσδιορισμό του υποκειμένου σε κάποια άσκηση.

Αναφορικά με τις μετοχές παρατηρούμε κάποια ασάφεια σ' αυτά που αναφέρονται στα γλωσσικά εγχειρίδια. Με τον όρο μετοχές εννοούνται μόνο οι άκλιτες μετοχές του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής, οι οποίες, κατά τις διατυπώσεις των συγγραφικών ομάδων, σημαίνουν τον τρόπο. Έτσι, παραγνωρίζονται οι κλιτές μετοχές, οι μετοχές του ενεστώτα και του παρακειμένου της παθητικής φωνής (σε *-μενος, -μενη, -μενο / -ό(-ά,-ώ,-ού)μενος, -ό(-ά,-ώ,-ού)μενη, -ό(-ά,-ώ,-ού)μενο*), ως ένας άλλος τύπος μετοχών, αλλά και ο ρόλος που κι αυτές διαδραματίζουν στην έκφραση του τρόπου. Επανερχόμενοι στις άκλιτες μετοχές, θα πρέπει να τονίσουμε ότι μία από τις σημασίες που εκφράζουν είναι αυτή του τρόπου. Μπορεί όμως να δηλώνουν και άλλες έννοιες όπως τις συνοδευτικές περιστάσεις και το μέσον. Πράγματι, και οι έννοιες αυτές εκφράζονται με τις μετοχικές φράσεις σε εργασίες των βιβλίων, αν και δεν αναφέρονται ούτε στις εκφωνήσεις ούτε και στα [B.Δ.]. Η μόνη σημασία που αναφέρεται ότι εκφράζουν αυτές είναι εκείνη του τρόπου, εφόσον απαντούν στο *πώς;*, μην αναγνωρίζοντας την πολυσημία αυτής της ερωτηματικής λέξης. Μολονότι οι μαθητές διδάχθηκαν ότι οι άκλιτες μετοχές σημαίνουν τον τρόπο, παρόλα αυτά σε ασκήσεις τους ζητείται ν' αντικαταστήσουν τις μετοχές σε *-οντας / -ώντας* με αιτιολογικές προτάσεις, επιτείνοντας έτσι τη σύγχυσή τους.

Αλλά και η χρήση προθετικών φράσεων δεν περιορίζεται μόνο στη σημασία του τρόπου, όπως αναφέρεται στις γλωσσικές ασκήσεις των βιβλίων. Φράσεις με τις προθέσεις *με* δηλώνουν επίσης το όργανο και το μέσον, με τις προθέσεις *χωρίς / δίχως* την απουσία οργάνου και συνοδείας και χρησιμοποιούνται για την επαύξηση μιας πρότασης, καταδεικνύοντας έτσι τον προαιρετικό τους ρόλο.

Τα παιδιά ασκούνται επίσης στον μετασχηματισμό προθετικών φράσεων σε μετοχικές και επιρρηματικές, όπως και στη διάκριση των τροπικών επιρρημάτων ως προσδιορισμών ρημάτων.

Ασκήσεις που ασχολούνται μόνο με την παρομοίωση συναντάμε και στα νέα γλωσσικά βιβλία, αλλά σε πολύ μικρότερη έκταση (11 ασκήσεις που αποτελούν περίπου το 1/3 του συνόλου των ασκήσεων). Στα [B.M.] αναφέρεται ότι πρόκειται για συγκρίσεις ομοιότητας και η έννοια αυτή ορίζεται με τη βοήθεια παραδειγμάτων. Τα παιδιά προβαίνουν σε διάκριση παρομοίωσης και μεταφοράς, όπως και παρομοίωσης και χρονικών προτάσεων, αντιστοιχίζουν τους δύο όρους σύγκρισης και συμπληρώνουν προτάσεις με παρομοιώσεις που εισάγονται με *σαν, όπως, λες και*.

Ε.4.2. Συγκριτικές παρατηρήσεις

Μία πρώτη παρατήρηση αφορά το πλήθος των ασκήσεων που τα παλαιά και τα νέα γλωσσικά εγχειρίδια αφιερώνουν στις υπό εξέταση σημασίες. Στα βιβλία *Η γλώσσα μου* έχουμε καταγράψει συνολικά 65 ασκήσεις, εκ των οποίων οι 30 ασχολούνται με την παρομοίωση, ενώ στα νέα βιβλία του γλωσσικού μαθήματος καταγράψαμε περίπου τις μισές ασκήσεις συγκριτικά με τα προηγούμενα βιβλία (29 ασκήσεις), με την παρομοίωση να καταλαμβάνει περίπου το 1/3 του συνόλου των ασκήσεων (11 ασκήσεις). Και μόνο ο αριθμός είναι ενδεικτικός της μεγαλύτερης εξοικείωσης και εξάσκησης των παιδιών στην περίπτωση των προηγούμενων βιβλίων της γλώσσας.

Οι μαθητές έχοντας ως γνώμονα το ερωτηματικό *πώς*; οδηγούνται στη διάκριση της σημασίας του τρόπου και στη χρήση διαφόρων γλωσσικών μέσων για τη δήλωσή του. Τέτοια γλωσσικά μέσα είναι οι επιρρηματικές, οι μετοχικές, οι προθετικές, οι ονοματικές φράσεις και οι δευτερεύουσες προτάσεις (τις τελευταίες τις συναντάμε μόνο στα βιβλία η *Η γλώσσα μου*, ως μετασχηματισμούς επιρρημάτων σ' αυτές). Στα παλαιά βιβλία της γλώσσας απαντούν επιρρήματα που βρίσκουμε στην αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη, τα οποία όμως δεν ανήκουν στην κατηγορία του τρόπου, όπως τα *ακριβώς, διαρκώς, κυρίως, ιδίως, ευτυχώς* και το *εντελώς* –που το συναντάμε και στα νέα βιβλία. Σε ασκήσεις επίσης βρίσκουμε και προσυνδέσμους, στην αρχή προτάσεων, που όμως αντιμετωπίζονται ως τροπικά επιρρήματα. Ως τέτοιο θεωρείται, λανθασμένα, και η φράση *έτσι κι αλλιώς*. Επιπλέον, αντικείμενο μελέτης στα βιβλία *Η γλώσσα μου* συνιστούν και οι διτυπίες επιρρημάτων που εμφανίζουν σημασιολογική διαφοροποίηση (*ευχάριστα / ευχαρίστως, άμεσα / αμέσως, καλά / καλώς, τέλεια / τελείως*). Πολλές από αυτές αναφέρονται και στα νέα βιβλία γραμματικής του δημοτικού και του γυμνασίου. Ούτε όμως στα βιβλία γλώσσας ούτε στα βιβλία αναφοράς δε συμπεριλαμβάνονται όλες οι σημασίες των παραπάνω επιρρημάτων σε *-α* και *-ως* που μας οδηγούν, με εξαίρεση το τελευταίο ζεύγος, σε κάποια σημασιολογική επικάλυψή τους. Στην κατηγορία των τροπικών επιρρημάτων περιλαμβάνεται στα βιβλία της γλώσσας (παλαιά και νέα) και η επιρρηματική φράση *έτσι κι αλλιώς*, η οποία ανήκει στους προτασιακούς προσδιορισμούς. Αναφορά του όρου προτασιακά γίνεται για πρώτη φορά στα νέα βιβλία γραμματικής του δημοτικού και του γυμνασίου.

Αναφορικά με τις μετοχές (τις άκλιτες ειδικότερα) αυτό που έχουμε να παρατηρήσουμε είναι ότι και τα παλαιότερα και τα νέα βιβλία κάνουν λόγο για τροπικές μετοχές, ενώ στην πραγματικότητα μία από τις σημασίες τους είναι αυτή. Πολλές από

αυτές εκφράζουν τις συνοδευτικές περιστάσεις και άλλες το μέσον. Επιπλέον, κάποιοι ορισμοί και διατυπώσεις στα νέα γλωσσικά εγχειρίδια δημιουργούν ασάφειες και παρερμηνείες για τη λειτουργία και τον σημασιολογικό ρόλο των μετοχών. Πιο συγκεκριμένα, μετοχές θεωρούνται μόνο οι μετοχές σε *-οντας / -ώντας*, οι οποίες είναι αποκλειστικά τροπικές, αν και σε άλλες ασκήσεις ζητείται η αντικατάσταση αυτών των μετοχών με αιτιολογικές προτάσεις. Παρόμοια είναι και η αντιμετώπισή τους από το βιβλίο της γραμματικής του δημοτικού, όπου μόνο οι άκλιτες μετοχές *-που* τις ονομάζει και *γερούνδια-* λειτουργούν ως επιρρήματα και σημαίνουν τον τρόπο και τον χρόνο, ενώ οι κλιτές λειτουργούν ως επίθετα. Την ίδια λειτουργία αναγνωρίζει για τις κλιτές μετοχές η *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας Α', Β', Γ' Γυμνασίου*, ενώ για τις άκλιτες υπογραμμίζει ότι εκφράζουν «διάφορες επιρρηματικές σχέσεις, κυρίως τρόπο, αλλά και χρόνο, αιτία, υπόθεση και εναντίωση». Πρόκειται για τις ίδιες ακριβώς επιρρηματικές σχέσεις που αναφέρονται και στο *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής*.

Αλλά και οι προθετικές φράσεις (φράσεις που εισάγονται σχεδόν αποκλειστικά με τις προθέσεις *με* και *χωρίς*) που χρησιμοποιούνται από τους συγγραφείς των παλαιών και των νέων βιβλίων της γλώσσας δεν εκφράζουν μόνο τον τρόπο, όπως αναφέρεται. Δηλώνουν επίσης το όργανο, το μέσον και την απουσία (οργάνου/συνοδείας), αντίστοιχα. Από τις ονοματικές φράσεις, φράσεις επιθέτου, αν και ελάχιστες (1-2), βρίσκουμε και στα τωρινά και στα προηγούμενα γλωσσικά εγχειρίδια, όχι όμως με σημασία τροπική, αλλά με την έννοια των συνοδευτικών περιστάσεων και με λειτουργία προσδιορισμού του υποκειμένου κι όχι τροπικού προσδιορισμού, ενώ φράσεις ουσιαστικού δηλωτικές του τρόπου και του οργάνου, απαντάμε μόνο στα παλαιότερα εγχειρίδια. Σ' αυτά επίσης γίνεται χρήση και δευτερευουσών προτάσεων που εισάγονται με τον σύνθετο σύνδεσμο *χωρίς να* για να δηλώσουν τον τρόπο.

Άλλη μία σημασία που μας απασχόλησε στη μελέτη μας είναι αυτή της ομοιότητας. Η ομοιότητα, και ειδικότερα η παρομοίωση, εξετάζεται χωριστά ως σημασία στα σχολικά βιβλία *Η γλώσσα μου* και στα βιβλία που διδάσκονται σήμερα στο γλωσσικό μάθημα και μάλιστα οι ασκήσεις που είναι αφιερωμένες σ' αυτή καλύπτουν μια αρκετά μεγάλη έκταση. Οι μαθητές καλούνται να τη διακρίνουν από τις χρονικές προτάσεις, αλλά και από τη μεταφορά, διαδικασία που κάποιες φορές είναι ιδιαίτερα απαιτητική και δύσκολη ακόμη και για τον δάσκαλο (βλ. ασκ. των βιβλίων *Η γλώσσα μου*, Ε' τάξης), χωρίς να δίνονται οι απαραίτητες οδηγίες και υποδείξεις. Στα βιβλία αυτής της σειράς συναντάμε επίσης και παρομοιαστικές φράσεις *χωρίς τα σαν, όπως κ.ά.* και οι εναλλακτικοί τρόποι που χρησιμοποιούνται για τη δήλωση αυτής της έννοιας είναι οι

φράσεις σαν να, σάμπως να, θαρρείς και, μοιάζει με, λες και, όπως. Από αυτά μόνο τα δύο τελευταία χρησιμοποιούνται στις ασκήσεις των νέων γλωσσικών εγχειριδίων, στα οποία αναφέρεται ότι η σημασία αυτή αφορά συγκρίσεις ομοιότητας και δίνεται επίσης και μέσω παραδειγμάτων ο ορισμός αυτής.

E.4.3. Συμπεράσματα

Τόσο τα βιβλία *Η γλώσσα μου* όσο και τα νέα βιβλία της γλώσσας δεν παρουσιάζουν ουσιώδεις διαφορές, όσον αφορά την πραγμάτευση των εκφράσεων εκείνων που σχετίζονται με τον τρόπο. Έτσι, εκτός από τον τρόπο και την παρομοίωση, σημασίες όπως όργανο, μέσον και συνοδεία δεν αναφέρονται στα βιβλία του μαθητή, αλλά ούτε και στα βιβλία του δασκάλου, αν και στις ασκήσεις, όπως έχουμε καταδείξει, τις σημασίες αυτές τις συναντάμε, ως απαντήσεις στο ερωτηματικό *πώς*;

Μολονότι οι προαναφερόμενες σημασίες απαντούν στο *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής* ως «συγγενικές» του τρόπου, στη νέα γραμματική του δημοτικού, εκτός της σημασίας του τρόπου, για καμία άλλη σημασία δε γίνεται μνεία και στη γραμματική του γυμνασίου αναφέρονται μόνο ως σημασίες που δηλώνονται μέσω των προθέσεων. Στην τελευταία επίσης, στις επιρρηματικές αναφορικές προτάσεις, γίνεται αναφορά στις σημασίες του τρόπου και της παρομοίωσης.

Εκεί όμως που παρατηρείται ασάφεια και ασυνέπεια είναι με τις μετοχές. Στα νέα εγχειρίδια της γλώσσας (Β΄ και Δ΄ τάξη) οι άκλιτες μετοχές που μας ενδιαφέρουν θεωρούνται τροπικές, ενώ σε εργασίες των βιβλίων της Ε΄ τάξης αναγνωρίζεται σ' αυτές και η αιτιολογική σημασία. Στη νέα γραμματική που διδάσκεται στους μαθητές του δημοτικού οι μετοχές του ενεργητικού ενεστώτα (που ονομάζονται και γερούνδια, επιτείνοντας έτσι περισσότερο τη σύγχυση) δηλώνουν εκτός τον τρόπο και τον χρόνο, ενώ στη νέα γραμματική που απευθύνεται στους μαθητές του γυμνασίου και στο παραδοσιακό σχολικό *Συντακτικό* επισημαίνονται και άλλες επιρρηματικές σχέσεις. Όμως πουθενά, ούτε στα τωρινά ούτε στα προηγούμενα βιβλία διδασκαλίας της γλώσσας, δεν αναφέρεται ότι οι άκλιτες μετοχές δηλώνουν τις συνοδευτικές περιστάσεις και το μέσον.

Η απουσία χρήσης μεταγλώσσας χαρακτηρίζει τη σπουδή των γλωσσικών φαινομένων στα βιβλία *Η γλώσσα μου*, όπως υποστηρίζει ο Χαραλαμπίδης (1997), αλλά και των νέων βιβλίων διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος, προσθέτουμε εμείς.

Αν και ο στόχος δεν είναι ο δάσκαλος να χρησιμοποιεί ειδική ορολογία, παρά να οδηγεί τους μαθητές στην κατανόηση των γραμματικοσυντακτικών φαινομένων μέσω της παράφρασης, της αντιστοίχισης, του μετασχηματισμού των φράσεων (Νάκας 1999), ωστόσο θεωρούμε ότι για τους μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων του δημοτικού δεν είναι δύσκολο να κατανοήσουν τις υπό εξέταση σημασίες οι οποίες απαντούν μεν στο ερωτηματικό *πώς;*, αλλά δεν ταυτίζονται μεταξύ τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αφού ολοκληρώσαμε τη μελέτη που αφορά τις εκφράσεις του τρόπου αλλά και την προσέγγιση αυτών από τα γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού σχολείου θ' αναφερθούμε εν συντομία στα κυριότερα σημεία της διατριβής και στα συμπεράσματα τα οποία έχουμε συναγάγει.

Για την επεξεργασία του θέματος ακολουθήσαμε ένα μοντέλο ανάλυσης σημασιολογικό και λειτουργικό. Βασιστήκαμε όχι μόνο στη σημασία αλλά και στη λειτουργία των διαφόρων γλωσσικών στοιχείων. Έτσι, στοιχεία που εκφράζουν τον τρόπο και προσδιορίζουν το ρήμα μπορούμε να τα διακρίνουμε από εκείνα που προσδιορίζουν την πρόταση. Αλλά και τα γλωσσικά μέσα που δηλώνουν τον τρόπο και χαρακτηρίζουν το ρήμα διακρίνονται σε προσαρτήματα και σε προσδιορισμούς, ανάλογα με το αν αποτελούν υποχρεωτικά ή προαιρετικά συστατικά της πρότασης. Τα μέσα που έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει ο ομιλητής για να εκφράσει τον τρόπο είναι τα επιρρήματα και οι επιρρηματικές φράσεις, οι προθετικές, οι μετοχικές, οι ονοματικές φράσεις και οι εξαρτημένες προτάσεις. Τα επιρρηματικά με τη μεγαλύτερη έκταση (προθετικές φράσεις και, κυρίως, δευτερεύουσες προτάσεις) μας δίνουν περισσότερες πληροφορίες κι επομένως προσδίδουν μεγαλύτερη σαφήνεια στο μήνυμα απ' ότι λ.χ. το επίρρημα. Τη μεγαλύτερη ακαθοριστία μάς προσφέρει η άκλιτη μετοχή, η οποία μόνο μέσα από τα συμφραζόμενα μπορεί ν' αρθεί. Η χρήση, επομένως, του καθενός από τα προαναφερόμενα επιρρηματικά επιβάλλεται από την επικοινωνιακή περίσταση.

Από τις εκφράσεις που δηλώνουν τον τρόπο εστίασαμε στους προσδιορισμούς εκείνους που πραγματώνονται με τα παραπάνω γλωσσικά μέσα, εξαιρουμένων των φράσεων επιθέτου και των κλιτών μετοχών καθώς κι αυτές λειτουργούν και ως επίθετα, σε αντίθεση με τις άκλιτες που έχουν αποκλειστικά επιρρηματική λειτουργία.

Ο τρόπος (με την ευρεία του έννοια) αποτελεί μία εκτεταμένη και ετερογενή κατηγορία όπου απαντώνται και στοιχεία που δεν ανήκουν σ' αυτόν. Σ' αυτό συντελεί και το ερωτηματικό *πώς*; που χρησιμοποιείται ως κριτήριο διαφοροποίησης του τρόπου από άλλες σημασίες, το οποίο όμως είναι τόσο γενικό που μπορεί να μας οδηγήσει σε

λανθασμένες υποκατηγοριοποιήσεις καθώς μπορεί να επιδέχεται πολλαπλές απαντήσεις ή να αναφέρεται σε κάποια άλλη σημασία. Αντί γι' αυτό είναι προτιμότερο, όπου είναι δυνατόν, να χρησιμοποιούνται περισσότερο εξειδικευμένες ερωτήσεις όπως *με ποιον τρόπο;*, *με τι μέσον / όργανο;*, *με ποιον;* για τη διάκριση λ.χ. του τρόπου από άλλες συναφείς με αυτόν σημασίες όπως το μέσον, το όργανο, η συνοδεία. Στις περιπτώσεις όπου το κριτήριο αυτό καθίσταται ανεπαρκές απαιτείται η συνδρομή και άλλων κριτηρίων όπως η παράφραση, η θέση, ο επιτονισμός και η στίξη, η άρνηση, η προστακτική, η δυνατότητα υποκατάστασης του επιρρηματικού από κάποιο αντεπίρρημα και η συνδυαστικότητα των επιρρηματικών. Τα κριτήρια αυτά χρησιμοποιούνται για τον διαχωρισμό των επιρρηματικών προσδιορισμών που δηλώνουν τον τρόπο αφενός από τους προσδιορισμούς που εκφράζουν άλλες σημασίες (ακόμη και σημασίες στενά σχετιζόμενες μ' αυτόν όπως αυτές που αναφέρθηκαν πιο πάνω) και αφετέρου από τους παραδιορισμούς (προτασιακά).

Διάφορες είναι οι επιμέρους σημασίες / διαστάσεις που απαρτίζουν την ευρεία σημασιολογική κατηγορία του τρόπου, χωρίς όμως να διακρίνονται σαφώς μεταξύ τους. Βέβαια, στην ελληνική βιβλιογραφία αναφέρονται μαζί με τον τρόπο, αλλά δεν υπάρχει κάποια συστηματική επεξεργασία τους και υποκατηγοριοποίηση κι αυτό έχει αντίκτυπο και στη διδασκαλία τους. Ακολουθώντας –με κάποιες μικρές αποκλίσεις– τους Biber κ.ά. (1999) έχουμε εντάξει όλους τους προαναφερόμενους όρους σε μία ενιαία κατηγορία με τον όρο 'διαδικασία', καθώς τα επιρρηματικά αυτής της κατηγορίας συνεμφανίζονται με ρήματα που αναφέρονται σε δραστηριότητες που βρίσκονται σε εξέλιξη, με δυναμικά δηλ. ρήματα που εμπεριέχουν κάποια αλλαγή. Τα επιρρηματικά της διαδικασίας συμπεριλαμβάνουν τις υποκατηγορίες του τρόπου, του μέσου και του οργάνου. Ο τρόπος υποδιαιρείται στον 'κυρίως' τρόπο, στη σύγκριση - ομοιότητα και στη συνοδεία, την οποία διακρίνουμε σε [\pm συγκεκριμένη].

Το κατεξοχήν γλωσσικό μέσο έκφρασης του τρόπου είναι το επίρρημα. Οι βασικές καταλήξεις των τροπικών επιρρημάτων είναι *-α* (κυρίως) και *-ως*. Πολλά από τα τροπικά επιρρήματα απαντούν και με τις δύο καταλήξεις που χρησιμοποιούνται εναλλακτικά χωρίς σημασιολογική διαφοροποίηση. Ωστόσο, ζεύγη επιρρημάτων όπως τα *έξοχα/εξόχως* και *τέλεια/τελείως* χρησιμοποιούνται με διαφορά σημασίας, ενώ στα *άγρια/αγρίως*, *αδιάκριτα/αδιακρίτως*, *άδικα/αδίκως*, *άμεσα/αμέσως*, *απλά/απλώς*, *έκτακτα/εκτάκτως*, *ευχάριστα/ευχαρίστως*, *ιδιαίτερα/ιδιαιτέρως* διαπιστώνεται επικάλυψη των σημασιών τους σε κάποιες από τις χρήσεις τους.

Λαμβάνοντας υπόψη την υποκατηγοριοποίηση της Bartsch (1976) τα τροπικά επιρρηματικά χωρίζονται σε υποκατηγορίες που δηλώνονται με τους δείκτες 0-4 (ΤΡΟΠ_{0,4}). Τα επιρρηματικά ΤΡΟΠ_{0,2} ανήκουν στον ‘κυρίως’ τρόπο όπως και κάποια από τα ΤΡΟΠ₁, ενώ άλλα από την τελευταία υποκατηγορία όπως και τα ΤΡΟΠ_{3,4} έχουν μεικτή σημασία. Στην πρώτη κατηγορία (ΤΡΟΠ₀) συγκαταλέγονται επιρρηματικά που χαρακτηρίζουν την ταχύτητα και την ένταση μιας διαδικασίας όπως τα *γρήγορα*, *αργά*, *δυνατά*, *σιγανά*... Ωστόσο, τα *γρήγορα* και *αργά* όταν βρίσκονται στην αρχή της πρότασης ή συνδυάζονται με στατικά ρήματα έχουν χρονική ερμηνεία. Ο ‘κυρίως’ τρόπος συμπεριλαμβάνει επίσης επιρρήματα όπως τα *καλά*, *ωραία*, *άσχημα*... (ΤΡΟΠ₁) καθώς και τα *προσεκτικά*, *έξυπνα*, *επιπόλαια*, *στοργικά*... (ΤΡΟΠ₂), τα οποία, σε αντίθεση με τα ΤΡΟΠ₀ και ΤΡΟΠ₁, χαρακτηρίζουν και το υποκείμενο. Πρόκειται για ‘τροπικά επιρρήματα προσανατολισμένα στο υποκείμενο’ –ή και στο αντικείμενο– σε αντιδιαστολή με τα ίδια λεξήματα που βρίσκονται στην αρχή της πρότασης, πριν από το υποκείμενο, τα επιρρήματα τα ‘προσανατολισμένα στο υποκείμενο’ που χαρακτηρίζουν το υποκείμενο αλλά και την πράξη του όπως αυτή περιγράφεται από την πρόταση. Ειδικότερα, τα τροπικά επιρρήματα τα προσανατολισμένα στο υποκείμενο (όπου το υποκείμενο απαιτείται να είναι έμψυχο) διακρίνονται σε ‘προσανατολισμένα στον δράστη’, όπως είναι τα επιρρήματα του τύπου *έξυπνα*, και ‘προσανατολισμένα στον βιώνοντα’, όσον αφορά επιρρήματα όπως το *ήρεμα*.

Ο ‘κυρίως’ τρόπος περιλαμβάνοντας όλες τις παραπάνω σημασίες αποτελεί την πολυπληθέστερη υποκατηγορία των επιρρηματικών της διαδικασίας και μπορεί να εκφραστεί με όλα εκείνα τα γλωσσικά μέσα που ήδη έχουμε αναφέρει.

Επιρρήματα που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν τον τρόπο μπορούν άλλοτε να συμπεριφέρονται και ως διαβαθμιστικά. Η λεξική σημασία του ρήματος φαίνεται να καθορίζει την ερμηνεία του επιρρήματος που το προσδιορίζει. Επιρρήματα όπως λ.χ. τα *σοβαρά*, *άσχημα*, *καλά* όταν συνεμφανίζονται με ‘δυναμικά’ ρήματα έχουν τροπική σημασία, ενώ με ‘στατικά’ ρήματα αποκτούν σημασία διαβαθμιστική. Άλλες φορές μπορούν να εκφράζουν και κάποια μεικτή σημασία. Μπορούν να δηλώνουν δηλ. εκτός από τον τρόπο και κάποια άλλη σημασία όπως βαθμό, αποτέλεσμα, χρόνο ή και ομοιότητα. Τέτοιες σημασίες εκφράζουν κάποια επιρρηματικά που ανήκουν στα ΤΡΟΠ₁ (*ευχάριστα* = “έτσι ώστε να προκαλεί ευχαρίστηση”) καθώς και επιρρηματικά των ΤΡΟΠ_{3,4} (*σύμφωνα με το σχέδιο / επωφελώς* = “έτσι όπως είναι σχεδιασμένο / επωφελές”). Επίσης, επιρρηματικά που πρωταρχικά έχουν τοπική σημασία, όταν χρησιμοποιούνται μεταφορικά καταλήγουν να δηλώνουν τον τρόπο (*πισώπλατα* = “με ύπουλο τρόπο”).

Άλλη μια διάσταση του τρόπου είναι αυτή της σύγκρισης - ομοιότητας. Τη σημασία αυτή την έχουμε διακρίνει σε ‘μερική’ όπου οι δύο όροι σύγκρισης εμφανίζουν ομοιότητα ως προς κάποιο χαρακτηριστικό τους και ‘απόλυτη’ όπου οι δύο όροι σύγκρισης εμφανίζουν απόλυτη ομοιότητα / ταυτότητα. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται οι παρομοιώσεις οι οποίες αναφέρονται σε συγκρίσεις μη κυριολεκτικές, μεταφορικές και οι ‘συσχετιστικοί (παραδειγματικοί)- εξισωτικοί’ προσδιορισμοί (*Περπατάει σαν τη μητέρα της*). Στη δεύτερη κατηγορία, της απόλυτης ομοιότητας, ανήκουν οι φράσεις που δηλώνουν τον τρόπο ως κάποιου είδους ιδιότητα, ρόλο ή λειτουργία. Ο δεύτερος όρος σύγκρισης που εκφράζει ομοιότητα εισάγεται κυρίως με τους δείκτες *σαν, ως, όπως* και με κάποια ονοματική φράση ή δευτερεύουσα πρόταση.

Η συνοδεία, η άλλη διάσταση του τρόπου, διακρίνεται σε [\pm συγκεκριμένη]. Η συνοδεία με το χαρακτηριστικό [$+$ συγκεκριμένη] εισάγεται με τη (σύνθετη) πρόθεση (*μαζί*) *με* και αναφέρεται στην εμπλοκή δύο τουλάχιστον συμμετεχόντων στο ίδιο συμβάν. Οι δύο ονοματικές φράσεις που δηλώνουν τους συμμετέχοντες δε βρίσκονται στην ίδια σειρά δομικά, με αποτέλεσμα να διαφοροποιούνται και ως προς τη συντακτική τους λειτουργία. Έτσι η μία ονοματική φράση είναι το υποκείμενο της πρότασης και η άλλη, αυτή που εισάγεται με τη *με*, προσδιορισμός. Εντούτοις, αποτελούν μία ενότητα από τοπικής και χρονικής απόψεως.

Ο συμμετέχων στην κύρια διαδικασία (η οποία δηλώνεται με το ρήμα της πρότασης) μπορεί να εμπλέκεται και σε μία άλλη διαδικασία διαφορετική από την κύρια, με την οποία εκτυλίσσεται παράλληλα, τη συνοδεύει, χωρίς όμως να την προσδιορίζει χρονικά. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για τη [$-$ συγκεκριμένη] συνοδεία, ή, καλύτερα, για τις ‘συνοδευτικές περιστάσεις’. Κύρια έκφραση αυτής της παράλληλης διαδικασίας συνιστά η μετοχή, το ρήμα της οποίας δεν εμφανίζει σημασιολογική συνάφεια με το ρήμα της κύριας πρότασης όπως συμβαίνει με την τροπική μετοχή. Με τη χρήση των προθέσεων *χωρίς / δίχως* μπορούμε να δηλώσουμε την ‘απουσία’ της συνοδευτικής περιστασης / συνοδείας.

Το μέσον και το όργανο αποτελούν δύο ξεχωριστές σημασιολογικές υποκατηγορίες της διαδικασίας, αν και δεν είναι πάντα εύκολα διακριτές. Για τη δήλωση του μέσου χρησιμοποιούνται προθετικές φράσεις –με κεφαλή τις προθέσεις *με, μέσω, δια-* επιρρήματα και μετοχές. Οι τελευταίες εκφράζουν το αφηρημένο μέσον για να επιτευχθεί μια ‘σκοπούμενη’ ενέργεια που δηλώνεται με το κύριο ρήμα που αυτές προσδιορίζουν. Στα επιρρηματικά του μέσου συγκαταλέγονται τα μέσα μετακίνησης / μεταφοράς, τα μέσα επικοινωνίας και τα ‘μέσα πεδίου’ (λ.χ. *χειρουργικά* = ‘μέσω

χειρουργείου’), τα οποία θεωρούνται ότι ανήκουν μεν σε κάποιο ‘πεδίο’, αλλά διακρίνονται από τα ‘(αμιγώς) επιρρήματα του πεδίου’ / ‘επιρρήματα του πλαισίου’.

Το όργανο είναι μία οντότητα, συνήθως άψυχη, που ο δράστης τη χρησιμοποιεί προκειμένου να επιτελέσει μια πράξη ή να προξενήσει μια διαδικασία. Αντίθετα με τα επιρρηματικά του μέσου, τα επιρρηματικά του οργάνου αναφέρονται σε ‘συγκεκριμένα’ ουσιαστικά, συμπεριλαμβανομένων και μερών του σώματος και επιπλέον απαιτούν υποκείμενα που έχουν τον ρόλο του δράστη, ακόμη κι αν αυτός εννοείται. Ενώ η πρόθεση *με* χρησιμοποιείται για να εκφράσει το όργανο, η ‘απουσία’ του οργάνου δηλώνεται με την πρόθεση που βρίσκεται στον αντίποδά της, τη *χωρίς*.

Πώς όμως προσεγγίζεται ο τρόπος με την ευρεία του έννοια (ως διαδικασία) στα σχολικά βιβλία του γλωσσικού μαθήματος που έχουν χρησιμοποιηθεί από τους μαθητές από το 1982 μέχρι και σήμερα; Συγκρίνοντας την αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη, το *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής* και τη γραμματική του Τσολάκη από τη μια και από την άλλη τα νέα βιβλία γραμματικής του δημοτικού και του γυμνασίου, των Φιλιππάκη-Warburton κ.ά. και των Χατζησαββίδη και Χατζησαββίδου, αντίστοιχα –τα οποία εμπεριέχουν στην ύλη τους και τη σύνταξη– δεν παρατηρούμε, σε γενικές γραμμές, ουσιώδεις διαφορές μεταξύ τους. Ειδικότερα, μεταξύ των τροπικών επιρρημάτων περιλαμβάνονται επιρρήματα τα οποία δεν ανήκουν σ’ αυτήν τη σημασιολογική κατηγορία και τα οποία άλλωστε δεν απαντούν στο ερωτηματικό *πώς*;, όπως για παράδειγμα το *μόνο* που είναι ‘υποδιορισμός εστίασης’ και που το συναντάμε στην αναπροσαρμοσμένη γραμματική του Τριανταφυλλίδη αλλά και στα νέα βιβλία της γραμματικής. Εκτός του τρόπου, σημασίες όπως το *όργανο*, το *μέσον*, η *συνοδεία* και η *παρομοίωση* απαντούν στο *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής* καθώς και στη νέα γραμματική του γυμνασίου όπου παρατίθενται κάποια παραδείγματα χωρίς όμως οι σημασίες αυτές να διευκρινίζονται περαιτέρω.

Ανάλογη είναι και η εικόνα που παρουσιάζουν τα βιβλία της σειράς *Η γλώσσα μου* και τα τωρινά γλωσσικά εγχειρίδια του δημοτικού. Στις ασκήσεις των παλαιότερων και των τωρινών βιβλίων της γλώσσας οι μαθητές κάνοντας χρήση του ερωτηματικού *πώς*; οδηγούνται στη διάκριση της σημασίας του τρόπου, ο οποίος εκφέρεται με μία ποικιλία γλωσσικών μέσων. Ωστόσο, αν και οι απαντήσεις στις ασκήσεις δηλώνουν εκτός από τον τρόπο, το μέσον και τις συνοδευτικές περιστάσεις, πουθενά στα εγχειρίδια αυτά, ούτε ακόμη και στα αντίστοιχα βιβλία του δασκάλου, δεν αναφέρονται οι προαναφερόμενες σημασίες. Οι διαπιστώσεις αυτές, στην πλειονότητα των ασκήσεων, αφορούν τις άκλιτες μετοχές που θεωρούνται, λανθασμένα, σχεδόν αποκλειστικά

τροπικές. Αξίζει επίσης να επισημάνουμε ότι από τις ασκήσεις τις σχετικές με τις εκφράσεις του τρόπου μεγάλο μέρος τους αφορά την παρομοίωση (ομοιότητα), τη μόνη από τις άλλες διαστάσεις του τρόπου για την οποία γίνεται λόγος στα βιβλία.

Συνοψίζοντας, ο τρόπος, ως διαδικασία, είναι μία ευρεία έννοια που περιλαμβάνει επιμέρους σημασίες / διαστάσεις. Αυτές οι σημασίες αντιμετωπίζονται αδιάκριτα από τα σχολικά βιβλία και τα παλαιότερα και τα τωρινά, τα οποία ακολουθούν μία σχεδόν ενιαία γραμμή αναφορικά με τη διδασκαλία τους, χωρίς ιδιαίτερες αποκλίσεις. Το ζήτημα που προκύπτει είναι αν οι μαθητές του δημοτικού είναι σε θέση να διακρίνουν αυτές τις σημασιολογικές αποχρώσεις της διαδικασίας. Θεωρούμε ότι με τη χρήση περισσότερο εξειδικευμένων ερωτήσεων, με την παράφραση και με την αντικατάσταση λέξεων ή φράσεων με άλλες σημασιολογικά ισοδύναμες, οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων, αλλά και των μικρότερων ως έναν βαθμό, θα μπορούσαν να προβούν στον διαχωρισμό τους. Για να καταστεί φυσικά αποτελεσματικότερη η διδασκαλία τους απαιτείται και τα βιβλία του δασκάλου να εφοδιάζουν επαρκώς τον δάσκαλο έτσι ώστε να μπορέσει με τη σειρά του να καθοδηγήσει τους μαθητές του στην κατανόηση των σημασιών των συσχετιζόμενων με τον τρόπο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λεξικά

- . (1999). *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, α' ανατύπ. με βελτιώσεις. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης / Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών / Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κρύσταλ, Ν. (1997). *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. (ελλ. μετάφραση: Γ. Ευδόπουλος από την τέταρτη αγγλική έκδοση 1997 με τίτλο: *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*). Αθήνα: Πατάκης.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Μελέτες

- Αϊλαμάκης, Α. (1993). «Η γραμματική στο Δημοτικό Σχολείο και η νέα διδακτική της προσέγγιση». *Επιστημονικό Βήμα του Δασκάλου*, 1, 23-40.
- Αννοπούλου, Ε. (2012). Οι εκφράσεις του τρόπου και η αξιοποίησή τους στα σχολικά εγχειρίδια. Στο Δ. Κουτσογιάννης, Α. Νάκας, Κ. Ντίνας, Γ. Παπαναστασίου, & Σ. Χατζησαββίδης (επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση»*. (http://www.ins.web.auth.gr/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=515&Itemid=168)
- Αφεντουλίδου, Β. (2012). Συγκρίσεις Ομοιότητας στα Νέα Ελληνικά – Ο Δείκτης Σαν. In Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), *Selected papers of the 10th ICGL, 2012*, Komotini / Greece: Democritus University of Thrace, 696-707.
- Βουγιούκας, Α. (1985). Τα νέα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία και το γλωσσικό μάθημα. *Επιστημονικό Βήμα – Ειδική Έκδοση: Τα νέα αναλυτικά προγράμματα και τα βιβλία για μαθητές και δασκάλους*, 6, 9-76.
- Ιορδανίδου, Α. (2009). *Συνηθισμένες γλωσσικές απορίες*. Αθήνα: Άσπρη λέξη.
- Καβουκόπουλος Φ., Παραδιά Μ., Μήτσης Ν., Χατζησαββίδης Σ. (2010). Οι Γραμματικές της Νέας Ελληνικής και η νέα σχολική Γραμματική Γυμνασίου. *Νέα Παιδεία*, 134, 92-124.
- Κανελλιάνου, Ξ. (2000). Αυτόματη μετάφραση και επεξεργασία των προθέσεων: Η πρόθεση με. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα: Πρακτικά της 20ης ετήσιας συνάντησης του τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 23-25 Απριλίου, Θεσσαλονίκη, 20, 181-192.

- Κατσιμάνης, Κ. (1999). Η καθιέρωση της Νέας Ελληνικής στην εκπαίδευση: Επιτεύγματα, δυσκολίες και προοπτικές. Στο Κ. Τσιβεριώτης (Εκδ.) *Πρακτικά Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα: 1976-1996 Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας*, Αθήνα, 353-359.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. -Σε συνεργασία με τους: Μόζερ Α., Μπακάκου-Ορφανού, Α. & Σκοπετέα, Σ. (2005). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής: Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κρητικού, Π. (2008). *Η άκλιτη μετοχή (αντιμετώπισή της από τα νέα σχολικά εγχειρίδια και πραγματικότητα)*. Διπλωματική εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης.
- Μήτσης, Ν.Σ. (1999). Η διδασκαλία της γραμματικής στην υποχρεωτική εκπαίδευση σήμερα. Διαπιστώσεις και προτάσεις. Στο Κ. Τσιβεριώτης (Εκδ.) *Πρακτικά Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα: 1976-1996 Είκοσι χρόνια από την καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας*, Αθήνα, 409-416.
- Μιχάλης, Α. (2014). Οι σχολικές γραμματικές μετά την επίλυση του γλωσσικού ζητήματος: κριτική προσέγγιση. Πρακτικά 7^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου Ιστορίας Εκπαίδευσης με διεθνή συμμετοχή ‘*Ποια γνώση έχει την πιο μεγάλη αξία; Ιστορικές – Συγκριτικές προσεγγίσεις*’, Συνεδριακό & Πολιτιστικό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών, 28-29 Ιουνίου 2014, Πάτρα, 31-43.
- Μόζερ, Α. (1994). *Ποιόν και απόψεις του ρήματος*. Σειρά αυτοτελών δημοσιευμάτων περιοδικού *Παρουσία*, 30. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Μόζερ, Α. (2005). *Άποψη και χρόνος στην ιστορία της Ελληνικής*. Σειρά αυτοτελών δημοσιευμάτων περιοδικού *Παρουσία*, 67. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Μόζερ, Α. (2007). Άποψη, χρόνος και ιστορία. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα: Πρακτικά της 27ης ετήσιας συνάντησης του τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μνήμη Α.-Φ. Χριστίδη*, 6-7 Μαΐου 2006, Θεσσαλονίκη, 286-299.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1990-1991). Σύγχρονη Γλωσσολογία και Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας. *Γλωσσολογία*, 9-10, 53-68.
- Νάκας, Θ. (1987). *Τα Επιρρηματικά της Νέας Ελληνικής: Προβλήματα Υποκατηγοριοποίησης*. Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 50.
- Νάκας, Θ. (1998) *Γλωσσοφιλολογικά, Α' (Μελετήματα για τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία)*, β' έκδ. Αθήνα: Παρουσία.
- Νάκας, Θ. (1999). Είκοσι χρόνια μετά τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τρία χρόνια πριν από την αλλαγή του αιώνα. Με ποιο λεξικό και ποια γραμματική; Στο Κ. Τσιβεριώτης (Εκδ.) *Πρακτικά Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα: 1976-1996 Είκοσι*

- χρόνια από την καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως επίσημης γλώσσας, Αθήνα, 153-165.
- Νάκας, Θ. (2000). *Γλωσσοφιλολογικά, Β' (Μελετήματα για τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία)*, στ' έκδ. Αθήνα: Παρουσία.
- Νάκας, Θ. (2003). Σημασιοσυντακτικά της άκλιτης μετοχής σε -οντας / -όντας. *Πρακτικά του 6^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003, Ρέθυμνο, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Εργαστήριο Γλωσσολογίας.
- Νάκας, Θ. (2005). *Γλωσσοφιλολογικά, Δ' (Μελετήματα για τη Γλώσσα και τη Λογοτεχνία)*, γ' έκδ. Αθήνα: Επτάλοφος.
- Νάκας, Θ. (2007). Σχολική διδασκαλία γραμματικοσυντακτικών φαινομένων. Σχετικά με το υποκείμενο της άκλιτης μετοχής. Στο Γ.Δ. Καψάλης & Α.Ν. Κατσίκης (Επιμ.) *Η Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας*, Πρακτικά Συνεδρίου, 17-20 Μαΐου 2007, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων / Σχολή Επιστημών Αγωγής, 621-630.
- Νάκας, Θ. (2010α). Σχολική Διδασκαλία Γραμματικοσυντακτικών Φαινομένων: μια Ουτοπία(;). Στο Κ. Ντίνας, Α. Χατζηπαναγιωτίδη, Α. Βακάλη, Τ. Κωτόπουλος & Α. Στάμου (Επιμ.) *Η Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας (ως πρώτης / μητρικής, δεύτερης / ξένης)*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή, 4-6 Σεπτεμβρίου 2009, Νυμφαίο Φλώρινας: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας / Τμήμα Νηπιαγωγών / Εργαστήριο Γλώσσας και Προγραμμάτων Γλωσσικής Διδασκαλίας, 1-37. (<http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika/>)
- Νάκας, Θ. (2010β). Αξιοποίηση του Η/Υ στη μελέτη της γλώσσας [Πώς συντάσσονται συγχρονικά τα ρήματα *αφορώ* και *διδάσκω*; –Ως vs (Ω)σαν: ισχύει ο κανόνας του Αχ. Τζάρτζανου;]. Στο *Γλώσσα και νέες τεχνολογίες*, Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου «Αχιλλέας Τζάρτζανος» για την ελληνική γλώσσα, 7-8 Μαΐου 2010, Τύρναβος, 1-52. (<https://sites.google.com/site/ergadiglossa/home3/drasteriotetes/tzartzaneia-2010>)
- Νάκας, Θ. (2012). Για το Νεοελληνικό 'Γερούνδιο' ή 'Γεροντίβο' ή 'Γερονδιακό' (*άλλως πως, «far from the madding gerund»!*). In Z. Gavriilidou, A. Efthymiou, E. Thomadaki & P. Kambakis-Vougiouklis (eds), *Selected papers of the 10th ICGL*, 2012, Komotini / Greece: Democritus University of Thrace, 990-999.
- Νάκας, Θ. και Γαβρηλίδου, Ζ. (2001). Νεοελληνικά Αθησαύριστα (Μικρό Λεξικό). *Γλώσσα*, 52, 52-64).
- Ξανθόπουλος, Α. και Ντίνας, Κ. (2012). «Νεοελληνική γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη και «Νεοελληνική γραμματική» του Χ. Τσολάκη: Δύο βιβλία, δύο γραμματικές; Στο Δ. Κουτσογιάννης, Α. Νάκας, Κ. Ντίνας, Γ. Παπαναστασίου, & Σ. Χατζησαββίδης (επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση»*. (http://www.ins.web.auth.gr/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=515&Itemid=168)

- Ευδόπουλος, Γ.Ι. (1996). Η σύνταξη των τροπικών επιρρημάτων στα Νέα Ελληνικά. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα: Πρακτικά της 16ης ετήσιας συνάντησης του τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 4-6 Μαΐου 1995, Θεσσαλονίκη, 16, 266-277.
- Οικονομάκου, Μ. (2009). *Η δήλωση της έννοιας του τρόπου στα Νέα Ελληνικά*. (Τόμοι Ι - ΙΙ). Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας.
- Οικονομάκου, Μ. (2011). Χαρακτηριστικά και προβλήματα ενσωμάτωσης των επιρρημάτων πλαισίου. *Γλωσσολογία / Glossologia*, 19, 1-7. (<http://glossologia.phil.uoa.gr>)
- Σαλβαράς, Γ.Κ. (2000). *Γλωσσική Διδασκαλία για όλους τους Μαθητές (Διδακτικές δεξιότητες επεξεργασίας κειμένου και παραγωγής γραπτού λόγου: Προτυποποίηση και πιστοποίηση δραστηριοτήτων και διαδικασιών γλωσσικής διδασκαλίας)*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Σαραφίδου, Τ. (2003). *Θέματα σύνταξης και λόγου της νέας ελληνικής γλώσσας*, έκδ. β'. Αθήνα: Σταμούλης Α.Ε.
- Τζάρτζανος, Α. (2002) [1946]. *Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*, έκδ. β', τόμ. Α'. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Τζάρτζανος, Α. (2002) [1953]. *Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*, έκδ. β', τόμ. Β'. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Τομπαΐδης, Δ. (1996). Η διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας στην εκπαίδευση. Συζήτηση προβληματισμών. Στο *Πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου: Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Θεσσαλονίκη: Κώδικας, 209-223.
- [Τριανταφυλλίδης, Μ. κ.ά.] (2002) [1941]. *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής) – Ανατύπωση της έκδοσης του ΟΕΣΒ (1941) με διορθώσεις*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης / Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών / Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Τσολάκης, Χ. (1990). Πορεία προς τη γλωσσική διδασκαλία του γυμνασίου. *Γλώσσα*, 24, 5-14.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ε., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ., & Λουκά, Μ. (2011). *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Χαραλαμπίδης, Α. (1997). Η διδασκαλία της ελληνικής ως μητρικής γλώσσας σήμερα. Στο Α. Χαραλαμπίδης και Σ. Χατζησαββίδης *Η Διδασκαλία της Λειτουργικής Χρήσης της Γλώσσας: Θεωρία & Πρακτική Εφαρμογή (μια εναλλακτική πρόταση για τη διδασκαλία της νέας ελληνικής στην υποχρεωτική εκπαίδευση)*, Θεσσαλονίκη: Κώδικας, 21-36.

- Alexiadou, A. (1997). *Adverb placement: A case study in antisymmetric syntax*. Amsterdam: John Benjamins.
- Amfo, N.A.A. (2007). Noun Phrase and Clausal Connectives in Akan. *Studies in African Linguistics*, 36(1), 1-27.
- Allwood, J., Andersson, L.-G. & Dahl, Ö. (1977). *Logic in Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, P. (1974). *A study of English manner adverbs and related adverbs in -ly, based on data from the Brown University standard sample of present-day American English*. M. Litt. Thesis. University of Lancaster.
- Bartsch, R. (1976). *The grammar of adverbials: a study in the semantics and syntax of adverbial constructions* (αγγλ. μετάφραση: F. Kiefer από την πρώτη γερμανική έκδοση 1972 με τίτλο: *Adverbialsemantik*). Amsterdam: North-Holland.
- Bellert, I. (1977). On Semantic and Distributional Properties of Sentential Adverbs. *Linguistic Inquiry*, 8(2), 337-351.
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. & Finegan, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Harlow: Longman.
- Boeder, W. (2005). Depictives in Kartvelian. In N.P. Himmelmann and E.F. Schultze-Berndt (Eds.) *Secondary Predication and Adverbial Modification (The Typology of Depictives)*, New York: Oxford University Press Inc., 201-236.
- Bonami, O., Godard, D. and Kampers-Manhe, B. (2004). Adverb Classification. In F. Corblin and H. de Swart (Eds.) *Handbook of French Semantics*, Stanford: CSLI Publications, 143-184.
- Broekhuis, H. and Corver, N. (2016). *Syntax of Dutch: Verbs and Verb Phrases*, vol 3. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bužarovska, E. (2005). Equality versus Similarity Constructions in English. *Journal of Language and Linguistics*, 4(1), 74-99.
- Buysschaert, J. (1982). *Criteria for the Classification of English Adverbials*. Brussel: Paleis der Academiën.
- Collins Cobuild (1990). *English Grammar*. London: Collins ELT.
- Cresswell, M.J. (1985). *Adverbial Modification: Interval Semantics and Its Rivals*. Dordrecht: D. Reider Publishing Company.
- Dik, S.C. (1975). The semantic representation of manner adverbials. In A. Kraak (Ed.) *Linguistics in the Netherlands 1972-1973*, Amsterdam: Van Gorcum, 96-121.
- Dik, S.C. (1978). *Functional Grammar*. North-Holland Linguistic Series, 37, Amsterdam: North-Holland Publishing Company.

- Dik, S.C. (1997). *The Theory of Functional Grammar – Part 1: The Structure of the Clause*, (Ed. by K. Hengeveld), 2nd rev. ed. Functional grammar series, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Dimitriadis, A. (2008). The event structure of irreducibly symmetric reciprocals. In J. Dölling, T. Heyde-Zybatow and M. Schäfer (Eds.) *Event Structures in Linguistic Form and Interpretation*, Berlin: Walter de Gruyter, 327-354.
- Eckardt, R. (1998). *Adverbs, Events and Other Things: Issues in the Semantics of Manner Adverbs*. Tübingen: Niemeyer.
- Eckardt, R. (2003). Manner adverbs and information structure: Evidence from the adverbial modification of verbs of creation. In E. Lang, C. Maienborn and C. Fabricius-Hansen (Eds.) *Modifying Adjuncts*, Interface Explorations series, 4, Berlin: Mouton de Gruyter, 261-305.
- Ernst, T. (1987). Why epistemic and manner modification are exceptional. *Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, General session and parasession on grammar and cognition, February 14-16, 1987, Berkeley Linguistics Society, 77-87.
- Ernst, T. (2000). Manners and Events. In C. Tenny and J. Pustejovsky (Eds.) *Events as grammatical objects: the converging perspectives of lexical semantics and syntax*, Stanford: CSLI Publications, 335-358.
- Ernst, T. (2002). *The Syntax of Adjuncts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ernst, T. (2003). Semantic features and the distribution of adverbs. In E. Lang, C. Maienborn and C. Fabricius-Hansen (Eds.) *Modifying Adjuncts*, Interface Explorations series, 4, Berlin: Mouton de Gruyter, 307-334.
- Ernst, T. (2004). Principles of adverbial distribution in the lower case. *Lingua*, 114, 755-777.
- Farrell, P. (2009). The Preposition *with* in Role and Reference Grammar. In L. Guerrero, S. Ibáñez Cerda and V.A. Belloro (Eds.) *Studies in Role and Reference Grammar*, Mexico City: UNAM Press, 179-202.
- Frey, W. (2003). Syntactic conditions on adjunct classes. In E. Lang, C. Maienborn and C. Fabricius-Hansen (Eds.) *Modifying Adjuncts*, Interface Explorations series, 4, Berlin: Mouton de Gruyter, 163-209.
- Geuder, W. (2000). *Oriented Adverbs: Issues in the Lexical Semantics of Event Adverbs*. Phil. Dissertation. Universität Tübingen.
- Greenbaum, S. (1969). *Studies in English Adverbial Usage*. London: Longman Group.
- Haspelmath, M. (1995). The converb as a cross-linguistically valid category. In M. Haspelmath and E. König (Eds.) *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure*

- and Meaning of Adverbial Verb Forms – Adverbial Participles, Gerunds*, Empirical Approaches to Language Typology, 13, Berlin: Mouton de Gruyter, 1-55.
- Haspelmath, M. and Buchholz, O. (1998). Equative and similative constructions in the languages of Europe. In J. van der Auwera (Ed.) –in collaboration with D.P. Ó Baoill– *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin: Mouton de Gruyter, 277-333.
- Himmelman, N. P. and Schultze-Berndt, E.F. (2005). Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: an introduction. In N.P. Himmelman and E.F. Schultze-Berndt (Eds.) *Secondary Predication and Adverbial Modification (The Typology of Depictives)*, New York: Oxford University Press Inc., 1-67.
- Holton, D., Mackridge, P. & Φιλίππáκη-Warburton, E. (1999). *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*, (ελλ. μετάφραση: Β. Σπυρόπουλος), Αθήνα: Πατάκης.
- Huang, S.-F. (1975). *A Study of Adverbs*, 2nd ed. Hague: Mouton.
- Huddleston, R. and Pullum, G.K. (Σε συνεργασία με τους: Bauer, L., Birner, B., Briscoe, T., Collins, P., Denison, D., Lee, D., Mittwoch, A., Nunberg, G., Palmer, F., Payne, J., Peterson, P., Stirling, L., Ward, G.) (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Israel, M., Harding, J.R. and Tobin, V. (2004). On Simile. In M. Achard and S. Kemmer (Eds.) *Language, Culture, and Mind*, Stanford: CSLI Publications, 123-135.
- Jackendoff, R.S. (1972). *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Studies in linguistics series, 2, Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology.
- Katz, G. (2000a). Anti neo-Davidsonianism: against a Davidsonian semantics for state sentences. In C. Tenny and J. Pustejovsky (Eds.) *Events as grammatical objects: the converging perspectives of lexical semantics and syntax*, Stanford: CSLI Publications, 393-416.
- Katz, G. (2000b). Accounting for the Stative Adverb Gap. *Proceedings of NELS 30*, 1, 363-375.
- Katz, G. (2000c). A Semantic Account of the Stative Adverb Gap. *ZAS Papers in Linguistics 17*, 135-151.
- Katz, G. (2003). Event arguments, adverb selection, and the Stative Adverb Gap. In E. Lang, C. Maienborn and C. Fabricius-Hansen (Eds.) *Modifying Adjuncts*, Interface Explorations series, 4, Berlin: Mouton de Gruyter, 455-474.
- Kelepouris, S. (2012). *The syntax and semantics of subject-oriented adverbs: A proposal for a new classification*. Master's Dissertation. University of Ghent.
- König, E. (1995). The meaning of converb constructions. In M. Haspelmath and E. König (Eds.) *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial*

- Verb Forms – Adverbial Participles, Gerunds*, Empirical Approaches to Language Typology, 13, 57-95.
- Kortmann, B. (1991). *Free Adjuncts and Absolutes in English: Problems of control and interpretation*. London: Routledge.
- Kortmann, B. (1997). *Adverbial Subordination: A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Laenzlinger, C. (1996). Adverb Syntax and Phrase Structure. In A.-M. Di Sciullo (Ed.) *Configurations: Essays on Structure and Interpretation*, Somerville: Cascadilla Press, 99-127.
- Laenzlinger, C. (1998). *Comparative Studies in Word Order Variation: Adverbs, Pronouns, and Clause Structure in Romance and Germanic*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lakoff, G. (1973). *Adverbs and Modal Operators*. Indiana: Indiana University Linguistics Club.
- Lee, A.P.-j. (2011). Comitative and Coordinate Constructions in Truku Seediq. *Language and Linguistics*, 12(1), 49-75.
- Lehmann, C. and Shin, Y.-M. (2005). The functional domain of concomitance. A typological study of instrumental and comitative relations. In C. Lehmann (Ed.) *Typological Studies in Participation* (Studia Typologica 7), Berlin: Akademie Verlag, 9-104.
- Lehmann, C. and Verhoeven, E. (2005). Noun incorporation and participation. A typological study on participant association with particular reference to Yucatec Maya. In C. Lehmann (Ed.) *Typological Studies in Participation* (Studia Typologica 7), Berlin: Akademie Verlag, 105-188.
- Luraghi, S. (2003). *On the Meaning of Prepositions and Cases: The Expression of Semantic Roles in Ancient Greek*. Amsterdam: John Benjamins.
- Maienborn, C. (2001). On the position and interpretation of locative modifiers. *Natural Language Semantics*, 9, 191-240.
- Maienborn, C. (2003). Event-internal modifiers: Semantic underspecification and conceptual interpretation. In E. Lang, C. Maienborn and C. Fabricius-Hansen (Eds.) *Modifying Adjuncts*. Berlin: Mouton de Gruyter, 475-509.
- Manninen, S.H. (2003). *Small Phrase Layers: A Study of Finnish Manner Adverbials*. Linguistic Actuell / Linguistics Today, 65. Amsterdam: John Benjamins.
- Mihaliček, V. (2008). Instruments and accompaniments in Serbo-Croatian. In A. Smirnova, and M. Curtis (Eds.) *Issues in Slavic Syntax and Semantics*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 116-130.

- Nakamura, W. (1997). A cognitive approach to English adverbs. *Linguistics*, 35, 247-287.
- Nedjalkov, I.V. (1998). Converbs in the languages of Europe. In J. van der Auwera (Ed.) *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin: Mouton de Gruyter, 421-455.
- Nilsen, Don L.F. (1972). *English adverbials*. The Hague: Mouton.
- Parsons, T. (1994). *Events in the Semantics of English: A Study in Subatomic Semantics*. Current Studies in Linguistics, 19. Cambridge: The Massachusetts Institute of Technology Press.
- Pascual, P.M. (2001). A Syntactic Analysis of Instrumental Prepositional Phrases. *Catalan Working Papers in Linguistics*, 9, 53-68.
- Pinkster, H. (1972). *On Latin Adverbs*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Pittner, K. (2003). Process, eventuality, and *wieder/again*. In E. Lang, C. Maienborn and C. Fabricius-Hansen (Eds.) *Modifying Adjuncts*, Interface Explorations series, 4, Berlin: Mouton de Gruyter, 365-391.
- Platt, J.T. and Platt, H.K. (1972). Orientation of Manner Adverbials. *Papers in Linguistics*, 5, 227-249.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. & Svartvik, J. (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- Quirk, R. & Greenbaum, S. (1973). *A Concise Grammar of Contemporary English*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Rákosi, G. (2003). Comitative arguments in Hungarian. In W. Heeren, D. Papangeli and E. Vlachou (Eds.) *Uil – OTS Yearbook 2003*, Utrecht: Utrecht Institute of Linguistics OTS, 47-57.
- Revuelta Puigdollers, A. (2014). Comitatives in Modern Greek and Spanish. *Studies in Greek Linguistics*, 34, 369-381.
- Rivero, M.-L. (1992). Adverb incorporation and the syntax of adverbs in Modern Greek. *Linguistics and Philosophy*, 15, 289-331.
- Schäfer, M. (2002). Pure manner adverbs revisited. In G. Katz, S. Reinhard and P. Reuter (Eds.) *Sinn & Bedeutung VI, Proceedings of the 6th Annual Meeting of the Gesellschaft für Semantik*, October 8-10, 2001, University of Osnabrück, Germany, Publications of the Institute of Cognitive Science, 1, 311-323.
- Schäfer, M. (2004). Manners and Causation. In C. Meier and M. Weisgerber (Eds.) *Proceedings of the Conference ‘sub8 – Sinn und Bedeutung’*, Arbeitspapier Nr. 117, FB Sprachwissenschaft, Universität Konstanz, Germany, 8th Annual Meeting of the Gesellschaft für Semantik, September 29th – October 1st, Frankfurt am Main, Johann Wolfgang Goethe-Universität, 249-258.

- Shaer, B. (2003). “Manner” adverbs and the association theory: Some problems and solutions. In E. Lang, C. Maienborn and C. Fabricius-Hansen (Eds.) *Modifying Adjuncts*, Interface Explorations series, 4, Berlin: Mouton de Gruyter, 211-259.
- Stassen, L. (2000). AND-languages and WITH-languages. *Linguistic Typology*, 4, 1-54.
- Stassen, L. (2014). Black and white Languages. In D. Gerland, C. Horn, A. Latrouite and A. Ortmann (Eds.) *Meaning and Grammar of Nouns and Verbs*. Düsseldorf: düsseldorf university press, 315-337.
- Stolz, T. (2001). To be with X is to have X: comitatives, instrumentals, locative and predicative possession. *Linguistics*, 39, 321-350.
- Vermeire, A.R. (1979). *Intensifying Adverbs: A Syntactic, Semantic and Lexical Study of Fifteen Degree Intensifiers, Based on an Analysis of two Computer Corpuses of Modern English*. Ph.D. Thesis. University of Lancaster.
- Vester, E. (1983). *Instrument and manner expressions in Latin*. Assen: Van Gorcum.
- Virtanen, T. (2008). Adverbials of ‘Manner’ and ‘Manner Plus’ in Written English: Why Initial Placement? *SKY Journal of Linguistics*, 21, 271-293.
- Voorst, J. van. (1993). A Localist Model for Event Semantics. *Journal of Semantics*, 10, 65-111.
- Xydopoulos, G.J. (1996). *Tense, Aspect, and Adverbials in Modern Greek*. Thesis. University College London.
- Zhang, N.N. (2007). The syntax of English comitative constructions. *Folia Linguistica*, 41(1-2), 135-169.

Σχολικά βιβλία

- Ακτύπης, Δ., Κουμέντος, Ν., Λαμπρινίδης, Α., Μελάς, Δ., Περπυράκης, Γ., Σακελλαρίου, Χ. & Χωρεάνθης, Κ. (1984). *Η Γλώσσα μου για την τετάρτη δημοτικού*, 3^ο & 4^ο μέρος, έκδ. α΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ακτύπης, Δ., Κουμέντος, Ν., Λαμπρινίδης, Α., Μελάς, Δ., Περπυράκης, Γ., Σακελλαρίου, Χ. & Χωρεάνθης, Κ. (1992). *Νεοελληνική γλώσσα*, Βιβλίο του δασκάλου, Δ΄ τάξη, έκδ. θ΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Καλαπανίδας, Κ. & Κανάκης, Ν. (1989). *Η Γλώσσα μου για την πρώτη δημοτικού*, 2^ο μέρος, έκδ. η΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ., Κανάκης, Ν. & Μελάς, Δ. (1984). *Νεοελληνική γλώσσα*, Βιβλίο του δασκάλου, Α΄ τάξη, έκδ. γ΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ. & Κανάκης, Ν. (1984). *Η Γλώσσα μου για τη Β΄ δημοτικού*, 2^ο, 3^ο & 4^ο μέρος, έκδ. β΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ. & Κανάκης, Ν. (1991). *Νεοελληνική γλώσσα*, Βιβλίο του δασκάλου, Β΄ τάξη, έκδ. θ΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ., Κανάκης, Ν., Μπλούνας, Α. & Παπαδημητρίου, Χ. (1984). *Η Γλώσσα μου για την Ε΄ δημοτικού*, 3^ο & 4^ο μέρος, έκδ. α΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ., Κανάκης, Ν., Μπλούνας, Α. & Παπαδημητρίου, Χ. (1994). *Νεοελληνική γλώσσα*, Βιβλίο του δασκάλου, Ε΄ τάξη, έκδ. ια΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ., Κανάκης, Ν., Μπλούνας, Α. & Παπαδημητρίου, Χ. (1995). *Η Γλώσσα μου για την Στ΄ δημοτικού*, 1^ο, 2^ο, 3^ο & 4^ο μέρος, έκδ. ια΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Βελαλίδης, Α., Βουγιούκας, Α., Καλαπανίδας, Κ., Κανάκης, Ν., Μπλούνας, Α. & Παπαδημητρίου, Χ. (2000). *Νεοελληνική γλώσσα*, Βιβλίο του δασκάλου, Στ΄ τάξη, έκδ. ιβ΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Γαβριηλίδου, Ζ., Σφυρόερα, Μ. & Μπεζέ, Λ. (2012). *Γλώσσα Β΄ Δημοτικού: Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας*, β΄ & γ΄ τεύχος. ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ».
- Γαβριηλίδου, Ζ., Σφυρόερα, Μ. & Μπεζέ, Λ. (2012). *Γλώσσα Β΄ Δημοτικού: Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας*, Τετράδιο Εργασιών, α΄ & β΄ τεύχος. ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ».
- Γαβριηλίδου, Ζ., Σφυρόερα, Μ. & Μπεζέ, Λ. (2007). *Γλώσσα Β΄ Δημοτικού: Ταξίδι στον κόσμο της γλώσσας*, Βιβλίο Δασκάλου (Μεθοδολογικές οδηγίες), έκδ. α΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Διακογιώργη, Κ., Μπαρής, Θ., Στεργιόπουλος, Χ. & Τσιλιγκιριάν, Ε. (2011). *Γλώσσα Δ΄ Δημοτικού: Πετώντας με τις λέξεις*, α΄, β΄ & γ΄ τεύχος, έκδ. ε΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Διακογιώργη, Κ., Μπαρής, Θ., Στεργιόπουλος, Χ. & Τσιλιγκιριάν, Ε. (2007). *Γλώσσα Δ΄ Δημοτικού: Πετώντας με τις λέξεις*, Τετράδιο Εργασιών, α΄ τεύχος, έκδ. α΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Διακογιώργη, Κ., Μπαρής, Θ., Στεργιόπουλος, Χ. & Τσιλιγκιριάν, Ε. (2011). *Γλώσσα Δ΄ Δημοτικού: Πετώντας με τις λέξεις*, Τετράδιο Εργασιών, β΄ τεύχος, έκδ. ε΄. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Διακογιώργη, Κ., Μπαρής, Θ., Στεργιόπουλος, Χ. & Τσιλιγκιριάν, Ε. (2007). *Γλώσσα Δ΄ Δημοτικού: Πετώντας με τις λέξεις*, Βιβλίο Δασκάλου (Μεθοδολογικές οδηγίες). Αθήνα: ΟΕΔΒ.

- Ιντζίδης, Ε., Παπαδόπουλος, Α., Σιούτης, Α. & Τικτοπούλου, Α. (2010). *Γλώσσα Γ' Δημοτικού: Τα απίθανα μολύβια*, β' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιντζίδης, Ε., Παπαδόπουλος, Α., Σιούτης, Α. & Τικτοπούλου, Α. (2006). *Γλώσσα Γ' Δημοτικού: Τα απίθανα μολύβια*, Τετράδιο Εργασιών, α' & β' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιντζίδης, Ε., Παπαδόπουλος, Α., Σιούτης, Α. & Τικτοπούλου, Α. (2006). *Γλώσσα Γ' Δημοτικού: Τα απίθανα μολύβια*, Βιβλίο Δασκάλου (Μεθοδολογικές οδηγίες), έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α. & Χαλικιάς, Π. (2006). *Γλώσσα Ε' Δημοτικού: Της γλώσσας ρόδι και ροδάνι*, α' & β' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α. & Χαλικιάς, Π. (2006). *Γλώσσα Ε' Δημοτικού: Της γλώσσας ρόδι και ροδάνι*, Τετράδιο Εργασιών, α' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α. & Χαλικιάς, Π. (2012). *Γλώσσα Ε' Δημοτικού: Της γλώσσας ρόδι και ροδάνι*, Τετράδιο Εργασιών, β' τεύχος, ΙΤΥΕ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ».
- Ιορδανίδου, Α., Αναστασοπούλου, Α., Γαλανόπουλος, Ι., Δρυς, Ι., Κόττα, Α. & Χαλικιάς, Π. (2006). *Γλώσσα Ε' Δημοτικού: Της γλώσσας ρόδι και ροδάνι*, Βιβλίο Δασκάλου (Μεθοδολογικές οδηγίες), έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιορδανίδου, Α., Κανελλοπούλου, Ν., Κοσμά, Ε., Κουταβά, Β., Οικονόμου, Π. & Παπαϊωάννου, Κ. (2006). *Γλώσσα Στ' Δημοτικού: Λέξεις... Φράσεις... Κείμενα*, γ' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιορδανίδου, Α., Κανελλοπούλου, Ν., Κοσμά, Ε., Κουταβά, Β., Οικονόμου, Π. & Παπαϊωάννου, Κ. (2006). *Γλώσσα Στ' Δημοτικού: Λέξεις... Φράσεις... Κείμενα*, Τετράδιο Εργασιών, β' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Ιορδανίδου, Α., Κανελλοπούλου, Ν., Κοσμά, Ε., Κουταβά, Β., Οικονόμου, Π. & Παπαϊωάννου, Κ. (2006). *Γλώσσα Στ' Δημοτικού: Λέξεις... Φράσεις... Κείμενα*, Βιβλίο Δασκάλου (Μεθοδολογικές οδηγίες), έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Καρανικόλας, Α., Κατσουρός, Α., Μουστάκα, Κ., Παπανικολάου, Κ.Ν., Σακαλής, Ι., Σεφεριάδου, Α., Σπυρόπουλος, Η., Τομπαΐδης, Δ. & Τσολάκης, Χ. (1978). *Νεοελληνική Γραμματική (Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη)*, έκδ. γ'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Καρανικόλας, Α., Αγγελίδου, Δ., Βετσοπούλου Μ., Γρηγοριάδης, Ν., Κάνδρος, Π., Καρούζα, Δ., Λανάρης, Ε., Μουμτζάκης, Α., Τομπαΐδης, Δ., Τσολάκης, Χ. & Σακαλής, Ι. (1984). Δ. Τομπαΐδης (επιμ.). *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής (Β' και Γ' Γυμνασίου)*, έκδ. ζ'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

- Καρανικόλας, Α., Αγγελίδου, Δ., Βετσοπούλου Μ., Γρηγοριάδης, Ν., Κάνδρος, Π., Καρπούζα, Δ., Λανάρης, Ε., Μουμτζάκης, Α., Τομπαΐδης, Δ., Τσολάκης, Χ. & Σακαλής, Ι. (1984). Δ. Τομπαΐδης (επιμ.). *Συντακτικό της Νέας Ελληνικής: Βοήθημα για το δάσκαλο*, έκδ. ζ'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Καρανικόλας, Α., Κατσουρός, Α., Μουστάκα, Κ., Παπανικολάου, Κ.Ν., Σακαλής, Ι., Σεφεριάδου, Α., Σπυρόπουλος, Η., Τομπαΐδης, Δ. & Τσολάκης, Χ. (1984). *Νεοελληνική Γραμματική (Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη): Βοήθημα για το δάσκαλο*, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Καραντζόλα, Ε., Κύρδη, Κ., Σπανέλλη, Τ. & Τσιαγκάνη, Θ. (2006). *Γλώσσα Α' Δημοτικού: Γλώσσα Λέξεις Ιστορίες*, β' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Καραντζόλα, Ε., Κύρδη, Κ., Σπανέλλη, Τ. & Τσιαγκάνη, Θ. (2006). *Γλώσσα Α' Δημοτικού: Γλώσσα Λέξεις Ιστορίες*, Τετράδιο Εργασιών, β' τεύχος, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Καραντζόλα, Ε., Κύρδη, Κ., Σπανέλλη, Τ. & Τσιαγκάνη, Θ. (2006). *Γλώσσα Α' Δημοτικού: Γλώσσα Λέξεις Ιστορίες*, Βιβλίο Δασκάλου (Μεθοδολογικές οδηγίες), έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Μελάς, Δ., Μπλούνας, Θ., Σακελλαρίου, Χ. & Χωρεάνθης, Κ. (1984). *Η Γλώσσα μου για την τρίτη δημοτικού, γ' & δ' μέρος*, έκδ. β'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Μελάς, Δ., Μπλούνας, Θ., Σακελλαρίου, Χ. & Χωρεάνθης, Κ. (1991). *Νεοελληνική γλώσσα*, Βιβλίο του δασκάλου, Γ' τάξη, έκδ. θ'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Τσολάκης, Χ. 1991. *Νεοελληνική Γραμματική της Ε' και Στ' Δημοτικού*, έκδ. ζ'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ε., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ., & Λουκά, Μ. (2011). *Γραμματική Ε' και Στ' Δημοτικού*, έκδ. α'. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2010). (Ξανα)γράφοντας σήμερα μια σχολική Γραμματική με βάση τη *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)* του Μανόλη Τριανταφυλλίδη (1941). *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα: Πρακτικά της 30ης ετήσιας συνάντησης του τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 2–3 Μαΐου 2009, Θεσσαλονίκη, 30, 678-689.
- Χατζησαββίδης, Σ. & Χατζησαββίδου, Α. (2011), έκδ. α'. *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας (Α', Β', Γ' Γυμνασίου)*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.